

CAMÍ DE RONDA

L'ESCALA: HISTÒRIA, VIDA I PATRIMONI

CEDRHE (Centre de Documentació i Recerca Històrica de l'Escala)

núm. 6 - juny 2015 - 8 €

Dossier

LES UNIVERSITATS D'EMPÚRIES I TORROELLA ELS TERMES. UN CONFLICTE PERMANENT

Biblioteca Víctor Català-L'Escala

1324275529

Gent nostra
Enrique Uranga i Ibarra

El nostre mar
Opistobranquis - Nudibranquis

Hemeroteca històrica
La portada d'aigües a l'Escala

El museu de ronda
La salaó del peix a l'Escala...

Empúries al centre
de la història de Catalunya

Pere Ferrés-Costa (1888-1915)
Un romàntic a l'època moderna

Editorial

La publicació d'una revista és sempre un desafiament financer i humà, però és també una aventura editorial. I aquest nou "Camí de Ronda" és la sisena edició d'aquest projecte editorial que va néixer amb el propòsit de divulgar el passat d'aquesta població de la marina empordanesa i amenitzar i entretenir amb els seus continguts les persones àvides del coneixement de la nostra història.

Aquest número de la revista presenta a la secció Dossier "Les Universitats d'Empúries i Torroella. Els termes. Un conflicte permanent". L'article, obra de Martí Guillem, tracta de les controvèrsies judicials pel terme comú al territori del Montgrí centrat sobretot a la zona de Montgó. Les altres seccions – part medullar de l'estructura interna de la revista– i el conjunt d'articles –amb temàtiques ben diverses– configuren el contingut de la revista.

És sabut que les portades són una peça clau quan el producte està en exhibició. Les portades han de vendre la revista al lector, com si fos un reclam en un aparador per atraure el comprador. Per això en aquest número de la revista, a diferència de les ocasions precedents, hem seleccionat, per il·lustrar

el tema principal d'enguany, una esplèndida fotografia a tot color obra del nostre company Ildefons Clos.

Dèiem, en començar, que la publicació d'una revista és sempre un desafiament financer. Per això necessitem del vostre ajut. Perquè ens cal assolir una xifra tant de subscripcions com d'anuncis publicitaris que ens assegurin l'autofinançament i, amb ell, garantir la continuïtat indefinida de la revista. Us hi apunteu?

L'any vinent farà quaranta anys de la coneguda com la Marxa de la Llibertat, que al nostre poble tingué un important ressò: manifestació, corredisses, detencions, etc. Per aquest motiu volem organitzar un seguit d'actes, entre ells una exposició.

Agrairíem que es possessin en contacte amb nosaltres les persones que en tinguessin informació: reculls de premsa, fotografies, documents, etc.

Nosaltres continuem amb la il·lusió redoblada per la bona acollida de la revista i amb les més de vint propostes que amb entusiasme hem seleccionat, presents en el número de "Camí de Ronda" que ara teniu a les mans, us invitem a passar una bona estona i viatjar al nostre passat. Esperem que la seva lectura sigui amena, fecunda i estimulant.

FOTO DE LA PORTADA

Vista de Punta Montgó des de Punta Ventats, un dia diàfan. Foto: Ildefons Clos

Camí de Ronda

Coordinació

Rafel Bruguera Batalla

Administració i secretaria

Albert Pons Ramos
Jordi Bruguera Batalla

Arxiu i documentació

Lluís Colomeda Sastre
Jordi Gallegos Córdoba

Consell de redacció

Rafel Bruguera Batalla
Albert Pons Ramos
Lluís Colomeda Sastre
Jordi Gallegos Córdoba
Joaquim Teixidor Poch
Jordi Bruguera Batalla
Ildefons Clos Roca
Josep Ximínis Casadevall
Didac Piñero Costa
Sagrari Martorell Cubero

Publicitat i subscripcions

Ildefons Clos Roca
Laia Bruguera Bahí

Recuperació i tractament d'imatges

Joaquim Teixidor Poch
Ildefons Clos Roca

Disseny gràfic

Pomona estudi creatiu

Impressió

Impremta Pagès

Tiratge

700 exemplars

Dipòsit legal

Gi-750-2010

Sumari

Editorial i Sumari	02 - 03
Dossier <i>Les universitats d'Empúries i Torroella</i>	04 - 23
Ronda diuixada	24 - 25
Història d'una foto <i>Inauguració del passeig</i>	26
Gent nostra <i>Enrique Uranga i Ibarra (1906-2002)</i>	27 - 37
Hemeroteca històrica <i>La portada d'aigües a l'Escala</i>	38 - 39
Imatges amb història <i>La Festa de les Espigues de 1921</i>	40 - 41
El nostre mar <i>Opistobranquis - Nudibranquis</i>	42 - 47
La prestatgeria	48 - 51
Ara fa...	52 - 55
Rondant per l'Escala	56 - 57
Documents històrics <i>L'enllumenat públic de 1920</i>	58 - 59
Per colleccionar	60 - 61
El museu de ronda <i>La salaó del peix a l'Escala dels segles...</i>	62 - 79
<i>Reconstrucció de la sèrie...</i>	80 - 85
<i>Empúries al centre de la història...</i>	86 - 89
<i>Ha nascut una estrella...</i>	90 - 97
<i>50 anys d'Els Pescadors de l'Escala</i>	98 - 101
<i>Pere Ferrés-Costa (1888-1915)</i>	102 - 119
Joanet Ximinis: a l'entorn dels Blondel	120 - 121
<i>Quarta centúria dels Sabadí a l'Escala</i>	122 - 143
<i>Quan jugàvem pels carrers</i>	144 - 146

BIBLIOTECA

Redactor - Editor

Patrocinadors

Centre Esportiu i
Recreatiu l'Escala

Ajuntament
de l'Escala

LES UNIVERSITATS D'EMPÚRIES I TORROELLA ELS TERMES. UN CONFLICTE PERMANENT

Abordaré, en aquest treball, el tema dels conflictes territorials entre les universitats del Castell d'Empúries i Port de l'Escala i la de Torroella de Montgrí, a propòsit de l'aprofitament de la muntanya del Montgrí i la jurisdicció sobre el Port de Montgó, per part dels habitants dels dos pobles. El tema és prou important i amb abundant documentació, molta de la qual inèdita fins el dia d'avui, que deixaré per la propera ocasió una altra disputa estretament lligada a aquesta, que és la disputa pels límits de la jurisdicció en el mar entre les dues universitats, que va ocasionar un plet que es va dilucidar a la Reial Audiència, entre els anys 1704 i 1750.

Aquesta és una qüestió que pràcticament no ha estat estudiada fins ara. No conec cap treball directament dedicat a aquest assumpte per part dels estudiosos torroellencs; i per part escalenca existeix un Full d'Història Local, concretament el número XX, fet amb més bona voluntat que encert. També hi ha dos articles als números de setembre i octubre de 2002 de la revista "l'Escalenc" (dels quals he tingut notícia per gentilesa d'en Lluís Colomeda), que són un simple comentari de la sentència de la Muntanya Gran i que no aporten res de nou. Aquests treballs no seran presos en consideració. Val a dir que sí que hi ha un article a la revista "Papers del Montgrí" molt interessant i documentat, que toca tangencialment el tema i que utilitzaré per aquest treball.

Aviso al lector d'aquest article, que la meua pretensió en aquest estudi, més que explicar el per què de la més que evident desproporció (a ulls d'un observador contemporani) entre les extensions dels respectius termes municipals, és intentar posar-me en el lloc dels homes i dones d'aquell temps per entendre, en la mesura del possible, per què les coses han acabat essent així. Evitaré fer una història de bons i dolents, que desemboca indefectiblement en la simplificació, en una qüestió tan donada al maniqueisme i les explicacions interessades. Malgrat la documentació consultada de diverses fonts, aquest treball obrirà, segurament, molts més interrogants dels que podrà tancar. He dit abans que la documentació utilitzada per la seva confecció ha estat abundant. Però encara més abundant és la que no he pogut localitzar, malgrat les notícies indirectes de la seva existència, i la manca de temps per fer un buidatge sistemàtic i més exhaustiu dels fons notarials que, de ben segur, ens donarien notícies molt interessants pel que fa a aquesta qüestió. Potser el document que ens donaria més informació sobre l'objecte d'aquest treball és el Plet de la Muntanya Gran, per la gran quantitat d'informacions i testimonis que recull en les seves diligències, i de les quals només en tenim notícia indirecta per la sentència (que sí que es conserva) i per altres fonts documentals. El plet, tenia aproximadament uns 1600 folis, dels quals només se'n conserven 40. Sabem que el 1756

Vista aèria de Montgó. Autor: desconegut. Col·lecció Agustí Torné i Judith Carol Reeve

un exemplar d'aquest plet que constava de 1554 folis va ser portat a Madrid, a la seu del Real Consejo de Hacienda per la seva custòdia, per un sabater anomenat Crispí Costa que havia d'anar-hi per assumptes professionals, ja que, donat el volum de les diligències, no va ser possible enviar-les per correu ordinari. Aquest plet va ser entregat a *Juan Antonio de Albalá Íñigo*, fiscal del dit *Real Consejo*, que va firmar haver-lo rebut el trenta de març de 1756. No m'ha sigut possible tampoc consultar tota la col·lecció de pergamins medievals de l'Arxiu Municipal de Torroella de Montgrí, encara que en un dels consultats hi hagi la notícia més antiga que he trobat sobre els límits dels termes de les dues universitats en qüestió. No vull deixar d'agrair des d'aquestes pàgines, les facilitats que he rebut per part de l'arxiver de Torroella de Montgrí l'Enric Torrent per investigar els fons de l'arxiu, i li demano perdó per haver abusat tantes vegades de la seva paciència. Tampoc em vull oblidar de la Marisa Roig, arxivera de Castelló d'Empúries i la Meritxell, també del mateix arxiu, que s'han posat sempre a la meua disposició per facilitar la consulta dels Fons Empúries de l'Arxiu Ducal de Medinaceli. Aquesta gratitud va també per l'Erika Serna de l'Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà, per la Sra. Pilar Fernández cap del Servei de Reprografia de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, per la Sra. Isabel Aguirre cap del *Departamento de Referencias del Archivo General de Simancas*, pel capità d'artilleria i doctor en Història, Germán Segura del *Archivo General Militar de Segòvia* i, per últim, pel meu amic, l'escriptor Miquel Martí i Serra, per les seves, sempre intel·ligents observacions i revisió del text.

Les disputes jurisdiccionals entre universitats veïnes no són, però, cap cosa insòlita. Durant els segles XVI, XVII i XVIII molts pobles dels nostres voltants es veuen immersos en agres controvèrsies territorials, tant pel que fa als límits a terra, com pel que fa a les aigües que els contendents consideraven seves. No cal recordar ara les disputes entre Cadaqués i Castelló d'Empúries i Roses, La Selva i Llançà, Begur i Pals, Torroella i Pals etc. I no només aquestes, sinó també les que la pròpia universitat del Castell d'Empúries va tenir amb la de Begur en el segle XVII, pels drets de pesca en les aigües que els emporitans consideraven seves, o el conflicte pels termes a l'actual zona del Riuet amb la universitat de Sant Pere Pescador, a la primera meitat del segle XVIII. Aquestes dues disputes van donar lloc a sengles processos judicials que, per sort, disposem pràcticament en la seva totalitat. El primer dels processos abans esmentats és conegut parcialment i citat per algun historiador de Begur, però el segon és pràcticament desconegut i no en conec cap treball ni citació.

En el cas de les disputes territorials, objecte del present treball, es dóna una particularitat afegida. Són també un litigi per marcar els límits territorials i jurisdiccionals entre dues entitats polítiques més grans: el comtat d'Empúries, sotmès a la jurisdicció del comte d'Empúries, i la vegueria de Girona, territori de jurisdicció reial. Els conflictes jurisdiccionals pels límits dels respectius termes, entre la universitat i singulars del Castell d'Empúries i la universitat i singulars de Torroella de Montgrí donen lloc, com a mínim, a tres processos judicials i a un altre procés que, no tant directament com els altres, però també, tracta d'aquesta qüestió. L'últim i més conegut, que se segueix en el Tribunal i jutjat de la Intendència, és el que origina la famosa sentència de la Muntanya Gran. Aquesta sentència, en les seves consideracions, fa una enumeració detallada de les vicissituds judicials (plets, actes, proves practicades, providències, concòrdies, sentències etc.) esdevingudes al llarg dels gairebé dos-cents anys que duren els litigis, interromputs per alguns escassos períodes de calma. És el document més conegut fins ara sobre aquesta

qüestió, i pràcticament l'únic, que ha estat utilitzat pels pocs que han escrit, ni que fos de passada, sobre el tema a manera de guió. Jo no seré una excepció i també el tindrè de referència.

Quan es vol tractar alguna qüestió que ha provocat controvèrsies al llarg del temps, sobretot si és una disputa territorial, no podem menys que preguntar-nos per les circumstàncies i gènesi del conflicte. Les preguntes del quan i com es va originar són del tot pertinents. No tant per prendre posició, com per donar raó dels diferents episodis de la disputa.

Anem primer a dibuixar un panorama general, pel que fa als àmbits territorials del Comtat d'Empúries. Fem-ho de la mà del notari i arxiver del duc de Medinaceli i comte d'Empúries Joan Busquets, que classifica en un volum les escriptures i documentació de l'arxiu comtal el primer quart del segle XVII. Aquesta feina seria revisada i completada pel notari Bernat Joseph Llobet a la segona meitat d'aquest mateix segle. Aquesta documentació així recollida arriba, més o menys, fins l'any 1631 i és el que anomenem, "Llibre de les Regalies del comtat d'Empúries". En l'apartat titulat "*Términos y capacidad de Condado*" el llibre diu així: "*Comprehendidas las dichas dos partes juntas tiene todo este Condado ocho leguas, o cerca, de largó y tres y media de ancho(...). Por las partes de Levante, Norte y Poniente y parte del mediodía está circuido y rodeado de Montes, parte apacibles y parte fragosos (...). Y a la parte de medio día, y parte a la de oriente está el puerto mar y golfo de Rosas que tiene una legua o serca de ancho y dos y media de largó, y en él tiene principio el golfo de Leon, cubrele a este puerto por la parte de oriente, a levante la punta del antepirineo de una legua o serca de largó y otra de ancho por donde va el camino de las Villas de Castellon y Rosas a la de Cadaques, que esta sita al cabo o extremidad de dicha punta, y a la parte de medio dia tiene dicho puerto la Montañuela, o isla y torre llamadas de San Miguel de las Medas(...). Alinda todo el dicho Condado lo que es tierra firme por la parte de oriente y levante con el mar, que por espacio de mas de setenta o ochenta millas es tambien de pertinencias Suyas, y como tal de jurisdicción de VE como Conde de Empurias, por el de medio dia con el termino de la Villa de Torroella de Mongrí, que es hoy del patrimonio del Rey nuestro Señor y fue antiguamente de pertinencias de dicho Condado, y parte con el termino de la Villa de La Bisbal y parte con diferentes lugares y terminos de la Vegueria de Girona(...)"². El llibre esmenta tot un seguit de processos judicials i documents d'atermenament que il·lustren la conflictivitat pel que fa als límits territorials del comtat amb els territoris veïns des del segle XII al segle XIV. Els documents que ens ha sigut possible consultar i els que no es troben a l'arxiu, però el contingut dels quals ha sigut descrit en un breu resum en el llibre en qüestió (alguns documents s'han extraviat), no esmenten per res la delimitació o conflictivitat entre les universitats d'Empúries i la de Torroella de Montgrí per la qüestió dels límits territorials.*

Mirem ara que ens diu l'Arxiu Municipal de Torroella de Montgrí i els estudiosos torroellencs que han tractat, tangencialment, aquest tema (no coneixem cap estudi específic sobre aquesta qüestió). Per això seguirem el documentat treball de Xavier Soldevila i Temporal "El Montgrí i les Medes a l'edat mitjana". Soldevila ens fa un breu resum històric dels inicis del conflicte: "Al vessant meridional del Montgrí, el castell de Rocamaura ja era esmentat els anys 1085 i 1121 a les convinences o pactes amb què els comtes d'Empúries i del Rosselló pretenien trobar un punt d'equilibri a les terres empordaneses i rossellonenques i el 1128 els senyors de Torroella de

Montgrí (aleshores vassalls fidels dels comtes d'Empúries) es comprometien a no perjudicar el bisbe de Girona des d'aquest mateix castell. Una centúria després, però, els senyors torroellencs (ja amb el suport dels monarques catalans) i el casal emporità estaven enfrontats per diverses raons i una d'elles era el domini del castell de Rocamaura. Els comtes d'Empúries afirmaven que els senyors de Torroella de Montgrí sempre l'havien tingut com a feu emporità i, per tant, n'exigien l'homenatge, extrem que era contestat pels torroellencs. Del conflicte, en són testimonis dues sentències, una del 1220 promulgada per alguns nobles i una altra del 1267 emesa per Jaume I i clarament desfavorable per als comtes d'Empúries. En qualsevol cas, però, aquests plets mostren que ja a primers del segle XIII, si no abans, el massís del Montgrí (i, de retruc, les seves fortificacions) constituïa un espai fronterer entre dos poders en conflicte permanent. La incorporació de Torroella de Montgrí a la corona la dècada de 1270 i l'aliança tàcita dels monarques amb els bisbes de Girona contra el casal emporità varen incrementar encara més el conflicte senyorial i van aprofundir la dimensió estratègica de la muntanya. És per això, que la renúncia definitiva feta el 1285 pels comtes d'Empúries de la seva jurisdicció sobre el castell de Rocamaura (...) en res va millorar la situació. Els monarques i els comtes van entrar en una *guerra de fortificacions* (d'altra banda, ben pròpia de la geopolítica medieval) en un intent de marcar els seus respectius territoris⁷⁴.

Atès que a l'Arxiu Ducal de Medinaceli no hem pogut localitzar cap document que mostrés els límits territorials del terme emporità pel que fa a la muntanya del Montgrí, comprovem si a l'Arxiu Municipal de Torroella existeix alguna informació al respecte. Efectivament, un pergami del 1314 que tracta d'un conflicte entre Torroella de Montgrí i Ullà, per una fortificació que volia bastir el senyor d'Ullà contra el parer dels de Torroella. En una declaració de testimonis, aquests esmenten els límits del terme torroellenc: "*Item quod castrum de Turricella habet terminos seu limites qui pretenduntur ab oriente, usque ad mare; a meridie, usque ad Fontanilles; a circio, usque ad portum de Mongó prope castrum de Empuriis; ab occiduo, usque ad locum de Uyllà et ultra*"⁷⁵.

És la notícia més antiga que tenim dels límits territorials torroellencs pel que fa a la seva afrontació amb el terme emporità. En el treball abans citat, i concretament, en l'apartat titulat "Camins, fites i basses" Soldevila ens diu que "Tots aquests nuclis de poblament (es refereix als veïnats de Sobrestany, l'Aragall –probablement a l'actual Torre Ferrana- i alguns cortals dispersos que es trobaven a la muntanya) implicaven, lògicament, l'existència d'un seguit d'elements, fruit de les necessitats i de l'acció humanes en el medi del massís, que havien d'acabar de definir i, sobretot, humanitzar la imatge del Montgrí medieval. D'entrada, és clar, va consolidar-se una extensa xarxa de camins i corriols que travessaven el massís en totes direccions. (...). A més dels camins, el paisatge estava marcat per diferents fites, cal suposar que de pedra. Ja el 881 unes *archa vel signa* -potser restes megalítiques- marcaven els límits entre Ullà i Bellcaire i s'evocava una Petra Fita que havien fet clavar el comte d'Empúries i el bisbe de Girona(...), el 1367 un pregó torroellenc advertia contra qui toqués "cap terme ne moylon, ne negun senyal que sia dins la montanye". La muntanya, doncs, estava acotada i delimitada amb més o menys intensitat, depenent del lloc geogràfic. Encara durant el segle XIV disposem d'una altra declaració de testimonis que afirmen que el terme de Torroella arriba fins el port de Montgó, "(...) y puesto que por el Sindico de dicha villa de Ampurias pretende que dicho Puerto o Cala de Mongó está dentro del término de dicha villa de Ampurias y principalmente porque

los testigos que declararon en la información recibida el año de 1375 sobre la división de los términos de dicha villa de Torroella, presentados por el mismo sindico de Ampurias en sus dichos y declaraciones, aseguraron que el termino de la misma villa de Torroella se extendia hasta el lugar llamado Mongó hacia el mar, incluyendo por esta división hasta dicha villa de Torroella respectivamente que era exclusiva de dicho Puerto o Cala de Mongó, tal que el mismo Puerto o Cala permanece dentro del término de dicha villa de Empurias"⁷⁶. Durant el segle XIV no disposem de cap més evidència documental dels límits territorials entre les dues universitats. Al segle XV tenim un altre document. Aquest és aportat pel notari d'Ullà que defensa els interessos de Torroella, en el marc del plet que es dilucida a la Reial Audiència, sobre la divisió de termes i que comença el 1579 i que ens dona més referències sobre aquest assumpte. Diu Jeroni Perpinyà: "Attento de l'acte de establiment fet i firmat per la Magestad del Rey Don Alfonso de felice recordatio a Barthomeu Scaler ciutada de Barcelona del stany vulgarment dit Stany de Rechs alies de Sobrestany scituat en lo terme del lloch de Bellcayre Comptat Vell de Empurias la dada del qual es en Barcelona a vint de maig mil quatracentes trenta dos en lo archiu real de dita ciutat de Barcelona recondit clos y authenticat per Miquel Joan Amat archiver real y escrivà de manament. Consta que lo dit stany affronta dela part de solixent abla Montanya que alli es scituada part en lo terme o territori del Castell y lloch de Empurias y part en lo terme o territori de la Vila de Torroella de Mongrí anomenada vulgarment de Sta Maria Despalau, a mitx dia part amb el lloch anomenat Saragall y part ab diversos tenedors de Joan de Aro y Pere Ferran y part ab diversos tenedors de altres habitants de Sobrestany, a ponent ab diverses possessions de dit Señor Rey a la dita propietat convehinas y part ab algunas pocsessions de la torra anomenada de Moquet y a cers part ab diverses pocsessions de alguns habitants de dit lloch de Rechs y part ab lo dit lloch de Rechs. Consta mes avant que lo dit stany de Rechs alies de Sobrestany no sesten ni pot extendrer de la part de tremuntana y per consegüent en vers lo dit terme de Empurias sino es fins a una pessa de terra de tinensa de quaranta vessanes la qual capbreva Joan Antoni del Veynat de Rechs de dit terme de Empurias al Señor del Castell de Bellcaire, la qual affronta a solixent ab honor del hereu del mas y torra de Moquet que es vuy de Don Galceran de Cardona, a mitxdia ab lo stany, a ponent ab lo honor del hereu de Joan Camardell, y a tremuntana ab honor dels hereus de Joan Franch part y part ab altres terres de diverses persones, com es de veurer ab la capbreuatió feta per dita torra per dit Joan Antoni al dit Señor del Castell de Bellcayre a deu de febrer de mil quatre cents quaranta quatre per dit Sindich de Empurias exhibida (...)"⁷⁷.

Ermita de Santa Caterina i massís del Montgrí.
Autor: desconegut. Col·lecció Agustí Torné i Judith Carol Reeve

Fixem-nos en el límit que esmenta aquest document de la muntanya dita de "Sta. Maria Despalau". Si tornem al treball ja citat de Soldevila i Temporal sobre el Montgrí i les seves ermites a època medieval, quan parla de l'ermita del Palau ens diu que aquesta ermita tenia "una confraria ben organitzada (...) i activa, que rebia almoines i delmes : el 1321 el prior i dos prepòsits cobraven les 8 lliures degudes per un clergue d'Empúries, tant per l'arrendament que havia fet dels ingressos de l'església com per una truja que havia deixat perdre (...)". Més endavant afegeix el mateix autor: " Encara que no n'hi hagi massa exemples, és molt possible que la puixança de l'església de Palau fos deguda a la protecció de què gaudia per part dels comtes d'Empúries. Així, el 1322 Miquel Regina , el diverses vegades citat clergue i rector, cedia al prior i a dos prepòsits de la companyia, ambdós d'Empúries, el dret a percebre les setanta-tres mitgeres de forment que el comte Malgaulí d'Empúries, la comtessa, el veguer comtal i la seva esposa havien donat a l'església de Palau". En el procés judicial que es dilucida a la Reial Audiència sobre la pertinença o no del port de Montgó al terme del Castell d'Empúries, els síndics d'aquesta universitat esmenten un argument molt suggeridor: "A effecte de justificar sa intentio y provar com la pretentio dela part altra del sindich de la vila de Torroella no es fundada ab justitia, exhibeix aquesta part los actes següents. Primer un acte de compra feta per Joan Regi pages de sobrastany de una botiga en lo terme de empuries als vint y tres de maig mil cinc cents setanta tres, *item* un acte de visura de un cos mort feta per lo jutge del comptat d'empuries en un puig prop de la Capella del palau als 29 setembre 1580, *item* un proces de naufragi y aprehensio de las robas de una nau ques perde en lo port de mongo fet per lo lloch tinent del procurador del comptat de Empuries als 13 de octubre de mil cinch cents setanta hu(...)". Fins ara, el que sembla clar, és que el port de Montgó marca clarament el límit dels dos termes. Resta la controvèrsia de si pertany a una o altra universitat, però els límits pel que fa a aquesta part, es situen a Montgó.

Què en sabem de la resta de territori?. M'estic referint al que està situat entre Montgó i l'estany de Bellcaire poc més o menys, el que actualment és el terme municipal de Torroella . Doncs fins a finals del segle XVI no en sabem gaire. El Montgrí, com es desprèn del treball de Soldevila, estava ocupat puntualment per cortals i petites explotacions agropecuàries molt disperses i situades,

Dues vistes de la platja i pla de Montgó. Autors: desconegut (3) i Meli (4). Col·lecció Agustí Torné i Judith Carol Reeve

sobretot, no massa lluny dels nuclis de població consolidats (Torroella, Ullà, Bellcaire, Sobrestany i s' Aragall o, més tard, la Torre Ferrana). Destaquem la presència de les ermites de Sta. Caterina i la de Sta. Maria del Palau amb conreus tot voltant. Per altra part, a la muntanya hi ha una abundant presència de pastors i bestiar tant gros com menut. Durant tota la baixa Edat Mitjana la muntanya és aprofitada, sobretot, per pastures i per treure'n llenya, amb l'excepció d'algunes poques peces de terra de conreu. No sabem on es dividien els termes d'Empúries i Torroella, ni tant sols sabem si hi havia conflictes territorials entre els habitants de les dues universitats. Per les notícies de Soldevila referents a la capella del Palau i a la protecció que li dispensaven els comtes emporitans i pels límits que senyala l'acta d'establiment de l'estany dels Recs de 1432, sembla que ens permetria afirmar que, de facto, els d'Empúries d'alguna manera, es prenien unes certes atribucions sobre aquest lloc. L'acte de visura d'un cos mort fet per les autoritats emporitanes el 1580 n'és un indicatiu més. Una mica més endavant encara afegiré una notícia trobada en un document notarial que ve a reforçar aquesta hipòtesi. En tot cas, aquestes hipotètiques disputes, cas que haguessin existit, no haurien pas deixat rastres documentals que coneguem. Fins a l'últim terç del segle XVI la muntanya està, aparentment, tranquil·la. Els habitants d'una i altra universitat en treuen profit principalment per pasturar els ramats i per llenyar.

El 1593 les autoritats torroellenques fan un memoràndum al Rei per obtenir l'establiment de la muntanya. Aquest document en conté també una descripció, feta per diverses persones que en són coneixedores. El seu testimoni és ben eloqüent. Miquel Rocar, pagès de Fontclara, Francesch Beulovi, negociant del Castell de Pals i Nicholau Güell donzell de la parròquia de Llabià ens la descriuen així : "(...) la montanya anomenada de Montgrí, que es del Rei nostre senyor y de son real patrimoni, la qual afronta a sol ixent ab la mar; a mig dia part ab la dita mar a la part ahont eix lo riu de Ter y ab los aspras del terme de la vila de Torroella de Montgri y ab la mateixa vila de Torroella, migensant dits aspres y part ab los aspres del lloch

de Ulla; a ponent part ab lo terme del dit lloch de Ulla y part ab lo terme de Bellcayra y a certs, part ab les terres del veynat de Sobrestany part y part ab lo terme del comtat de Empuries. Verem y regoneguerem la mayor part de dita montanya y vuy y som tornats per veure y regonexer la restant part de dita muntanya, perque no tingerem temps lo dia de hayr, y vista y regoneguda diligentment tota la dita muntanya lo que puc dir y se jo testimoni es que e vist, com qualsevol persona experta pot veure que dita muntanya, es terra molt fragosa, aspra, steril y seca que en tota ella noy ha aygua y es rochosa y pedragosa, y finalment tal que en ella nos pot conrear sino es en algunes partides com es en la torre anomenada Ponsa, y en lo mas anomenat Tarasco, y en alguns llochs de ella que son de particulars senyors utils y propietaris de dits llochs; y encara en dita torre ni en dits llochs no si pot habitar ni conrear per causa de moros y axi he vist jo testimoni estan vuy hermoses (es refereix a ermes) com lo restant de dita montanya, es ver y cert no es bona sino pera herbes y encara en temps de yvern, primavera y autumne per esser pocas les erbes y no haver hy aygua com dalt es dit ni llenya sino poca; y en poques parts de dita montanya y ha algunes garrigues y altres mates de modres y romanins de modo que, jo testimoni, he vist y veix ala clara dita montanya affronta ab les dues ylles dela fortaleza dita dela Meda migensant la mar part ab solhixent y part ab mig jorn, y que en ella y ha moltes cales y particularment casi ala endressera dela ylla gran dela dita Meda ni ha dues, la una de les quals se anomena Salella y laltre Falaguer en les quals se poden posar y estar amagades set o vuyt fustes de moros sens que lo castell de la dita Meda no les pot decubrir ni fer dany, per esser en lo mig la dita illa gran. Y mes avant he vist jo testimoni que tirant ala volta de cers y del golf de Roses alli cerca de dites dos cales y ala vista de dita ylla maior de dites Medes, dita montanya de Torroella fa un cap lo qual se diu Ultrera y un poch mes enlla de dit cap de Ultrera, tirant ala volta de cers he vist jo testimoni altre cala ques diu la Foradada en la qual tambe se poden amagar quatre o cinch fustes y mes enlla la cala Padrosa en la qual poden estar moltes mes fustes o vexells de moros y de enemichs de Sa Magestat, que no en les altre dalt dites sens poder rebre dany dela fortaleza dela dita Meda(...).”¹⁰ Aquest document és la descripció més antiga que coneixem de la muntanya del Montgrí. Hem de corregir, doncs, Xavier Soldevila, quan afirma que la descripció més antiga és la que fa el notari torroellenc Andreu Sàbat en el seu llibre manuscrit de 1672 anomenat “Llibre de la Verge, Reyna y Martyr Santa Catharina Alexandrina, y de sa Santa Casa en la muntanya de Montgrí, y en la vall de aquella dita Font Aribosa construïda”.

Ara que ja tenim una descripció física de la muntanya, què en sabem del seu aprofitament?. El mateix text parla de l'existència de llenya i escasses terres de conreu. També esmenta les herbes que hi ha, sobretot en temps d'hivern. Recordem que aquesta descripció de la muntanya té la intenció de rebaixar el preu que el rei havia de percebre a la universitat de Torroella en l'hipotètic cas que li concedís la muntanya en règim d'emfiteusi, i per tant, minimitzar, en la mesura del possible, l'existència de recursos aprofitables. L'existència d'indisidius prou sòlids que mostren l'ús intensiu de la muntanya per pastures a la segona meitat del segle XVI, posa en entredit les afirmacions dels experts. Diversos documents ens fan pensar que un ús intensiu de la muntanya per pasturar el bestiar, era habitual en aquests moments. El primer indisidiu documental el trobem en el plet de 1579, quan en les diligències, el procurador emporità rebutja en el plet les “deposicions” dels testimonis de la part contraria: “Ponit que tots los dits testimonis que son de dita vila de Torroella y habitan en aquella an de esser repellits y desas deposicions no sen ha de fer mentio alguna per quan son sus pactes y interessat per tractarse de interes propri dells, per

ço que tenen lo us y empriu en tota la montanya, y tant quant mes se exten dita montanya y lo dit terme de Torroella tant major empriu tindran dits habitants y dits testimonis en dita montanya, y rebran mes utilitat de les herbes y llenyes y es ver”, i encara a continuació “ Ponit que dits Marçal Montaner, Anthoni Phelip, Anthoni Segas y Joan Pere Planes son estats oficials de dita vila de Torroella y en dit nom an fet molts penyoraments los quals son estats restituïts ab cautio que es estada prestada per lo sindich de Empuries (...)”¹¹. L'esment de les herbes i llenyes i, sobretot, dels penyoraments, que hem d'entendre que eren de bestiar, ens donen algunes pistes sobre l'ús de la muntanya. Hi ha altres evidències documentals com el procés de 1593, que es troba a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, sobre pastures a la muntanya de Torroella de Montgrí: “ Exmo Señor, com ab crida publica en la vila de Torroella de Mongri publicade stya prohibit que nenguns circumvehins de dita vila com son de Empuries y altres llochs circumvehins poder pasturar en les montanyes reals del Senyor Rey de dita vila de Torroella de Mongri, per via directa ni indirecta que primer no fossen apascarats y concertats ab los arrendadors de las rendas reals de dita vila y terme, sots pena de deu lliures per quiscuna vegada y de perdre lo bestiar com mes llargament ab les dites crides, per lo balle general de Catalunya a instancia del procurador fiscal, fetes y publicades llargament se conté y com a tres de maig de 1593 fossen trobats en la dita muntanye reial del terme de Torroella de mongri pasturar 243 moltons los quals son de Antoni Vidal carnisser de la vila de Palamos sens star apascarats ni concertats ab lo arrendador real foren perço penyorats 27 moltons ”¹².

Però aquesta hipotètica tranquil·litat que jo esmento, com a mínim a nivell documental, canvia a l'últim terç del segle XVI. Què passa en aquest moment? Pensem que es donen dues circumstàncies que conflueixen perquè això canviï. Una de més general i de llarga durada i l'altra més puntual. La primera és un període de creixement sostingut que va aproximadament des de mitjans del segle XVI fins la Guerra del Segadors i que el professor Albert García Espuche defensa en el seu llibre “*Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña 1550-1640*”. Fins ara es tenia aquest espai temporal com un període de decadència. García Espuche demostra que va ser una època de creixement econòmic i demogràfic al nostre país. L'altra circumstància que cal remarcar és l'arribada d'un nou art de pesca des de la Provença francesa, que fa augmentar molt les captures de peix blau, amb els consegüents guanys econòmics, i que revoluciona l'estructura demogràfica, social i econòmica de la costa compresa entre Palamós i Empúries: el sardinal. No oblidem, que amb aquesta nova modalitat de pesca, també arriben pescadors i patrons provençals que s'estableixen al nostre litoral i que formen part d'una onada migratòria més àmplia i generalitzada al nostre país. També a la universitat del Castell d'Empúries i els seus llocs (Cinc Claus, les Corts, Vilanera i els Recs). És aquesta “revolució” que dóna lloc al naixement del Port de l'Escala, amb la primera botiga que s'hi edifica el 1573 per part de Joan Regi pagès de Sobrestany i una mica més tard, el 1605, la fundació del monestir servita de Sta. Maria de Gràcia. L'arribada dels sardinals suposa un vertader trasbals i fa que la població creixi exponencialment en pocs anys, i que les grans captures de peix blau comportin també una activitat comercial sense precedents. Aquestes dues circumstàncies representen una creixent pressió sobre el medi, primer el més proper, i després es va estenent cap els territoris que fins aquell moment no havien sigut objecte de disputa, o que les disputes no havien transcendit als documents (aquesta és la qüestió). Un fenomen semblant es produeix al barri mariner de Torroella, l'Estartit, si fa o no fa per la mateixa època, amb les mateixes conseqüències demogràfiques, comercials i socials.

Imatge de Punta Montgó des de la cova de la Sal. Autor: Joan Lassús. Col·lecció CEDRHE

Aquesta absència de conflictes documentats acaba a partir de 1579. Aquest any els síndics d'Empúries presenten plet, davant la Reial Audiència, contra la universitat de Torroella per la jurisdicció sobre el port o cala de Montgó. D'aquest plet només conservem diligències fetes a partir de 1612, un transsumpte parcial de principis del segle XVIII, i la sentència de 1621. Juntament amb aquest també n'hi ha un altre amb els mateixos protagonistes pel "dret de carregar i descarregar i de la treta al port i muntanya de Montgó així com pel dret de pasturar a la dita muntanya". No sabem quan comença aquest últim. Tenim algunes diligències en instruments notariais de finals del segle XVI (concretament de 1590, 1591 i 1592), altres diligències de 1600, algunes referències escadusseres que es troben en un plet de 1624, entre els cònjuges Perramón de Ventalló i els síndics d'Empúries pels drets de pesca a les mars d'Empúries, i la sentència de 1606. Aquests dos plets, pràcticament contemporanis, i l'altre document, abans citat, de les autoritats reials sobre les pastures a la muntanya del Montgrí, ens dibuixen, ni que sigui somerament, la situació de conflictivitat que comença al voltant de l'últim quart del segle XVI als confins de les dues universitats. Pel que fa al primer, la caràtula de la part del plet que s'ha conservat i prové de l'arxiu de la Casa Ducal de Medinaceli de 13 de maig de 1613 diu "*Por el termino del Castillo de Empurias con Torroella de Mongri*". Una inscripció més tardana d'un altre escrivà, també a la caràtula diu "sobre lo port de mongo si es del terma de empuries o de torroella de montgri". Al costat, una nota que adverteix "la sentència es contra Sa Ex^o (referint-se al comte d'Empúries)". Pel que fa al segon plet, si en un requeriment notarial de 1590, es presenta com una reclamació del dret de treta i pastures a Montgó i la seva muntanya; la part del plet que conservem de l'any 1600, que prové de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, a la primera pàgina, a la súplica presentada al tribunal per part d'Apol·loni Ferrer síndic i Pere Anthoni del Castell d'Empúries diu així: "Exm Senyor, aportantse la present Causa entre les

universitats del lloch o Castell de Empuries de una part, y la universitat de la vila de Torroella de Mongri de part altra, sobre los confins dels termens de dit lloch y vila y pastures y herbes salvatges dels dits termens, a relatio del magnific mossen Descamps *quondam* doctor de la real audiencia y vuy a relatio del magnific mossen Joseph Dalmau doctor de aquella, pretengueren los consols de dita vila de Torroella entrar a pasturar sos bestians fins en la part del terme de dit Castell de Empuries, y los Consols de dit Castell de Empuries pretengueren que los dits homens de Torroella no podien entrar fins en dita part perque aquella ere del terme de Empuries, y que los homens de Empuries podien pasturar llurs bestians fins al lloch dit Coll de Empuries y fer altres actes acostumats.(...)"¹³. És a dir, també, com l'altre, és un plet pels límits territorials de les dues universitats, pel que fa a l'aprofitament de la muntanya. En aquest document no es parla ja del dret de treta al port de Montgó, el litigi queda circumscribit al dret per les pastures, cosa que implica els límits territorials de les dues universitats.

Anem per parts per poder dibuixar, amb una certa precisió, el clima que es vivia en aquell moment pel que fa a les pretensions dels dos pobles. Per donar una imatge que reflecteixi de manera versemblant la situació de les disputes utilitzaré els dos plets alternativament. Hem dit abans, que el primer es presenta el 1579 (ens ho diu la sentència) i acaba el 1621¹⁴. Del segon (que no sabem quan comença), en tenim notícia des del 1590 i acaba amb la sentència de 1606. Durant setze anys, com a mínim, aquests plets es diluciden paral·lelament. El primer reclama el port de Montgó pel terme del Castell d'Empúries. Molt probablement Montgó esdevé motiu de disputa perquè, amb l'augment d'activitat que experimenta amb l'arribada dels sardinals, la seva platja o port és intensament utilitzat per part de pescadors emporitans i també d'altres llocs de la costa. En tenim proves en documents una mica posteriors, que

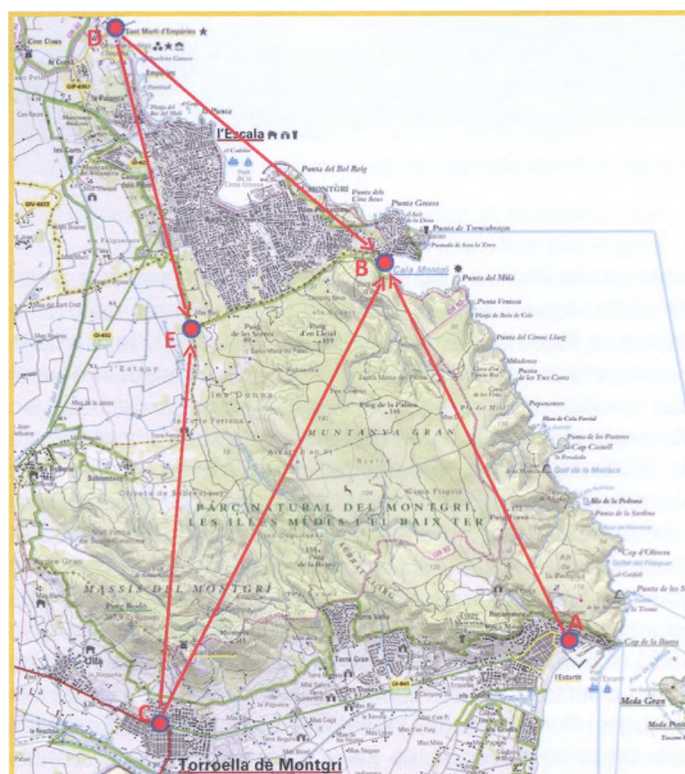
analitzarem més endavant. Aquesta utilització comporta la pretensió, per part de les autoritats torroellenques, de cobrar les imposicions pertinents sobre unes extraccions que cada vegada seran més abundants i, en conseqüència, més profitoses per la hisenda real i municipal. Aquesta pretensió, igual com la utilització del territori al voltant de l'església del Palau, està lluny de ser indiscutible. Per exemple, pel que fa al dret de pastura al lloc del Palau, tenim un requeriment notarial de 1591 fet per la universitat d'Empúries a les autoritats de Torroella sobre el penyorament de "dues burriques, una dellas del dit Joan Basseda y la altra de ella del dit Peruga, dins lo terme y parrochia de Empuries, i axi fora dels limits de (il·legible, ja que el document està afectat per una intensa oxidació de la tinta) jurisdicció, car es cert ver publich y notori que dites burres que avets presas (es refereix a les autoritats torroellenques) entre la Casa Nova y la sglesia de ntra Sra del Palau, los quals estan scituats dins los limits y termens del lloch y parrochia de Empuries(...)"³². Com a mínim, estariem parlant d'una terra de ningú sobre la qual, probablement, encara no s'havien donat conflictes seriosos.

Pel Palau, ja ho he apuntat abans, i per Montgó queda patent en una de les proves que presenten les autoritats emporitanes en el primer procés, concretament la del naufragi en el port de Montgó, el tretze d'octubre de 1575. De les diligències d'aquest naufragi se'n fa càrrec una autoritat emporitana. Que Montgó era utilitzat com a port des d'època immemorial sembla que és clar, quan s'esmenten en documents medievals els límits del terme de Torroella i es parla del "port de Montgó". El 1538 tenim una altra evidència en la inquisició que fan les autoritats emporitanes (una vegada més una autoritat del comtat d'Empúries), sobre la desaparició d'un patró de Mataró en el port de Montgó, que havia vingut a aquesta cala per carregar pedra de calç³³. El naufragi abans esmentat n'és una altra prova. No tinc cap dubte que aquest augment de l'activitat en aquest lloc, va estretament lligat a la llicència obtinguda per les autoritats emporitanes per edificar la torre, "es necessari advertir que quan los jurats del dit Castell de Empuries volgueren constituir y edificar la torra, qui es ala part de tremuntana de dit port de Mongo, obtingueren Llicentia del Secreste Real de dit Comptat de Empurias, com consta en poder de Llorens Cardo Notari publich de la dita vila de Castello de Empuries a setze de maig de Mil cinc cents vuytanta set, lo qual Secreste Real ab dita Llicentia, expressament diu que dona Llicentia y facultat als dits Jurats de Empuries de construir y edificar la dita torra en lo lloch o Cala ques diu o anomena lo Mongo, scituada dins lo dit terme y parroquia de Empurias."³⁴

El segon plet que hem comentat no s'esmenta en el repàs, ordenat cronològicament, de les diligències que fa la sentència de Contamina, del plet de la Muntanya Gran de 1758³⁵. El per què no ho sabem. No és un plet que tracti específicament del conflicte territorial dels termes, però les seves conseqüències hi són implícites, i els contemporanis així ho entenen.

Fixem-nos, primer, en la dimensió de les dues universitats en els anys previs als litigis. Per això ens servirem d'una eina que ens serà de molta utilitat: el fogatge de 1553. Un fogatge és un recompte de cases en les quals hi vivia una família (d'aquí el terme "foc" equivalent a llar en el sentit d'habitatge). Com que és un recompte amb finalitat fiscal, els estudiosos de la demografia prenen les seves precaucions a l'hora d'utilitzar-los per fer un estudi de població, ja que es dona un índex notable de frau i ocultament. En tot

cas, podem pensar que aquests problemes es donaran en totes les poblacions i a nosaltres, el que ens interessa per aquest cas, és fer una comparativa de la proporció, no dels nombres absoluts. Doncs bé, si prenem aquest recompte, veurem que a Torroella de Montgrí se li assignen 195 focs mentre que Empúries i els seus barris (Cinc Claus, les Corts, Vilanera i els Recs) en tenen 48. Una proporció de quatre a un. El mateix passa en l'activitat econòmica, on la diferència encara és més acusada a favor dels torroellencs. I no parlem ja de l'extensió dels respectius termes. El plànol que ens ha preparat el doctor David Pavón, expert del Departament de Geografia de la Universitat de Girona, a qui donem les gràcies, ens dona una idea de les distàncies que hi ha desde Torroella i el Castell d'Empúries i els seus nuclis dispersos al límit del seu terme comú. Si prenem com a referència Empúries, veurem que les distàncies de les dues poblacions respecte a Montgó, per exemple, són ben diferents. Recordem que l'Escala no apareix com a nucli de població estable fins a finals del segle XVI o principis del XVII. Aviat ens adonem que els litigis amb els torroellencs reproduïxen fidelment el passatge bíblic de la lluita de David contra Goliat, però en aquest cas, amb un final diferent.

DISTÀNCIES EN KM (LÍNIA RECTA):

1. L'Estartit - Cala Montgó (A-B): 6,4 km
2. Torroella de Montgrí - Cala Montgó (C-B): 7,9 km
3. Empúries (Sant Martí) - Cala Montgó (D-B): 5,5 km
4. Empúries (Sant Martí) - Vèrtex de terme municipal (D-E): 4,75 km
5. Torroella de Montgrí - Vèrtex de terme municipal (C-E): 6,1 km

Plànol de situació del territori respecte a Montgó.
Autor: David Pavon, professor de geografia de la UdG

Una vegada situats, passem a les primeres disputes que són els penyoraments de bestiar que es fan mútuament les dues universitats:

“Enric de Cardona, conseller reial i portantveu del governador general de Catalunya, al procurador reial i el batlle de Torroella de Montgrí
Execució per a la Universitat d'Empúries de lletres “*de nihil innovando*”

... Per la humil súplica que ha presentat Jaume Pera, síndic del castell d'Empúries, a la causa o qüestió que es porta a la Reial Audiència sota l'examen del magnífic i benvolgut conseller reial Joan Castelló, doctor en ambdós drets, entre el síndic de la Universitat d'aquest castell d'Empúries, d'una banda, i el síndic de la vila de Torroella de Montgrí, de l'altra, per les causes i raons que es contenen a les seves actes, s'ha aportat que, estant pendent de resolució aquesta causa sobre la possessió pacífica i immemorial que, segons s'afirma, tenen la Universitat d'aquest castell i terme d'Empúries i els seus particulars d'exigir i rebre el dret de carregatge i descarregatge i de la treta a tota la muntanya i el port de Montgó, del terme d'aquest castell, i de pasturar el seu bestiar en aquest indret i prohibir, igualment, que el bestiar dels homes de la vila de Torroella pasturi en aquesta muntanya i penyorar-lo en el cas que ho fes, tal com s'ha fet fins ara en moltes ocasions, com s'afirma. I això no obstant, no heu dubtat a penyorar fa pocs dies algunes vaques i vedells de [ ] Vicens, pagès del terme del Rec, de la parròquia d'Empúries, que pasturaven al mateix terme del castell d'Empúries, al lloc que s'anomena del Corral Vicens, amb el pretext que pasturaven al terme de Torroella de Montgrí, atemptant i innovant en perjudici d'aquest plet. I com que les temptatives i els canvis han de revocar-se abans que cap altra cosa per la via privilegiada de les temptatives (“via privilegiata attentatorum”), per aquest motiu el síndic d'aquesta Universitat d'Empúries ens ha suplicat humilment que, per tal que les parts no arribin a les armes, ens dignéssim revocar aquestes temptatives i fer que es retorni aquest bestiar a l'esmentat Vicens de Rec com a mínim amb la caució adequada que es va oferir a prestar, i que s'avoqui a la nostra audiència aquesta causa, que es desenvolupava ja abans entre aquestes parts a la Reial Audiència amb la relació del magnífic Francesc Puig a causa de la seva assumpció a la tercera sala, i s'encomani, de la mateixa forma i manera amb què es va encomanar a aquest Puig, a algun altre doctor d'aquesta Reial Audiència, que proveeixi degudament de les lletres acostumades i oportunes adreçades a aquesta Universitat i batlle. Nòs, admetent de grat aquesta súplica com a justa i ajustada a la raó, hem avocat la causa a la nostra audiència i l'hem encomanat, en lloc del magnífic Francesc Puig, doctor de la sala tercera, a aquest magnífic Joan Castelló. Per això, un cop aquest ha donat a la Reial Audiència la paraula que ho anuncia, s'ha proveït que es rebí informació sobre el que conté la súplica i que, un cop rebuda, es proveeixi com sigui de dret. Finalment, el dia vint-i-set del mes d'octubre de l'any que s'assenyala més avall, Apolloni Ferrer, síndic de la Universitat del castell d'Empúries, va comparèixer davant el magnífic relator i va portar-hi (“*deduxit*”) dos instruments de requeriment, que mostrava en lloc de la informació, que s'havien presentat als oficials de la vila de Torroella i on consta que aquests oficials havien penyorat el bestiar dels homes d'Empúries i que es van expedir així immediatament lletres relatives al que se suplicava per tal que les parts no arribin a les armes. I, un cop donada la paraula a la Reial Audiència, aquest magnífic relator ha proveït que s'inclouï el que s'ha produït i que es rebí informació sobre el lloc en què es va fer el penyorament i que es mani a vós que no procediu a apartar les penyores

ni canviu res en perjudici del plet i que es facin les lletres oportunes a aquest efecte, tal i com aquestes i altres coses es contenen més àmpliament en aquesta súplica, deducció i provisions que es mencionen, respectivament...”¹⁹.

El text notarial, l'original del qual és en llatí, que ha transcrit la magnífica llatínia de l'Arxiu Històric de Girona Sílvia Mancebo, a qui agraïm el seu treball des d'aquestes pàgines, és del setze de novembre de 1590. En ell s'hi veu ben clar que les disputes per les pastures, i indirectament pel terme, arribaven fins i tot a tenir episodis violents. El recurs a les armes no devia pas ser la darrera de les opcions quan de defensar el propi terme es tractava. Alguns mesos més tard el mateix notari, Galceran Busquets, ens ofereix un requeriment per part de la universitat del Castell d'Empúries a les autoritats torroellenques. Aquest document és pràcticament il·legible degut a l'oxidació que presenta la tinta (fenomen corrent en escrits d'aquesta època). Tot i això amb l'auxili d'un programa de disseny hem pogut arribar a desxifrar el document, amb moltes llacunes, però. “... den Joan Baseda de (?) compradas (?) Pera (?) balla de Empuries y Sindich de dit lloch terme y parrochia dit (?) Carles Capell (?) Joan Alió balle de Torroella de Mongri que sens tenir jurisdiccion alguna en lo terme de Empurias, hayan com (?) balle presas o fetas penyora dues burricas una dellas del dit Joan Baseda y la altra de ella dita peruga, dins lo terme y parrochia Empurias y axí fora los limits de (?) jurisdiccion car es cert ver publich y notori que dites burres avets (?) presas entre la casa nova y la sglesia de ntra senyora del palau, los quals estan scituats dins los limits i termens del lloch y parrochia de Empurias y axi lo terme (?) y parrochia de Torroella de Mongri dient ultra que vos haveu usurpada jurisdiccion axi (?) aquella en lo lloch strany y no vostre haveu privat (?) de la possessio en la qual han stat y stan la vila castell terme y parrochia de Empurias de pasturar y fer pasturary llur bestia (?), (?), (?), lo terme y parrochia de Empurias y axi fins ala sgleia de nostra senyora del palau y mes enlla, a la volta de Torroella de Mongri (?), (?), coll dit de les sorras nomenat coll de Empurias fins al cap del mila a la volta de mar de la qual possessio (?) ,(?), ni los de Torroella no podeu(?), (?), (?), (?), d'aquest terme y parrochia de aquell com haveu fet y feu penyorar (...)”²⁰. Aquest és un document datat el 1591, sense poder-ne precisar el dia i mes degut al seu mal estat. És però un document importantíssim. És la primera descripció completa dels límits del terme, que situa més enllà de l'església de Sta. Maria del Palau vers Torroella fins el coll de les Sorres o coll d'Empúries. Aquest coll és difícil de situar exactament, però en tot cas, és més al sud del Palau, i d'aquí, el terme reclamat, va fins a la punta del Milà en línia recta. Mai fins ara havíem pogut resseguir tot el terme, o el que els emporitans reclamaven com el seu terme. En cap document escrit havíem pogut trobar aquests límits tan clarament assenyalats. Vint-i-un anys més tard trobarem una altra descripció de la línia del terme, el 1612. No serà fins el 1703 que trobarem la tercera. Encara n'hi haurà una quarta, pels volts de 1750, però aquesta és d'un altre caire i quedarà ja fora de l'abast d'aquest treball. Quatre en dos-cents anys de disputes territorials documentades.

Els problemes no acaben aquí. Podríem dir que tot just comencen. Pel segon plet, sabem que segueixen el penyorament de bestiar i els nostres convilatans, cansats de les disputes, decideixen resoldre la qüestió pacíficament: “Com apar en lo proces hapres a 12 del dit mes de janer de 1592, les parts concordaren ab interventio y subscriccio dels advocats de aquelles y dels sindichs de dites universitats, sobre los lochs hont cada una podria arribar a pasturar sos bestiar, y volguerem que la una no pogues penyorar a la altra durant la present litte, y que los bestiar y altres coses

penyorades ab la dita Concordia que se exhibeix *pro ut hec* e com, Excm Senyor, los homens de Empuries hajan sempre servat la dita Concordia y no havien may penyorat apres de aquella los bestiar dels homens de Torroella, qui son entrats a pasturar en los lochs en dita Concordia anomenats, totavia no han dubtat Sabet y Montaner balles pretesos de dita vila de Torroella los dias proppassats pendre dins lo terme de Empuries trenta y sis vaques entre braves, vedells y vaques y cent y quoranta cabres, compres alguns cabrits o mes de Pere Anthoni maior de dies del dit Castell de Empuries, estant los dits bestiar pasturant y sen han aportat tot lo dit bestiar en la dita vila de Torroella, hont vuy los tenen en gran y notable dany del dit Pere Anthoni y dita universitat de Empuries (...)²¹. Decideixen firmar una concòrdia per arribar a un acord amistós sobre les seves disputes. Quin és el contingut exacte de la dita concòrdia?, ho ignorem. Tenim, a més d'aquesta, alguna referència més a aquest document que ens dóna alguns pocs detalls del seu contingut. Al plet dels cònjuges Perramón de Ventalló contra la universitat d'Empúries pels drets de pesca datat el 1624²², un dels testimonis diu així: "Ponit que si algun temps Miquel Pages de Torroella ha pescat en la playa y Scala de Empuries es estat per raho de una concordia sobre que estaven les dites viles, per ocase de uns grans plets que havien tinguts, en virtud de la qual concordia los de Torroella dexaven anar als de Empuries a pescar y llenyar en son terme y los de Empuries per la mateixa raho dexaven anar als de Torroella a pescar, y axo nos pot traure en consecuencia y es ver". Altres testimonis d'aquest mateix plet també es refereixen a aquesta concòrdia: "Et dixit que jo testimoni he vist pescar Antich Pages de Torroella que li diuen Michalot Pages ab sos sardinals en lo terme de Empuries y port de la Scala, pero era en virtud segons publicament hoit dir de una concordia tenien les dues universitats axi y del modo dit article diu y narra". Encara un altre testimoni afirma: "Et dixit que jo testimoni no tinch memoria de haver vist pescar a dit Pages en lo terme de Empuries be es veritat me recordo que digueren havien feta concordia les dues universitats de Empuries y Torroella, y que podien pescar y llenyar y pasturar de un terme a altre liberament y que dita concordia dura alguns anys". En el context de l'acte de visura que fan dos representants de les dues universitats per marcar la línia dels termes l'onze d'agost de 1612, del qual en parlarem seguidament, al final de la seva relació, l'expert que representa els interessos de Torroella, el notari Jeroni Perpinyà i l'expert emporità Francesc Marsal, fan notar que "Per la qual nostra y present relatio no entenem perjudicar a la pcessio y servitut que dit sindich de Torroella preten, de que los animals, axi grossos com menuts, dels particulars de dita vila y terme de Torroella de Mongri poden beurer en lo stany vulgarment dit Stany de Poma o de Pomet, encara que aquell, com se veu, reste de molt enclos y compres dins lo dit terme de Empuries (...)"²³. És evident que el síndic de Torroella, quan reclama aquest dret, està fent referència a la concòrdia feta el 1592 entre les dues universitats i que els notaris no coneixen en absolut, donat que s'estranyen de la pretensió d'aquest síndic. Fixava aquesta concòrdia la delimitació dels respectius termes?. Res en sabem. Els testimonis no ens ho diuen i no ens ha sigut possible localitzar el protocol notarial que la conté. Probablement, amb l'acord mutu d'aprofitament de la muntanya i dels caladors de pesca per les dues parts, el tema dels límits passava a ser secundari.

Ja feia temps que les autoritats torroellenques reclamaven al rei l'establiment de la muntanya. El memoràndum de 1593²⁴ n'és una bona prova. Finalment Felip III el tretze de juliol de 1599 accedeix a les peticions dels torroellenques. Transcrivim aquí el fragment de la sentència de la Muntanya Gran que ressegueix totes aquestes concessions:

"Vista la escritura transumptada del ocular reconocimiento y proceso informativo de relaciones de espertos, y relaciones de testigos, todo ejecutado ex officio en diferentes dias del mes de Abril del año mil quinientos noventa y tres por el Dr. Bernardo Alsina, Lugarteniente de Baile general en el partido de Gerona, en cumplimiento de la orden que se le habia dado por el Sr. D. Juan Icart, Baile general y Procurador de los Reales feudos de Cataluña, a fin de satisfacer el Real precepto del Señor Rey Felipe Segundo, en orden a averiguarse las cualidades y circunstancias de la montaña nombrada de Montgrí, y lo demas conveniente en razon de lo expuesto por el Comun, y particulares de dicha villa de Torruella en la instancia que hacian, para que se les otorgase establecimiento, y concesion in emphyteusim de dicha montaña, y para que S.M. pudiese con conocimiento deliberar sobre dicha instancia.=Visto el Real Diploma, su data trece de julio de mil quinientos noventa y nueve, en que la Magestad del Sr. Rey Felipe Tercero, en vista de las nuevas preces que se le presentaron por el Síndico de la Universidad, y singulares de dicha villa de Torruella de Montgrí, relativas a la peticion que muchos años antes habian hecho al referido Señor Felipe Segundo, su padre, y a lo que constaba por la dicha informacion de su Real orden recibida por el Lugarteniente de Baile general de Gerona, se dignó hacerle gracia, y mandar, entre otras cosas, que se le concediese establecimiento de dicha montaña de Montgrí, a censo anual de veinte libras barcelonesas.=Visto el otro Real despacho, su data en Valladolid a los veinte y nueve dias del mes de Junio de mil seiscientos y uno, en que el mismo Señor Rey Felipe Tercero (en consecuencia de la dicha gracia antecedente) les concedio a dicha Universidad y singulares de Torruella establecimiento, y concesion in emphyteusim de dicha montaña de Montgri para su dominio útil y con reserva del directo, y la prestacion del referido censo de veinte libras anuales.=Visto el contexto del Despacho, y letras expedidas por el antigua Tribunal de la Bailia General de Cataluña, con data de cuatro de Octubre de mil seiscientos y ocho, inserto en la escritura de que seguidamente se hara mencion; en las cuales calendado el citado Real Privilegio de este establecimiento, dado en Valladolid a veinte y nueve de Junio de mil seiscientos uno, y para su observancia, y cumplimiento se mandó reconocer a dicha Universidad de la villa de Torruella de Montgrí, por Señora útil y propietaria de la referida montaña con todos sus derechos, y pertinencias, y que se la pusiese en la real corporal, y actual posesion de la misma montaña.- Vista la escritura que pasó ante Nicolás Sabat, notario real, y regente de la notaría pública de la villa y baronía de Torruella de Montgrí, a los treinta de Marzo de mil seiscientos nueve, de la cual resulta que el Magnífico Antonio Felip, procurador real de dicha villa y baronía, como comisionado del Señor Baile General, y en cumplimiento del citado despacho y letras de cuatro de Octubre antecedente, entregó dicha real, y actual posesion ala referida Universidad de Torruella de Montgrí, y esta por su poderhabiente la tomó de toda la dicha montaña, espresando su estension y afrontaciones, como en la misma escritura se contienen.=Visto el Real Despacho del enunciado Señor Rey Don Felipe Tercero, su data en Madrid a diez de Agosto de mil seiscientos diez y nueve, en que se contiene la transacción hecha entre su Mag. Y la Universidad y singulares de dicha villa de Torruella, sobre pleitos, y controversias suscitados entre ellas, y el procurador del real patrimonio; por la cual, entre otras cosas, remitió y condonó su Mag. A dicha Universidad, y singulares, todos los censos en dinero, en granos y en cualquier otra especie que le prestaban, o debian prestar, reduciéndolo y compensándolo con la pension anual de doscientas cincuenta libras barcelonesas, que en adelante deberian pagar a su Real Patrimonio, con la expresa reserva

de los diezmos, y del dominio directo, universal, alodial, y campal en todo el término: En cuya nueva pensión annua de doscientas cincuenta libras, vino por consiguiente extinta, comprendida, y compensada entre las demas la referida anterior de veinte libras que le correspondian por censo en el referido establecimiento de la montaña.⁴²⁵

De tots els documents aquí esmentats, el més important és el segon, que és la concessió en emfiteusi, a Torroella, de la muntanya del Montgrí. Els altres són antecedents i confirmacions d'aquest. Què canvia aquesta concessió, a la pràctica, per l'explotació de la muntanya?. A la pràctica no canvia res. El rei cedeix a les autoritats torroellenques el domini útil de la seva explotació, reservant-se el domini directe. Les rendes que produeixi la muntanya seran arrendades directament per la universitat de Torroella a qui estigui disposat a pagar-ne el millor preu, a canvi que s'ocupi de recaptar-les sobre el terreny. Abans era el procurador reial el que ho feia i exercia la jurisdicció sobre la muntanya. Ara aquesta jurisdicció serà exercida directament pels representants de la universitat que s'ocuparan de defensar els drets sobre el terme que consideraven seu. Quines són les afrontacions de la muntanya cedida en emfiteusi pel rei als de Torroella?. No ho sabem. En els documents no s'esmenten exactament els límits, sinó que diuen que arriben fins el terme d'Empúries, o el d'Ullà o Bellcaire o fins al mar etc. Sense precisar on se situaven exactament aquests termes.

De moment, encara no estem parlant de cap mena d'ocupació de terrenys pel conreu. Encara l'Escala no està consolidada i sembla que només estem parlant d'un nombre indeterminat de botigues de pescadors (a principis del segle XVI potser vint o vint-i-cinc botigues, amb població que difícilment podem dir que sigui estable) que pertanyen, en gran part, a propietaris que tenen casa al Castell d'Empúries o pagesos de Cinc Claus, els Recs, Vilanera o les Corts, o bé que viuen als pobles veïns com l'Armentera, Ventalló, Albons, etc²⁶. La pressió demogràfica encara no és prou forta com per ocupar terrenys a la muntanya del Montgrí. De les proves que ens aporta el capbreu esmentat les terres que s'ocupen pel conreu de la vinya, (el topònims són ben explícits) estan situades als voltants de l'estany de Poma en el lloc que el representant del comtat anomena "els mallols". Altres topònims els podem situar al voltant de l'actual St. Martí o en llocs encara per determinar, però per indicis d'altres capbreus més antics, treballats pel que això subscriu, podríem situar pels volts de Cinc Claus i Vilanera. No és fins a l'últim quart del segle XVII quan els terrenys ocupats es van estenent per sobre l'estany de Poma, la Clota i Montgó, acostant-se poc a poc a l'actual terme de Torroella. Però no anticipem esdeveniments perquè tot just ens trobem a principis del segle XVII, molt poc abans de la data cabdal de 1612.

El 1599 s'acaba de construir la torre de Montgó²⁷ i el 1606 tot just hem tingut sentència del segon plet, el que tracta dels límits dels termes, sobretot pel que fa referència als penyoraments de bestiar entre les autoritats i particulars de les dues universitats. En aquest moment, tenim un document que jo qualificaria, com a mínim, de sorprenent, sinó desconcertant. És un procés d'informació i rebuda de testimonis a instància del procurador fiscal de la Batllia General de Catalunya "Contra los qui pescan davant Mongo" del quinze de maig de 1609 que té una continuació l'endemà sobre el mateix assumpte, que ara es titula "Acerca del pescar y coralar en La Playa y Port de Mongo". Són dos documents on testimonien pescadors que pesquen i corallen a la platja de Montgó i altres persones que ajuden en la pesca des de terra. No n'hi ha cap d'Empúries, sinó que aquests

últims, són denunciats a les autoritats de Torroella per no pagar el corresponent delme del peix i l'impost del morabatí (impost que s'havia de pagar pel corall que es pescava), als arrendadors de les rendes. Aquests, apellen a les autoritats per intimidar els infractors, amb l'amenaça de la confiscació de xerxes i barca. Les autoritats reials interroguen dinou testimonis, no tots pescadors d'ofici. N'hi ha deu de Torroella de Montgrí, un de Cadaqués, un de Begur, un de Regencós, quatre d'Albons, un de l'Armentera i altres dos de poblets de la diòcesi de Girona. Les seves declaracions són similars i molt interessants també pel que fa a la gènesi i posterior evolució del poble de l'Escala, tot i que ara només ens centrarem en la qüestió dels termes, tema del present treball. Hem transcrit les declaracions de dos dels testimonis, les que ens han semblat més il·lustratives del conjunt:

"Michael Martí y Creus negociador de Torroella de Montgrí, et dixit que ell testimoni ha pescat peix y coral moltes y diverses vegades en la costa del montgrí y en la Playa de la mar del Port de Mongo y mes enlla de la dita Playa de Mongo debes Empuries fins al pou den Romaní, y sempre ha pagat als arrendadors reals de Torroella lo dret de morabatí del coral que pescava en les dites mars de Mongo y el delme del peix que prenia y pescava en los dits llocs (...), y ell testimoni anant a pescar en companyia de altres en les mars de Empuries y volentlos penyorar los de Empuries porque pescaven en les dites mars de Empuries y anant seguintlos senanaven a fer port ell dit testimoni y sos companyons a la Clota y pou den Romani o a Mongo, per guardarse que no los penyorassen per esser dits llocs y ser estats sempre de Torroella de Montgrí, y essent en dita Playa o port de Montgo o enquescú de dits llocs no gosaven los de Empuries arribar allí ni dirlos res y davant dita Playa o port de Mongo a la part de la torra, ell dit testimoni y son sogre Jaume Pages y molts altres pescadors de Torroella, de Begur, St Pheliu, Pals, Cadaques y de altres parts, han fetes barraques per a recollirse y conduir lo peix que prenien davant dita Playa o port de Mongo així de part de la dita torra com de part della fins a dit pou den Romaní, y may persona alguna, ans be amb absencia y paciencia dels de Empuries y sens contradicció llur de persona alguna, estaven y cohabitaven en les dites barraques per lo effecte demunt dit tractant y parlant amb los qui pescaven al lloch dit la Scala, y allí compraven sal y altres coses necessaries. Y tambe se recorda ell dit testimoni, que estant lo dit batlle Sabat en lo dit Port de Mongo per a cobrar lo dit delme y drets, que anant los de Empuries en seguida de algunes barques porque pescaven en les dites mars de Empuries y aquelles se anaven a retirar en dita Playa o port de Mongo o a la Clota o pou den Romaní, que antes de arribar en dits llocs se detenien los de Empuries y no gosaven entrar y dientlos dit batlle Sabat y signant los que entrassen si gosaven, may se atreviren ni gosaren entrarhi sino que encontinent sen tornaren". Un altre testimoni fa les següents declaracions, que resulten, fins i tot, còmiques:

"Martinus Garau alias Palomeres piscator Ste Lugay de Sterria dioc. Gerundensis. Et dixit que estant ell un dia en les mars de Empuries y traent la barca al lloch de la Scala que es en lo terme de Empuries vengue allí lo veguer de Castello, lo qual prengue los sardinals ab que ell testimoni juntament ab Raphael Torrent pescaven, per haver pescat en les mars de Empuries, y estant descuydat dit veguer ell testimoni prengue los dits sardinals que dit veguer no hague sentiment los quals posa dins de la barca y encontinent sen anaren a fer port al lloch de la Clota, a hont lo dit veguer nols gosa dir res per ser dit lloch de Torroella de Montgri, y ell testimoni sempre ha vist y sentit a dir que els pescadors que han pescat a la Clota y a Mongo han pagat lo delme del peix al arrendador del rey, y ell testimoni tambe lo ha pagat del peix que ha pres en les mars de Mongo y la Clota, y asso es veritat"²⁸.

El segon dels plets comentats ja s'ha dilucidat i tenim sentència des de 1606. El primer, que tracta de la pertinença o no del port de Montgó a Empúries, està en curs, i ara, ens trobem amb aquest procés i aquestes sorprenents declaracions. Primer de tot, hem d'esbrinar on es troba el pou d'en Romaní, topònim del qual no en teníem notícies. Els testimonis el situen a la Clota. Res en sabíem fins ara. Coneixem una "punta d'en Romaní", però està situada entre l'Illa Mateua i la punta Grossa, no a la Clota. Si fos vertaderament un pou i tingués aigua apta pel consum de les persones, ajudaria a explicar la presència de les barraques de pescadors en aquest indret: el refugi per les barques i l'aigua. Però per què els testimonis afirmen que el port de la Clota o pou d'en Romaní pertany al terme de Torroella? Sembla, pel que es desprèn de les seves afirmacions, que els d'Empúries no discuteixen aquest fet perquè no gosen exercir cap acció punitiva contra els que s'hi refugien. Podríem preguntar-nos si aquestes declaracions, que es prenen a Torroella, són d'alguna manera "dirigides" o "tutelades" per les autoritats torroellenques. Recordem el plet que encara està en joc pel port de Montgó. Seria aquesta una manera de pressionar les autoritats judicials, reivindicant més extensió de la que realment pensen que els pertany, per retenir la jurisdicció sobre el port de Montgó?. Seria una estratègia perquè els d'Empúries acceptessin, com a mal menor, la pèrdua de Montgó a canvi de retenir la Clota?. Res més hem pogut trobar en els documents que ens permeti sostenir una d'aquestes hipòtesis o alguna altra que ara se'ns escapa. Com a mínim, podríem qualificar aquest document d'insòlit. Si no fos produït per un organisme com la Batllia General de Catalunya i no hi hagués la declaració de tants testimonis que afirmen, si fa o no fa, tots el mateix, costaria una mica donar-li crèdit. No ens atrevim a anar més enllà en les nostres elucubracions sobre aquesta font documental.

Si seguim un ordre cronològic dels esdeveniments, tractarem ara el que podríem qualificar com a document estrella pel que fa a les disputes territorials entre les dues universitats: el famós (en el seu temps) "acte de visura o reconeixement de perits" o com titula la sentència de la Muntanya Gran la "vista de ojos" de l'onze d'agost de 1612. Fins la publicació del meu article sobre Montgó, al número quatre d'aquesta mateixa revista, d'aquest acte només en teníem un breu apunt a aquesta mateixa sentència que diu així: "*Vista la abstracta del proceso, y pleito que se siguió en la antigua Real Audiencia de este Principado, a relación del Magnífico Don Francisco Mitjavila y Franqueza, entre partes de la Universidad de dicha villa de Torruella de Montgrí y el procurador fiscal patrimonial de una, y la Universidad del Castillo de Ampurias y Puerto de La Escala, de otra, en que se contienen diversos procedimientos, hechos en acto formal de visura, que se ejecutó en el año mil seiscientos doce, respectivos a la división de los dos términos y territorios de las mismas villas...*". Però l'Arxiu de la Corona d'Aragó ens ha proporcionat un plet, pràcticament sencer, de 1704, que tracta sobre la jurisdicció i el dret de pescar a les mars que pretenen ser de Torroella, que reproduïx moltes de les diligències del plet de 1579 per la possessió i jurisdicció sobre el port de Montgó. Per sort tenim la transcripció notarial íntegra d'aquesta diligència, feta per tres perits que eren notaris. El primer d'ells era Jeroni Perpinyà, notari d'Ullà, que defensa els interessos de la universitat de Torroella de Montgrí. El segon és Francesc Marsal, notari de La Bisbal, de part de la universitat del Castell d'Empúries i, per últim, Rafel Albert, notari de Girona, que és nomenat com a perit neutral per part del tribunal. La seva relació és la que segueix:

"(...) unanimes y concordas (...) sera declarat que lo terme de dit Castell y lloch de Empurias se exten dela part de mitx dia en vers lo terme de dita vila de Torroella de Mongri comensant ala mota y vedruna de dit estany(el de Rechs o estany de

Primera fita que divideix els termes de l'Escala, Torroella i Bellcaire

Bellcaire), la qual se veu encara ocularment sis centas sinquantu nou passos mes amunt dela dita Casa Nova de Don Galceran de Cardona, comensant a comptar dits passos del cantó de la paret de cers de dita casa. Y axi quatrecentos sinquantu nou passos mes amunt en vers lo terme de Torroella de Mongri dela dita pessa de terra de quaranta vessanas per dit Joan Anthoni de Rechs com es dit capbrevada, restant lo demes dins los limits i ambits del terme de dita vila de Torroella de Mongri y que axi ab la mateixa salvetat proximament dita se ha de posar una fita o terme, la qual comensi de dividir lo terme de dita vila de Torroella de Mongri ab lo dit terme de Empurias, y no en la pedra blanca la qual en presencia del dit Magch. Relador y nostra fonch arrencada y mirada haver vista aquella era pedra movedissa y sens demostracio alguna que pogues ser alli posada per dividir dits termens, la qual resta de molt dins lo dit terme de Torruella ala part de mitjorn de dita divisio. Y axi resten enclosos dins de dit terme de Torroella de Mongri mil vuytanta passos vora del stany dela montanya, ab lo qual dit Stany de Rechs afronta ala part de solixent y dins lo dit terme de Empurias, no mes de quatracentos vuytanta sinch passos y per consegüent diem que tot lo territori dit del Pou Salat y dita Casa Nova de Don Galceran de Cardona y los demes territoris y propietats qui son del lloch dalt designat envers lo dit Castell y lloch de Empurias, resten enclosos y compresos dins limits y ambits del dit terme de Empurias, no obstant qualsevols cosas en contrari fins aqui allegadas y deduhidas y del lloch alt designat tira, lo dit terme de Empurias ala volta de solixent dexant lo dit terme de Torroella a mitxdia, ço es alli ahont esta dit que se ha de posar la primera fita que es a cent passos mes avall ala vila de Empurias de dos rocas blanquinosas y grogonas, les quals estan junt y de costat del camí real que va de dit Castell de Empurias ala vila de Torroella de Mongri quan se passa per la Torra Ferrana, y distan ditas dos pedras o rocas dos palms dela una ala altra y son sobre dit camí ala part de solixent, la una delas quals rocas, ço es la que esta mes enlla ala part de sol ixent de dit camí te de llargaria tres palms y mitx y de amplaria tres palms y no se amostra sobre la terra tant com l'altra y l'altra pedra o roca, ço es la que puja mes sobre la terra y es mes prop de dit camí, y esta feta a quatra corns te de llargaria serca de tres palms y de amplaria serca de dos palms, restant ala part de mitx dia de ditas rocas o pedras moltes altres pedras y rocas unas blancas y altres grogas, y son ditas dos pedras o rocas las mes cerca ala volta de dit lloch hont se ha dit que se havia de posar la primera fita. Y anant discorrent lo dit terme ala volta de solixent, travessa molts puigs y serras de arenas fins

arribar a una plenaria de terra padragosa sexanta passos mes avant en vers lo dit terme de Torroella en un mont de pedras que en dita plenaria hi ha sens que se veja altre mudalo de pedra en aquella, en la qual plenaria ocularment se veu que discorra y passa un regarany o torrent fet al que es collegeix per les aigües que en temps de pluiges discorren per dita plenaria, en lo qual lloch diem que se ha de posar la segona fita per divisio de dits termens, salvat sempre la deliberacio de dit Relador y Consell Real.=Mes de dit lloch tirant ala dita part de solixent, discorra lo dit terme y travessa una serra arenosa molt llarga fins a arribar a una altra planaria de terra molt pedragosa y a un gran mudalo de pedras movedissas quey ha en dita plenaria, junt al cami omari comu que va de la Torra Ferrana y de Sobre Stany al port de Mongo, es a saber a sinch passos de dit cami molt serca del qual mudalo de pedras es a saber, ala part de mitxdia de aquell hi ha quatre o sinch mudalons de pedras tots ells posats ala endressera de un puig garrigos y de moltas altras matas fornit qui es lo puig mes avall en vers lo dit stany, lo qual puig es enclos dins lo terme de Torroella en lo qual lloch diem se ha de posar la tersera fita que dividesca dits termens, salvat sempre la deliberacio de dit Magch. Relador y Real Consell.=Y de dit lloch ultimament designat discorra dit terme ala volta de solixent y travessa una serra arenosa molt llarga la qual serra discorra es mix a mix ala part de tremuntana del dit puig garrigos alt designat y arriba a una roca blanquinosa, entre la qual roca hi ha altre roca que alli hi ha ala part de mitjorn hi ha a modo de un sot en lo qual hi ha moltas pedras movedissas grossas i xicas tambe blancas, y dista dita roca del cami per lo qual avuy se va al dit port de Mongo trenta y sinch passos, lo qual cami passa ala part de tremuntana de dita roca, y de la part de solixent de dita roca hi ha moltas pedras movedissas ajustadas a modo de una paret y tenen de llargaria ditas pedras quinse passos, en lo qual lloch diem se ha de posar la quarta fita o terme, salvada sempre com es dit la deliberacio de dit Magch. Relador y Consell Real.=Y desde dita roca discorre lo terme a la volta de solixent fins a una mata de garriga que està molt mes alta que ninguna altra mata de garriga que alli sia, junt a la qual mata a la part de solixent y tremuntana hi ha una altra grossa mata tambe de garriga la qual li esta desota y dista la una de la altre sis passos, en lo qual lloch o en lo mitx de dita mata diem ins apareix que se ha de posar la quinta fita o terme, salvat sempre com es dit lo parer de dit Magch. Relador y Real Consell.=Y de dita mata de garriga discorre lo dit terme a la volta de solixent fins al torrent vulgarment dit y anomenat per lo dit Sindich de Empurias torrent de Mongo y per lo dit Sindich de Torroella Vall o Coma Rabiosa a un revincla que fa dit torrent o coma a la endressera, ço es debes unas rocas blancas que son a un puig rodo molt alt y mes rodo que ningun altre Puig ni montanya que sia per alli, lo qual puig rodo o montanya esta a la part de solixent de dit torrent o coma ala endressera del qual lloch, ahont arriba lo dit terme en dit torrent hi ha una gran mata de garriga la qual esta ala part de ponent de dit torrent y passa lo dit terme lluny de dita mata, ala part de tremuntana duas canas o serca, la qual mata de garriga es molt mes gran y espessa que ninguna altra mata de garriga que sia en dit lloch y esta posada dita mata y feta en rost y dista dita mata de dit torrent vint canas poch mes o manco, la qual mata de garriga te de rogalia trenta quatra passos, en lo qual lloch ultimament designat diem se ha de posar la sisena fita, reservat sempre com es dit la deliberatio del Magch. Relador y Consell Real.=Per la qual nostra present relatio no entenen perjudicar ala pocsessio y servitut que dit Sindich de Torroella preten de que los animals axi grossos com menuts dels particulars de dita Vila y terme de Torroella de Mongri poden beurer en lo estany vulgarment dit Stany de Poma o de Pomet encara que aquell com se veu reste de molt enclos y

compres dins lo dit terme de Empuries servat empero en tot y per tot com es dit lo parer de dit Magch. Relador y Real Consell. Yo Hieronim Perpinya firmo la present relacio escrita de ma mia propria feta vuy a onse de Agost de mil sis cents y dotse.=Yo Francesc Marsal firmo la present relacio escrita de ma propria de dit Perpinya vuy a onse de Agost de mil sis cents y dotse (...).=E com en lo que resta de la relatio per nosaltres fahedora som discordes, ço es jo dit Perpinya sobre lo devall escrit fas la relació següent: ço es que dexant nos en dit revincla la designatio de dits termens com aqui se juntan dos montanyas la una ala part de mitx dia de dit torrent, que es un puig gran y rodo ab una gran falda fent colsada fins dit torrent o vall de pedra y garriga. L'altra que esta a tremuntana de dit torrent o vall montanya alta y arenosa y de bonom, les quals montanyas strenyan aqui anant ala volta de solixent en vers lo port de Mongo, y discorrent per dit torrent avall a la volta de solixent es troba una gran planuria de terra que entra al mitx de ditas montanyas, part arenosa y part arbosa que ala (il·legible) demostra que les aigües que discorren per dit torrent o vall fan alli stany y acap de dit stany entra his veu lo port dit de Mongo. Y ala part de cers de dit port de Mongo tambe es veu una gran montanya sobre la qual, y en la sumitat de aquella, havem vista una torra en la qual habitan soldats nomenada la torra de Mongo. Y dita montanya se anomena Mongo la qual montanya affronta a solixent ab la mar, a mitx dia ab lo dit port de Mongo, lo qual port es circuït de montanyas y afronta a solixent ab la mar a mitx dia ab altres montanyes y a ponent ab la dita terra que amostra esser estanyosa, a sers ab dita montanya de Mongo ahont esta fabricada la dita torra. (...), lo dit port es distinct y separat de la montanya de Mongo y de altra montanya, lo que totas las parts confessan ab ses deduccions o articles (es refereix a les proves que presenten totes les parts per demostrar que el port de Montgó pertany a un o altre terme) e per quant la part del Sindich de la Universitat de Empurias (...) ha confessat y atorgat que lo terme de Torroella de Mongri, a la part de tremuntana affronta ab lo terme de Ampurias y en vers mar fins en lo lloch anomenat Mongo, com havem vist constar ab la copia autentica dels testimonis rebuts sobre la rogalia del terme de Torroella de Mongri en lo any mil tres cents setanta sinch, produhida per la part de dit Sindich de Empurias ab la qual consta que lo dit terme de Torroella de Mongri ala part de Empurias en vers mar ala part de tremuntana, arriba fins al lloch anomenat de Mongo, y tambe per lo acte de stabliment o llicencia de poder fer y construir la torra o fortalesa en dita montanya de Mongo exhibit tambe per lo dit Sindich de Empurias, consta que dita montanya hont es dita torra es diu Mongo. Y com a mi dit Perpinya nom consta haverhi altra montanya ques diga Mongo, y altrament judich y refferesc yo dit Perpinya que lo dit port de Mongo es scituat dins los limits y terme de dita vila de Torruella de Mongri, encara que la dictio *usque ad locum* de Mongo se pogues entendre esclussivament, com es lo dit Port dessa la dita Montanya de Mongo envers la dita vila de Torroella de Mongri, quant empero en los actes que tocan en la pocsessio dels exercissis de jurisdicchio y de rebre delmes y altres drets noy dich res per no haverlo vist. Quant empero en lo que toca al interes dela Montanya de Mongo haont es dita torra, si es del terme de Torroella o del terme de Empurias perque la dita dictio *usque ad locum* pro se pot entendre inclusive o exclussivament y per part del fiscal real te fundada la intencio ho remet a V.M. y al Real Consell.=Yo Hieronym Perpinya firmo la present ma relatio escrita de ma mia propria en lo cap que som discordes. Vuy a dotse de Agost de mil sis cents y dotse. *Fuit sibi lectum et perseveravit presente dicto Magnifico Relatore.*= Y per quant nosaltres dits experts discordam en lo restant de dita divisio y terminatio de termens des del dit torrent de Mongo ultimament mencionat, es a saber del lloch hontse ha de

Fites 5 i 4 (probable) que divideixen els termes de l'Escala i Torroella

posar la sisena fita o terme en avant en vers mar, fins arribar en lo port anomenat y per todas las parts confessat port de Mongo. Dich yo dit Francesch Marsal expert anomenat per dit Sindich de Empurias, que desde dit lloch alt mencionat ahont concordament havem dit que se ha de posar la sisena fita, divideix y distingueix los dits termens de Torroella y de Empurias lo dit Torrent de Mongo, fins ha arribar ala mar y al dit port de Mongo restan, la montanya o puig rodo que es ala part de mig dia de dit port de Mongo y tota la falda o pendent de aquella dins lo terme de Torroella de Mongri. Y les demes montanyes o puigs atras a la volta de ponent com son los puigs de la Çalma y de Amat y lo honor den Camardell (del qual baix se dira), lo qual afronta a mitxdia ab dit Torrent de Mongo y tambe tot lo dit Port de Mongo y alves de la mar junt al dit port, restant dins los limits y ambits del terme de dit Castell de Empurias, lo que resta averiguat y molt clar per las rahons ques segueixen (salva sempre empero la deliberatio de dit Magch. Relador y Consell Real)”¹⁴.

Passa seguidament el representant emporità a presentar una sèrie de proves per demostrar que el port de Montgó es pot considerar inclòs dins el terme d'Empúries i que no repetirà, donat que no aporten cap argument afegit a l'objectiu d'aquest treball. Els dos experts es posen d'acord en sis de les set o vuit (més endavant veurem el perquè del dubte) fites que s'han de col·locar. Són les sis primeres a comptar des del camí que va de la Torre Ferrana a Empúries fins a Montgó. Per l'última o últimes fites de la discòrdia, depèn la interpretació que fan els tres pèrits de les proves; si l'expressió “fins a Montgó” s'ha d'interpretar inclusivament o exclusiva. Dos dels tres pèrits conclouen que Torroella arriba fins al port de Montgó, inclòs aquest, i el representant emporità afirma que s'ha d'entendre exclòs Montgó del terme de Torroella. La línia de terme segueix des de la primera fita esmentada en direcció est, aparentment sense fer massa corbes, és a dir, que és més o menys recta. Semblaria que no passa massa lluny del que avui és el “camí dels termes”, tot i que aquest només s'esmenta en dues ocasions per situar la línia divisòria, concretament per emplaçar la tercera i la quarta fita. Notem que els experts fan referència contínua a “pedres movedisses”, “mudalons”, “pedres a modo de paret”; sembla ben bé que estan buscant hipotètiques fites o senyals posades anteriorment que els

ajudin a situar la línia del terme. Com que cap de les pedres sembla fixada a terra, conclouen que no són marques de cap límit. Hem parlat d'un camí, probablement el que avui seria el camí dels termes. Quin paper jugaria aquest camí en la delimitació?. Pensem que, en principi, aquest camí no marcava els termes i provenia d'antic. En les proves que presenten les autoritats emporitanes per retenir el port de Montgó, esmenten una acta de compra feta el 1330 per les monges de Vilanera a un pagès de Belcaire: Pere Camardell. En una de les afrontacions de la peça de terra, llinda amb un veí, Joan Camardell, molt probablement parent seu i també de Belcaire¹⁵. En el plànol de 1741 que s'adjunta al protocol notarial d'un notari desconegut de Verges¹⁶, el mas Camardell se situa concretament a Sobrestany. La primera “botiga” a la platja de l'Escala data de 1573 i és comprada per Joan Regi, pagès de Sobrestany. Què vull dir amb tot això?. Doncs bé, vull dir que ja des d'època medieval els pagesos de Sobrestany, atès que no tenien massa abundància de terres de conreu pels voltants (recordem que la plana era ocupada per l'estany de Belcaire), ocupaven terres a Montgó. Probablement hi havia una relació sovintejada entre els pagesos de Sobrestany i Montgó, en forma de propietat i conreu de terres i, més tard, amb l'arribada dels sardinals, també amb els pescadors que, ocasionalment, devien pescar en aquest lloc. Per anar de Sobrestany a Montgó feien el camí més curt. I si fem un cop d'ull a una vista aèria de la zona, veurem que el camí més curt i practicable (altrament ens hauríem de posar a travessar muntanya) és l'actual camí dels termes. La meua hipòtesi és que aquest recorregut immemorial hauria condicionat d'alguna manera el peritatge de 1612, tot i que el camí no se segueix fil per randa. És a dir, el camí hauria fet el terme i no a la inversa.

Per altra part, és una incògnita la unanimitat dels tres experts en les sis primeres fites. Recordem que el 1591 el emporitans, en una acta notarial, ja fan una primera reivindicació del que entenen com el seu territori, que va del Coll de les Sorres o Coll d'Empúries (més cap al sud del Palau, sense poder precisar més) a la punta del Milà. És obvi que la delimitació que ara es proposa és molt més cap al nord de la que es proposava anteriorment. Què ha passat entre 1591 i 1612? L'únic fet rellevant conegut, és la concòrdia de 1592

abans comentada. Fixava aquesta concòrdia uns límits més semblants als que es proposen el 1612 que els de 1591? Hi ha entremig algun acord que no coneixem? En el peritatge de 1612 només hi ha disparitat de criteris en el pla i port de Montgó, enlloc més. Per força els pèrits haurien d'haver acceptat prèviament algun tipus de solució o acord tàcit entre les dues universitats. Hipotètic acord que no coneixem, cas d'haver-se produït.

Finalment la sentència de 1621 atorga el port de Montgó a la universitat de Torroella de Montgrí i mana clavar les fites on determinaren els pèrits en "l'acte de visura".

Fita 2 (Càmping Cala Montgó) que divideix els termes de l'Escala i Torroella

Encara no hem parlat, però, de la o les fites que s'ha o han de clavar entre al sisena i el port de Montgó. On s'acaba o acaben fixant? Segons el relat que ens fan les autoritats torroellenques el terme és "*usque ad littorem maris aparte cirty Portus de Mongó*"³⁰, és a dir, fins a la vora del mar a la part de nord del port de Montgó. En el procés de 1704 trobem encara més detalls del lloc: "(...) havent volgut los Magnífichs Consols de dita vila de Torroella de Mongri renovar y fixar la dita fita y terme que ere y antigament hi es estada a la part de tremontana del dit port de Mongo y sobre la cova dita den Xarí (...) "³²". Coneixem la punta den Xarí, actualment anomenada la "Punta del Xeric", que és la punta de tramuntana de la badia de Montgó. Per una corrupció del llenguatge, l'antic nom "Xarí" s'ha transformat en "Xeric", però no teníem cap notícia d'una hipotètica cova amb aquest nom. El notari de Torroella Andreu Sàbat, en el seu llibre de 1672 sobre la història de l'ermita de Sta. Caterina, diu que la fita que divideix els termes és "a la falda de dita montanya sobre dit port un tros més enllà de una botiga la qual ha edificada Pere Macer, pagès de dita vila en lo dit port de Montgó". O encara una altra notícia en el marc del procés de 1704: "Y lo terme que es sobre lo port de Mongo a la qual part de tremontana y contra de una botiga anomenada den Planas". Amb tots aquests indicis podríem concloure que era, més o menys, allà on es troba actualment.

Del procés i treballs per clavar les fites que ordena la sentència de 1621 no en sabem res. Cap informació ni acta notarial coneguda fins ara, ens diuen quan ni com es va fer. La següent notícia que tenim sobre aquesta qüestió és la súplica de maig de 1672 que les autoritats torroellenques eleven al Batlle General de Catalunya, Vicenç Sabater, per tal d'obtenir el corresponent permís per renovar les fites que s'haurien fixat, suposem, poc després de la sentència: "Illtre. Señor. Per la divisio dels termens de la present vila de Torroella i lo terme de la vila de Empuries de molts anys a esta part se son edificats uns mollons o fites de pedra y calcs de alsada de vuýt o deu palms poc mes o manco, comensant dits mollons del Cami Ral qui va de esta vila a Empuries prop del Estany de Bellcayre fins al port de Mongo, restant lo dit port per terme

de dita vila, y com algun de dits mollons sigui en part derruít y en particular lo que estava al dela la montanya dita de mongo a la part de tremontana de dit port. De manera que si nos retificava es perdria la noticia de aquell y seria de gran dany tant al Real patrimoni com a la present vila. Perso los Consols de dita vila offerint donar informacio de com dits mollons son la divisio de dits termens y que lo del dit port de Mongo esta casi derruít y que dins poch temps no se trobarian vestigis. Suplican sia servit concedirlos llicencia de redificar los dits mollons al estat en que antes estaban, y perque lo del port dura perpetuament posarni un de pedra massissa al mateix lloch dont estava lo de pedra y calcs. Y per dit effecte que sian fetas las provisions segons stil oficial. *Altissimus*"³⁴.

Per demostrar el mal estat dels termes les autoritats torroellenques fan una declaració de testimonis, que venen a ratificar el que abans s'ha dit. Els testimonis insisteixen que les fites en qüestió marquen la línia divisòria dels termes d'ambdues universitats. Sorpren la insistència a remarcar que els "mollons" de pedra i calç en mal estat són, en realitat, marques de la divisió dels termes. En aquests moments encara no tenim constància de terres al terme de Torroella ocupades per gent del Castell d'Empúries i Port de l'Escala. Els primers establiments no els trobem fins a finals del primer quart del segle XVIII³⁵. Hem de suposar que la ramaderia era una activitat que se seguia practicant a tota la muntanya, així com l'extracció de llenya. Pel que fa al costat emporità del terme, a partir de finals del primer quart del segle XVII, es van ocupant terres progressivament, que són cedides a censos pels representants del comtat a colons que arriben al Port de l'Escala durant aquest segle³⁶. És possible que amb tota aquesta activitat, les hipotètiques transgressions per part dels, ara escalencs, l'activitat ramadera i el pas del temps, les fites es malmenessin progressivament i els límits s'anessin difuminant. Aquesta seria una possible explicació a la preocupació de les autoritats torroellenques per la pèrdua de memòria de la seva línia de jurisdicció.

El permís a les autoritats de Torroella per renovar les fites no ve fins trenta anys més tard, per part de la Batllia General de Catalunya: "Nos Don Joan Descatllar cavaller del orde y milicia de nostra Senyora de Alcantara, del Consell de sa Magestat en lo Supremo de Arago, Llochtinent general en lo offici de Batlle General y Procurador dels feus Reals del present Principat de Cathalunya y Comptat de Cerdanya, com per part del Sindich de la Vila de Torruella de Montgri sens sie representat que la Vila de Torruella de Montgri per la part de sol ixent confronta ab lo mar y de tremontana confronta ab lo mar a mitg dia ab los termens de las Vilas de Pals y de Palauçator, a ponent y part ab tremontana ab los termens de las Vilas de Empurias y de la Escala, Vilas de Ullastret y Verges, y que los mollons y terminacions que hi son per divisio de dits termens de las ditas Vilas de Empurias y de la Escala ab lo de la dita Vila de Torruella de Montgri, sien molt dirruits y espatllats de tal manera que per ser en forma de pilars de pedra y calcs ab la diütunitat del temps y per altres accidents estigan per a caurer, y nos ha suplicat dit Sindich forem servits en donar llicencia als Consols de dita Vila de Torruella de Montgri per a reparar dits pilars eo mollons, y que aixi com eran y son estats fins vuy de pedra y calcs los pugan fer de una pedra sola y esculpir en ella las armas de dita Vila de Torruella de Montgri. Perço de part de la dita Sacra Catholica y Real Magestat, y per autorictat del offici de que en esta part usam y usar volem, donam y concedim llicencia facultat y permis als Consols de la dita Vila de Torruella de Montgri per a que, sens incorrer en pena alguna, pugan ab assistencia del Procurador Real de la dita Vila de Torruella de Montgri, mudar los mollons eo terminacions que divideixen los termens de las ditas Vilas

de Empuries y de la Escala ab lo de la dita vila de Torruella de Montgri, axi com eran y son estats fins vuy los pujan fer de una pedra sola gran, y aixi mateix pujan en quincuna de ditas pedras esculpir las armas de dita vila de Torroella, manant perço a tots y sengles oficials axi Reals com altres sots la pena de sinch cents florins de or de Arago als Cofrens Reals de la Batllia General aplicadors y dels bens dels contrafahents irremissiblement exigidors, que la present nostra Llicencia y totas y singles cosas en aquella contengudas tingan guarden y observen y en las sobreditas cosas los donen (il.legible) tot concell, favor y ajuda necessaris y contra aquella no fassen ni vingan si la gracia de Sa Magestat tenen cara y en la sobredita pena desitjan no incorrer. Dat en Barcelona als vint y tres del mes de Maig any de la Nativitat de nostre Senyor mil set cents y dos.=Don Joan Descatllar ³⁵.

Més tard, el quatre d'octubre de 1702, els cònsols de Torroella convoquen les autoritats de la universitat de Verges (Bellcaire pertany a la Batllia de Verges) i d'Empúries per tal de renovar la fita que es troba en el camí que va de la Torre Ferrana al port de Montgó i que separa els termes de Verges, Torroella i Empúries. A més de les autoritats torroellenques, hi ha dos testimonis d'una edat avançada, dos mestres de cases i una multitud de persones, segons el notari que aixeca acta de la renovació. El notari fa constar que les autoritats emporitanes no fan acte de presència i assenyala la seva "contumàcia" en paraules textuals. Probablement aquest era un conflicte recurrent amb els emporitans. Es procedeix a substituir el terme derruït, que es troba al costat de l'estany de Bellcaire, per un de pedra picada. Quan s'està en aquesta operació arriben els representants de Verges i protesten perquè ells no han vist com arrencaven el terme vell i tampoc saben si les pedres que s'han tret eren realment un límit i tampoc si era exactament allà.

Tram del Camí dels Termes

El catorze de febrer de 1703 els cònsols de Torroella, prèvia publicació de les "lletres" oportunes i el corresponent avís notarial als cònsols d'Empúries, procedeixen a la continuació de la reparació dels termes, o renovació on fos necessari. Després del terme, substituït quatre mesos abans, es dirigeixen en direcció a orient i una mica inclinat a nord vers el proper terme que conclouen que no és necessari substituir sinó solament reparar. Seguidament van cap a orient, en línia recta vers el proper terme que troben derruït i procedeixen a posar-n'hi un de pedra. És aquí que fan acte de presència les autoritats d'Empúries i Port de l'Escala, i protestant fan aixecar acta al notari: "En notari continue y lleve acte de com constituïts personalment nosaltres dits Consols de Empuries y port de la Escala junt ab lo Magnífich Rafel Molines batlle de

dita Vila y port, en lo puesto ahont volen y intentan renovar y posar un terme alli ahont ere lo dit motllo que los Magnífichs Consols de la Vila de Torruella de Mongri han arrencat y intentan fixar dit terme, lo qual motllo antes que nosaltres dits Consols de Empuries no siam arribats, ja lo havem trobat arrencat y lo clot fet per posar lo terme nou que aportan, sens aguardarnos ni haver vist si hi havie terme o no en dit puesto o com estava dit motllo, i axi protestam en nom de Sa Excel. lo Sr Comte de Empuries Señor de la dita Vila y port de la dita Universitat, del millor modo diem de nullitat de qualsevol atentat intenten fer de present dits Magnífichs Consols de Torroella, en perjudici de la lite esta pendent sobre dit efecte, y que tant solament comportan fer lo que nullament fan per evitar un escandol y absurdo que de aqui al estat present se porie originar, ab totas veras ab lo que fan del millor modo que poden y dehuen y de tot se apellan, protestan de recorrer a degut superior per fer arrencar dit terme y fer declarar nullo tot lo que fan, y fer tot lo que de dret y justicia fer pujan y degan y que, per major y millor protestar y dir de nullitat de tot se aturan lo temps de la constitucio per a responder (...)"³⁷.

Superat l'incident, la comitiva de Torroella es dirigeix cap a orient en línia recta on troben le quarta fita que procedeixen a reparar, sense que sigui substituïda per cap terme de pedra. Aquí no hi ha discussions. Acabada aquesta fita, continuen el seu periple cap a orient en línia recta i inclinada a mig dia i troben un terme de pedra de 8 pams d'alt que es troba al començament del pla del port de Montgó, el qual terme es repara també sense incidents. Res ens diuen de la comitiva de les autoritats escalenques que en el tercer terme han provocat un altercat i que, se suposa, que segueix atentament les operacions de renovació.

Seguidament, els de Torroella es dirigeixen en línia recta cap a orient per trobar el més polèmic de tots: el que està situat a la part de tramuntana del port de Montgó. Però aquest terme no hi és. Veiem què transcriu el notari que acompanya la comitiva una vegada arribats aquí: "En notari continue y lleve acte de com havent volgut los Magnífichs Consols de dita Vila de Torroella de Mongri renovar y fixar la dita fita y terme que ere, y antigament hi es estada, a la part de tremontana del dit port de Mongo y sobre la dita cova dita den Xari, en lo qual lloch y puesto a mes de que consta tant en forsa de dita certificatoria rebuda en poder de dit Joan Ferrer lo dia tres del corrent mes de febrer, com per assercio de altres diferents personas fidedignas, esserhi antigament estada y afixada, y vuy encara se coneixen los senyals y vistigis del asiento en que estave dita fita assentada y posada ab cals y sorra. Los honorables Consols y Batlle del Castell predit de Empuries y port de la Escala los ho impedeixan ab la violencia ques veu que fan en virtud de la qual, no podem renovar dit terme y executar lo contengut en ditas Reals Lletras en virtud de las quals los es licit y permes fer y obrar, y axi com a perturbadors de la quietut los acusan de regalia per oposarse a la execucio de ditas Lletras y no voler obehir aquellas, ans be lleve acte que lo dit Magnífich Rafel Molinas Batlle ab alta veu diu que anira contra la Batllia General. Y que axi per evitar lo absurdo tan gran que de aqui se podie y comensave de originar y altres inconvenients subseguidors, han suspes lo renovar dit terme y posar en execucio ditas Lletras per dits respectes. Y que se salvan qualsevols accions axi civils com criminals que los competescan, afi de dirigirlas contra las personas y bens tant dels dits Consols y Batlle com dels dits particulars presents qui han cohoperat a dita perturbacio, y qui seu de ells assoles axi com de justicia millor sera trobat fahedor. *Requiriendo nott. Et dicti honorabili Joannes Masas et Josephus Maranges Consules predicti ac dictus Magnificus Raphael Molines Bajulus prefatus unanimiter respondentes*

dixerunt que no volen que es plante dita fita, per no haverhi senyal de no haverni may hagut y que no volen dits Señors Consols de Empuries y Escala perjudicarse en la renovacio y fixacio de dits termens fins conste al contrari per medis de Justicia. Y no entenen, per la present, cometre Regalia alguna en lo dir dit Señor batlle que anira contra la Batllia General es estat voler dir sempre ab raho de posar lo terme. Requirendo nott. *Et tunc cum dictus magnificus Nicolaus Buscall procurator Regius Jurisdictionalis prefatus presens contra dictos Juratos et Bajulum de Empuries et Portus de la Escala protestatus fuit et dixit* que ates lo perturban de no poder executar lo de que ab ditas lletras se li ordena en respecte de renovar ditas fitas. Los acusa dita Regalia y demes accions criminals li competescan. *Requirendo nott. Et dicti Jurati seu Consules de Empuries et Portus de la Escala respondendo dixerunt* que en dit puesto ahont volen posar y renovar dit terme may no se ha vist senyal de terme, y aixi no impedeixen la renovacio sino la nova fixacio”³⁹. Segueix una discussió entre els representants de les dues viles perseverant tots en les seves posicions, és a dir, els de Torroella deien que allà sempre hi havia hagut terme i els de l’Escala que no n’hi havia hagut mai. El notari descriu com les dues comitives es dirigeixen al pla de Montgó i aquí segueixen les controvèrsies, donat que els de Torroella afirmen que entre l’última fita reparada (la que es troba al principi del pla de Montgó), i la fita que es troba sobre el port de Montgó, al costat de la botiga d’en Planas, existeix un altre terme. Aquest terme està entre els dos abans esmentats i sobre la hipotètica línia recta que els uneix. Per les autoritats de Torroella en queden vestigis, en canvi per les emporitanes “allà no s’hi veu res”. Després d’aquesta controvèrsia les dues comitives marxen a les seves respectives viles. Això passa el catorze de febrer de 1703. L’endemà tornen les autoritats de Torroella al mateix lloc per col·locar la fita en qüestió. Donem veu al notari que acompanya la comitiva: “En notari continue y lleve acte de com, havent nosaltres dits Consols de dita Vila de Torruella de Mongri volgut renovar y posar una fita y terme en lo mateix lloch y puesto ahont estave afixat y de antiquissim temps posat un motllo, que ere casi en lo mitg del port de Mongo en vers la montanya de Torroella. Y entre lo motllo de pedra y calcs ques situat en lo principi de dit pla, lo qual esta en peus y per nosaltres es estat un poch reparat, y lo terme que es sobre lo port de Mongo a la part de tremontana y contra de una botiga anomenada den Planas, lo qual motllo y terme sobredit se corresponen vicisitudinariament linia recta dit motllo reparat y lo dit terme del port de Mongo de ponent a solixent y de solixent a ponent, lo qual motllo dirruhit que es al mig alli ahont nosaltres dits Consols intentavem fixar dit terme, divideix semblantment lo terme de dita Vila de Torroella de Mongri de dita Vila de Empuries y port de la Escala per estar en la linia de correspondencia que es entre dit motllo y terme. Ara de present los honorables Joseph Colomeda y Joseph Maranges Jurats, Anthoni Casas y Jaume Quintana Sindichs de dita Vila de Empuries y port de la Escala, junt ab lo Magnifich Rafel Molines Batlle, y demes persones que venen ab ells nos impedeixen renovar lo ab violencia com se veu posantse dit Antoni Casas, Sindich, en lo forat ahont se ha de posar dit terme y no volerne exir per molt que se li diga. Y los dits Consols, ab llurs insignies llansanse sobre lo dit terme renovador, y demes persones que ab ells venen perturbant y impeding la executio de ditas Lletras Reals. Lo que suspenen fer per evitar escandols. Y com a perturbadors del curs de la justicia de ditas Lletras reals los acusam de Regalia (...). *Et dicti Josephus Colomeda et Josephus Maranges (...) respondendo dixerunt* que ells y los demes disentan y contradihuen en la fixacio de dit terme, per volerlo posar en endret ahont may ni ha hagut ni forma de haverni hagut, per ser dany al comte de Empuries. *Et dicti Domini Consulibus ejusdem Villa Turricella de*

Montegrino replicando dixerunt que molt voluntari es als dits Señors Jurats lo dir que noi hage hagut en dit puesto motllo compost de pedra y calcs, pues se veu ocularment las matexas ab calcs afixada en ellas de molt antich temps que componien lo dit motllo. (...)”³⁹.

Ara entren en escena autoritats del comtat d’Empúries que són amb la comitiva dels emporitans. Són Antoni Casas i Jaume Quintana: “(...) dihen y protestan que la altre raho que tenen a mes de la que sobre han dita de discentir y contradir, a lo que intentan fer dits Magnifichs Consols de Torroella de Mongri es perque ab lo plet aporten dites Universitats nos troban per la part dela divisio de tremontana de dits termens de Torroella, Empuries y la Escala sino sis termens o fitas. Y dits Señors Consols ne volen fixar dos mes y tambe per dita raho protestan del contrari fahedor y tambe perque noi ha hagut ni ha persona que en dit puesto ahont volen fixar dit terme hage testificat ni testifique que hagi hagut mai terme, y perque dits Señors Consols de Torroella lo han volgut posar ab violencia, perço se ha feta dita contradicció per ser dany de Sa Excellencia (es refereix al comte d’Empúries).” Els altres responen que no és veritat i al final totes dues parts acorden sotmetre-ho als respectius senyors: “*Et dicti Dominici, Sindici, replicando dixerunt* que ho remetem a lo que sera dicit per lo Señor Rey y Comte de Empuries”⁴⁰.

Quan les autoritats comtals afirmen que, segons “lo plet que aporten dites Universitats(...) nos troban sino sis termens (...)”, segurament per fer aquesta renovació de fites, tenen com a guia i prova, a més de l’observació empírica, l’acta notarial de “l’acte de visura” de 1612. Recordem que en aquest acte es fixen sis termes de comú acord i, a partir d’aquí, no són unànimes els pèrits en la o les restants fites que s’han de col·locar. Res sabem d’aquesta o aquestes últimes. Atès que la sentència de 1621 atorga el port de Montgó a Torroella de montgrí, semblaria plausible que ja no hi hagués controvèrsia

Tram del Camí dels Termes

sobre aquest punt. Veiem que això no és així. Els emporitans tenen present, de l'acte de visura, les sis fites en què hi va haver acord. Per això no accepten la renovació més que de sis fites, quedant la del port de Montgó, i la hipotètica del pla de Montgó, en suspens. Tot i així sembla que la que està a sobre del port de Montgó és difícilment discutible, donat que la seva jurisdicció és atorgada a Torroella en la sentència de 1621 i sobre aquest punt, i a l'alçada de 1703 ja no hi ha discussió. O sí? Recordem que el plet de 1704 entre les dues universitats per un conflicte sobre la jurisdicció en el mar, no afecta al port de Montgó, que sembla que no està en cap moment en entredit que pertanyi a Torroella. Però si tornem a l'acte de renovació de fites de 1703, recordem que hi ha un altercat entre les autoritats del dos comuns, per la renovació o nova fixació de la tercera fita. En aquell moment les autoritats d'Empúries esmenten una controvèrsia judicial no resolta encara: "(...) en perjudici de la lite esta pendent sobre dit effecte (...)". Les autoritats de Torroella han arrencat la fita abans que arribessin els emporitans, i aquests, dubten que allà hi hagués cap terme. Tinguem present això.

Finalment la fita al mig del pla de Montgó, sembla que no s'arriba a clavar mai. Sí que es fixa la que està "a la vora de mar i sobre la cova dita d'en Xarí". En total set fites que ressegueixen tot el terme. Aquí acaben els indicis documentals pel que fa a l'atermenament entre les dues universitats fins al segle XVIII.

Però no acaben aquí les controvèrsies sobre els límits territorials. Als voltants de 1750, la universitat d'Empúries i Port de l'Escala pretén l'establiment de part de la muntanya situada més a prop del seu terme. Les autoritats judicials que porten el cas ens en donen la descripció i afrontacions:

"(...) una montaña inculta de tenida de diez mil ciento y veinte y cinco vesanas, que linda a oriente con el mar, a mediodia con el termino de Torruella de Mongri hasta el Cuello de las Sorras, a poniente con el camino publico que va de dicha villa de Empurias y Puerto de la Escala al susodicho Cuello de las Sorras mediando una montaña inculta la Torra Farrana y termino del lugar de Bellcayre, y a cierzo con el termino de Empurias y la Escala, segun parece de dicha escritura de establecimiento y auto de pocession que se presenta para verse."¹¹. Malauradament, tenim molt poca documentació conservada d'aquest procés (quaranta folis), que no ens proporcionen informació clara de com es produeix aquesta pretensió d'establiment per part dels escalencs. Quin motiu es dóna? En una altra declaració judicial les autoritats escalenques diuen això: "(...) deseando dichos Regidores en nombre de dicho Comun obtener de V.E. en el real nombre de Su Magestad establecimiento eo in emphiteusim con cession de dicha Montanya en la comprehension de los antedichos linderos y afrontaciones para alibio, utilidad y aumento del mismo Comun, y mediante que esta concession no sera en perjuicio del derecho de tercero ni del publico, como constara por la informacion que ofresce, si en conocida utilidad y beneficio del Real Patrimonio por el Censo annual y entrada moderados que ofrezcan pagar."¹². Notem que els escalencs diuen que aquest establiment no ha de ser en perjudici de tercers. De ben segur, sabien que aquesta pretensió xocaria amb els interessos i drets dels de torroella. Es reproduïen les mateixes proves que els torroellencs van fer dos-cents cinquanta anys abans per obtenir la muntanya. Tenim també, ara, una declaració de testimonis que afirmen tots el mateix. Què diuen?. Doncs, el que segueix: "En la ciudad de Barcelona a los diez y nueve dias del mes de enero del año de mil setecientos y cincuenta pareció Antonio Pastós, clérigo en Barcelona, testigo citado y ministrado por parte y a instancia de los Regidores de Ampurias y puerto de la

Escala (...) dixo que ha ohido dezir publicamente en el lugar y termino de Empurias y Puerto de la Escala que la montaña que menciona la instancia se halla en alodio y dominio de Su Magestad, que se halla inculta y vacante, y crehe y tiene por cierto que de la concession que solicitan los refferidos Regidores no puede ser en perjuicio del publico ni al derecho de tercero. Y lo afirma saber el testigo por haber residido algunos años en el dicho lugar (...) "¹³. Segueix la declaració de dos testimonis més, que vénen a dir el mateix. Els arguments són molt clars. La muntanya està en alou i domini (és a dir, que no ha estat cedida anteriorment ni en l'actualitat a ningú) i és propietat del Rei. Que no l'ocupa ningú, i per tant és lògic que algú se'n aprofiti i que ningú s'ha de sentir afectat (anticipant possibles reclamacions).

Les autoritats que han de concedir l'establiment segueixen, com he dit abans, l'actuació que es produeix amb l'establiment a Torroella del Montgrí de la muntanya a finals del segle XVI. És a dir, demanen un peritatge per assegurar-se que la muntanya és vacant i per saber la qualitat de les terres, així com l'extensió. Ho encarreguen a un geòmetra, "En fuerza del auto que antecede notificado de orden de Don Domingo Comas del Baugar y Romaguera, Bayle de Aguas del presente Corregimiento de Gerona, a mi Pedro Vert geometra natural del lugar de Corsá de dicho presente Corregimiento afin mediesse o canase todo aquel terreno que incluyen los lindes continuados en el pedimiento al Muy Ilustre Señor Intendente de este Principado por Antonio Lacavalleria poder haviente de los Regidores de Empurias y Puerto de La Escala con el qual pide concession el qual pedimiento (...) se me ha leydo y haviendome conferido en el sussodicho terreno he canado o medido aquel y he encontrado Diez Mil Ciento Veinte y Sinco vessanas, esto es de garrigal Dos Mil Ciento Sessenta y Sinco vessanas; de arenal Dos Mil Ciento Trenta y Tres; y de roca fuerte y parte roquea sin poderse ambas partes cultivar Sinco Mil nueve Cientas veynte y siete vessanas. Y para que conste donde convenga hago la presente relacion firmada de mi mano en la Villa de la Bisbal a los veynte y cinco dias del mes de Febrero de Mil sete Cientos Sinquenta"¹⁴. L'argument que ens ha arribat, és que l'establiment fet pel rei a Torroella, de la muntanya del Montgrí, no comprenia tota l'extensió que hi ha entre les dues universitats, sinó només una part. L'altra part restaria vacant, tot i que en una diligència del procés s'admet que antigament era "cultura"¹⁵ i d'aquesta, els escalencs en demanen la possessió en emfiteusi. Les afrontacions no tindrien en compte els atermenaments fets el 1612 ni la renovació de fites de 1703. Però sí que estaria més o menys d'acord amb la pretensió de límits territorials, expressats per les autoritats emporitanes en el document notarial ja esmentat de 1591, que és la primera descripció i reclamació dels àmbits territorials emporitans que coneixem. Recordem, ara, la "lite" pendent esmentada una mica més amunt. Seria aquesta "lite" un plet desconegut interposat per les autoritats emporitanes per reclamar aquest establiment en qüestió? No era gens rar, en aquesta època, que els plets es perllonguessin durant molts anys. Hauria començat aquesta reclamació pels volts de finals del segle XVII o principis del XVIII?. Això explicaria la conflictivitat en l'acte de renovació de termes, que no es podria explicar d'altra manera, donat que el 1621 ja s'havia dictat sentència sobre la qüestió. Potser caldria un buidatge sistemàtic dels fons notariais des de principis fins a mitjans del segle XVIII per trobar les raons per les quals es fa aquesta reclamació territorial. És un espai en què les autoritats torroellenques ja han fet diversos establiments a escalencs, per això, la difícil justificació que té aquesta reclamació¹⁶. En tot cas, aquest procés, romandrà ja, fora dels àmbits d'aquest estudi.

A dia d'avui, la delimitació del terme resta clara i evident. La marquen, no les fites posades amb tantes disputes i oposicions, sinó el procés urbanístic sofert pel nostre país en els darrers cinquanta anys. D'una part, els vestigis de les vinyes, els olivars, les barraques i parets de pedra seca, com a testimonis muts d'un passat ple de vida; difícil sí, però vida. De l'altra, la fredor de les edificacions, buides la major part de l'any, profanadores d'un territori que, tots plegats, no hem sabut preservar com es mereixia. D'una part, l'exemple de com el progrés, ben entès, no està renyit amb la necessària preservació, com a mínim, d'una part del nostre

patrimoni natural. De l'altra, el mercantilisme més barroer, que no sap de colors polítics ni tampoc ha entès que l'entorn i el paisatge són un actiu econòmic de primer ordre. No hi haurà vertader progrés si no som capaços de fer compatibles les dues coses. Qui sap si les nostres autoritats del segle XVI, XVII i XVIII haguessin defensat els seus límits territorials tan enèrgicament ("manu armata" ens diuen les fonts) si s'haguessin pogut imaginar que els mateixos que els volien prendre les terres, han demostrat ser, finalment, els que més les han respectat.

NOTES

1. Aquest plet l'he estat buscant, amb la inestimable col·laboració de l'Anna, la meva dona, durant tres llarguissims i esgotadors dies al *Archivo General Militar* de Segòvia. Vam revisar prop de 14000 fitxes d'altres tants plets que encara no han sigut catalogats, malauradament, sense resultats.
2. AMCE, ADM fons *Ampúrias*. *Libro de Regalías del Condado*
3. Soldevila i Temporal, Xavier, "El Montgrí i les illes Medes" *Papers del montgrí* num.26
4. AHMTM. Pergamins, num 4 (22-VI-1314) "(...) també que el Castell de Torroella té termes o límits que s'estenen d'orient fins al mar, de migdia fins a Fontanilles, de nord fins al port de Montgó, prop del Castell d'Empúries i d'occident fins al lloc d'Ullà i més enllà".
5. AMCE, ADM fons *Ampúrias* num. doc. 10642
6. *Ibidem*
7. Soldevila i Temporal, Xavier, op. cit. Pag 87
8. *Ibidem*, pags 88, 89.
9. AMCE, ADM fons *Ampúrias*, num. doc. 10642
10. ACA, *Real Patrimonio BGC, Procesos*, 1593, nº1 Ae
11. AMCE, ADM, fons *Ampúrias* num. doc. 10642
12. ACA, *Real Patrimonio, BGC, Procesos*, 1593, nº 2v, nº 2 xxx. "Sobre pastures a la muntanya de Torroella de Montgrí".
13. ACA, *Real Patrimonio, BGC, Procesos*, 1600, nº 1Bd. "Autos sobre la división de términos del ayuntamiento de Torroella de Montgrí contra el del Castillo de Ampúrias".
14. AMCE, ADM, fons *Ampúrias*, num. doc. 10642
15. AHG, Fons notarial, Ca 1087
16. AMCE, ADM, fons *Ampúrias*, num. doc. 4286
17. ACA, *Real Audiencia, Pleitos civiles* 20036
18. AHMTM, "Plet de la Muntanya Gran", Terme municipal, delimitació i privilegis 1585-1927, 1/0002
19. AHG, Fons notarial, Ca 1087
20. *Ibidem*
21. ACA, *Real Patrimonio, BGC, Procesos*, 1600, nº1Bd
22. ACA, *Real Audiencia, Pleitos civiles*, 17763
23. ACA, *Real Audiencia, Pleitos civiles* 20036
24. ACA, *Real Patrimonio, BGC, Procesos* 1593, nº1 Ae
25. El sistema emfitèutic és un contracte d'establiment pel qual el senyor que tenia el domini directe, cedia perpètuament la possessió o domini útil d'una terra o d'una explotació a l'emfiteuta, a canvi que aquest i els seus successors li lliuessin un cens. Aquest cens podia ser en moneda, en espècies, o en tots dos. Bàsicament el senyor útil té el dret de transmissió d'aquest bé, el d'alienació i sots establiment. El senyor directe té, com a drets més destacables, el de fadiga (recuperació del domini útil en trenta dies en cas d'alienació), el lluïisme o foriscapi (la percepció de part dels diners d'una venda o traspàs), i el dret de capbreu (inventari dels dominis).
26. ACAE, "Capbreu del comtat d'Empúries 1629-1631" topogràfica 28,29,30.
27. Guillem i Sureda, Martí, "Camí de Ronda" num 5, 2014.
28. ACA, *Real Patrimonio, BGC, Procesos* 1609, nº1 Av, Ac
29. ACA, *Real Audiencia, Pleitos civiles* 20036
30. *Ibidem*
31. AHG, Fons notarial, notari desconegut Ve 269, Ve 270
32. ACA, *Real Audiencia, Pleitos civiles* 20036
33. *Ibidem*
34. AHMTM, Adquisicions, vendes, permutes, cessions, establiments, arrendaments 1430-1792, 1/0130
35. ACAE, "*Liber notularum administrationis presentis emporiarum comitatum sabilimentorum penes honor. Administratorem*

facendorum de tempore Joannis Llobet notarii publici villa Castilionis.” (01.01.1607)-(31-12-1636) top 32. “Primus liber stabilimentorum cum aliquis recognitionibus administrationis villa Castilionis et comitatus Emporiarum de tempore Narcisi Camps auctoritate exmi. Domini comitis Emporiarum et nottari publici dicta villa et comitatus et negotiorum officii.” (01-01-1667)-(31-12-1687) top 33.

36. ACA, Real Audiencia, Pleitos civiles 20036

37. *Ibidem*

38. *Ibidem*

39. *Ibidem*

40. *Ibidem*

41. ACA, Real Patrimonio, BGRP, Procesos 1750 núm. 9N

42. ACA, Real Patrimonio, BGRP, Procesos 1750 núm. 6Cp

43. *Ibidem*

44. *Ibidem*

45. *Ibidem*

46. AHMTM, Hisenda, adquisicions, vendes, permutes, cessions, establiments, arrendaments 1430-1792, 1/0130.

Martí Guillem Sureda

GARATGE FERRER

**Servei Oficial CITROËN
Per L'Escala i comarca**

CITROËN

Restauració de
2 CV i MEHARI

MECÀNICA I PINTURA MULTIMARCA

Zona Industrial
Closa d'en Llop, 81
17130 L'ESCALA (Girona)
Tel. mòbil 620 107 256
Tel. 972 771 264
Fax 972 773 594
garatgeferrer@gmail.com
www.garatgeferrer.com

molí
de l'Escala
RESTAURANT

Camps dels Pilans · Camí de les Corts
17130 L'ESCALA · T. +34 972 77 47 27
www.molidelescala.com

BOTIGUES
INUIT
QUALITAT SOTA ZERO

PRODUCTES CONGELATS · PRODUITS SURGELÉS
PRODUCTOS CONGELADOS · FROZEN FOOD

Delicat
Pastissers artesans des de 1894

Buonissimo
Gelato

c. Port, 35 local 5
17130 l'Escala (Girona) · Tel. 872 98 74 16
botigues.inuit@gmail.com · www.botigues-inuit.com

eo!tech

www.eotech.es

INFORMÀTICA PER A PARTICULARS I EMPRESSES

- Reparació
- Venda de material
- Servei a domicili
- Administració i instal·lació de xarxes informàtiques
- Classes d'informàtica
- Creació de pàgines web.

Avinguda de Riells, 29 · 17130 L'Escala · Tel. 972 772 314

webstorming

WEBS PROFESSIONALS PERSONALITZADES
MAILINGS · APPS · GESTIONAMENT WEB

616 514 318 · disseny@webstorming.cat

pomona
estudi creatiu

DISSENY GRÀFIC
LOGOS · FULLETONS · CATÀLEGS
EDITORIAL · MARXANDATGE · FOTOGRAFIA · I MOLT +

pomona@pomona.cat · www.pomona.cat

RONDA dibuixada

MIQUEL MORRAL BARCELÓ

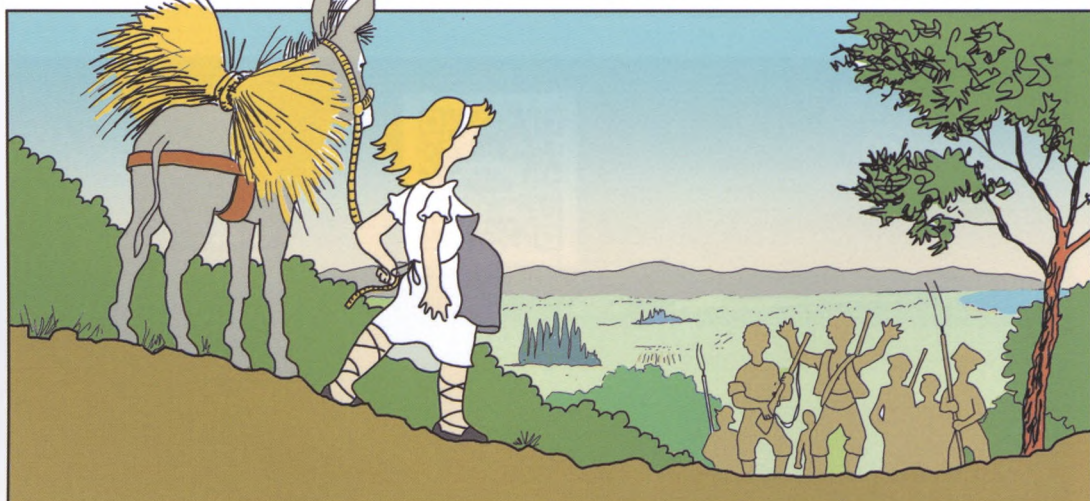

BON DIA, SENYOR NOTARI. EM DIC MARIA CALLOL I AQUEST ES EL MEU HOME, JOSEP VALLS...

Volviendo yo declarante en el día veinte de junio de 1758 de unas tierras que tiene mi marido en la montaña sobre la que pleitean los Regidores de Torroella de Montgrí con los de este Puerto de L' Escala con un borrico cargado de fajos o garbas de trigo

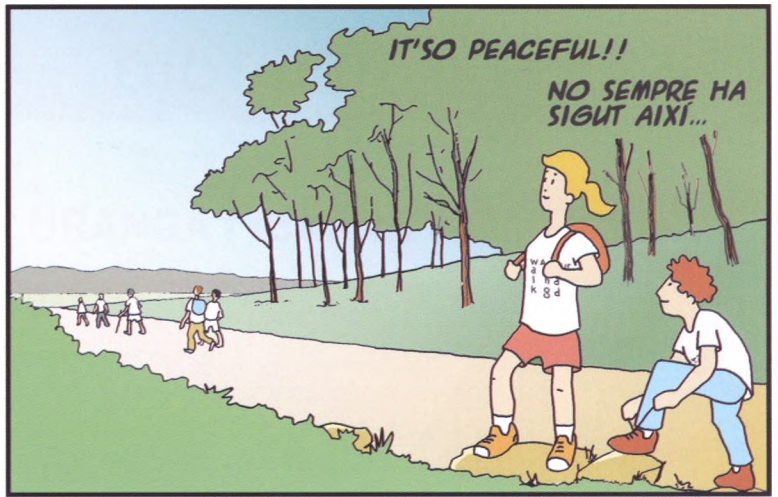
... I DE COP EM SURTEN DEU O DOTZE HOMES ARMATS AMB ESCOPETES, I UN D'ELLS, QUE EM SEMBLA QUE ERA REGIDOR, AMB UNA PISTOLA AL COSTAT, I COM QUE JO NO EM VOLIA DEIXAR PRENDRE EL BURRO ...

... I GRÀCIES QUE ET DEIXEM TORNAR AL TEU POBLE!!

IT'S SO PEACEFUL!!

NO SEMPRE HA SIGUT AIXÍ...

...ARA FA MOLTS ANYS, LA GENT DE L'ESCALA I LA GENT DE TORROELLA ES VAN ENFRONTAR DURAMENT PER L'US D'AQUESTES TERRES I D'AQUESTS BOSCOS

TU, ESQUENAPELAT, ATURA'T !!

... y siete personas poco más o menos vecinos de este Puerto con sus borricos que los tenían presos. Marchamos juntos a Torroella y conducidos a casa del Bayle.....

... I AIXÍ ES COM ALS DE TORROELLA ENS VA QUEDAR EL MAL NOM DE LLADREBURROS!

MIRA! JA ARRIBEM! SOMRIU, QUE SORTIREM PER LA TELE!

TORNARAS L'ANY QUE VE ??

YES... I HAVE ENJOY IT !!

WALK LONG ROAD UNEIX CADA PRIMAVERA L'ESCALA I L'ESTARTIT EN UNA CAMINADA PACÍFICA I OBERTA A TOTHOM EN BENEFICI DE L'ASSOCIACIO ESCALENCA CONTRA EL CÀNCER

2
TORROELLA DE MONTCRI
1818

Història d'una foto

LA INAUGURACIÓ DEL PASSEIG

Autoritats i públic escoltant la dissertació de l'alcalde. Foto: Jesús Puig Ximín. Col·lecció de l'autor

El dijous 28 de maig de 1959, festivitat del Corpus, tingué lloc la inauguració del nou passeig, entre la Punta i el Port d'en Perris.

A dos quarts de dotze del matí es celebrà l'ofici solemne, amb acompanyament d'orquestra, a l'església de Sant Pere. Acabat aquest, es formà la comitiva, integrada per la corporació municipal i la resta d'autoritats locals, precedida per l'orquestra. Després de la benedicció a cura del mossèn, l'alcalde, Joan Massanet i Juli, dirigí unes paraules al nombros públic congregat. La tallada posterior de la cinta simbolitzà l'obertura oficial del nou passeig.

Cal destacar que aquest mateix dia actuà en públic per primera vegada la recent creada Escolania parroquial.

La fotografia correspon al discurs que pronuncià a La Punta l'alcalde Joan Massanet. Entre el públic s'hi poden veure les autoritats civils, militars i eclesiàstiques.

Rafel Bruguera Batalla

**FORN
EMPÚRIES**

C/ Closa d'en Llop, 54 · 17130 · L'Escala
Tel. 972 77 46 12

L'ESCALA
GIRONA

58

DES DE
1982

L'ANTIQUARI
RESTAURANT PIZZERIA

Passeig de Riells, 58 · 17130 L'Escala
Tel. 972 77 28 86 · 629 28 30 03 · www.lantiquari.com

ENRIQUE URANGA I IBARRA (1906-2002)

A les portes de celebrar-se el 110è aniversari del seu naixement, en la present creiem oportú recordar a un escalenc d'adopció conegut per molta gent i que moltes escalenques i escalencs de mitjana edat encara recordaran, probablement, pel seu immaculat i lluent vestit blanc. Una persona que imposava per la seva condició i el seu posat, però molt afable i que, degut al seu càrrec i a l'època que li tocà viure, fou una de les autoritats de la nostra vila. Ens referim a Enrique Uranga i Ibarra, el *Cabo de mar*.

BIOGRAFIA

Antonio Uranga i Ondarroa, nat al poblet de Deva (Guipúscoa) el 1859 i fill de José Nicolás i Josefa, era miner i treballava a les mines dels Picos de Europa. Gràcies al seu esforç i la seva dedicació, esdevingué *capataz* de l'explotació minera en la que treballava, feina per la qual va arribar a cobrar 4 pessetes diàries "*trabajando de estrella a estrella*", salari que, en aquella època (darreries de la dècada de 1880), era una fortuna.

Un dia, passant per un carrer de Santader, a la llinda d'una porta va veure una *moza* molt guapa, de la qual s'enamorà a primera vista. Es tractava de Paula Ibarra i Alcalde, filla de Martín i Faustina, nascuda el 1872 i oriünda de Tarancón (Cuenca), tot i que vivia a la ciutat del cantàbric perquè un seu oncle era arxiprest d'una de les parròquies i feia anys que l'havia cridat per a que l'assistís i per a donar-li i costejar-li els estudis, fet que els progenitors de la noia no li podien oferir al poblet d'on era nadiua.

Fóra com fos, tot i la diferència d'edat de 13 anys, la noia també es fixà en el jove i ben plantat Antonio. D'aquesta manera s'inicià un festeig que no durà pas gaires mesos, car ben aviat, la tardor de 1890, culminà en el casament d'Antonio, que comptava amb 31 anys d'edat, i la jove Paula, de 18 anys. En un primer moment, el jove matrimoni s'establí a Gernika, però, per motius de feina d'Antonio, poc després es traslladaren al poble de Novalles (Santander). Fou en aquest municipi on nasqueren el gruix de la descendència del matrimoni: José (1891), Adrián (1893), Martín (1896), els bessons Agustín i Joaquín (1898), Paula (1900; morta poques hores després de néixer), Antonio (1902) i Victoriano (1904).

L'any 1905, i novament per motius laborals, la família Uranga-Ibarra es traslladà al poble de Ruiloba (Cantàbria), ja que les expectatives d'Antonio milloraren al poder comprar una mina de blenda i plom de les que existien al municipi. Ruiloba, un poblet costaner de 15 km², situat a 43 km de Santander i que el 1900 tenia una població d'uns 1000 habitants, era format pel nucli principal, conegut com a Barrio de la Iglesia, i per 7 *aldeas* més (Liandres, Sierra, Trasierra, Casasola, Concha, Pando i Ruilobuca), situades a 1 km del centre de la població. El terme municipal, que al nord limita amb el mar Cantàbric,

Paula Ibarra i Antoni Uranga, pares del biografiat.
Autor: desconegut. Col·lecció família Pujol-Uranga

Bandera, escut i vista aèria del municipi de Ruiloba, bressol de naixement d'Enrique Uranga. Font: Ajuntament de Ruiloba

a l'oest amb el municipi de Comillas i al sud i a l'est amb el d'Alfoz de Lloredo, és creuat per diferents rieres i rierols, tancat per un petit massís muntanyós en forma de mitja lluna (banda sud, sud-est i sud-oest) i, a la part occidental, és delimitat per alts penya-segats i costa abrupta, a excepció de 2 petites platges (Luaña i Puente Portillo).

A Ruiloba, la situació econòmica del nucli familiar féu un tomb en positiu i llur posició social esdevingué molt pròspera, a l'hora que la família continuà augmentant: el 13 de març de 1906 nasqué Enrique, el 9è fill de la parella, i encara, el 1908, arribà al món Luis, el darrer. Malauradament, Enrique, al qual els seus germans l'apodaren *Lili* (perquè menjava molt poc, com un pardalet), pogué gaudir poc del seu progenitor, car aquest morí d'un atac de cor el 1910 degut a que empitjorà la situació laboral i també pel disgust de l'esgotament de la beta de la mina que posseïa.

A partir de llavors, la situació familiar canvià radicalment, doncs Paula s'hagué de refiar dels fills més grans (José, Adrián i Martín), d'entre 19 i 14 anys, per tirar endavant una família formada per una vídua i 9 fills, sis d'ells menors de 12 anys. Durant la seva infantesa, per tant, Enrique Uranga cursà els estudis elementals a les Escuelas Nacionales de Ruiloba, però, degut a la mort del cap de família, ben aviat hagué de buscar-se les garrofes i contribuir al màxim a l'economia familiar ajudant a les feines de camp i, posteriorment, passant a fer de camàlic i noi dels encàrrecs a La Casona, titularitat de Don Francisco, més conegut com a *Paco Pelos*, terratinent i ric propietari de terres i d'una destacada flota de vaixells que comerciaven amb Filipines.

No obstant això, la situació econòmica familiar era molt precària, ja que en morir Antonio Uranga i en ser tanta colla, quedaren molt desemparats i tots s'hagueren de posar a treballar a una edat ben primerenca i el factor comú de tots els fills va ser un: enrolar-se com a mariners. En aquest sentit, vers 1920, la vida d'Enrique Uranga tingué un punt d'inflexió, tal com ell recordà de gran:

"Als 14 anys vaig marxar de Ruiloba per anar a navegar (...). El marquès de Comillas i Correa tenia tres vaixells, els "Conde Churruca", "Cano" i "Larousse", que eren petrolers explotats per companyies estrangeres. Els nolis eren estrangers, però la tripulació, espanyola. L'encarregat d'embarcament que hi havia al poble tenia cura del personal de coberta, mariners, gent de fonda, cuiners o ajudants, que es deien "marmitones"; aquests últims eren els que s'emportaven totes les bufetades i eren els que menys guanyaven, però els que més treballaven (...). A mi no em volien matricular, ja que era massa jove, tenia 14 anys o potser encara no els havia complert. Però vaig entrar-hi. Quan eres a bord et feien signar un contracte per un any. Un cop acabat l'any tenies dret de tornar a casa des de qualsevol punt d'Europa, amb totes les despeses pagades".

D'aquesta manera, l'àmbit de treball d'Enrique canvià radicalment i, en aquell primer embarcament i viatge a Londres, visqué en primera persona la duresa de la vida dels mariners. Segons els seus records, aquell primer viatge, amb anècdotes i tot, fou així:

"Jo em vaig embarcar amb set o vuit llops de mar per anar primer a Londres. Portava un vestit que m'havia comprat la mare i que va costar 14 pessetes, però anava amb espadnyes. A Londres, cadascú anava amb el seu sac de lona, però jo portava les coses, les poques que tenia, amb un mocador de fer farcells que m'havia preparat la meua mare. Era el mes de febrer, feia molt fred i plovia molt. Vam haver de fer una llarga caminada sota la pluja i jo amb espadnyes! Fins que un dels mariners se'n va adonar, va obrir el seu sac de lona i en va treure unes botes enormes, me'n sobrava la meitat, tenia treballs a caminar i ells anaven molt de pressa. Semblava que dintre les botes hi havia boletes i és que a dintre de cada bota hi havia una capsa de llustre. Com que m'anaven tan grosses no ho vaig notar fins que el llustre es va vessar.

Quan vam arribar a bord tothom sabia on havia d'anar, menys jo. Em van fer anar a on en deien "el Ranxo"; allí només hi havia una llitera, però els ferros i prou! Sort que un em va deixar una màfega de pellofes de blat de moro, no penseu pas que fos de llana, no! Vaig passar un fred que no oblidaré mai mes. Així va passar un any".

Foto que un jove Enrique Uranga, essent mariner, "dedica a la seva estimada mare" a les darreries de la dècada de 1920. Autor desconegut. Col·lecció família Pujol-Uranga

Durant els 12 anys que durà aquesta primera experiència, Enrique Uranga desembarcà a diferents indrets d'Amèrica i d'altres ports ben distants d'una punta a l'altra del globus. Durant aquest llarg periple de més d'una dècada embarcat en el mateix vaixell, el seu primer maquinista, que era de Santander, agafà molt d'apreci al jove Enrique, el tutelà i l'ajudà molt, doncs li féu de mestre i li ensenyà moltes coses, fins i tot el convencé que estudiés un xic de nàutica, fet que permeté a Enrique assolir uns bons coneixements per anar ascendint.

L'any 1933, amb la implantació de la II República, una de les primeres reformes que s'endegà fou la de l'administració marítima, ja que dins el Ministeri d'Indústria i Comerç es va crear la Subsecretaria de Marina Civil, de la qual depenien les comandàncies de marina de cada província marítima, formada per delegacions provincials i les corresponents subdelegacions i ajudanties de marina. A Catalunya s'establiren les comandàncies de Tarragona i Barcelona, i en aquesta darrera hi havia les delegacions de Barcelona i Girona, que finalment comptava amb les subdelegacions de Palamós i Roses, i les ajudanties de Port de la Selva, Roses, Palamós i St. Feliu de Guíxols. Alhora, també es creà tot el

Fent xamfrà entre l'antic carrer de l'Hospital i el Sòl d'en Sagué (actual plaça Víctor Català), l'antiga fonda de cal Gambo o Centro, on Enrique Uranga visqué des de 1934 fins després de la Guerra Civil. Foto: V. Fagnoli. Col·lecció de l'autor

cos de funcionaris per a aquesta nova administració, amb delegats i subdelegats marins civils i tot el cos de policies marítims, constituït per inspectors i agents de 1a i 2a. Fos com fos, com que s'havien de cobrir les places, a algunes persones enrolades a la marina de guerra se'ls va oferir la possibilitat de passar al nou cos que s'havia creat, però mantenint els mateixos drets.

Aquest fou el cas d'Enrique Uranga, a qui se li presentà una bona oportunitat i, novament, canvià el rumb de la seva vida, sobretot pel que fa a la seva destinació final. Ell ho recordava en aquests termes:

"Quan vaig arribar a Espanya després d'un dels meus viatges, em va cridar un capità amic meu i em va informar que hi havia 142 places vacants i que era una cosa que podia interessar-me molt a mi. Em va dir que eren places molt bones i que jo estava preparat per presentar-m'hi. Em va convèncer i vaig fer la sol·licitud corresponent.

Per aquestes 142 places vacants ens vam presentar al concurs uns 1500 i escaig. Jo pensava que era difícil que m'aprovessin entre tanta gent com s'havia presentat, però vaig treure la plaça.

Als que vàrem aprovar ens varen donar dos mesos de temps per presentar-nos. Al cap d'un temps, vaig rebre un comunicat dient que havia de presentar-me a la regió "Tramuntana", a la delegació marítima de Barcelona. Allí em van donar el carnet, el reglament i la pistola. Jo m'hi vaig presentar molt tard, ja quasi passaven els dos mesos de termini i em van dir que era l'últim de tot Espanya que es presentava i que m'enviaven a la Selva; jo ni sabia que existia la Selva. Pensava que em portarien castigat a algun lloc i resulta que m'enviaren a Port de la Selva".

Certament, la primera destinació d'Enrique Uranga com a policia marítim, a l'edat de 28 anys, fou la del Port de la Selva, on hi arribà el 20 d'abril de 1934. Segons manifestava el mateix Uranga, a Port de la Selva, on s'hostatjava en una fonda a la que pagava 4'5 pessetes diàries, el tractaren i l'acolliren

molt bé, encara que hi romangué poc, doncs en quedar-ne vacant la plaça per trasllat del Sr. Peralta, el cap de Roses el destinà al destacament del port de l'Escaló, on arribà el 4 de desembre del mateix 1934. Els records del mateix Uranga descriuen l'ambient que es vivia a l'Escaló en aquella època: *"De seguida em vaig fer amic d'en Bou, de l'Ametller, que era veterinari i fill d'Olot, d'en Quilis i de molts altres. (...) Quan vaig arribar el Pòsit era al carrer Alfolí. Recordo que al poble hi havia molta misèria. Tots els pescadors estaven endeutats en la cooperativa del Pòsit. Es menjava pa i anxoves (...)". "Había una necesidad terrible. Había muchas viñas y todo eran viñas de pescadores. Cogían anchoas a la mañana, cuando cogían, uvas en la temporada y el pan lo cogían prestado. A fiar al Pósito pan, anchoas y vino hervido".*

Aquesta afirmació es referia al sector pesquer, el predominant a la població, encara que a la vila de l'Escaló, en aquella època, també existia un destacat teixit comercial, amb existència de nombrosos oficis artesans avui desapareguts (corders, fideuers, espartenyers, tintorers de xarxes, nansaires, cadiraires, etc.) i, especialment, un sector industrial monopolitzat pels salins i fàbriques de salaó de peix i la desena de fàbriques de gènere de punt existents al municipi.

"Em vaig estar a cal Gambo, allà hi tenia habitació, despatx, em rentava la roba i hi feia tres àpats, menjava molt bé i pagava a la mestressa, la Sra. Cristina, cinc pessetes al dia!". Si bé Enrique Uranga tenia el seu propi despatx, estava en contacte directe amb el Pòsit de Pescadors i llur cooperativa, llavors ubicats a l'edifici de l'Alfolí. L'establiment al que es refereix anteriorment, cal Gambo, era l'antiga fonda *El Centro*, propietat de Josep Paradís i Flaqué i situada gairebé al capdavant de l'antic carrer de l'Hospital (avui carrer pintor Joan Massanet), vora la placeta del Peix que menava directament a l'antic port (actual Platja). Realment, però, qui s'encarregava de fer els àpats, netejar les habitacions, rentar la roba i tenir-li apunt l'uniforme a Enrique Uranga era una de les treballadores de la fonda, na Gràcia Lleonart i Puig, filla del pescador Joan Lleonart

i Artigas i la gallinaire Marcellina Puig i Teixidor, domiciliats al carrer Calvari. El jove Uranga ben aviat es fixà en la bella fadrina escalenca i ell, que era molt viu i espavilat, se les enginyà per anar-la seduïnt i conquistant el seu cor, essent gentil, atent, dient-li floretes o, fins i tot, fent-li un primer petó en el moment que l'ajudava a plegar llençols. D'aquesta manera, i a tall d'anècdota, el tros de carn més gran sempre fou pel plat d'Enrique. Així s'inicià un joc amorós que desencadenà en el posterior festeig tradicional.

Pel que fa a la situació política, Uranga havia arribat a l'Escala després dels Fets d'octubre de 1934, en els quals s'havien cessat l'alcalde Josep Figueras i Fontdevila i tots els regidors d'esquerres (en funció en el càrrec des de l'1 de febrer d'aquell mateix any i tots ells empresonats al castell de St. Ferran de Figueres), i s'havia substituït per un govern de tarannà més conservador i de dretes, encapçalat per Josep Callol i Serrats, el qual es mantingué fins el 16 de febrer de 1936, quan el Front Popular obtingué la seva clamorosa victòria i retornaren a l'Ajuntament l'alcalde i els regidors foragitats el 6 d'octubre de 1934. El mandat del nou consistori, però, sols durà 4 mesos, fins la revolta dels militars del 18 de juliol de 1936, ja que es dissolgué 5 dies després del cop d'estat.

S'inicià, així, el període convuls de la Guerra Civil, amb una etapa de 6 mesos sense govern (23 de juliol de 1936 a 26 de gener de 1937) i tot un seguit de consistoris i mandats molt efímers: alcaldia de Francesc Salvat i Granés (26 de gener a 22 d'agost de 1937), nova etapa sense govern (22 d'agost a 15 de desembre de 1937), alcaldia de Rafel Torres i Bofill (15 de desembre 1937 a 8 de maig 1938), alcaldia de Pere Artigas i Galceran (8 de maig a 14 de juny de 1938) i alcaldia del comissari polític Enric Condom i Simon (14 de juny 1938 a 8 de febrer de 1939). A l'Escala, doncs, s'establí una dualitat entre l'Ajuntament i els seus càrrecs, amb un poder més fictici que real, i el Comitè Antifeixista local, encapçalat per Antoni Puig i Artigas, en Tonet o Barberillo, i en Lluís Pujol i Massaguer, en Mutxu. Precisament durant aquest temps, Enrique Uranga fou testimoni dels moviments que els anarquistes escalencs feien i, fins i tot, sense saber que n'era, és feu molt amic d'un dels més destacats de la població, en Josep Crosas i Esteve, conductor d'un òmnibus de la Sarfa i més conegut com a Ravanisses. I pel que fa al sector pesquer escalenc, recordava: "A tot

L'edifici modernista de can Llardent, al passeig Lluís Albert, seu del Comitè antifeixista de l'Escala durant el conflicte 1936-1939. Autor: desconegut. Col·lecció de l'autor

Espanya els pescadors són iguals, però els d'aquí eren més cultes. Hi havia més de cinc-cents pescadors". "Los pescadores eran más de izquierdas que de derechas y el Pósito siempre era su sindicato".

Enrique Uranga s'assabentà de l'alçament dels militars del 18 de juliol perquè a la fonda de cal Gambo s'hi hostatjaven 6 ó 7 guàrdies civils solters que li ho comunicaren, però també fou testimoni, de primera mà, dels primers dies del conflicte armat i de les reaccions a nivell local, com ara l'empresonament de gent de dretes al castell de St. Ferran de Figueres, la confrontació entre carrabiners i guàrdies civils (els primers més d'esquerres i els darrers més de dretes), la creació de les milícies armades de gent del poble i del Comitè antifeixista (primer amb seu a l'antic convent de ca les Monges i, posteriorment, a la casa modernista de can Llardent, al passeig Lluís Albert), la creació de les col·lectivitzacions, l'expropiació, confiscació i ocupació d'alguns immobles o, fins i tot, la crema de l'església parroquial de St. Pere entre el 22 i el 24 d'aquell fatídic juliol de 1936.

Tot i que Uranga no tingué cap problema i mantingué una relació fluïda amb els dirigents del Comitè, el bombardeig del vaixell Canarias a la vila de Roses el 30 d'octubre de 1936 li provocà algun mal de cap. "Cuando el bombardeo del Canarias, que vino a Rosas, quitaron la corriente y subimos con los guardias civiles al terrao de la fonda del Gambo (...). Al no haber corriente, encendimos una vela y, al encenderla, nos vieron los milicianos que estaban de guardia en la Punta y claro, como Uranga sabe MORSE y hacer señales, se creyeron que avisaba al Canarias para.... Entonces al día siguiente me vino una citación,

que me presentara al Comité para preguntarme que eran los señales que hice. Entonces en aquel momento vino la milicia a llevarme al Comité". A la seu del Comitè l'esperaren en Ravanisses, en Lluís Mutxu, en Virgili Brugnoli, en Virgili de les Cabres, i en Tonet, que el sotmeteren a un intens interrogatori i feren que es tragués els pantalons i tot, però Uranga no s'acolloní: "Yo allí me defendí! Qué puñetas! Me defendí y dije la verdad!". L'amistat amb en Ravanisses foren la seva salvació: "Ravanisses se portó muy bien conmigo. Yo tengo que decir la verdad. Él podría ser lo que fuera, pero a mí me respetó y me dijo: "Uranga, usted continua en su cargo y con su tarea". Conmigo se portó muy bien".

A l'inici de 1937, voltant els 31 anys, Enrique Uranga fou mobilitzat i destinat a Barcelona, tal com ell recordava: "Me fui a Barcelona porque fui movilizado, entonces ya fui oficialmente movilizado, es decir, embarcado. Me fui a Comandancia de Marina, que estaba en Vía Layetana 1, que después de caer Madrid y Valencia fue el Ministerio de Marina, pero me hice muy amigo del delegado marítimo, el jefeazo, que se llamaba Don Manuel Verdú. Habían pasado unos 6 ó 7 meses y el ayudante de marina me dijo: "A usted quieren ponerle en un guardacostas, el Francisco". Me cago en diez! Yo les dije que no quería (...). Seguí 6 ó 7 meses más en Barcelona en expectación de destino, como estaba bien agarrado con el segundo comandante Verdú. Estando en la Comandancia y el Ministerio de Marina allí conocí a Don Vicente Aldeguer y nos hicimos muy amigos (...). Estuve más de 6 meses mandando el suministro a Gracia que era mi novia. Cuando la mandaba llamar, tenía una habitación en el hotel Acáz, que ella no quería".

Avançat el mes de gener de 1939, presa Tarragona pels franquistes i amb les tropes avançant sense aturador, arribà la desbandada: *“Un día ya nos llama el Comandante de Marina que había allí, que era el jefe de personal, y nos dijo: “Bueno señores, aquí hay que hablar claro. Esto está perdido. Embárguense y sálvese quien pueda. Aquí en la puerta tienen unos camiones, embárguense y márchense donde quieran. El Ministerio de Marina se trasladará al Estartit, a la Escala o a Rosas, no se sabe”. Yo entonces me embarqué en un camión Katuska, de esos rusos, que iba para el Estartit. Salimos a las 11 de la noche, se le reventaron todos los neumáticos y, ahora caigo ahora me levanto, llegamos de madrugada y entonces me metí en casa de mi suegra”.*

Enrique Uranga havia retornat, però la situació tingué un desencadenament inesperat: *“Aquellos a los que conté todas las vicisitudes del camión me denunciaron que había desertado. Me vienen a buscar a casa de mi suegra, me llevan al Comité y me mandan a Rosas, que estaba allí la comandancia de marina suplementaria. El que estaba allí me dice: “Usted es un traidor. Es un traidor a la Patria. Usted se ha fugado!”.* (...) *Y me mandan prisionero al hotel La Marina ahí en Rosas y era un día que llovía más que la puñeta. Me dijeron que me presentara a la mañana siguiente. Oye, entonces me iban a fusilar!, y lo que hice fue marcharme, fugarme. (...)*

Ja promesos, Gràcia Leonart i Enrique Uranga es veieren poc durant el temps que ell estigué mobilitzat a Barcelona amb motiu de la guerra. Autor: desconegut. Col·lecció família Pujol-Uranga

Vine corriendo aquí a la Escala. Todo aquello era una inmensa laguna: Aiguamolls, Sant Pere, la Armentera... (...) Ya por la mañana me encuentro en casa Viñas¹¹ con 2 motoristas, me cogen y después ya nos tiramos a la montaña”.

Degut a les notícies contradictòries, molta gent pensà que Uranga havia mort, que l'havien afusellat, però realment s'amagà a l'espera que les tropes franquistes avancesin i arribessin a l'Escala. Les acaballes de la Guerra Civil suposaren una flagel·lada per la vila marinera, doncs el migdia del dilluns 23 de gener del 1939 la vila fou sotmesa al terror de les bombes, essent bombardejats per l'aviació feixista diferents punts de la vila (placeta de Pequín i carrer Maranges, carrer d'Empúries, el Pedró, revolts de la Font i l'Oberta, i el mar) i ocasionant quasi una vintena de morts. Pocs dies després, concretament el dimecres 8 de febrer, les tropes franquistes feren la seva entrada a l'Escala, esdevenint aquest dia la *Fiesta de la Liberación* local, i l'1 d'abril es donà per finit el conflicte, iniciant-se un període fosc en la història de la vila i el país.

A nivell polític escalenc, després de la Guerra Civil la situació es caracteritzà pel propi període repressiu franquista i, durant la dictadura, el poder estigué monopolitzat pel partit únic de la Falange i els batlles posats a dit pel Governador provincial, a més que hi havien altres figures o autoritats del règim: el cap de la Falange, el mossèn de torn, el cap de la Guàrdia Civil i, sense voler-ho, Enrique Uranga esdevindria també autoritat, en aquest cas la del mar. Fins als seus darrers dies en actiu, abans de la jubilació, Uranga fou testimoni d'un període polític de tranquil·litat i amb pocs canvis de govern, car els mandats als consistoris foren relativament llargs. A excepció del primer consistori del franquisme, sorgit arran de l'entrada de les tropes nacionals i encapçalat per Rafel Puig i Solés (12 de febrer a 21 de novembre de 1939), la resta de mandats foren, com a mínim, d'uns 8 anys o més: Josep Sabadí i Foix (21 de novembre de 1939 a 11 de desembre de 1947), Jaume Sureda i Tasis (11 de desembre de 1947 a 10 d'abril de 1959), Joan Massanet i Juli (10 d'abril de 1959 a 5 de febrer de 1967), i Valeri Ballester i Guillot (5 de febrer de 1967 a 17 d'abril de 1979).

Com a qualsevol càrrec públic que exercí durant la República i la Guerra Civil, a partir del març de 1939 Enrique Uranga fou sotmès a un procés de depuració, com el mateix biografiat recordava: *“Me llevaron al campo de reclusión de Horta, en Barcelona, y me metieron provisional allí una noche, aunque quien entraba allí, ya no salía. Luego me quedé en Comandancia de Marina. Entonces me depuraron por lo civil. Luego me pusieron en el Ministerio de Justicia y me pusieron un habilitado, que era un teniente de navío del cuerpo jurídico de la Armada. Rellené un impreso y al día siguiente tenía que entregarlo. Lo aceptaron y tuve que quedarme a la espera de la resolución. Me quedé por la Rambla, pero iba siempre a oír si había noticias. Iba a comer por los bares aquellos, a tomar caldo en la Rambla por 1 peseta. Había una cola que bueno...! Finalmente, por lo criminal también quedé libre y pude regresar a la Escala”.* Havien passat 6 mesos des del seu internament al camp de reclusió i Uranga retornà a la vila, sense saber quin seria el seu futur.

Acabat el conflicte bèl·lic i després de la depuració, però, la situació laboral d'Uranga quedà un xic en fals, doncs calia saber si el règim franquista mantindria la reforma marítima que havia aplicat durant la República i si a ell l'inhabilitarien un temps o el canviarien de destí. La nova dependència de civil a militar la recordava el mateix biografiat: *“Después de la Guerra vam passar a dependre altra vegada del Ministeri de Marina. Però nosaltres vam quedar en espera, érem policies marítims, es pot dir que ni carn ni peix. Llavors va sortir una disposició per la qual es creava, dins del cos de suboficials de l'armada, la secció de “Celadores de Puerto y Pesca”. Les categories eren: Celador segundo, que equivalia a sergent; Celador primera, a brigada; Celador Mayor de segunda, alférez, i Celador Mayor de Primera, que equivalia a tinent”.* Amb el canvi de denominació, Uranga va mantenir el destí i va partir des de la base, però progressivament, per bona conducta i per mèrits, anà ascendint en l'escala de càrrecs.

Allunyat ja el conflicte bèl·lic fratricida i establerta una “certa normalitat” a la vila durant el primer franquisme, fou el moment, també, de formalitzar la seva situació personal. Enrique Uranga i Gràcia Leonart es casaren en el darrer trimestre de 1939 i, fruit del matrimoni, nasqué la descendència: el primer fill, concretament la Rosa, més coneguda com *Rosita*, arribà al món el 13 de desembre de 1940

¹ Potser es refereix a can Guinya, situat al capdamunt del carrer de Gràcia, a l'antiga entrada de la població, llavors reduïda sols a l'actual nucli antic.

i, anys més tard, concretament el 8 de maig de 1947, el petit Miquel, més conegut com a *Miguelín*. El nucli familiar fou una part importantíssima de la vida d'Enrique Uranga, especialment veure com els seus fills creixien, esdevenien bones persones, es casaven i tenien descendència, encara que el vertader puntal en l'existència d'Enrique va ser la seva muller Gràcia, a qui estimava amb bogeria, sentiment que fou correspost sempre amb la mateixa intensitat. Cal dir-ho que qui feia possible que Uranga sempre lluis l'uniforme net, polit i immaculat (fos el fosc d'hivern o el blanc del bon temps) era sempre la seva esposa, que el tractava amb devoció.

Pel que fa a la pulcritud amb la que sempre vestia Enrique Uranga, ja de gran, ell mateix explicà una anècdota molt còmica: *"Una altra vegada va venir l'Almirall de Barcelona, que era molt amic de l'Almagro², a dinar a ca la Neus³. Venia d'incògnit, però, ara no recordo com, me'n vaig assabentar. Jo em vaig posar de blanc, amb l'uniforme impecable, ja que vaig pensar que encara que no m'haguessin avisat oficialment seria bo que em veiés de servei per la platja. M'estava passejant, doncs, per la platja, pensant anar-lo a a saludar més tard. En això va passar en Del Rio⁴ i em diu: "Coño Uranga, a quien esperas?". Jo li vaig fer tota l'explicació i em diu: "Espera, que tengo un regalo para ti". I es posa la mà a la butxaca i es treu una ampolleta petita i, de sobte, m'arruixa de dalt a baix, tot l'uniforme blanc, amb tinta blava.*

Vaig quedar tot blau marí. Quin disgust! Jo, esperant anar a saludar a l'Almirall i ell m'embruta d'aquella manera! Li vaig dir: "Estás loco? No ves lo que has hecho? Ell, riu que riu. Sort que al cap d'un moment vaig veure que la tinta, en secar-se, desapareixia. Però l'ensurt va ser molt fort".

Durant els primers anys del franquisme, tot i esdevenir una autoritat del règim, Enrique Uranga demostrà quin era el seu tarannà i la seva manera de treballar i fer. Un exemple ben clar fou el Cas de la llagosta. Resulta que el juliol de 1943 un jove Narcís Carreras i Pi, en *Ciset Barretó⁵*, essent adolescent i treballant amb el seu oncle Pere Pi i Bataller, calava nanses per a llagostes, les quals venien a les fondes i restaurants de la vila per a poder-se guanyar la vida i fer un raconet. Un dia, al llevar la nansa, es van trobar que els mancava un exemplar, que resultava gros, a tenor de la banya trencada que hi havia quedat a dins agafada; per tant, van deduir que els hi havien robat. De seguit ho van posar en coneixement del *cabo de mar*, qui els va manifestar que no aixequessin la llebre i que l'endemà tindrien els seus diners, començant a buscar per les cuines on era possible fer la troballa. De seguida, Uranga esbrinà que la llagosta l'havien dut a la cuina de l'antiga fonda de ca la Neus, explicà al cas al cuiner i, per a no fer rebombori, anà a parlar directament amb la persona que havia robat la llagosta, comentant-li que si lliurava els diners de la llagosta, evitaria que es fes públic el cas i la deshonra per a la família. D'aquesta manera, els diners foren retornats als seus legítims propietaris, el cas es tancà i s'evità un escàndol a l'Escala.

² Es refereix a Martín Almagro i Basch (1911-1984), director de les excavacions i museu d'Empúries entre 1939 i 1962.

³ Es refereix a l'antiga fonda i restaurant de ca la Neus, ubicada al carrer del Port (a tocar de l'antic port pesquer) i també coneguda com a can Gelada o ca l'Arquimedes.

⁴ Es refereix a Juan Del Río Ibáñez (1919-2013), sergent llavors destinat al destacament militar del Milà.

⁵ Fet verídic explicat pel mateix Narcís Carreras i Pi.

La família Uranga-Lleonart al complet: Enrique, Gràcia i els fills Rosita i Miguelín.

Autor: Moreno (de Figueres). Cedida per Ma. Teresa Pellicer

Enrique Uranga vestit amb els dos uniformes, el d'hivern (fosc) i el d'estiu (blanc). A la foto de l'esquerra, junt al sergent Lorenzo Ros, i a la de la dreta, saludant al comandant Vicente Aldeguer.

Autor: desconegut. Arxius famílies Uranga-Andreu i Pujol-Uranga

Un cop casat, en un primer moment i durant molts anys, Enrique Uranga tingué el seu despatx a l'edifici de l'Alfolí de la Sal, on també s'hi trobava el pòsit, però posteriorment el tingué ubicat al carrer Enric Serra núm. 1, en un petit espai a l'entrada del cafè de can Panxo, l'antic cafè *Las Delicias*. En ambdós casos, el lloc de treball era proper a l'antic port (actual platja de les Barques), el centre neuràlgic de l'activitat pesquera i marinera de la vila de l'Escala abans de la forta irrupció del turisme durant la dècada dels 60 i del trasllat del port a la Clota, obres del qual s'iniciaren el 22 de juny de 1962, amb la posada de la primera pedra durant l'alcaldia del pintor i farmacèutic Joan Massanet i Juli (1899-1970), i que culminaren el 1966, encara que a les acaballes de 1964 ja s'havia demanat una ampliació en previsió que l'obra seria insuficient.

Any 1947. Enrique Uranga participant a la processó de la festa de la Mare de Deu del Carme (16 de juliol) junt a d'altres autoritats, com l'alcalde Josep Sabadí (a la seva dreta). Autor: desconegut. Col·leccions famílies Simon-Morsicot i Pujol-Uranga

Preparatius per a la cursa de regates amb motiu de la Festa Major de 1947 a l'antic port de l'Escala (actual Platja). Si busqueu a Enrique Uranga amb l'uniforme blanc, segur que el trobareu. Autor: Sans (de Girona). Arxiu família Uranga-Andreu

Pel que fa a la feina que Enrique Uranga desenvolupava, a més de la vigilància rutinària al port o desplaçar-se a l'ajudantia de Roses, amb l'auto de la peixateria de can Masafont, mínim un cop per setmana (si no era quasi tots els dies entre setmana) per ajudar a la burocràcia, ell mateix l'explicava en una entrevista: "(...) Entre altres coses havíem de passar revista a la cartilla naval. Jo, com que coneixia a tots els pescadors, els tenia arxivats per "reemplazos" i dedicava un dia a passar revista a tots, ho comunicava a la Comandància i s'ha acabat. Així ells no s'havien de preocupar de res.

l'el mateix passava amb el rol. No entenc perquè una embarcació ha de presentar-se cada mes a la comandància de marina. Jo sabia de memòria els noms de totes les embarcacions, per tant ho arranjava i d'aquesta manera els mariners no havien de venir. Jo feia el que havia de fer, però, per exemple, els rols de les embarcacions els despatxava jo sol (...)".

Tal com denoten les paraules d'Uranga, la relació entre ell i els pescadors esdevingué cordial i d'estreta compenetració, encara que sovint havia d'intervenir en disputes: "Los pescadores me respetaban, sí. Siempre había fregao entre ellos y discutían porque querían varar⁶. Cuantas veces me tenía que levantar de noche, que quería salir el de la traña⁷ que estaba delante o quería salir el que estaba detrás. Estaban varadas⁸ en cuatro hileras. El jaleo que había!". No obstant això, sempre deia i afirmava el mateix dels escalencs: "Recordo que els pescadors eren molt bona gent".

⁶ Baixar les barques de terra a mar (a l'antic port, actual Platja) per poder anar a pescar.

⁷ Es refereix a les teranyines, les barques de pesca d'encerclament que formaven el gruix de la flota pesquera escalenca.

⁸ Disposades, repartides a la sorra de l'antic port.

Sobre la seva relació amb els pescadors, moltes serien les anècdotes que es podrien explicar, però se'n reproduïxen dues de les que el biografat recordava i es recolliren en una entrevista:

"(...) Els pescadors de l'Escala sempre havien de denunciar les vaques⁹ de Roses que els hi agafaven el peix que era seu. Havíem de sortir, amb temporal i tot, a buscar les vaques. Una vegada me'n van venir tres o quatre d'aquí, entre ells en Pepet Bruguera (Salvat) que era el president del Pòsit, i també hi havia en Moner¹⁰. El temporal era molt fort. Els d'aquí no havien pogut sortir i hi havia unes vaques tirant. Vam anar cap a Roses a parlar amb l'Ajudant de Marina. Vam discutir amb ell i ens va donar permís per embarcar-nos i anar a parlamentar amb els pescadors de les vaques perquè pleguessin, per fer-les tornar a port. Bé, així ho vam fer. Dues van tornar, però la tercera es resistia a deixar-nos pujar. Aleshores vaig treure un trabuc que m'havia deixat Don Vicente¹¹. I no sé com va ser que, en donar l'ordre de que tots anessin a proa, se'm va desaparar. Quin no va ser el meu ensurt. Va ser la primera i l'última vegada que he disparat en la meua vida. Jo ni sabia que era carregat, però tot i això va ser molt efectiu, els pescadors van cedir i se'n va anar a port (...).

També recordo que, una vegada, vam saber que Don Vicente, que tenia un caràcter molt fort, havia dit: "El mal de los males es tratar con animales y el peor de los peores es tratar con pescadores". Els pescadors que eren de l'Escala s'ho van agafar molt malament, com és natural. Era President del Pòsit el difunt Bruguera¹², que era un home molt sa, que va treballar molt per la pesca i me'n va assabentar. Jo era molt amic de Don Vicente i anava cada dia a Roses, amb el camió de can Masafont, per ajudar-lo, però aquell dia ja no hi vaig anar i vaig estar tota una setmana sense anar-hi. Em va telefonar que hi anés, que estava sol i tenia feina. Jo li vaig contestar que havia de rectificar el que havia dit, que havia tractat d'animals als pescadors de l'Escala i que jo, per això, no hi passava. Va dir que hi anéssim, que rectificaria. Hi vam anar amb uns pescadors i davant d'ells va rectificar (...)".

⁹ Típiques embarcacions de pesca d'arrossegament que formaven la major part de la flota pesquera rosinca.

¹⁰ Es refereix a en Genís Moner o el seu fill Francesc, de cal Xillu.

¹¹ Es refereix al seu amic Vicente Aldeguer i Jaén, ajudant militar de marina i comandant del districte marítim de Roses.

¹² Es refereix a Josep Bruguera i Pellicer, més conegut com a Pepet Salvat.

Enrique Uranga participant, com a autoritat marítima, en diferents actes religiosos i oficials de l'Escala. A la foto de l'esquerra, flanquejat per Pepet Salvat, president del Pòsit (a l'esquerra), i per l'alcalde Jaume Sureda (a la dreta); a la foto de la dreta, acompanyat de Mn. Joan Roura i l'alcalde Joan Massanet, entre d'altres. Autor: Sans (de Girona). Col·lecció família Pujol-Uranga

I encara una altra vivència, aquesta d'una tardor dels darrers anys de la dècada de 1950¹³. Enrique Uranga, tot i no estar-hi obligat, sovint es desplaçava a l'ajudantia de Roses per ajudar a despatxar assumptes i burocràcia, fet pel qual sempre conegué als càrrecs de la seva categoria, però també estigué en contacte amb els de superior rang; per a fer-ho, pujava al camionet de la peixateria de can Masafont (que quasi bé cada dia s'atansava a comprar peix a la llotja de Roses), fos a la cabina o a la caixa posterior. Doncs bé, com que el temps era amenaçador amb un bon llevant, abans de les 4 de la tarda d'aquell dia de tardor partiren cap a Roses Uranga, l'avi Terradas, en Ciset Carreras, el seu sogre Josep Masafont i el xofer Martí Callol, i, un cop a la vila rosinca, cadascú féu la seva feina. Com que el temps empitjorava, es decidí comprar peix a la primera barca, anar a buscar el *cabo de mar* i marxar ràpid cap a l'Escala. Sotmesos a una bona tempesta, a l'arribar a Sant Pere Pescador ja no pogueren travessar el pont perquè el riu Fluvià havia crescut desmesuradament i no els deixaren passar, i decidiren dirigir-se cap a Torroella de Fluvià, però, uns 2 km abans d'arribar el riu es va desbordar, entrà aigua a la cabina del cotxe i, per acabar d'arribar al municipi, tots hagueren d'apretar el cotxe, a excepció de Josep Masafont, que es quedà al volant de l'automòbil; el més curiós fou que amb les vingudes d'aigua, els que apretaven sovint suraven i deixaven de tocar de peus a terra, alhora que s'escoltava a l'Uranga exclamar, amb la seva característica veu: "Oiiii, que de ésta no salimos!". Per sort, finalment arribaren de fosc a la població, gràcies als habitants de Torroella de Fluvià pogueren assecar l'auto, eixugar els cables del delco i canviar l'oli, iniciaren de nou el trajecte voltant fins a Camallera i, a les 2 de la matinada, arribaren a l'Escala, podent vendre's el peix l'endemà i havent sortit sans i estalvis d'aquella odissea.

Durant tots els anys que estigué en actiu, a més dels afers marítics, com a autoritat Enrique Uranga participà en nombroses activitats i celebracions locals anuals, com ara les processons de Corpus, els actes de la Festa Major de Santa Màxima (del 2 al 5 de setembre) o les processons de la Mare de Déu del Carme (16 de juliol), primer com a tal i, a partir de 1952, participant en els actes organitzats en l'Homenatge a la Vellesa.

A banda de la seva assistència a aquests actes, Uranga també participà en d'altres de més concrets o puntuals, com la inauguració del nou altar major del temple parroquial de St. Pere de l'Escala, el 22 d'agost de 1948, o la inauguració de les obres d'anivellament i urbanització de la Punta i l'actual passeig Jesús Ma. Isern. Gràcies a la premsa de l'època,

especialment al diari *Los Sitios de Gerona* (on hi escrivia el cronista escalenc Ricard Guanter), es coneix bona part de la història de la vila de l'Escala des de mitjans del s. XX, però també és útil per a resseguir aquells esdeveniments en els que Uranga hi participà: expedint el certificat que avalava l'expectant travessa de 16 km (unes 9 milles) que la nedadora olotina Montserrat Tresserras i Dou efectuà entre l'Escala i Roses, en un temps de 5 hores 59 minuts, el diumenge 4 d'agost de 1957¹⁴; saludant, juntament amb altres autoritats locals, al Subsecretari de la Marina Mercat, l'almirall Sr. Juan José Jáuregui, en la seva visita a l'Escala el dijous 4 de setembre de 1958¹⁵, en el marc de la festa major d'aquell any, o el telegrama que, dies després, en nom propi, del Pòsit de Pescadors i de tota la vila trameté a Montserrat Tresserras pel seu clamorós triomf obtingut en la travessa del canal de la Mànega¹⁶; actuant com a secretari de la junta de classificació del reemplaçament de marineria de l'armada a l'ajudantia de Roses el febrer de 1959¹⁷, informant que la productora cinematogràfica Procusa havia demanat permís a la Comandància Militar de Marina de Barcelona per a rodar els exteriors d'una pel·lícula a les platges d'Empúries¹⁸ o acollint la visita que el 8 d'abril d'aquell mateix 1959 efectuaren a la vila de l'Escala el cap del Sector Naval de Catalunya i Comandant Militar de Marina de les províncies marítimes de Barcelona i Girona, el contraalmirall Sr. Alejandro Molins i Soto, el capità de corbeta i Cap del Negociat de Pesca de la Comandància de Marina de Barcelona, Sr. Domingo Tomás i Royo, l'ajudant militar de Marina del districte de Roses, el tinent Sr. Vicente Aldeguer i Jaén, o el cap del Sindicat Provincial de Pesca de Girona, Sr. Cayetano López, entre d'altres¹⁹.

L'any 1962 fou una data important en la carrera professional d'Enrique Uranga, ja que assolí l'ascens a Celador Major de Primera. I per a celebrar-ho, el dimarts 13 de març d'aquell any es dugué a terme un destacat acte. L'escalenc Ricard Guanter en publicava aquesta crònica al diari *Los Sitios de Gerona*:

"El martes, 13 de los corrientes, tuvo lugar en la vecina localidad de Rosas, un emotivo acto, al haber sido promovido

14 Arxiu Municipal de Girona (AMG). Hemeroteca. *Los Sitios de Gerona*, 10-08-1957, pàg. 6.

15 Ídem, 07-09-1958, pàg. 9.

16 Ídem, 09-09-1958, pàg. 8.

17 Ídem, 14-02-1959, pàg. 9.

18 Ídem, 28-02-1959, pàg. 8.

19 Ídem, 10-04-1959, pàg. 6.

13 Fet veridic explicat per Narcís Carreras i Pi.

al empleo de Celador Mayor de Segunda al Primero (Oficial de la Armada), a don Enrique Uranga Ibarra destacado en nuestra puerto de La Escala, y afecto a la Ayudantía de Rosas. El acto se vio realizado con la asistencia del Patrón Mayor y Secretario de la Cofradía de Pescadores de La Escala, don Jaime Mas Pons y don Joaquín Simón Brugués, así como del Presidente y Secretario de la Delegación Local de Accidentes de la Mutualidad de Accidentes del Mar y Trabajo, don José Bruguera Pellicer y don Amadeo Quintana Pagés, y varios acompañantes en representación del mundo mariner de La Escala.

Por el señor Ayudante Militar de Marina, Teniente de Navío, Comandante del Distrito de Rosas, don Vicente Aldeguer Jaén le fue leído el «Previene» del E. M. del Departamento Marítimo de Cartagena.

Dada la simpatía que ha sabido granjearse el homenajeado, hacemos constar que al acto también asistió el Patrón Mayor y Secretario de la Cofradía de Pescadores de Rosas, señores Buscarons y Baudilio Brunet, respectivamente, así como el Capitán de la Guardia Civil de aquella villa, don Gelasio Zamorano Palop, amigos del recién ascendido señor Uranga, así como el ex-Alcalde de Rosas, actual Jefe Local de Falange, don Antonio Serra Comas, también estimado amigo del recién ascendido y homenajeado.

Seguidamente y después de leído el «Previere» por el señor Comandante Militar de Marina del Distrito, y por orden de éste, el señor Uranga se despojó de la americana que llevaba puesta, colocándole dicho Jefe la que le corresponde como tal Oficial de la Armada con su correspondiente gorra, donada y costeada por el señor Comandante del Distrito de Marina, señor Aldeguer, y compañero del señor Uranga, Celador segundo del Puerto y Pesca, afecto a aquella Dependencia, don Lorenzo Ros, con entrega del sable donado por la Cofradía de Pescadores de La Escala, así como el cordón como tal oficial colocado y donado por el Jefe Local de Falange, señor Serra.

Terminado este acto, el señor Uranga fue muy aplaudido por todos los asistentes que se unieron al simpático acto, a lo que contestó el Ascendido y Homenajeado señor Uranga con un emotivo parlamento, dándoles las gracias.

Después, en un céntrico restaurante, le fue rendido un Homenaje, que también se vio concurridísimo, prueba de las simpatías a que se ha hecho acreedor el señor Uranga, tanto en La Escala como en Rosas. También hubo al final, emotivos parlamentos, que sirvieron una vez más para unir a las dos poblaciones²⁰.

Amb posterioritat al seu ascens, Enrique Uranga continuà desenvolupant la seva feina amb eficàcia, amb el respecte i simpatia del sector pesquer i la població, i continuà assistint

²⁰ Ibídem, 17-03-1962, pàg. 9.

Dinar de celebració amb motiu de l'ascens d'Enrique Uranga (el segon per l'esquerra) com a Celador Major de Primera el 13 de març de 1962. Autor: desconegut. Col·lecció família Uranga-Andreu

Enrique Uranga junt a la coneguda olotina Montserrat Tresserras, nedadora que creuà exitosament el golf de Roses el 4 d'agost de 1957. Autor: Josep Fresneda. Col·lecció família Uranga-Andreu

a actes estrictament oficials, fossin de caire polític o litúrgic, o d'altre índole, com la inauguració de la sucursal del Banc Comercial Transatlàntic a l'Escala el divendres 31 de març de 1966²¹ i el posterior convit a ca la Neus, els actes de clausura del 1r Torn del Campament Ultònia de Montgó 4 mesos més tard (divendres 23 de juliol) junt a d'altres autoritats policials, militars i civils²², la inauguració de la urbanització Riells de Dalt també el 13 d'agost d'aquell any 1966²³ o els actes de celebració del centenari del naixement de l'escriptora escalenca Caterina Albert, més coneguda com a Víctor Català, el diumenge 14 de setembre de 1969²⁴, entre els més destacats.

L'any 1972, després d'haver voltat per tots els racons del món i després de 38 anys dedicats al seu càrrec a l'Escala, es retirà de la seva feina com a Celador Major de 1a del port de l'Escala i contramestre de marina, després d'haver assolit moltes condecoracions, especialment la Creu de la Reial i Militar Ordre de San Hermenegildo, de la que n'estava més orgullós i satisfet. Tot i el càrrec que assolí, fet pel qual podria haver marxat de la vila, Enrique Uranga afirmà de gran: "(...) Jo vaig arribar fins a tinent, però no vaig voler marxar de l'Escala, estava casat i l'ascens representava cobrar molt poc més, ja que els triennis eren els mateixos els meus que els dels generals i els dels almiralls. Així que em vaig quedar aquí per sempre. M'agradava anar lluitant amb els pescadors amunt i avall (...)". La bona feina desenvolupada, el seu tarannà i la bona relació amb els professionals del mar també els conservà fins llavors: "(...) A mi em respectaven. Quan vaig plegar em van regalar una placa commemorativa. Però, és clar, el que té un lloc de responsabilitat, si vol complir, sempre deixa algun enemic. Però tinc la satisfacció de poder dir que tinc més amics que enemics (...)".

²¹ Ídem, 03-04-1966, pàg. 13.

²² Ibídem, 23-07-1966, pàg. 2.

²³ Ídem, 21-08-1966, pàg. 10.

²⁴ Ibídem, 16-09-1969, pàg.

Després de la seva jubilació, Enrique Uranga visqué a la seva casa del Camí Ample de l'Escala amb llur esposa Gràcia Leonart, la qual morí el 9 de maig de 1980. Després de refer-se d'aquesta estocada emocional, amb el suport de familiars i amics, Enrique Uranga es dedicà als seus habituals passejos, a les tertúlies, a compartir i recordar *batalletes* amb els amics al *Banc d'en Si no fos* i, sobretot, fent-se càrrec d'un ufanós jardí poblat de geranis, roses i d'altres espècies florals.

Deu anys després del traspàs de la seva muller, l'any 1990, quan comptava amb 84 anys i en veure's agreujat el seu estat de salut, es traslladà a viure a Cassà de la Selva junt al seu fill Miquel i la seva jove Concepció Andreu, els quals regentaven una fleca pastisseria. A la vila cassanenca, seguí fent amics, relacionant-se i duent una vida plaent junt a la família i els néts, especialment, que foren els qui escoltaren les històries i vivències que l'avi sempre els explicava. A Cassà de la Selva hi visqué durant 12 anys, fins el 17 de setembre de l'any 2002, quan, amb 96 anys, expirà el darrer alè degut a la seva avançada edat.

La lletraferida cassanenca Josefina Surís, amiga de la família, en el seu darrer comiat li dedicà aquest preciós poema, que alhora serveix de cloenda per aquesta biografia:

Eres un enamorat del mar
i el teu cor a ell es vessava.
Portaves al front, gravat,
el seu nom que enamorava.

I vivies terra endins,
la teva Escala enyoraves...

Ara el cel blau s'ha ajuntat
amb el mar que tu estimaves.

La casa familiar del Camí Ample en la que Enrique Uranga, un cop jubilat, visqué plàcidament i treballà un preciós i ufanós jardí.
Autor: desconegut. Col·lecció família Pujol-Uranga

Enrique Uranga participant, junt a d'altres autoritats (com l'alcalde Valeri Ballester i Mn. Marcellí Carrera, entre d'altres), al pisolabis posterior a la inauguració de la sucursal del Banc Comercial Transatlàntic de l'Escala el 31 de març de 1966.
Autor: desconegut. Col·lecció família Uranga-Andreu

El sabre i diferents condecoracions d'Enrique Uranga i la placa que li regalà el Pòsit de Pescadors de l'Escala al jubilar-se el 1972.
Autor: Jordi Gallegos

FONTS D'INFORMACIÓ:

Arxiu Municipal de Girona. Hemeroteca: *Los Sitios de Gerona* (1943-1987)

Documentació de les famílies Pujol-Uranga i Uranga-Andreu

Entrevista realitzada per RODOMA i publicada a *L'Escalenc*, núm. 91, desembre de 1987, pàgs. 10-11

Entrevista realitzada per Mercè Vilà, any 1991 (inèdita). Transcripció feta per l'historiadora i professora Sagrari Martorell i Cubero

GUANTER i SUBIRÀ, Pere, *Els alcaldes de l'Escala 1900-200. Entre el poder i l'oblit*, Brau edicions, Figueres, 2003.

Jordi Gallegos i Córdoba

Boschapi.com

Disseny i arquitectura	Lloguer
Assegurances	Venda
Comunitats	Construcció

creuers
MARE NOSTRUM
L'Escala

50
aniversari
de mar e days

C/ Maranges, 3 · Tel. 972 773 797 · Fax 972 770 332
www.creuers-marenostrum.com

BODEGA · ENOTECA
ELS BARRILS

C. Alfolí, 8 · 17130 l'Escala · Tel. 972 77 01 98
www.elsbarrils.com

FARMÀCIA BALLESTA

Rosa-Maria Ballesta Llinàs
Av. de Girona, 25
17130 l'Escala (Girona)
Tel./Fax 972 77 15 75

LA PORTADA D'AIGÜES A L'ESCALA

A continuació reproduïm, tot respectant l'ortografia i la sintaxi originals, una part de la *Ressenya de la gestió de l'Ajuntament de l'Escala durant el bienni 1916-1917*, concretament la part corresponent a la polèmica portada d'aigües al poble. L'alcalde de la vila era Joan Baptista Gou de Palol.

(...) Una de las necessitats que mes se feyan sentir y que de comú reclamaban l'higiene i comoditat d'aquestos vehins, era la portada d'aigüas i la subsegüent xarxa de clavagueras.

De la portada d'aigües sen havia ocupat ja en Joseph Callol Maranges quant formava part d'anteriors Ajuntaments, empró ab tan mala fortuna, que el seu projecte sols costà a la Vila unes quantas pesetas, sense cap resultat pràctic, car devia fracassar forsosament per no haverlo subjectat á un estudi y plan seriosament preconcebut. Dit projecte morí: mes cal fer remarcar que, en aquella data, era factible la portada d'aigües en condicions mol ventajosas per la Vila: ja que, al anomenat Joseph Callol se li feu la proposta de que una empresa particular portaria l'aigua, mitjantsant l'Ajuntament concedís l'explotació per durant quinse anys, (ja n'han passat 6 ó 7) quedant, acabat aquest plasso, tota l'instalació de propietat de l'Ajuntament, y sense cap indemnisió a l'empresa. Després d'algunes gestions en las que hi intervingué en Joseph Esquirol, fou refusada la proposta i se quedá la vila sense l'aigua que tant necesaria li era.

Si poc afortunat va ser aquell Ajuntament en el l'assumpte de que tractem, i de tal volta escarmentat en fracassos passats, l'Ajuntament de 1914-1915 emprengué de nou el projecte i, obrant ja mes consensudament, realitzá els treballs preparatoris y portá á cap els estudis indispensables; estudis y treballs que foren de gran profit y que utilitzá l'actual Ajuntament. Aquest, en el comensament de sa gestió, se preocupá d'assumpte tan important y reunit, se pot dir en sessió permanent, y aconsellat ab el parer de una comissió extra-municipal, acordá per unanimitat fer els treballs que començaren en febrer de 1916.

Tal com estava concebut el plan, y confeccionat el presupost, era imposible la portada d'aigües, no sols per manca de diners, sino perque l'import des interesos qu'hauria devengat el capital que se creia necesari, era mes gros que el import probable del abono al aigua; y això sense contar el presupost de las clavagueras, que forsosament debian construirse. Per això fou que, del primer plan que aquest Ajuntament se trová confeccionat, tingué de suprimir-se lo que no era necesari ó indispensable, y donant els treballs á petites empresas, pogué conseguirse una gran economia en el preu de cost, que permeté emperdrer las obras, no obstant faltar encara

RESSENYA

de la gestió del Ajuntament de La Escala
durant el bienni de 1916-1917

FIGUERAS

Imprempta y Llibrería d'en Josep Maslevall y Ferrés
Palau, 47 (Rambla), y Vilafant, 1 y 23

1917

Portada del llibret de la Ressenya de l'Ajuntament de 1916-17.
Document cedit per Lluís Vilabré Ballester

una partida de deu mil y pico de pesetas per a pagar tots els gastos, partida qu'aplassá son cobro la casa suministradora de la tubería, Fills de M. Tomás, de Barcelona, mitjantsant la garantía particular y personal que prestá el Sr. Gou.

El presupost que l'actual Ajuntament trová confeccionat, per la portada d'aigües exclusivament, importaba 79.457'63 pesetas, y, gracias á las reducciones y economías fetas, la portada d'aigües sols ha costat 51.266'52 pessetes.

Si necesaria era la portada d'aigües, subsegüentment necesaria era també la construcció de clavagueras, ja que forsosament debía donarse sortida á l'aigua de las casas si no se volia que nostres carrers y cases fosin uns fangals y uns femers. Per això l'Ajuntament acordá que, al ensemps que la canalisació del aigua se fesis las clavagueras, ab lo que vingué á completarse l'obra de sanejament d'aquesta Vila y s'obtingué una altre comoditat per a els vehins. La construcció de las clavagueras costà 16.733' 48 pesetas.

Per a la realitació de las obras que estém resenyant se necesitaban cuartos, y no tinguntne l'Ajuntament, acudí al empréstit municipal sense gravar per res al comú de vehins. Al efecte, s'emeteren títols o láminas de 500 pesetas cada una al interés del cinch per cent anyal y, gracias al desprendiment de tots els bons ayments de nostra vila, pogueren colocarse 136 títols importats en jnunt 68.000 pesetas.

SE SOSCRIGUEREN AL EMPRÉSTIT:

D. Francesc Guillot Martí	per 1.500 pesetas
“ Josep Esquirol Pérez	“ 1.000 “
“ Martí Puig Sais	“ 1.000 “
D ^a . Dolors Paradís Vda. Albert	“ 4.000 “
D. Josep Lloberes Sallés	“ 500 “
“ Josep Alech Simón	“ 8.000 “
“ Miquel Serrats Puig	“ 1.000 “
“ Ramon Cabrera Sala	“ 1.000 “
“ Francesc Brogi Alart	“ 500 “
“ Fills de M, Tomàs	“ 5.000 “
“ Francesc Puig Sureda	“ 2.000 “
“ Joaquim Dubé Callol	“ 500 “
“ Josep Ballesta Teixidó	“ 500 “
D ^a . Dolors Ximinis Vda. Mallol	“ 1.000 “
D. Salvi Pijoan Pi	“ 2.000 “
Excm. Sr. Compte de Fígols	“ 1.000 “
D. Lluís Ybràn Mulà	“ 1.000 “
“ Josep Serrats Maranges	“ 2.000 “
“ Agustí Riera i Pau	“ 500 “
Excm. D. Gustau Bire i Anglada	“ 1.500 “
D. Andreu Tuyet Santamaría	“ 500 “
“ Carles Huguet	“ 500 “
D ^a . Antònia Bartomeu Baró	“ 2.000 “
D. M. C.	“ 1.000 “
“ Lluís Cuero Mateu	“ 2.000 “
“ Ramon Viñas Sabadí	“ 1.000 “
D ^a . Magdalena Batlle Ximinis	“ 5.000 “
D. Andreu Guinart Gelabert	“ 500 “
“ Josep M ^a . Dubé Martí	“ 1.000 “
“ Pere Ferrer Marqués	“ 500 “
“ Pere Solés Delaigua	“ 500 “
“ Josep Sureda Callol	“ 1.000 “
“ Miquel Sureda Buixó	“ 500 “
“ Francesc Cuero Saguer	“ 1.000 “
“ Ramon Sentena Romanyach	“ 500 “
“ Josep Sala Sureda	“ 500 “
“ Francesc Vidal Simón	“ 1.000 “
“ Jaume Carreres Joana	“ 1.000 “
“ Miquel Molines Andreu	“ 1.000 “
“ Federich Rahola Tremols	“ 500 “
“ Pere Sureda Maranges	“ 1.000 “
“ Joan Bautista Gou de Palol	“ 10.500 “
Total	“ 68.000 pesetas

Una de les obligacions que s'emeteren per finançar la portada d'aigües. Arxiu Rafel Bruguera

Aquestes làminas ó títols no sols devengan, com s'ha dit el 5 % anyal sino que deuen amortisarse en el plasso de 40 anys comensant en lo any 1920 á rahó de 1500 pesetas, los cinch primers anys y en els demés segons la taula de amortisació aprovada. Això ens porta de la mà per a tractar de l'instalació de fonts públicas en el interior de la Vila, empró avans, volém consignar qu'els comprovants de tot quant se refereix á la portada d'aigües, están en la Secretaria del Ajuntament á disposició de qui vulga examinarlos. Ab lo dit, doném per contestada la campanya de difamació é insults que sobres aquest assumpte de la portada d'aigües s'ha fet en diaris y ab fullas per algú, que si té l'atreuiment d'escampar calumnias, no té prou valor per a estampar son nom (...).

La Escala, Desembre de 1917

Juan Bta. Gou.- Joseph Masferrer.- Lluís Sureda.- Jaume Salvat Serra.- Martí Puig.- Francesch Callol Colomeda.- Miquel Alech.- Francesch Lloberas.

Consell de redacció

Transcripció del text: Rafel Bruguera

Imatges amb història

LA FESTA DE LES ESPIGUES DE 1921

Les quatre imatges que acompanyen aquest text, totes elles preses pel conegut fotògraf escalenc Josep Esquirol i Pérez (1873-1934), fan referència a una jornada festiva que, per primera vegada, es visqué i es celebrà a la vila de l'Escala el 1921 (l'any vinent, 2016, s'acompliran 95 anys).

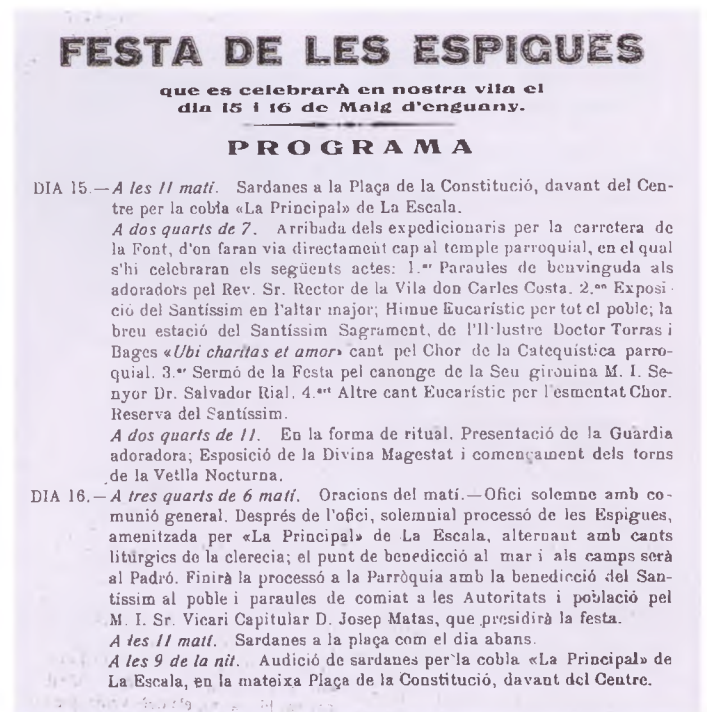
De forma anyal, i segons el calendari litúrgic de celebracions, a l'Escala sempre es procedia a la benedicció dels fruits de la terra i el mar el dia 3 de maig. No obstant això, per aquell 1921 el Consell Diocesà de la Vetlla nocturna i la Federació Sindical Agrària de Girona, conjuntament amb Mn. Carles Costa (rector de l'Escala des de 1912), acordaren que la festivitat havia d'adquirir més solemnitat i, per tant, decidiren organitzar a la vila marinera, per al diumenge 15 i el dilluns 16 de maig (era Pasqua Granada), una festivitat de caire provincial: la Festa de les Espigues.

En el fulletó editat per les dues entitats citades i la parròquia escalenca es feia el convit en aquests termes: "(...) Veniu-hi tots, fervents adoradors de Jesús Sagramentat, que junt amb els Escalencs, francs i nobles de cor, ens acoblarem sota la nau esbelta de la seva hermosa Església parroquial, per a retre solemniatge d'adoració a la Sagrada Hòstia, que en passar triomfant per aquells carrers, beneirà aquell hermós mar blavenc, per a que siguin sortosos en ses pesqueres; i els camps i vinyes, per a que tinguin bona anyada; i les seves llars, per a que siguin bones i sanes llurs famílies; i a tots nosaltres, junt amb ells ens beneirà, quan aplegats genolls a terra davant de sa Divina Majestat, acotarem els nostres caps en senyal de profunda adoració".

La programació de la festa es publicà a bona part de la premsa de la província, com ara la revista quinzenal escalenca *Costa Brava* (30-04-1921, pàg. 3) o la detallada nota del *Diario de Gerona* (05-05-1921, pàg. 4), que fins i tot indicava l'hora i lloc de sortida dels òmnibus, on s'hostatjarien i soparien els expedicionaris (fondes Sureda i Gambo), l'hora de tornada i tota una sèrie de notes, com una de molt curiosa respecte la vetlla de la nit del 15 al 16 de maig que deia: "(...) Es prega a les senyores que, en acabar aquest acte, es retirin a descansar. Els adoradors junt amb els altres senyors que desitgin fer la nit de l'Adoració, distribuïts en torns, faran una hora de vetlla activa

Autor: Josep Esquirol. Col·lecció Agustí Torné i Judith Carol Reeve

Maig de 1921. Programa de la festa de les Espigues aparegut a la revista *Costa Brava*. Col·lecció: Montserrat Sureda

Autor: Josep Esquirol. Arxiu Històric de l'Escala

Autor: Josep Esquirol. Col·lecció Agustí Torné i Judith Carol Reeve

fins a les 6 del matí (...)*. Es reproduïx el programa que circulà a l'Escala, ja que en el publicat pel diari no hi consten les tres audicions de sardanes que es dugueren a terme a la plaça de la Constitució (actual pl. de l'Ajuntament), davant el Centre Catòlic o La Cargolera, per *La Principal de l'Escala*, formació que fou l'encarregada d'amenitzar musicalment la festivitat, tant les audicions de sardanes davant del Centre, com l'ofici i la processó.

Molts rotatius i publicacions periòdiques destacaren tal celebració a la vila, com ara l'extensa i acurada crònica que aparegué al rotatiu gironí (*Diario de Gerona*, 18-05-1921, pàgs. 2-3), les nombroses explicacions a la revista quinzenal local *Costa Brava* o la referència del setmanari *Baix Empordà*, de Palafrugell, que, entre d'altres coses, publicà (22-05-1921, p. 3): "Fou un veritable aconteixement la Festa de les Espigues que a la veïna vila es celebrà el propassat diumenge. Foren molts els forasters que hi anaren. (...) Allí tinguérem la satisfacció d'escoltar i aplaudir una ultra formosa conferència de D. Ramon Rucabado i unes paraules del nostre estimat compatriota, l'il·lustre Canonge de la Seu gironina Dr. Pere Iglesias". El discurs del publicista Rucabado fou tan magistral que, fins i tot, fou reproduït també al *Diario de Gerona* (19-05-1921, pàgs. 1-2).

Causà tant d'impacte la celebració d'aquella doble jornada que en els 2ns Jocs Florals, organitzats per la revista quinzenal local *Costa Brava* i celebrats el 21 d'agost d'aquell 1921, entre els premis extraordinaris s'hi comptava un per "a la millor descripció de la Festa de les espigues, celebrada enguany a La Escala", qual premi extraordinari recaigué en l'excel·lent text redactat per Costa Llobera, que es publicà en l'edició de 15 de setembre.

Pel que fa a les instantànies, totes corresponen a la processó del dilluns 16 de maig, una d'elles abans d'iniciar-se (des del carrer del Mig), amb els portadors de ciris esperant per flanquejar la comitiva (responsables dels penons, religiosos i autoritats civils) que sortia per la porta lateral del temple parroquial escalenc, i les tres restants, diferents vistes, des de diferents punts, del pas de la mateixa per l'antic port, actual Platja, on es combinaven persones, sardinals, barques i els òmnibus dels expedicionaris.

Autor: Josep Esquirol. Arxiu Històric de l'Escala

Jordi Gallegos i Córdoba

DESDE 1989

BURGER

Avda. Riells, 46
17130 · l'Escala
Tel. 972 775 432

CAMPING / CARAVANING

COSTA BRAVA

Camí Ample, 21
17130 L'Escala (Girona)
Tel. 972 770 084
www.campinglescala.com

**COMAS
BRICOLATGE**

Passeig Lluís Albert, 6
17130 L'ESCALA (Gi)
Tel. 972 77 07 75
Fax 972 77 00 68

OPISTOBRANQUIS - NUDIBRANQUIS

Els Opistobranquis són un grup d'animals que fins fa pocs anys passaven desapercebuts. No ha estat fins que s'ha desenvolupat el submarinisme i la fotografia subaquàtica que ha augmentat l'interès i coneixement sobre aquests animals. Col·loquialment se'ls coneix com a llimacs de mar.

Tots els seus representants són exclusivament marins. Segons el GROC (Grup de Recerca d'Opistobranquis de Catalunya) a les nostres costes s'han identificat 240 espècies.

Si em de situar en algun lloc aquest grup d'animals marins, els posarem dins del grup dels Mol·luscs – Gasteròpodes, perquè ens entenguem formaria part del mateix grup que els cargols. Però els Opistobranquis presenten petites modificacions respecte els seus "parents terrestres".

Etimològicament, el nom prové del grec Ophisten, "al darrera", i brankhia "brànquies". Així, a diferència dels cargols, els opistobranquis són animals que presenten les brànquies a la part del darrera del cos.

Una altra diferència és que han eliminat la closca, malgrat que algunes espècies mantenen algun residu intern o extern. En aquest sentit, han substituït aquest antic sistema de defensa per altres tècniques molt més sofisticades que veurem més endavant. El peu s'ha modificat i han aparegut els parapodis, extensions de la massa del peu amb diverses funcions. En algunes espècies ha aparegut la cerata, estructures amb forma de bastonet amb funció respiratòria i de defensa.

NUDIBRANQUIS

Tal i com el nom indica, amb les brànquies nues. És el grups dins dels Opistobranquis amb més número d'espècies.

Dins del punt de vista evolutiu els Nudibranquis són el grup més evolucionat. Han eliminat completament la conquilla, i en algunes espècies han eliminat les brànquies i les han substituït per un sistema de respiració cutani.

Tots els Nudibranquis presenten apèndix cefàlics, els rinòfors, amb funció olfactiva, els quals poden tenir formes molt diverses i es poden contraure quan es senten amenaçats. A la zona del cap també podem trobar altres apèndixs bucals o amb funcions tàctils.

Les espècies que no conserven les brànquies sobre el dors trobem les cerates. Uns apèndix allargats amb forma de bastonet, amb una glàndula digestiva a la base i una funció de defensa a la zona apical. Les cerates, plenes de líquid respiratori actuen també com a estructures respiratòries, tenen una pell molt fina que permet dur a terme l'intercanvi de gasos.

Les espècies que conserven les brànquies, les solem trobar en forma de plomalls formant una estructura circular a la part final del cos, al voltant de l'anús. Les poden retreure en cas que detectin una situació de perill.

Al igual que la resta d'Opistobranquis presenten la seva ràdula, especialitzada segons el tipus d'alimentació.

ECOLOGIA I MORFOLOGIA

Els Opistobranquis són animals de mida petita, en la majoria d'espècies, quan parlem de la mida es fa amb l'ordre dels mil·límetres. Presenten molta diversitat de formes i colors, tot i que per la seva mida moltes vegades ens passen desapercebuts.

A la part del cap hi trobem dues banyes, els rinòfors. La seva funció principal és sensorial, tàctil i quimioreceptiva, dit d'una altra manera, buscar aliment i altres individus per a reproduir-se. La forma dels rinòfors ens ajudarà a diferenciar una espècie de l'altra.

En el seu sistema digestiu diferenciem com a òrgan més important, la ràdula, també present en els cargols terrestres. Es tracta d'un òrgan similar a una llengua amb diminutes dents que utilitzen per menjar. La forma de la ràdula i el nombre de dents és utilitzat pels científics per ajudar a diferenciar una espècie de l'altra. Altres espècies no tenen ràdula i el que fan és desenvolupar altres sistemes d'alimentació.

L'aparell circulatori no es diferencia massa dels altres mol·luscs, té un cor amb dues cavitats i el moviment del cos és el que fa que la sang arribi a totes les parts de l'organisme.

La respiració té lloc a les brànquies, tot i que, algunes espècies no tenen brànquies, i la respiració té lloc a través de la cerata. Aquestes són unes estructures disposades per tot el cos, tenen forma de bastó i tenen funció tant respiratòria com de defensa i digestiva.

REPRODUCCIÓ

Els opistobranquis són el que en diem Hermafrodites simultanis, és a dir, presenten òrgans sexuals masculins i femenins actius al mateix temps.

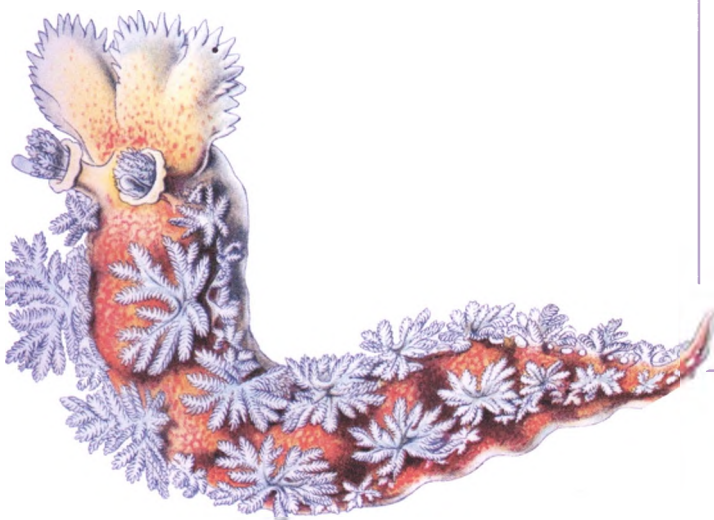
Presenten els òrgans reproductors al costat dret del cos, així que durant la còpula miren direccions oposades i un mateix individu dona i rep esperma. D'aquesta manera la taxa reproductiva es veu augmentada, ja que qualsevol individu adult d'una espècie pot ser un company per l'altre.

Es realitzen postes amb formes, colors i mides que es diferenciarien entre espècies, les postes normalment tenen lloc sobre la font d'aliment. I un cop els ous eclosionen, hi ha dues possibilitats: Que en surtin individus clavats a l'adult per en forma diminuta o bé que es formi una larva, que passi a formar part del plàncton (individus que viuen flotant en la columna d'aigua) fins que es transformi amb l'organisme adult i passi a viure sobre un substrat.

HÀBITAT I DISTRIBUCIÓ

Majoritàriament viuen en contacte amb el fons, és a dir, són animals bentònics. Raptan sobre el fons i molt poques espècies són capaces de nedar. Viuen sobre fons de roca, sorra, corall o els individus dels quals s'alimenten.

En quant a la distribució, podríem pensar que pels colors que presenten i les formes només els trobem a mars tropicals. Tot i això, els trobem a tots els mars dels món, des d'aigües fredes de l'Atlàntic a les aigües tropicals, i tant siguin aigües salades com salobres. Dins del grup dels Opistobranquis diferenciem 10 subgrups diferents, entre els quals el més conegut i amb més nombre diferent d'espècies, els *Nudibranquis*.

ALIMENTACIÓ

La majoria dels Opistobranquis són animals depredadors molt especialitzats, tant, que sovint es limiten a un sol tipus d'alga o animal. Dins la dieta dels opistobranquis hi entren els Hidrozous, els coralls tous, les gorgònies, les anemones, les esponges, ascidis, tentacles d'hidromeduses, sifonòfors, entre d'altres. Són insensibles a les cèl·lules urticants dels animals ingerits, això els permet aprofitar una font d'aliment que altres eviten.

La seva relació amb l'aliment és tant gran que quan un opistobranqui s'alimenta d'una espècie que la trobem al llarg de l'any, sol tenir un cicle de vida llarg, però en canvi quan s'alimenta d'una espècie efímera aquest també tindrà un cicle de vida curt i existiran vaires generacions al llarg d'un any.

Fins i tot hi ha casos d'alguna espècie que el fet d'alimentar-se d'un sol tipus d'aliment, per exemple, d'ous, i d'aprofitar-ne absolutament tot el contingut, ha dut a l'eliminació de l'anús.

Normalment la forma de la ràdula està adaptada als seus gustos. Tindrà més o menys dents, serà més o menys ample segons el que mengin.

ESTRATEGIES DE DEFENSA

Com ja hem dit, una característica dels Opistobranquis és l'eliminació de la conquilla, estructura que servia de defensa. Per tant, al estar despulats, són una presa més fàcil, pel que han desenvolupat diferents estratègies de defensa.

Per exemple, algunes espècies a la cerata hi tenen cèl·lules urticants, aquestes provenen dels animals dels quals s'alimenta. Així, l'individu menja i les cèl·lules urticants de la víctima passen senceres per l'aparell digestiu, són transportades fins a la cerata a on s'emmagatzemen en una espècie de sacs i en cas de perill les expulsaran. L'efecte que té aquestes cèl·lules sobre diferents espècies varia, però per exemple, si un peix se'ls mengés, els deixaria la boca adormida.

Una altre estratègia de defensa és presentar colors molts vistosos, per a tal d'informar als seus depredadors que són tòxics. Altres desenvolupen colors molts semblants al seu aliment, passant completament desapercibuts. Per exemple si un Opistobranqui s'alimenta d'una gorgònia blanca, tendirà a tenir color blanquinós.

Altres continuen amb una pseudo-closca. O bé realitzen secrecions verinoses o àcides que els hi dona un mal gust.

ESPÈCIES DEL NOSTRE LITORAL

LA “VAQUETA SUÏSSA”

Foto: Jofre Rodeja

Ordre: Nudibranchia

Família: Discodoridae

Nom científic: *Discodoris atromaculata*

Uns 80mm, Les formes i ubicació de les taques poden tenir variants, però normalment presenta les taques més grosses al centre del cos i les més petites als costats. Normalment la trobem sobre les esponges, en concret sobre l'esponja *Petrosia fisciformis* que és l'espècie que de la que s'alimenta. Les espècies de la família Discodoridae tenen la capacitat de despendre àcid del mantell com a estratègia de defensa.

FLABELINA

Foto: Jofre Rodeja

Ordre: Nudibranchia

Família: Flabellinidae

Nom científic: *Flabellina affinis*

Els individus d'aquesta família presenten colors molt vius, cos allargat i amb cerata que neix a partir de grups de petits peduncles laterals. Megen hidrozous. Normalment al voltant dels 50mm, és una espècie molt comuna a casa nostra i la podem observar tot l'any. Presenta una coloració lilosa, però tant pot ser rosada com malva. Els rinòfors són lleugerament aplanats i tenen anells horitzontals.

La posta forma una mena d'embolic de cordons de color lila.

Foto: Jofre Rodeja

Ordre: Nudibranchia

Família: Polyceridae

Nom científic: *Polycera quadrilineata*

La família dels Polycera presenten el cos allargat amb els marges del mantell reduït, el rinòfors amb beines. Normalment s'alimenten de briozous. Presenta color blanc amb línies i taques grogues discontinues. Les brànquies es troben a la zona posterior en forma de cercle al voltant de l'anus, les amaguen quan es senten amenaçats. Presents a l'Atlàntic Oriental i al Mediterrani.

CALMELLA CAVOLINI

Foto: Jofre Rodeja

Ordre: Nudibranchia
Família: Flabellinidae
Nom científic: *Calmella cavolini*

Uns 12 mm, de cos blanquinós. Al cap podem veure els rinòfors i els tentacles orals llargs, al llarg del cos observem la cerata gruixuda i de color vermell i l'àpex blanc on s'emmagatzemen les cèl·lules dels hidrozous. És una espècie endèmica del Mediterrani.

TYLODINA PERVERSA

Foto: Jofre Rodeja

Ordre: Umbraculidae
Família: Tyrodinidae
Nom científic: *Tyrodina perversa*

Forma part d'un ordre amb moltes menys espècies que els Nudibranquis, aquest grup d'individus encara presenta la closca externa és molt prima i no cobreix tot l'animal, tant sols la massa visceral. Les brànquies es troben al costat dret.

Uns 70mm, completament groc amb uns rinòfors i tentacles orals llargs. S'alimenta d'esponges de color groc (*Aplysia aerophoba* i *Aplysia cavernicola*) d'on obté la seva coloració. Al tenir la mateixa coloració la seva presència passa desapercebuda. La posta té forma de cinta groga.

El trobem al Mediterrani i arriba a l'Atlàntic i fins les illes Britàniques.

CRATENA PEREGRINA

Foto: Jofre Rodeja

Ordre: Nudibranchia
Família: Glaucidae
Nom científic: Cratena peregrina

Uns 50 mm, és un dels nudibrànquís més comuns del Mediterrani. Té un cos de color blanc i les cerates ataronjades amb la punta de color violeta. Els rinòfors són taronges, i presenta dues taques taronges paral·leles a la base dels tentacles. S'alimenta principalment d'hidroïdeus. Les toxines del seu aliment les guarda en petits sacs a les puntes de les cerates per a protegir-se de depredadors. Les postes són en forma de cinta amb espiral.

FELIMARE TRICOLOR

Foto: Jofre Rodeja

Ordre: Nudibranchia
Família: Chromodorididae
Nom científic: Felimare tricolor

És la família de nudibrànquís més nombrosa i difusa. Són caracteritzades per a la coloració brillant i diversa. Els podem trobar a tots els mars del món, tot i que als mars temperats i tropicals són més abundants.

Entre 20-30mm, el color de base és blau fosc, amb una sèrie de línies que en funció de la mida de l'individu van de color blanc, ataronjat, passant pel groc. Té una línia central que el travessa longitudinalment, ampla que envolta les brànquies. Els tentacles orals són curts i gruixuts i els rinòfors i les fulles branquials tenen un color més fosc que la resta del cos.

Les brànquies es disposen en cercle al costat de l'anús i ho poden amagar quan es senten amenaçats.

Mengen esponges, moltes verinoses o amb gust molt desagradable, no presenten el mateix color del que mengen, però les seves coloracions vistoses avisen de que poden ser verinosos.

BIBLIOGRAFIA

El Mar Mediterraneo – Richter Hofrichter Vol 1.

El Mar Mediterraneo – Richter Hofrichter Vol. 2.

Nudibranchi del Mediterraneo – Egidio Trainito, Mauro Doneddu – Edicions Il Castello.

Gasteropodos Opistobranquios – Jazmin Deneb Ortigosa Gomez, Nuno Simões, Gonçalo Calado.

Sistemas de defensa en los Opistobranquios – Joandomenec Ros – 1976, Departament d'Ecologia de la Facultat de Biologia, Universitat de Barcelona.

Opistobranquios, los arlequines del mar – Francisco Javier Murcia Requena – Revista Eubacteria.

OPK – Opistobranquios, www.opistobranquios.info.

GROC (Grup de recerca d'opistobranquios de Catalunya) www.opistobranquios.org

VOCABULARI

Cerata: del grec *keratos* – “banya” fent referència a la seva forma. Són petits bastonets plens de líquid amb funció respiratòria i de defensa.

Bentònics: dit de les espècies que viuen en contacte amb el fons marí.

Hermafrodites simultanis: espècies que presenten òrgans sexuals masculins i femenins actius al mateix temps.

Plàncton: conjunt d'organismes de mida petita que viuen flotant a la columna d'aigua.

Rinòfors: del llatí *rhino* i *phoro*, literalment vol dir “que porten les narius” seria l'equivalent al nostre nas, els permet percebre substàncies dissoltes en l'aigua.

Ràdula: llengua dels opistobranquios amb una gran quantitat de dents que utilitzen per menjar.

Endèmica: espècie que viu exclusivament en una regió determinada.

Ariadna Armas Bigarós

Correcció text: Joan Ylla Boix
Fotos: Jofre Rodeja

el roser
hostal
restaurant

www.elroserhostal.com

Carrer Església, 7
17130 l'Escala
Tel. 972 770 219
Fax 972 774 033
restaurant@elroserhostal.com

L'HAM 1962

joieria-rellotgeria

c. Maranges 5, 17130 l'Escala-Empúries
972 77 08 53 · lluis-guillot@hotmail.com

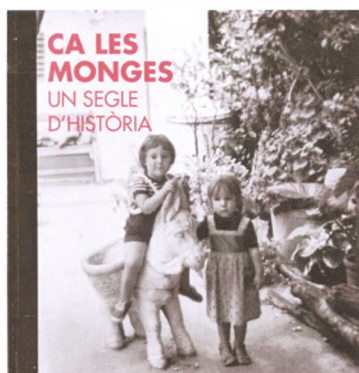
Can Frigola

Pa cuit amb forn de llenya

C. del Mar, 15 · 17130 l'Escala, Girona.
Tel. 972 77 03 44

La prestatgeria

Títol: *Ca les monges. Un segle d'història*

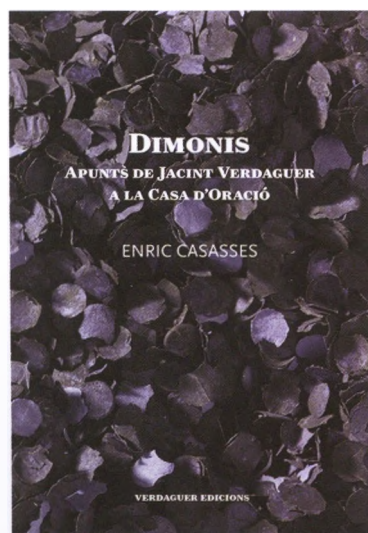
Autor: Estanislau Puig, Pere Guanter i Subirà i Joaquim Giol i Aimerich

Fotografies: diversos autors, Arxiu Històric de l'Escala i Recull fotogràfic de l'Escola Bressol Ballmenetes

Editorial: Ajuntament de l'Escala: l'Escala, 2014

Núm. pàgines: 66 **Preu:** 5€

Aquest llibre és un recull del catàleg i exposició que es realitzà en l'Alfolí per retre un homenatge a l'edifici popularment conegut com *Ca les monges*. És un llibre que mira de fer un reconeixement una part important de la memòria col·lectiva dels escalencs i escalenques que durant generacions va ser un punt de cohesió social i una referència de l'ensenyament per la nostra població. Al llarg dels textos i de les fotografies el lector escalenc, però també el forani, podrà testimoniar de la metaformosis poblacional de l'Escala a través del pas de diferents generacions d'escalenques per aquesta institució popular. Finalment, en les últimes pàgines hom es podrà trobar una cronologia que no deixa d'escenificar, tal com ho fan el pas del temps a través de les fotografies, la història de *Ca les monges*, i, per extensió, la de l'Escala. AP.

Títol: *Dimonis. Apunts de Jacint Verdaguer a la Casa d'Oració.*

Textos: Enric Casasses

Editorial: Verdaguer Edicions: Folgueroles (2014)

Núm. pàgines: 336 **Preu:** 18€

Dimonis és un esbós de llibre, en el que es barreja l'aforisme amb el realisme naturalista i la literatura fantàstica. Són diàlegs narrats per Jacint Verdaguer i comentats per Enric Casasses, que és qui ha pres cura d'aquesta publicació. el llibre és el resultat de les contínues visites que Verdaguer fa al llarg de tres anys a unes sessions d'exorcisme a la casa d'Oració al carrer Miralles de Barcelona. De les experiències allà viscudes, Verdaguer escriu els diàlegs que ha escoltat de forma que reproduceix la veu de diferents dimonis que prenen la paraula a través de les persones pretesament posseïdes. Jacint Verdaguer va testimoniar dites veus en quatre quadern anomenats "Els Apunts de la casa del 'Oració" que no són res més que una mena de dietari que va del maig del 1890 fins el novembre del 1892. AP.

Títol: *Un film (3000 metres).*

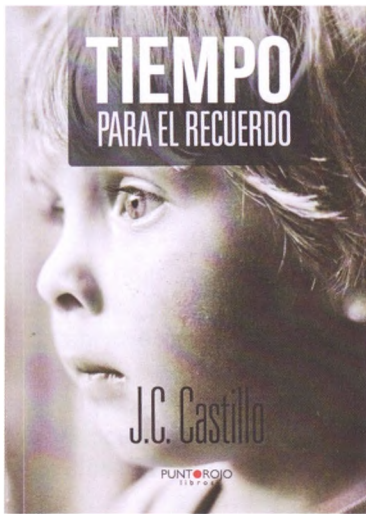
Autor: Català, Víctor.

Edició: Club Editor 1959; Barcelona, 2015.

Núm. pàgines: 413 **Preu:** 22,90€

Enguany es reedita aquest llibre de Caterina Albert "Víctor Català" considerada per la crítica una de les obres més personal i més interessant de l'autora escalenca. En aquesta obra Víctor Català fusiona la tècnica literària i la cinematogràfica. Ja en la nota introductòria l'autora afirma que "només ha fet una pel·lícula". El cert, però, és que al llarg de tota la novel·la fa ús de tècniques pròpies del cinema, com són la fragmentació, la superposició de trames, la velocitat en què succeeix tot, etc per a vestir una gran història, un vertader thríler psicològic i moral en què abunda l'acció i l'emoció a mans plenes. Nonat Ventura és un fill bastard abandonat a l'hospici de Girona. Surt de l'hospici amb l'ambició de canviar el seu destí i quan arriba a Barcelona es converteix de seguida en el lladre més famós i refinat de Barcelona. A través de la trajectòria d'aquest personatge Víctor Català mostra un món fosc de la Barcelona de l'època ple de proxenetes i prostitutes, assassins i víctimes, dones i homes, etc. Una obra sorprenentment vigent. JB.

Títol: *Tiempo para el recuerdo.*

Autor: Calvo Castillo, Jesús. Punto Rojo libros. Sevilla, 2014.

Núm. pàgines: 337 Preu: 16,15€

El més pur de la nostra existència: l'infantesa. Temps d'il·lusió, de somnis, de jocs recordats per sempre més, d'entremaliadures sense límit que són ràpidament perdonades. *Tiempo para el recuerdo* recull anhels, anyorament d'un passat llunyà, petits i entrañables episodis d'una etapa que es perpetua en el temps i que perdura per sempre més. De la mateixa manera que els personatges d'aquesta verídica història: Adela, per sobre de tots ells; Alfonso; Enrique; Beatriz, etc, van quedar gravats a foc en la meua ànima eternament... pel record. Per a tots ells vagi em meu més entrañable present. JB.

Títol: *La salaó de peix a Empúries i a l'Escala. Del garum a l'anxova.*

Autor: Diversos autors.

Editorial: Ajuntament de l'Escala i Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries: l'Escala, 2014.

Núm. pàgines: 99 Preu: 10€

La indústria del Salaó de l'Escala és extensament coneguda i reconeguda. Aquest llibre és un reconeixement a una indústria local que té una tradició que es remunta al segle IdC i que repassa tota la seva evolució fins arribar als nostres dies. És per tant, aquest llibre, el recull d'una exposició que muntaren conjuntament el Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries i de l'Ajuntament de l'Escala a través del Museu de l'Anxova i la Sal. Amb ell recull la història d'aquesta indústria lligada a l'anxova i al nostre territori que s'inicia amb els fenicis i que arriba a les fàbriques d'anxoves modernes de la nostra actualitat. És, comptat i debatut, la dissecció i explicació d'un dels elements identitaris més significatius dels escalencs. AP.

Títol: *El meravellós desembarcament dels grecs a Empúries; l'Empordà i els empordanesos..*

Autor: Brunet, Manuel.

Edició: Montero Francesc; Col·lecció Josep Pla. Diputació de Girona. Girona. 2014.

Núm. pàgines: 113 Preu: 12,35€

L'autor, Manuel Brunet, va ser un destacat periodista català de la primera meitat del segle XX. Del qual, ara, es tornen a publicar, en una acurada edició, les seves 2 principals obres narratives, totes dues de marcat caràcter empordanès. *El meravellós desembarcament dels grecs a Empúries i l'Empordà i els empordanesos.*

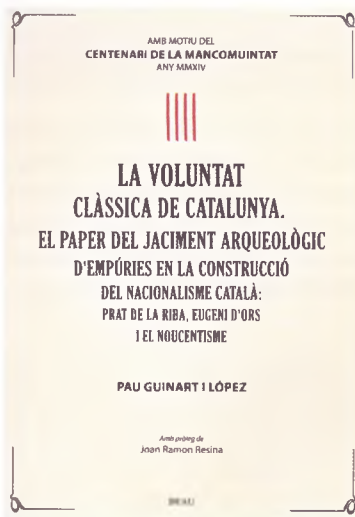
El meravellós desembarcament dels grecs a Empúries és una narració sobre el mite de l'arribada dels grecs a Empúries publicada per primer cop per Edicions Diana l'any 1925 amb el títol *El meravellós desembarcament dels grecs a Empúries*. L'autor de l'edició, Francesc Montero, destaca aquest text "(...) pel seu encaix en el moviment noucentista, pel seu paper en la construcció del mite de l'Empordà, per la plasticitat de la seva poètica i pel seu particular humorisme."

El text és un intent, per part de l'autor, d'imaginar com devia succeir l'arribada dels grecs a Empúries. D'aquesta manera uns mariners grecs, governats per un capità amb gran esperit comercial, procedents de Marsella, arriben a Empúries i, a partir d'aquí, es desenvolupen els dos fils conductors de la narració, d'una banda, l'enamorament de la indígena Tamariu i el fill del capità grec Mariner, i, de l'altra, la introducció gradual dels productes amb què comerciaven els grecs, que s'acaben fonen en el desenllaç del relat que és el definitiu establiment dels grecs a Empúries que es manifesta en la consolidació de la relació entre els dos protagonistes, i l'obertura de nos mercats al llarg de la Costa Brava.

D'altra banda, *L'Empordà i els empordanesos* és un assaig, escrit per l'autor en català, per acompanyar i completar l'edició de *El meravellós desembarcament dels grecs a Empúries* que, el 1943 l'editorial Destino, a través d'Àncora, va publicar en castellà. Es tracta d'un retrat dedicat a la terra empordanesa en què l'autor, al llarg de vuit capítols, ressegueix les meravelles de l'Empordà: la tramuntana, la terra i les hortes, la seva gent -modesta, pintoresca i contemplativa- i les seves joies arquitectòniques i artístiques. També s'inclou un repàs sumari de la història de l'Empordà, des de l'arribada dels grecs focuus a Empúries fins a les revolucions burgeses del segle XIX.

Una excel·lent notícia la reedició d'aquests dos texts que ens toquen tan de prop. JB.

Títol: *La Voluntat Clàssica de Catalunya. El paper del jaciment arqueològic d'Empúries en la construcció del nacionalisme català: Prat de la Riba. Eugeni d'Ors i el Noucentisme.*

Autor: Pau López i Guinart. Pròleg de Joan Ramon Resina

Edició: Brau edicions; Figueres, 2014

Núm. pàgines: 133 **Preu:** 16€

El llibre *La Voluntat Clàssica de Catalunya* és un assaig acadèmic en el qual s'intenta elucidar fins a quin punt les ruïnes d'Empúries van ser instrumentalitzades per part de Prat de la Riba, Puig i Cadafalch i Eugeni d'Ors, entre d'altres, a fi de generar una certa identitat catalana.

En la mesura que la cultura és una part essencial de la identitat, els catalans de principis de s. XX van ser capaços d'entendre que calia basar el nou projecte de país encapçalat per la Mancomunitat en els ideals clàssics. Sota els auspicis del Noucentisme, el Mediterrani antic es mostrava com la mesura àuria a partir de la qual es derivaria la ètica i la estètica de la societat catalana. En aquest context s'inicien les excavacions d'Empúries, i com en molts altres països, les ruïnes grecoromanes van ser utilitzades com a contrafort de la identitat nacional.

En aquest assaig es mostra com les pedres que havien romàs enterrades durant segles adquireixen de sobte vida pròpia, i es converteixen en peça clau de l'imaginari col·lectiu. Amb rigor acadèmic però voluntat divulgativa, s'ofereix un mosaic de referències primàries i secundàries que permeten dibuixar un retrat polièdric de les diferents apropiacions intel·lectuals que han sofert les ruïnes d'Empúries, deixant així la porta oberta al debat sobre la mateixa naturalesa del fenomen nacionalista.

Tot i ser un llibre centrat en les ruïnes d'Empúries, un jaciment perifèric al centre polític del país, els seus protagonistes són els personatges que dirigien la vida pública catalana de l'època. Aquesta petita finestra històrica permet apreciar la dimensió intel·lectual que molts polítics tenien, amb una visió àmplia i elaborada del procés històric i el moment en què es trobaven. A més, Prat de la Riba va fer que la política cultural fos realment primordial en el govern del país, una constatació que inevitablement desperta certa nostàlgia.

Així doncs, en un moment de refundació nacional com el que vivim serà molt saludable tenir en compte el precedent de la Mancomunitat, i sobretot la seva voluntat clàssica, tan per ponderar l'exaltació que comporta el procés, com per tenir una referència sòlida i perenne en la qual emmirallar-se. PG.

Títol: *Dans les ruines d'Empuries*

Autor: Andrée Bruguière de Gorgot i Anna M. Velaz Sicart.

Traductor: M. Antònia Salvà

Editorial: Edicions Vitellà: l'Escala, 2015

Núm. pàgines: 118 **Preu:** 18€

Dans les ruines d'Empuries, és un recull de quaranta-dos poemes compostats en francès que es van publicar el 1918 a París i a Barcelona traduïts al català per la poeta M. Antònia Salvà i amb un pròleg de Josep Carner.

L'autora dels poemes, Andrée Bruguière de Gorgot, tenia origen francès, però estava vinculada a Catalunya perquè la seva mare era catalana. Arrel d'aquest vincle, l'escriptora participà al projecte cultural i literari noucentista contribuint-hi des de la seva llengua paterna. L'autora, encisada pel jaciment d'Empúries i per la història antiga, s'anima a escriure els poemes que tenen com a tema principal la història d'Empúries.

Aquest llibre és, per tant, la reedició en forma de facsímil de 42 joies producte d'una mirada de principis del segle XX des de l'estima i aprecii cap a la cultura i patrimoni de l'Escala i Catalunya, i que ha estat rescatada des de l'oblit. AP.

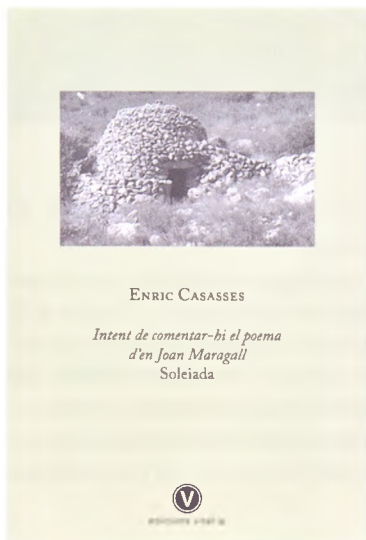
Títol: *Intent de comentar-hi el poema d'en Joan Maragall Soleiada.*

Autor: Casasses, Enric

Edició: Edicions Vitella; Col·lecció Josep Pla. Bellcaire d'Empordà. 2014.

Núm. pàgines: 68 Preu: 13€

Enric Casasses ha publicat aquest llibre que és un comentari de text en vers del poema de Joan Maragall *Soleiada*. Comenta els 51 versos de *Soleiada* amb un miler de decasíl·labs amb cesura. Es pot dividir l'obra en dues parts. En la primera l'autor cita opinions donades del poema per coetanis de Maragall. Cita les opinions donades per Palau i Fabre, per Josep Pla, per Víctor Català, etc i contextualitza el poema subratllant la relació que tingué Maragall amb Miguel de Unamuno o l'influència que va rebre d'autors com Machado, Pijoan o Clavé. En la segona part comenta el poema vers a vers. Agafa cada vers i el treballa fins a completar una obra potent que et fa entrar ganes de tornar a gaudir el poema de Maragall, *Soleiada*. JB.

Albert Pons Ramos

Jordi Bruguera Batalla

Llibreria vitella

C/ Enric Serra, 13
17130 L'Escala
Tel. 972 773 569
llibrieriavitella@gmail.com

▶▶▶ 195 a.c.

50.000 homes a les ordres de Marc Ponci Cató arriben a Empúries per a pacificar el país i assegurar el domini de Roma. Estableixen els seus campaments en terres planes (la Clota i el Corral d'en Pi), com també un campament estable a la zona que coneixem com la ciutat romana. Mentrestant, sobre el campament deixat per Escipió, comença a formar-se un nucli urbà estable que, junt amb la població romana, incorpora indígenes dels poblats de l'entorn. Per aquest motiu els llatins anomenaran la ciutat "Emporiae" (les Empúries), simbolitzant l'existència de tres pobles: grecs, romans i indígenes. Inicialment, però, Empúries no es sotmet a Roma, sinó que, a través d'un tractat d'amistat entre iguals, manté el seu estatut d'aliada. Comença una nova etapa de prosperitat, sense precedents, que la converteix en el port on entren les mercaderies itàliques que abasteixen un mercat reobert novament.

▶▶▶ Segle V

Entre els segles V i IX Empúries és seu episcopal visigòtica. Després de les invasions musulmanes dels segles VII i VIII, la capital del comtat carolingi s'estableix a Sant Martí, nucli més fàcilment defensable.

▶▶▶ 785

Conquerides les terres gironines, els pagus de Peralada i Empúries resten inicialment sota l'autoritat del comte de Girona.

▶▶▶ 895

El 895, a la mort de Miró el Vell, germà de Guifré el Pelós, Sunyer II obtingué el comtat de Rosselló i reféu, així, una unitat de govern que havia de durar gairebé un segle. Sunyer II és el que veritablement consolida el comtat, que havia absorbit el pagus de Toló o Peralada, damunt el Fluvià, que inicialment no tingué entitat política pròpia, però que mantingué sempre una certa consideració a part. Així, els territoris de Sunyer restaren constituïts per una franja litoral des de les Corberes i els estanys de Salses fins a les Gavarres. Sunyer instaurà una dinastia autòctona, i amb ella, una etapa de prosperitat.

▶▶▶ Segle XV

Després de les successives destruccions bèl·liques que pateix i perduda la seva funció política, la població de Sant Martí d'Empúries queda reduïda a un nucli agrícola. Probablement aquest fet condiciona la formació, al llarg d'aquest segle, d'un primer petit poblat de barraques de pescadors a llevant de la desembocadura del Ter Vell, en la cala protegida per un illot rocós anomenat el Cargol. Serà l'inici de l'actual nucli urbà de l'Escala.

Els assentaments agrícoles dels segles XVI i XVII s'ubiquen sobre els antics emplaçaments romans (Les Corts, Vilanera, els Recs, Cinclaus,...), però situant-se en general a ponent dels petits turons, de manera que quedin més protegits de la visió dels pirates del mar.

Inici de la construcció de l'edifici de l'Alfolí de la Sal, que serà utilitzat com a magatzem de sal i, posteriorment, com a duana marítima.

Durant aquest segle, els castells d'Empúries, Cinclaus i altres de les rodalies, com els de Pelacalç i Sant Feliu de la Garriga (Viladamat) passaran a formar part del patrimoni dels Margarit per via matrimonial.

▶▶▶ 1865

La importància creixent de la pesca i el cabotatge al llarg del segle es constata en un document d'aquest any, en el qual el "Consell de la Vila d'Empúries i Port de l'Escala" decideix ser arrendatari dels beneficis de la "tretxa del peix i del corall".

▶▶▶ 1775

La documentació encara parla de "Vila d'Empúries i Port de l'Escala".

Una sentència provisional torna a concedir els drets sobre la Muntanya Gran a Torroella de Montgrí. L'Escala perd 22 km² de terme i la platja de Montgó. El terme municipal de l'Escala queda amb 16 km² i el de Torroella de Montgrí amb 62. Els regidors de la Vila d'Empúries i Port de l'Escala interposen recurs d'apel·lació contra la sentència provisional anterior "ante su Mag. y Señores del Real Consejo de Hacienda". Consideren que es tracta de dues muntanyes diferents: la Muntanya del Montgrí, que segons els escalencs és la que concedí el rei a Torroella i la Muntanya Real o Muntanya Gran, que inclou la Serra de les Sorres, Torra Ferrana i fins a Montgó, que és la que consideren pertany a l'Escala. Signen la demanda Domingo

Calvet, Benito Sastre, Jayme Brunet, Pedro Oller, Antonio Fornés, Joseph Thomás, Joseph Maranges menor, Pedro Maranges, Jayme Leal, Pedro Lleonart, Geronimo Callol, Joseph Roca, Raymundo Bataller, Miguel Oller, Juan Alterachs, Rafael Alterachs, Jayme Soler, Bernardo Busquets i Joaquín Carreras.

▶▶▶ 1795

Serà un any de molta mortaldat a l'Escala, 181 defuncions, probablement deguda a la Guerra Gran.

▶▶▶ 1835

Desapareixen els vuit convents servites de la Península, entre els quals el de Santa Maria de Gràcia. Això és degut al procés de desamortització i la reducció dels ordres religiosos que compten amb poc nombre de membres.

▶▶▶ 1885

Entre el 9 i el 23 d'agost, una terrible epidèmia de Còlera castiga les comarques gironines, especialment l'Alt i el Baix Empordà. El periòdic figuerenc El Ampurdanés, en l'edició del 9 d'agost diu: *"En La Escala ha hecho aparición también en terrible huésped, produciendo en aquel pueblo un pánico tan espantoso que no había quien se atreviera a colocar en el ataúd la primera víctima del mal, habiendo tenido que ayudar en esa triste faena nuestro querido amigo, el rico propietario de aquella población, hoy Diputado Provincial, D. Luís Albert. Y sin embargo, tampoco causa víctimas por ahora el cólera en La Escala si se exceptúa la primera mujer que falleció rápidamente y algunas criaturas"*. El dia 23, el mateix diari afirmava que *"en La Escala parece que el jueves hubo seis atacados y tres muertos. Dignos de elogio son los esfuerzos de los vecinos de esa población en pro de los enfermos"*. Segons el doctor Rossend Pi, autor del treball El Còlera en la villa de La Escala. Breve reseña de la epidemia ocurrida en el verano de 1885, el total d'afectats fou de 239 persones, 87 homes i 152 dones. Les defuncions foren de 39 persones, la majoria criatures i joves.

Primera notícia sobre la presència de membres de la comunitat protestant a l'Escala. El periòdic El Ampurdanés informa que el mes de setembre de 1885, membres protestants de Figueres es desplacen a l'Escala *"para repartir socorros entre los pobres"*.

▶▶▶ 1895

Quinze escalencs participen a la Guerra de Cuba (1895-1898). Els de major rang seran Josep Poch i Juli "general Poch" i l'almirall Blondel, Baró de Púbol.

Es constitueix a l'Escala una societat coral denominada La Marinera, dirigida per Joaquim Busquets.

El 28 de març, el pèrit agrònom Joan Jordi, agregat a la Comissió facultativa de la repoblació de les dunes del golf de Roses, deixa la carteria de l'Escala per incompatibilitat amb el primer càrrec.

El 5 de maig, la Gaceta publica el text de la llei que autoritza el govern a concedir a la societat Mines de Celrà i sense cap mena de subvenció pe part de l'estat, la construcció i explotació d'un ferrocarril econòmic des de les mines que aquesta companyia té a Celrà fins a la badia de la Clota, a l'Escala.

El 25 de maig, el Diario de Gerona informa que s'està intentant instal·lar l'enllumenat elèctric a l'escala *"contándose como punto de instalación para la maquinaria productora del fluido el molino que en aquel término municipal posee el marqués de Dou"*. El Butlletí Oficial del dia 14 de juny publica les condicions que serviran de base per la subhasta i servei de l'enllumenat públic de la vila de l'Escala per mitjà de llum elèctrica. *"Según tenemos entendido, se encargará de mejora tan importante para aquella villa y en las ventajósísimas condiciones que en el referido anuncio se determinan, el señor Marqués de Dou, a cuyo efecto utilizará la fuerza motriz del molino de su propiedad cercano á dicha localidad. Así se explica que entre el anuncio y la subasta no median sino once días"*.

El 2 d'agost el Diario de Gerona publica la següent informació: *"En la villa de La Escala vivía un hombre, mejor dicho, un infeliz cuyo apego al dinero después de haberle hecho mil miserias, la pérdida del que tenía le indujo a cometer la más loca de las tonterías. Llamábase Esteban Juli Donjó, llevaba una vida miserable no obstante poseer un olivar, una viña y una casa, hasta el extremo de pedir limosna. El lunes por la tarde le fueron robadas setecientas y pico de pesetas, un saco de harina y dos camisas y le causó tal desesperación el verse despojado de aquel capital y objetos, que anteayer apareció ahorcado en su casa, para lo cual barrenó una viga y montó en una escalera"*.

Diario de Gerona del 29 d'agost: *"La pintoresca villa de La Escala celebrará en los días 2, 3, 4 y 5 de septiembre, con motivo de la fiesta mayor y de la inauguración del alumbrado eléctrico, los siguientes festejos: Pasa-calle por las orquestas, solemnes oficios, levant de taula, conciertos, sardanas, bailes, carreras de sacos, cucañas, regatas de chiquillos metidos en cubas, y gran fiesta marítima, finalizando con un simulacro naval e incendio del islote denominado El Cargol A todos estos festejos están contratadas las orquestas de Castellón de Ampurias y de Palafrugell, que dirigen los reputados maestros"*

Rusiñol y Masaró. Alternarán, con las mismas el cuarteto de La Trompeta, de Barcelona; que dirige el señor Duran, y hará su debut también la Sociedad coral La Unión Escalense, dirigida por el compositor J. Vicens. Durante estos días la playa estará iluminada por tres grandes focos de mil bujías cada uno”.

Segons el periòdic figuerenc *El Ampurdanés* del 29 d'agost, els actes que tindran lloc durant la festa major en motiu de l'arribada de l'electricitat, organitzats per l'ajuntament federal i per la iniciativa privada, seran els següents:

Dia 1 de setembre: Inauguració de tres focus elèctrics, de 1.000 bugies, i concert al Saló Ximinis a càrrec del quartet La Trompeta de Barcelona.

Dia 2 de setembre: Al matí, regates amb “portaderes”, tripulades per nens, amb quatre premis en metàl·lic. A la tarda, sardanes i concerts als salons Ximinis i Sureda, a càrrec de les orquestres Rossinyol, de Castelló i l'Antiga, de Palafrugell i cucanyes. A la nit, gran il·luminació amb focs artificials, castells amb llaguts a la mar i balls als salons Sureda i Ximinis.

Dia 3 de setembre: Idèntics festeigs que el dia anterior, a més de concert amb el quartet La Trompeta i regates a rem.

Dia 4 de setembre: Idèntics festeigs, a més de gran il·luminació amb focs de bengala al mar, on cantaran les dues corals de la localitat (La Unión Escalense, dirigida Josep Vicens i Juli i La Marinera, dirigida per Joaquim Busquets).

Dia 5 de setembre: Sardanes, concerts de música i cant i balls de nit.

El diputat a Corts Robert Robert Surís, marquès de Robert i comte de Serra, aconseguí que s'inclogués en el pla general d'obres públiques de l'exercici de 1895 la carretera entre Viladamat i l'Escala i la construcció del pont sobre el Ter, a Torroella de Montgrí.

El 29 de desembre, el periòdic *Lo Geronés*, publica la següent informació:

“Proyecto de fijación y repoblación de las Dunas procedentes del Golfo de Rosas

Lo distingit ingénieur de monts, don Xavier de Ferrer y de Lloret, acaba de donar a llum un interessant opuscul destinat a fixar y repoblar les dunes que existiesen en lo litoral de nostra provincia, arrancant del golf de Rosas, fins al Estartit, ramificades a Torroella de Montgrí, L' Escala y altres punts del Empordà. La utilitat del projecte del senyor Ferrer es indiscutible desde '1 moment que son autor, persona sobradament competent en la matèria, exposa ab claretat y precisió de datos tots los treballs necessaris dirigits a procurar que no's reproduheixin, y reparar los desperfectes causats per l'aygua y pel vent sobre las sorras del citat golf. Pera l'exactitut de lo exposat y major ilustració de'1 opúscul, l'acompanya dos exactes y magnífichs planos, un d'ells de 9 decímetres de llarg per 4 d ample, senyalant la zona ocupada per les dunes ab l'exacta divisió de lloch, massos, camins y montanyes, necessaries al objecte de dita memòria. Encara que no sigue a proposit, debém manifestar que val la pena de que nostres corporacions y persones influentes en la comarca se fixin en lo projecte del senyor Ferrer, y sobre tot ab lo presupuesto que'1 mateix conté, y procurin interesarse perquè l'idea sigue un fet en bé y utilitat de aquella comarca ampurdanesa. La memòria forma un llibre de 85 pàgines en 24X17, elegantment imprès en Madrid”.

▶▶▶ 1905

Al llarg d'aquest any Manuel Cazorro, catedràtic de l'Institut de Girona, realitza alguns sondejors al jaciment emporità. Les peces trobades aniran al Museu Arqueològic de Girona.

Segons una estadística recent, només 31 poblacions de la província de Girona disposen d'enllumenat elèctric. Una d'elles és l'Escala.

El 7 d'abril s'anuncia el concurs públic i la subhasta per a la contractació del transport de correspondència pública amb carruatge a quatre rodes o automòbil, des de l'estació del tren de Sant Jordi a l'Escala i del “d'hijuelas”, de Verges a Torroella de Montgrí. El tipus màxim ha de ser de 490 pessetes anuals.

Segons informa *La Lucla* del 10 de juny, el fotògraf escalenc Josep Esquirol obté el premi Marquès de Camps en el concurs fotogràfic de la “Joventut Artística Figuerenca”.

El 6 d'agost, l'orquestra “La Alianza” de l'Escala participa a la festa major d'Espinavessa (Garrotxa). En l'acte de benedicció d'una creu de terme realitzada per l'artista figuerenc Cairó, es canta un himne amb lletra del capellà del poble, Antoni Dalmau, i música de Josep Vicens “Xaxu”.

L'1 d'agost, el bisbe ordena prevere l'escalenc Josep Solés Batalla.

Diario de Gerona del 23 de noviembre: En la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, el día 18 del corriente, el académico electo D. Joaquín Botet y Sisó leyó un trabajo sobre las monedas acuñadas en Cataluña en la Edad antigua. Después de las generalidades referentes a la aparición de la moneda en Oriente y de la sucinta explicación del proceso histórico del arte monetario, entró a hacer aplicación a Cataluña de estos procedentes, afirmando que los descubrimientos de monedas antiguas realizados en esta región y en primer término el de “Pont de Molins”, del año 1868, justifican que los habitantes de esta parte de la península se sirvieron de la plata en barras antes de conocer las monedas y que su introducción fue debida a los Focios, en la primera mitad del siglo VI antes de J.C. Prueban también que fue Empúries la primera población de España en que se acuñaron, sin poder precisarse la fecha, quizás desde el siglo V, primeramente imitando las de su país de origen, luego con tipos muy variados, después con mayor fijeza en los tipos y últimamente, a

finis del siglo IV, grabando las primeras letras del nombre de la población. Hizo notar a continuación la semejanza del antiguo monedaje de Massilia y de otras poblaciones focenses del Mediterráneo occidental, con el de Empúries, compuesto de piezas de plata diminutas que corresponden, según algún autor, al sistema foceo-babilónico. Hizo breves indicaciones también de siete monedas greco-emporitanas inéditas, que deberán añadirse a las ya publicadas, cuyo número excede de sesenta.

Fijó el señor Botet en los comienzos del siglo III antes de J. C. el principio del segundo período del monedaje grecoemporitano, con la acuñación de la dracma, copiada de las monedas que los cartagineses acuñaron en Sicilia, de las que fabricó, además de Empúries, su vecina Rhoda; advirtiendo que la acuñación de este tipo apenas duró treinta años, lo que no impidió fuesen muy apreciadas y que las imitasen los pueblos de la Galia meridional. Señaló como tipo definitivo de la dracma emporitana, y que subsistió hasta el fin de la acuñación de la plata, el de la cabeza femenina, rodeada de tres delfines en el anverso y el caballo Pegaso volando en el reverso con el nombre de la población. Observó igualmente que la opinión de Zobel, de que la emisión de dracmas emporitanas cesó al quedar los romanos dueños de Iberia, hacia el 206, tuvo ya que rectificarla el señor Pujol, en virtud del copioso hallazgo de la montaña de la "Mare de Deu del Mont" en 1877, que ha probado que la citada emisión subsistió hasta los comienzos del siglo I.

Estudió también el señor Botet las imitaciones de dichas dracmas fijándose en los dracmas con leyendas ibéricas, algunas de las cuales se corresponden con las leyendas de las monedas ibéricas de ciertas poblaciones, acuñadas más tarde. El señor Botet suspendió hasta la próxima sesión la continuación de su notable estudio numismático.

El mes de novembre es crea una administració de loteria a l'Escala i Josep Vidal Simón n'obté la concessió.

▶▶▶ 1915

Francesc Puig és nomenat vocal de la Comissió Delegada de la Junta de Museus de Barcelona a l'Escala.

Essent alcalde Josep Carreras i Joana i secretari Pere Sureda i Maranges, l'ajuntament aprova el pressupost extraordinari del projecte i finançament de les obres de portada d'aigua al poble. S'acorda una emissió de 170 obligacions per valor de 500 pessetes cadascuna, amb un total de 85.000 pessetes, un interès anual del 5% i 40 anys d'amortització, començant aquesta el 1920. Se'n venen 136, repartides entre 42 persones, que compren des d'1 obligació a 21 (Joan Baptista Gou de Palol, que pocs mesos després serà alcalde). Aquesta inversió representa 4 vegades el pressupost municipal. Moltes persones renunciarien a l'amortització, amb el conseqüent estalvi per les arques municipals. El 4 de gener de 1964 (fi dels termini d'amortització) l'ajuntament enviaria un ofici als posseïdors de les obligacions per cobrar els interessos. Molta gent també desistiria. Tot plegat confirmaria aquest inèdit i enginyós sistema de finançament com un bon negoci per l'ajuntament.

El 8 d'octubre, Rossend Pi, en qualitat de president de la Comissió del Museu Emporium, remet una carta a Manuel Almeda, vicepresident de la Comissió de Monuments de Girona, en què lamenta que l'Ajuntament de l'Escala fa dos anys que no paga el lloguer del local del Museu escalenc i que durant aquest temps se n'ha fet càrrec la Junta Delegada de l'Escala. També informa que mentre s'espera la inauguració del nou museu a les restes de l'antic convent dels Servites, la col·lecció s'ha traslladat als baixos de casa seva amb l'acord de Josep Puig i Cadafalch.

ANUNCIA'T A CAMÍ DE RONDA!

Amb el teu anunci, a més de fer publicitat del teu negoci, estaràs col·laborant en la realització d'aquesta revista, que tracta i divulga la cultura, la història i la gent de la vila de l'Escala.

Comprome-te't amb la cultura de l'Escala!

recercalescala@gmail.com

Rafel Bruguera Batalla

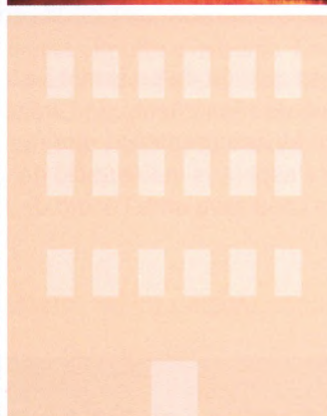
Rondant per l'Escala

Passeig Jesús Maria Isern.
Àngel Ruiz

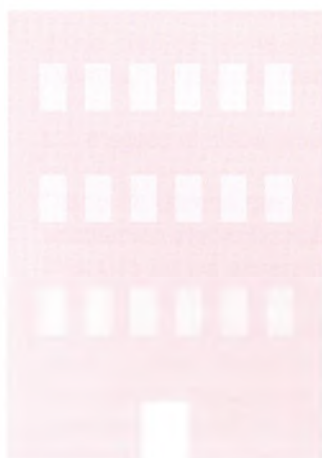
Carrer del Mar.
Robert Carmona

Avinguda de l'Ave Maria.
Àngel Ruiz

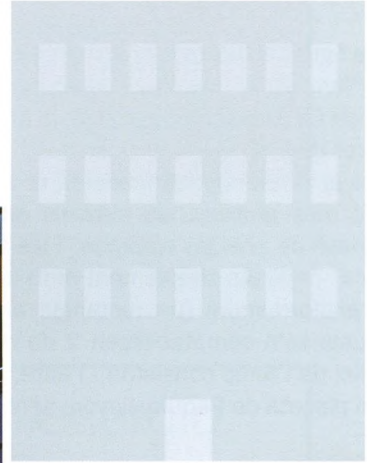
Carrer General Poch.
Albert Ciprés

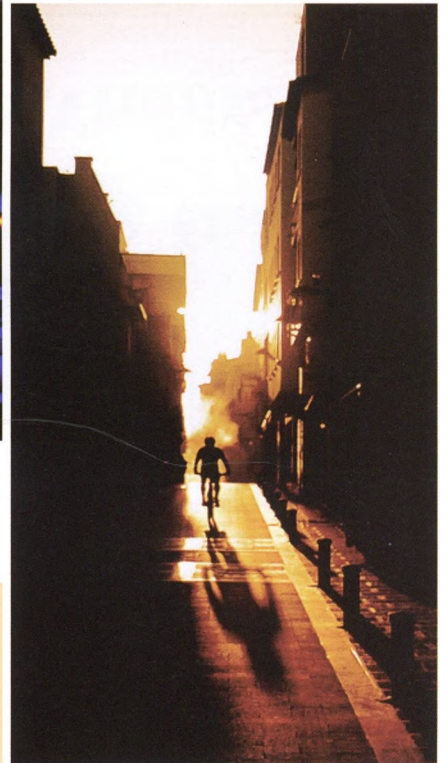
Carrer del Calvari.
Robert Carmona

Carrer de Gràcia.
Elvira Gambín

Carrer d'Enric Serra.
Ildefons Clos

Carrer del Mar.
Ildefons Clos

Carrer del Mar.
Elvira Gambín

Documents històrics

L'ENLLUMENAT PÚBLIC DE 1920

Aquest plànol conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, fet a escala 1:1.000 m i que duu la inscripció cronològica "La Escala 29 Enero 1920", "P[or] p[etición] de la] M[uy] Y[lustre] Sra. Marquesa de Dou" fou dibuixat i traçat per l'arquitecte Francesc de Paula Tomàs i Bassols, amb l'assessorament i la conformitat, com així denota la seva signatura, de Josep Andreu i Ximinis, empresari explotador de l'enllumenat en aquella època.

Tal com figura al títol (situat al marge esquerre del document), és el "Plano de la instalación eléctrica para el alumbrado de la Villa de La Escala propiedad de la M.I.S. Marquesa de Dou" i, sota el títol, hi figura el quadre de la llegenda, en la qual s'inclou el símbol de les línies de fil elèctric principals (amb un traç més gruixut), els símbols diferenciadors entre les "dos líneas de energía eléctrica" i les "tres líneas de energía eléctrica" (indicats simplement amb un 2 o un 3) i el símbol dels transformadors (un rectangle amb una creu interna), dels quals se'n comptabilitzen 2 de representats, un ubicat a l'edifici de l'antic consistori i l'altre, a la part de llevant de l'actual placeta de Pequín, llavors sense nom.

En el plànol també s'indica, amb un punt negre, la ubicació de cadascuna de les 123 "lucos eléctricas" instal·lades en les façanes de cases i edificis (generalment en els angles), a excepció de l'indicada amb el número 108, que estava fixada a un màstil de fusta isolat i clavat a tocar de la platja del Codolar.

En realitat, el plànol era el projecte de renovació, millora i ampliació en 10 làmpades respecte la instal·lació ja existent i inaugurada per la Festa de Major i el 29 d'octubre de 1895, formada per focus d'arc voltaic a l'antic port (actual Platja) i el Port d'en Perris i 113 làmpades, amb bombetes de 10 bugies, repartides pel nucli antic, tal com s'havia acordat en el contracte proposat per Luis Fernando d'Alós i de Martín i Gertrudis de Dou i de Moner, marquesos de Dou, i aprovat pel ple de l'Ajuntament el 9 de juny de 1895, estesa de línia i instal·lació que llavors costà 120.000 pessetes, una fortuna per l'època.

Plànol de l'enllumenat escalenc de 1920. Arxiu de la Corona d'Aragó. Col·leccions. Mapes i Plànols, núm. 172

Però aquell plànol també responia a un doble interès. El 1916 Josep Andreu havia arrendat el salt d'aigua del molí de Bellcaire d'Empordà perquè produïa 50 CV de potència elèctrica (20 CV més que la central del Molí de l'Escala) i, amb la intenció de vendre el sobrant, va fer l'extensió de línia de tensió des de Bellcaire a les properes poblacions de l'Escala, Albons i Viladamat per a ser l'empresari explotador de l'enllumenat públic dels citats municipis i, a l'hora, vendre'n l'electricitat als seus habitants i fer les instal·lacions domèstiques. L'extensió de línia, però, qui la féu fou el seu treballador, en Joan Clos i Comas, en *Joan de les Il·lums* o *Joan petit*.

A tall d'anècdota, i com a curiositat, a banda que hi ha alguns carrers o places del nucli antic que llavors no tenien nom, en el plànol hi figuren alguns noms avui ja desapareguts o substituïts per altres: carrer Pi i Margall (actual c/ de Gràcia), plaça Víctor Català (actual placeta del Peix), plaça del Mercat (actual plaça Víctor Català), carrer de l'Hospital (actual c/ Pintor Joan Massanet), carrer Major (actual c/ Enric Serra), plaça de l'Església (actuals places de l'Ajuntament i de l'Església), carrer Nou (actual c/ Germans Masferrer), carrer de les Roques (actual c/ Dr. Puig Sureda), carrer d'Orient (actual c/ Avi Xaxu) i passeig del Mar (actual passeig Lluís Albert). A més, també es dibuixen elements o edificis avui ja desapareguts, com les antigues escales de la Timpa del Port d'en Perris, l'antic edifici de la Societat Nacional de Naufrags o Salvavides a la Punta (enderrocat el 1934) o tota la part del recinte defensiu escalenc d'època carlina del barri del Pedró (torre del Canyet inclosa), des de l'antic carrer Major fins a la cala de la Creu, arran de mar.

Jordi Gallegos i Córdoba

fiona
1978

maranges 4
17130 l'escala
(+34)972771579
bastrop_2000@yahoo.es

fenienergía

EMPRESA DELEGADA

INSTAMENT

AIGUA · GAS · ELECTRICITAT
CALEFACCIÓ · CLIMATITZACIÓ
ENERGIA SOLAR

C. Rusiñol, 28 · 17130 · L'Escala (Girona)
972 77 06 49 · info@instament.com

illa mateua
CAMPING RESORT

Avda. de Montgó, 260 · 17130 L'Escala · Girona · Tel. +34 972 77 02 00 · Fax +34 972 77 20 31
info@campingillamateua.com · www.campingillamateua.com

Per col·leccionar

L'any 1914 el senyor Ximinis construeix un col·legi privat per a nens al carrer del Progrés (actualment Ave Maria) cantonada amb el carrer Santa Màxima. L'any següent, s'hi inauguren les escoles Ave Maria. L'ensenyament seguia el sistema pedagògic del Pare Manjón, Escuelas del Ave Maria, d'inspiració humanista-cristiana. El 1921 l'Ajuntament arrenda l'edifici per traslladar-hi l'escola pública de nens, que amenaçava ruïna. Aquesta escola funcionà fins a la inauguració de les escoles del Pedrò, l'any 1936.

Façana de l'escola.
Autor: Josep Esquirol,
Arxiu Històric de l'Escala
(AHE).

Els primers alumnes de l'escola (setembre 1915). A la façana es pot veure el llistat de reis de la dinastia espanyola.
Foto: Josep Esquirol,
Arxiu CEDRHE.

Els dos mestres i els primers alumnes al pati de l'escola (setembre 1915). Autor: Josep Esquirol, Arxiu CEDRHE.

Foto de família (any 1918).
Autor: Josep Esquirol.
Cedida per Miquel Bataller.

Joaquim Teixidor Poch

Ildefons Clos Roca

LA SALAÓ DE PEIX A L'ESCALA DELS SEGLES XVI AL XX L'Escala, un poble nascut de la tradició pesquera i saladora

L'exposició temporal del Museu de l'Anxova i de la Sal per a l'any 2014 es va dedicar a la salaó de peix. Organitzada conjuntament amb el Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries, va permetre aprofundir en un tema cabdal per a la història de l'Escala. L'exposició va anar acompanyada d'un llibre catàleg i d'un DVD que recollia la memòria oral sota el títol: "La salaó de peix a Empúries i a l'Escala. Del garum a l'anxova".

Es presenta aquí una sinopsis de la història de la salaó a l'Escala, del segle XVI al XX.

"Las mujeres cuidan de la anchoa. Hay alfolí de sal, que la traen los napolitanos de Tortosa. Hay aduana. (...) Hay 18 embarcaciones y 60 laúdes, pescan mucha anchoa y poco coral; sus vecinos trabajan en todos ramos, ganan buenos jornales y no hay pobres."

*Diario de los viajes hechos en Cataluña
Francisco de Zamora, 1789.*

Sortida de sardinals des de la platja de l'antic port de l'Escala. Principi del segle XX. Foto: Josep Esquirol. Arxiu Històric de l'Escala (AHE)

Desmallant anxova a la platja de l'Escaló. Principi del segle XX. Foto: Josep Esquirol. Arxiu Històric de l'Escaló (AHE)

Així descrivia l'Escaló, a la fi del segle XVIII, el viatger Francisco de Zamora, al seu pas per l'Empordà: una vila plenament encarada a la mar, amb alfolí o magatzem de sal, comercialitzada en aquell moment pels napolitans, procedent possiblement de les salines de la Trinitat al Delta de l'Ebre i amb bona pesquera de anxova. Les reserves de corall havien minvat per la sobrepesca i els corallers anaven a d'altres punts de la Mediterrània a buscar el preuat element: a Itàlia i nord d'Àfrica especialment. Aclareix Zamora que hi ha 18 embarcacions. Es refereix als vaixells de cabotatge que comerciaven amb Itàlia exportant vi i peix salat i important gra. Parla de 60 llaguts, que amb el temps arribarien a més de cent, eren els llaguts de sardinals que es dedicaven majoritàriament a la pesca de sardina i anxova, però hem de recular gairebé dos segles per trobar l'origen d'aquest tipus de pesca i conseqüentment de la salaó. Finalitza Zamora dient que hi ha treball per a tothom i que no hi ha pobres. El segle XVIII havia representat per a la majoria de poblacions de Catalunya la millora de les condicions de treball i l'augment de població. L'Escaló va multiplicar per quatre la població: de 390 va passar a 1.383 habitants. Aquest fet va propiciar que el 1766, l'Escaló obtingués el rang de vila assumint la capitalitat del terme municipal en detriment d'Empúries, que quedaria reduït a un veïnat rural. La pesca la salaó i el comerç marítim varen jugar un paper clau en el seu desenvolupament.

LA PESCA DELS SARDINALS ORIGEN DE LA SALAÓ INDUSTRIAL D'ANXOVA I SARDINA

Tot i que els primers salins de l'Escaló es documentaven al segle XVIII, nous documents estudiats indicarien que, el procés de salaó d'anxova i sardina tal com el coneixem avui dia, hauria començat a partir de la segona meitat del segle XVI quan s'introduí la pesca amb els sardinals a la mar d'Empúries.

La pesca dels sardinals consistia en una pesca a la deriva que capturava el peix, majoritàriament sardina o anxova, però també verats i sorells, amb unes xarxes anomenades sardinals o anxoveres, que es calaven dues vegades al dia, de prima i de matinada, és a dir, just quan s'havia post el sol i el moment abans de sortir, respectivament. La pesca es practicava amb els llaguts anomenats de sardinals aparellats amb la vela llatina. Tot el conjunt de barca i ormeig s'anomenava la barcada. El nou art de pesca permetia capturar una gran quantitat de peix, que després s'havia de salar per a la seva conservació. La xarxa, sardinal o anxovera, que es calava a la deriva, interceptava el pas del bancs d'anxova o sardina que, a la primavera s'acostaven a la costa per a la reproducció. Posteriorment, cap a final de setembre, desapareixien fins a l'any següent. La pesca dels sardinals fou una de les més importants a Catalunya.

Pailebot de cabotatge ancorat a la platja de l'Escaló. Principi del segle XX. Foto: Josep Esquirol. Arxiu Històric de l'Escaló (AHE)

Aquesta pesca s'introduí a la costa catalana a partir de mitjan segle XVI i es perpetuà fins a principi del segle XX quan una nova modalitat de pesca de peix blau la va anar desplaçant: les barques de teranyina amb els bots de llum, que practicaven la pesca nocturna d'encerclament i facilitaven la captura del peix en no haver-lo de desmallar, ja que es carregava directament a les caixes de la barca amb els salabrets. Tant a l'època dels sardinals, com a la de les teranyines i fins a mitjan segle XX, l'Escaló era el poble de la costa Brava i el tercer de Catalunya juntament Tarragona i Calafell en pesca de peix blau i en nombre d'embarcacions que s'hi dedicaven. Més de cent sardinals omplien la platja de l'antic port, que foren substituïts a principi del segle XX per més de cinquanta poderoses teranyines amb els seus corresponents bots de llum.

Tot començà al segle XVI, quan pescadors de la costa de la Provença i del Llenguadoc emigraren a la costa del nord de Catalunya per a practicar la pesca dels sardinals, un art que revolucionaria la pesca de peix blau en augmentar les captures. Fins llavors es pescava amb arts de pesca més rudimentaris com xàvegues, xarxes que es calaven amb la barca i s'estiraven des de terra i altres com ralls. La pesca amb els sardinals es va introduir a la mar d'Empúries vers el 1575. Els pescadors nous s'establiren en un primer moment a Empúries, però aviat demanaren permís al comte per a construir una barraca o botiga al voltant de la platja de l'antic port de l'Escala, per a tenir la barca i l'ormeig de pesca prop d'on vivien i evitar l'inconvenient d'haver-se de desplaçar dues vegades al dia des d'Empúries a l'Escala i al revés.

Així ho feu un d'aquests primers habitants del port de l'Escala, Joan Andreu, natural de França, quan demanà permís d'establiment al comte d'Empúries, l'any 1591, per a construir una botiga al port de l'Escala, de 14 metres de llarg per 8 d'ample. Aquestes barraques tenien un magatzem per a guardar l'ormeig. A tot vol s'hi construïen dipòsits o tinars per a conservar el peix en sal, ja que la pesca amb els sardinals havia d'anar de la mà de la salaó i la comercialització dels barrils amb anxova o sardina salada. Els excedents de peix s'havien de conservar en sal en barrils construïts expressament en fusta de castanyer, amb les dogues que ajustessin a la perfecció ja que no es podia perdre ni una gota de brou. Es construïen dos tipus de barrils el gros o *nissard* amb una capacitat per a unes dues mil anxoves i el petit, amb capacitat per a la meitat aproximadament. També es fabricaven cascots rodons per a les arengades i caixetes per a les sardines passades pel brou. Les sardines i les anxoves en els barrils es comptaven en quèrns, de cinc en cinc.

La introducció de la pesca amb els sardinals va portar conflictes per el pagament del delme, l'impost que gravava els fruits de la terra i del mar. Hi hagueren diversos plets en què la vila d'Empúries es negà a pagar-lo. Els pescadors citats a declarar en el plet al·legaren que, abans dels sardinals, a Empúries només es pescava amb nanses, traire o canya. Les nanses són trampes de canya i jonc per a pescar llagostes, sípies, i altres peixos, els traïres són una mena d'arpons o fitores amb moltes pues per a ser llançats

Interior del salaó o fàbrica de salaó de can Juhé, a l'actual bar Caravel·la. Es veuen barrils, pots i llaunes d'anxova en sal, cascots d'arengades i caixetes de sardines pasadse pel brou. Principi del segle XX. Foto: Josep Esquirol. Arxiu Històric de l'Escala (AHE)

Exterior del salaó de can Juhé, a la Platja. Principi del segle XX. Foto: Josep Esquirol. Arxiu Històric de l'Escala (AHE)

Interior del salaó de can Callot i Serrats al port d'en Perris. Principi del segle XX. Foto: Josep Esquirol. Arxiu Històric de l'Escala (AHE)

a distància i recuperar-los amb una corda. Juntament amb la canya eren pesqueres que es podien practicar des de terra i per això no pagaven tribut. El conflicte esclatà quan s'obligà a aquests pescadors a pagar el delme o impost que l'església acostumava a cobrar per la pesca. Els pescadors d'Empúries s'amotinaren i amenaçaren que cremarien els sardinals dels pescadors de Begur, Palafrugell i Torroella, que venien a pescar a la mar d'Empúries, si aquests pagaven el delme.

El cas és que els beneficis de la pesca amb els sardinals eren tan grans que fins i tot pagesos de Cinclaus, les Corts i Empúries i el mateix capellà, mossèn Bassedes, es vengueren camps per a fer-se armadors o patrons de pesca de sardinals. És evident, doncs, la necessitat de salar l'excedent de peix que permetien aquestes captures prop de l'indret on es desmallava el peix un cop arribaven a la platja, és a dir en els baixos d'aquestes primeres barraques de pescadors. Es tractaria d'una salaó familiar per a conservar l'excedent de peix que posteriorment comercialitzarien els mercaders amb els vaixells de càrrega o els mateixos pescadors amb els seus llaguts. Aquest seria l'origen dels primers salins o fàbriques de salaó a la platja de l'antic port de l'Escala, al segle XVI. La pesca i la salaó varen propiciar la creació d'altres oficis vinculats com les drassanes i la construcció de bótes i barrils entre d'altres.

Condicions per a l'arrendament del dret del Peix salat del Comú de l'Escala i Empúries, l'any 1793. "Llibre d'Entrades i Eixides 1739". Arxiu Històric de l'Escala

CREIXEMENT DEL PORT DE L'ESCALA AL LLARG DEL SEGLE XVII

Els beneficis de la nova pesca va atraure població al port de l'Escala. Conflictes armats produïts al segle XVII, com la Guerra dels Segadors varen obligar molts pescadors de Roses a abandonar les seves cases i emigrar. Alguns es varen establir al sud de la badia, al port de l'Escala. L'any 1680, quan l'Escala ja era un barri de vint cases i vuitanta persones demanaren permís a la comtessa d'Empúries Caterina Folch de Cardona i Aragó per tenir església pròpia. Aquest seria el primer pas per a formar un veïnat de pescadors. Empúries anava quedant despoblada i en canvi l'Escala creixia gràcies a la pesca, la salaó i el comerç marítim.

Cap a final del XVII començà a augmentar el nombre de mariners, fet que demostra l'augment d'embarcacions dedicades al cabotatge. El peix salat nodria el mercat més proper. Un llibre de comptes del pescador Jeroni Masas¹ mostra l'intercanvi de sardines fresques, confites i peix sec per blat al pagès Josep Ferrer d'Albons o peix sec amb Joan Puig de la Torre Forçosa (Bellcaire). Aquest document indica que el peix també es conservava sec. Desconeixem quina varietat es secava a l'Escala, però aquesta era una pràctica ancestral de conservació de peix aprofitant el sol quan el clima ho permetia o assecant amb l'escalfor del foc i perfumant amb el fum de llenyes resinoses. Masas també transporta la càrrega més lluny, com quan s'embarca cap a Mataró amb el seu fill i el minyó de Pere Callol per a transportar una càrrega d'arengada anotant les compres que feia de peix i el que cobrava per els transports: "Compra del peix som fet vuy als 2 de maig a Joan Rovireta dos milers sardina a nou rals ardots lo millor". "Vuy als 23 juliol 1697 es anat lo meu llaut per compta de Narcis Pinyes anal Camp de Barsalona que dit Pinyes entra al meu llaut y ab minyo guanyan nou rals plata y la vida cada dia fins dia tornats de viatja. Avuy als 23 de juliol 1697 dia de dimars he anoliejat lo meu llaut jun ab lo meu fill a Narsis Pinyes de Sant Pere Pescador per anar al Camp de Fransa per a portar mercaderia per lo dit Pinyes en preu de nou Rals de plata entra al llaut y lo minyo per cada dia y la vida. Al 22 de agost lo dit llaut es tornat de viatja."

LA REGULACIÓ DE LA VENDA DEL PEIX SALAT

Els membres del Consell municipal, per manament del Comissari general del comtat d'Empúries, havien de regular la pesca i la venda de peix. Per impedir que pescadors forans pesquessin en el terme d'Empúries, el 29 de juny de 1634, es va fer una crida al port de l'Escala amb "veu de trompa", per tal que "ningun pescador gosas pescar en les mars d'Empúries ni prendre terra en tot el terme d'Empúries, sota pena de 29 lliures, l'aixàrcia perduda i la barca també perdudes, si no era habitant de dit terme". L'ordre intentava posar fi a la venda de peix de barques forasteres que no pagaven impostos. Però el pagament també afectava als pescadors del poble. Dos anys més tard, es prohibia als pescadors de tenir peix a les botigues si no pagaven el vintè, un altre impost que gravava els productes de la terra i de la mar. Aquest fet confirmaria l'emmagatzemament de peix en sal a l'interior d'aquestes barraques. La crida, es va fer a la plaça d'Empúries i s'instà a que ningú guardés gra a dins de casa seva i "ningun pescador no gose posar ningun peix a las botigues que no ajan partit ab lo vintè y que ajan de pagar lo vintè de tot lo peix se prendra en lo dit terme o prendra terra en lo dit terme d'Empúries". Des de 1618 la Universitat d'Empúries tenia el privilegi reial de cobrar els drets de l'arrendament dels serveis i propietats i donar-ne una part a les autoritats.

Des del segle XVI la venda de productes considerats de primera necessitat com el pa, l'oli, la sal, el vi, la carn i el peix salat era regulada pels consells de les universitats mitjançant els arrendaments anuals d'aquests serveis a particulars que havien d'observar una estricta normativa pel que feia als preus, els horaris de venda o l'estat dels aliments, mitjançant el que s'anomenaven les tabes arrendades, sota pena de multa a qui incomplia la normativa. Per posar un exemple, la carnisseria havia d'obrir "de la punta de sol a les deu del mati i de les dues fins a la posta de sol". Havia de tenir carn de "moltó i anyell": carn d'Anyell de la Pasqua de Resurrecció a la Pasqua de l'Esperit Sant. Havia de matar "crestat" des de Pasqua de Resurrecció a setembre i a partir de llavors havia de vendre carn de cabra fins a Sant Andreu, a final de novembre. Havia de matar dos bous "bons i rebedors" per Sant Pere i dos per Santa Màxima, patrons de la vila. La fleca havia de tenir pa blanc, i pa mitja o comú. La taverna, a més de vendre vi, tenia l'obligació de vendre glaç o neu des de l'1 de maig fins final d'octubre i podia tenir "granatge, malvasia i altres vins exquisits forasters al menor".

¹ Agraeixo a Benet Poch la cessione del llibre original a l'Arxiu Històric de l'Escala

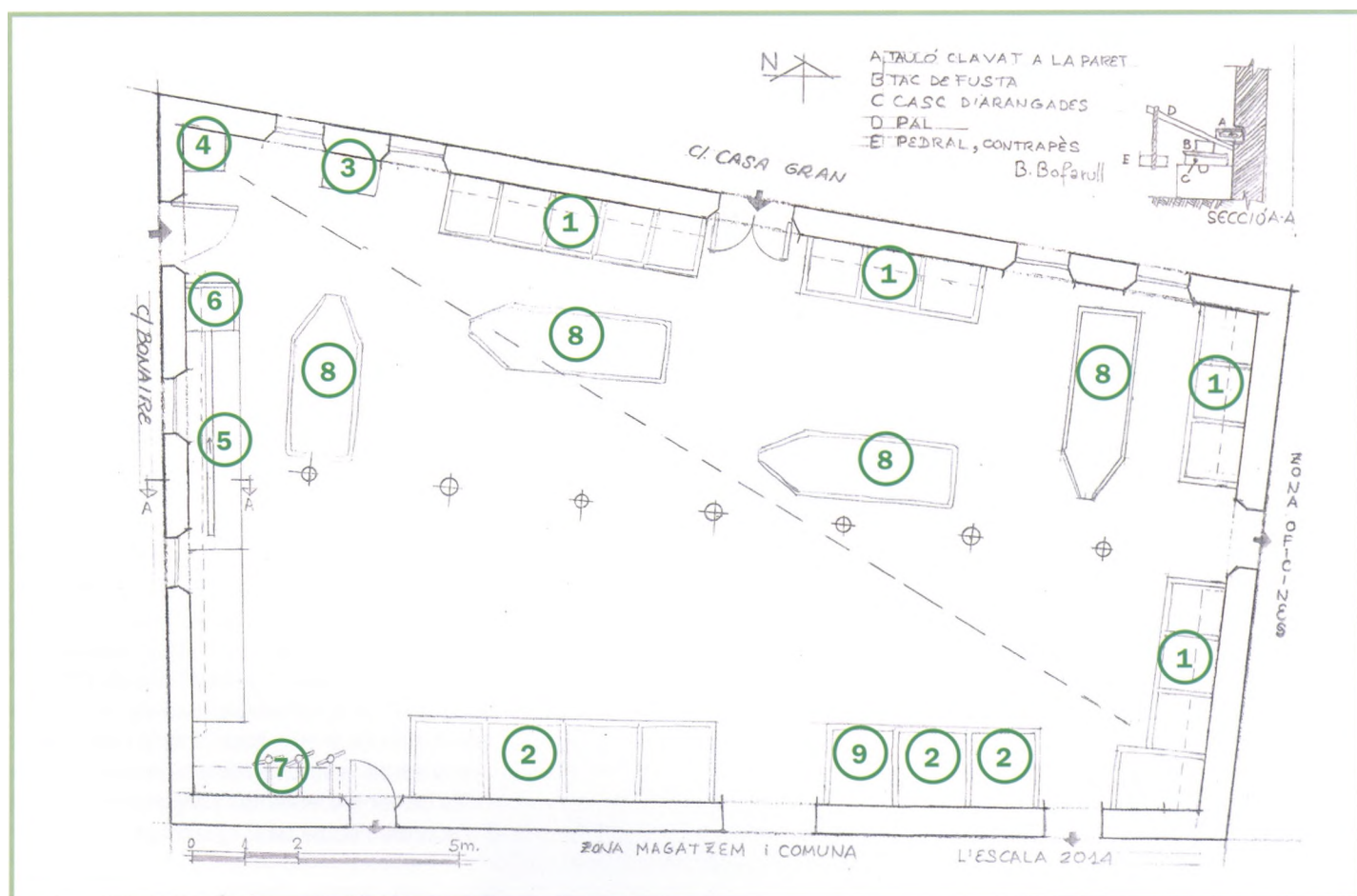

Interior del salí de can Callol i Serrats al port d'en Perris. Principi del segle XX. Foto: Josep Esquirol. Arxiu Històric de l'Escala (AHE)

L'arrendament d'arbitris regulava els aliments, la sal i, més tard, la venda de claus i perdigons. L'arrendament de propis regulava les terres que eren del municipi. Les terres comunals que arrendava la Universitat d'Empúries, anomenades "Heretat dels Comuns", eren: el camp Gran, que afrontava amb el camí de les Corts, i s'arrendava a tres persones diferents, la Closa de la Casa del Comú, que es partia en dos, la Closa de les Botines, el Gorg de l'Infern, situat entre Cinclaus i Empúries i els Estanys dels Comuns (situats entre les Corts i Cinclaus). A la majoria d'aquests camps es cultivava arròs i també blat.

SALÍ DE J. CALLOL SERRATS

- 1- Tines de maons, de 80 cm d'alçada
- 2- Tines soterrades, de -1,10 cm de fondària
- 3- Pedrís (de pedra) per clavar les tapes de les caixetes
- 4- Desguàs on va el pendent del terra
- 5- Pedrís (de maons) amb canaló de recollida d'oli, on es premsaven les arengades
- 6- Decantador d'oli
- 7- Premses de cargol (3)
- 8- Taules de treball sobre cavallets (pasteres)
- 9- Tina on es preparava el brou (salmorra)

Planta del salí que encara es conserva al port d'en Perris, de Fill de J. Callol i Serrats, realitzat per Benjamí Bofarull i Jordi Piqué. Ajuntament de l'Escala.

Exterior del salí de can Juhé a la Platja. Principi del segle XX.
Foto: Josep Esquirol. Arxiu Històric de l'Escala (AHE)

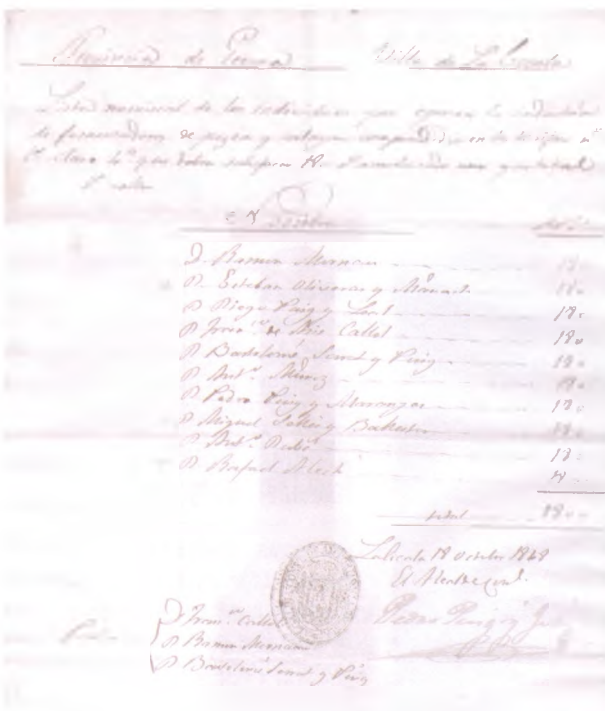

Exterior del salí de can Juhé a la Platja. Principi del segle XX.
Foto: Josep Esquirol. Arxiu Històric de l'Escala (AHE)

L'ARRENDAMENT DE LA VENDA DEL PEIX SALAT AL SEGLE XVII

A partir de 1634 com a conseqüència del privilegi reial obtingut, el Comú de la Universitat d'Empúries començà a registrar en els "emoluments i actes del clavariat", els arrendaments de la taverna, la gavella de l'oli, la fruita seca i la fleca: "Vuy 10 de juliol 1634 en poder de mi Jaume Ferrer notari public de Castelló d'Empúries sa fet arrendament a Pere Baell de Tosa de la taverna en 100 lliuras 10 sous. A Jaume Rabassa y a Monserrat Falgas de la gavella del oli pel preu de 18 lliuras. A Joan Mauri de Begur i Esteve March de la fruita seca per 15 lliuras. A Llorens Marisch per huna part de la fleca per 10 lliuras. L'altra part a tal Ruans de Torroella de Montgrí per 15 lliuras."

El 1665 es començà a anotar l'arrendament del peix salat. En presència de Miquel Pastell notari públic de Castelló i de Joan Agustí i Miquel Rabassa, cònsols de la Universitat d'Empúries, es feren els següents arrendaments: la taverna, a Josep Sastre per 220 lliures, el vintè de terra, a dit Sastre per 215 lliures, la fleca, a Andreu Roca, de l'Escala per 20 lliures, la imposició de l'oli a Josep Pasqual de l'Escala, per 50 lliures, el vintè de mar a Rafel Molinas, per 110 lliures, la gavella de la sal a M. Perramon, per 40 lliures, l'aiguardent a Marc Simon, per 55 lliures i el peix salat a Josep Sastre per 25 lliures. Notem que, quan no diu la procedència, són habitants d'Empúries, i en canvi s'especifica quan són habitants de l'Escala.

Matrícula industrial on apareix una llista amb els 10 "Fomentadores de pesca y salazón" o saladors de l'Escala el 1848. Arxiu Històric de l'Escala

L'ALFOLÍ DE L'ESCALA I LA VENDA DE SAL PER A SALAÓ AL SEGLE XVIII

Tot i que l'antic Alfolí de la sal de l'Escala porta a la llinda la data 1697, el cert és que no comencen a aparèixer càrrecs relacionats amb l'activitat de l'Alfolí fins al 1728. Possiblement l'edifici hauria estat vinculat al cobrament de la gabella de la sal dels comtes d'Empúries, però a partir del Decret de Nova Planta, l'administració castellana es començà a imposar a Catalunya i també el control de l'extracció i el comerç de la sal. L'Escala era un dels ports d'importació i exportació de sal i altres mercaderies. Fins al 1916 vaixells procedents de les salines de Torrevella ancoraven a l'antic port i transportaven la sal que era descarregada a l'Alfolí i altres magatzems de sal. L'any 1869 es va decretar el desestancament de la sal i l'estat va arrendar les salines i els alfolins. A l'Escala els baixos de l'Alfolí varen ser llogats per les indústries locals dedicades a la construcció de bótes i barrils i a fàbriques o magatzems de salaó.

El control sobre la venda de sal era absolut. Els administradors havien d'anotar rigorosament tota la quantitat de sal que s'extreia del 'Alfolí, ja que l'impost sobre la sal era un dels que proveïa més les arques de l'estat. L'administrador del Real Alfóli havia de registrar la sal venuda, així com el nom de tots els compradors que l'adquirien per a la salaó, la quantitat de barrils de sardina i anxova que havien salat i la sal que els havia sobrat.

“Relación firmada que a instancias de de Geronymo Boix depositario de los bienes del difunto Don Simon Fernandez Boozquez Administrador que fue del Real Alfoli de dicha villa de la Escala Bayle Juan Masas, Bayle de esta dicha villa, de la Sal que los vezinos de ella han tomado del referido Alfoli para la Saladura de el pescado desde el dia primero de marzo de mil setecientos veinte y seis hasta tres de junio de este dicho año inclusive la que de esta cada uno de por si mediante juramento de dezir verdad que por mi de cada uno de ellos he exigido y ellos prestado a Dios Nuestro Senyor y a sus Santos Quatro Evangelios (...) en mano ha declarado haber gastado en la Salera que han hecho de pescado han salado barriles que han consumido, como la que por ultimo les queda existente con expresion de su por menor.

*Toda la sal comprada por los vecinos
La consumida en la saladura de pescado
La que por ultimo se halla existencia*

En Primero de marzo de mil setecientos veinte y seis saco de dicho Alfolí Pedro Maranges trece fanegas de Sal de las cuales ha consumido ocho fanegas y media en la Saladura de ciento veinte y dos barriles grandes y cuatro toneles de sardina diez y seis barriles grandes y onze pequenyos de anchoba quedandole existentes quatro fanegas y media

En seis de dicho mes y anyo ha gastado saco Joseph Mas sinco fanegas de las que ha gastado tres y media en salar treinta y dos barriles grandes y diez pequenyos y tres toneles y medio de sardina y seis barriles grandes de anchova quedandole existente una fanega y media.

En primero de Abril de dicho anyo sacó Juan Antonio Sala media fanega que saló dos barriles grandes y siete pequenyos de Anchoba.

En los dias diez de abril hasta dos de mayo inclusive sacó Rafel Maranges treinta y dos fanegas de sal de las que gastó veinte y cinco y media en Salar quatrocientos diez barriles grandes de sardina dos grandes y treinta y dos pequenyos de anchoba quedandole existentes seis fanegas y media.

En los días diez de abril hasta treinta y uno de mayo de mil setecientos veinte y seis sacó Francisoc Molinas quarenta y dos fanegas conm que saló quinientos setenta y dos barriles grandes de sardina y ciento quarenta y dos de Anchoba xicos y grandes.

En los días seis de abril a los veinte y nueve de mayo de mil setecientos veinte y seis sacó Rafel Colomeda treinta y una fanegas con que saló seiscientos y uno barriles grandes de sardina y cincuenta y siete barriles grandes y pequenyos de Anchoba.

En los diez y ocho de abril de mil setecientos veinte y seis hasta tres de Junio inclusive sacó Bernardo Poch veinte y sinco fanegas con que saló tres cientos tres barriles grandes de sardina y ciento tres de Anchoba. (...)

De forma que he hallado que la Sal vendida por el dicho administrador difunto Don Simon Fernandez Boozquez para la Saladura del Pescado a las personas citadas arriba des de diez de marzo de mil siete cientos veinte y seis asta tres de junio de dicho año importa dos cientas sesenta y cinco fanegas y media la consumida en la Saladura del Pescado que por menor se especifica son dos cientas y catorce fanegas y tres Salamines del que resulta quedar existentes cinquenta y una fanega y tres salamines salvado en todo error para cuya declaración tomó el juramento de cada uno en particular les tomé contestaron ser cierto todo lo que va relacionado a su saber del cual hago yo el correspondiente en mano y poder de Juan Ferrer Bordila, notario real inscrito en la villa de Verges, domiciliado y asi lo afirmo en virtud del juramento tengo prestado en cargo de mi oficio en dicha villa de La Escala, a 18 de julio de mil siete cientos veinte y seis con lo que a sentimiento e instancia de dicho Geronymo Boix, en dicho nombre con su autoescritura en dicha villa de La Escala a dicho dia diez y ocho de julio de mil siete cientos veinte y seis siendo los testigos Francisco Gelabert tendero y Pedro Oller labrador de dicha villa de La Escala llamados y rogados.

2.- Notaria de Verges. Protocols notarials. Arxiu Històric de Girona.

Salant anxoves al pati lateral de l'Alfolí, quan el Pòsit Pescador hi tenia la seu, als anys 30 del segle XX. D'esquerra a dreta, fill de Miquel Costals, desconeguda, tia Teia (Artigas), desconeguda, Llúcia Artigas Neron, germana de Carme Sureda, Pere Artigas Pelegrí, Beatriu Callol, Anita Vida, desconeguda, desconegut, Francesc Artigas (germà petit de Pere i Llúcia) i Miquel Costals. L'etiqueta dels pots porta la marca "Pòsit Pescador". Foto Joan Clos Comas. Cedida per Ildefons Clos. Informació facilitada per Llúcia Artigas, de 93 anys

BARRILS DE SARDINA I ANXOVA SALADA PER ELS SALADORS DE L'ESCALA AMB LA SAL COMPRADA A L'ALFOLÍ, DES DEL 0 DE MARÇ A 3 DE JUNY DE 1726²

NOM	SAL	SARDINA			ANXOVA			SAL RESTA	
		TONELLS	BARRILS		TONELLS	BARRILS			
PERE MARANGES	13 fanegues	4	122		11	16	4'5 fanegues		
JOSEP MAS	5	3'5	32	10		6	1'5		
JOAN ANTONI SALA	0'5				7	2	0		
RAFEL MARANGES	32		410		32	2	6'5		
FRANCESC MOLINAS	42		572			142	0		
RAFEL COLOMEDA	31		601			57	0		
BERNAT POCH	25		303			103	0		
FRANCESC SAGUER	10		51			6	4		
JOAN SIMON	5				13		4'5		
JAUME COSTAS	10						10		
DIDAC MORNAU	19		133			22	6		
ONOFRE CALLOL	1'5	1'5	10	2	4		0		
ESTEVE DONJÓ	0'5	2					0		
PERE SAUCH	1'5		21			6	0		
JOAN ANTONI BOFILL	0'5	1'5	1				0'5		
JOAN ANTONI MARTÍ	2	1		2			1'5		
PERE CALLOL	0'5		8				1		
RAMON MAS	0'5	1					3		
FRANCESC FLAQUER	1	1	14				0		
JOAN PERE CAMPS	6		25				4'5		
JOAN SIMON	1'5						1'5		
PERE BENET SASTRE	1	2					0		
RAMON MORNAU	32		452	110			5		
JOAN MARCH	11		170			5	0		
TERESA SAGUER	2'5		16			3	1		
FRANCESC BALLESTA	1	4	2				0'5		
FRANCESC USACH	10		159				0		
TOTAL	265'5 f	20'5 t	3.102	124	63	4	367	4	51

El total de fanegues de sal comprada a l'Alfolí de març a juny de 1726 va ser de 265,5. En dos mesos es salaren 20 tonells, 3.102 barrils grossos i 124 de petits de sardina i 63 tonells grossos, 4 de petits, 367 barrils grossos i 4 de petits d'anxova. El predomini de la sardina era absolut ja que l'aplicació dels preceptes religiosos del Cristianisme feia que, junt amb el bacallà, fos un dels plats més apreciats per la Quaresma, sumat al fet que era una font de proteïnes molt important i assequible per les classes populars. Si cada barril gros podia contenir unes cinc-centes sardines o anxoves, representa que en dos mesos varen salar més d'un milió de sardines. Una xifra gens menyspreable que corrobora l'auge que la pesca i la salaó va donar a l'economia de l'Escala i al creixement del poble.

A principi del segle XVIII tot el peix salat era venut a França o bé venien comerciants francesos el venien a buscar. Zamora explica que els pobles de la costa gironina comercialitzaven l'anxova salada a Barcelona, però també a la important fira de Belcaire de Provença i fins i tot a ultramar. Jaume Caresmar diu "lo conducen por toda la costa del Lenguadoc y Provenza

hasta Italia en cuios parajes tiene muchisimo consumo... empleandose muchisimos caudales y gente que vive de este unico comercio como es notorio".

Interior del salí de Joan Callol i Callol, Ratxelet, a la Platja, als anys 30 del segle XX. D'esquerra a dreta: Lola Biló, Miquela Girona, Miquel Costals, Teresa de can Polissó, Anita Vida i Maria Burcet fent cascos d'arengades. A l'esquerra, una bullola amb sardines. Foto: J. Pons de Blanes, cedida per Francesca Callol

L'ARRENDAMENT DE LA VENDA DEL PEIX SALAT AL SEGLE XVIII

En els registres del segle XVIII s'anota també el dret del peix salat: "Diu Pere Maranges, Clavari de la vila de Empúries y la Escala de los emolumentos de 1742 so es de l'oli, fleca, carnisseria y taberna y comuns de la vila aver cobrat 389 lliures barceloneses per lo dret de peix salat 74 lliures", que sumen un total de 463 lliures. En el llistat s'especifica el peix desembarcat

a l'Escala tant de pescadors o comerciants escalencs com forasters, de Mataró, Figueres, Vilanova, Sitges, Arenys, que són: bacallà, tonyina, peixopalo i arengades. A partir de 1774-75 les tabes arrendades tornen a consignar la venda del peix salat meticulosament any rere any. Pel seu especial interès en el tema que ens ocupa la transcripció íntegrament. Els preus d'arrendament estaven sotmesos a moltes fluctuacions com es pot observar:

Qualsevol persona que vulla entendre en arrendar lo Dret del Peix Salat de la Vila y Port de la Escala per temps de un any que comensará a correr lo dia primer de Janer de 1775 y finirá lo ultim dia de Desembre de dit any: Sapia que los Magnífichs Regidors de dita Vila y Port ne firmaran Acte de Arrendament y prometran estar de evicció baix la obligació dels reddits y emolumentos de la mateixa Vila y Port ab los Pactes Següents.

Primo. Sapia qui arrendará: Que cobrará de Drets de tot genero de peix salat se desembarcará en lo Port ó platjas de la present Vila, dos sous barcelonesos per quintar (esto es) del Bacallà, Peixopalo, tonyina, y altres. Y de la Arengada un sou de la propia moneda per miller y sis diners de la mateixa moneda del miller de la Mariquita (arengada petita); y per cada barril gros de sardina confita o anxova també sis diners, y dels petits de dita moneda tres diners.

Item Sapia: Que tots los habitants son franchs de semblants drets, y de demanar llicencia.

It. Sapia: Que lo preuhs prometrá pagará ab dos iguals pagas al Honor. Depositari, la primera per Pasqua de Resurrecció y la altra lo dia finirá dit Arrendament ab moneda de or ó plata.

It. Sapia: Que deura donar fermansas idoneas â coneguda de dit Magnífich Ajuntament.

It. Sapia: Que deurá donar deu rals de ardits luego de haverseli lliurada la present tabba, al secretari de la present Vila (esto es) deu sous per la que se li lliurará, y altres deu sous per la copia que quedará buydada al llibre de Tabbas que es lo present llibre.

It. Sapia: Que en quant a la sisena se arreglará conforme está diposat per lo Real y supremo Consell com y també que dit arrendament se farà baix las reglas, condicions y calitats ab que se executant los de las Rendas Reals.

It. Y finalment sapia: Que deurá pagar al Nott y corredor sos Justos Salaris. Se ha arrendat lo dia 23 Desembre a Salvador Fornes per preu de 36 lliures.³

3 "Libre de Entradas y Axidas de la vila de Ampurias y La Escala"

Interior del salí de Joan Callol i Callol, Ratxet, als anys 30 del segle XX. D'esquerra a dreta: Joan Callol Callol premsant els cascos d'arengades, Miquel Costals tapant amb els fonsos de fusta i Genoveva Poch triant les sardines tretes del brou per fer els cascos. A terra, cascos d'arengades amb els fonsos marcats amb el destí i les inicials de cada client. Foto J. Pons de Blanes, cedida per Francesca Callol

SALAZONES DE PESCADOS

ANCHOAS EN SALMUERA
EN BARRILES, FRASCOS Y LATAS

Exportación para provincias

SARDINAS
EN CAJAS, CASCOS, BARRILES O LATAS

Fábrica y Despacho: PUERTO, 31
LA ESCALA (Gerona)
TELÉFONO NÚM. 808

SUCURSALES EN:
SAN FELIU DE GUIXOLS - PALAMÓS

JUAN CALLOL CALLOL

Anunci publicitari de la fàbrica de Joan Callol i Callol, Ratxet. Cedit per Francesca Callol

A partir de 1777, a més del preu estipulat, s'obligà a pagar un mallal d'oli "bo i rebedor" per als obrers de l'església, el dia de Corpus, i 7 lliures barceloneses per un parell d'atxes per l'església. S'afegeix també una altra condició ampliada l'any següent, cosa que mostra l'intens transit comercial que anava tenint el port de l'Escala: "Que tant habitant com foraster deurà pagar los drets del Bacallà, Peixo Palo, y demás com dalt al primer item está dit y dega demanar llicencia al Arrendatari de tota especie de Peix Salat antes de desembarcarlo, ô introduhirlo per terra dins la present vila, tant sia per transit com per vendre en dita vila baix pena de 3 lliuras barcelonesas executadora y repartidora per tres iguals parts esto es deu rals per lo acusadõ, deu rals per lo oficial executant y altres deu rals per las penas de camara y la mercaderia perduda y aplicadora a la fabrica de la Yglesia. Advertint que tot habitant sia franch de Dret del Peix Salat que necessita per son propi us i consum y de demanar llicencia al Arrendatari."

El 1782 es tornà a ampliar aquesta condició: "Advertint quel Patró que portara dits generos dega pagar lo dret a dit Arrendatari y demanarli llicencia sempre que vulla vendre a quin vulla comprar, sens que valga al habitant quel comprara la excusa de que lo vol per son gasto, menos quest lo compria d arrisch i perill seu fora de dita vila, que a leshoras sera franch de drets pero no de demanar llicencia al dit arrendatari, que en tal port a comprat un tonell de tonyina o una bala de bacallà per son gasto y que li demana llicencia per desembarcarlo y portarlo en sa casa y fent al contrari caurà en la dita pena". La incidència dels peix foraster preocupava molt les autoritats locals que introduïen noves normatives: "Que qualsevol introductor de peix salat de fora Regne deura demanar llicencia al Arrendatari dit dret antes de desembarcarlo baix pena 3 ll b y altres penas ben vistas al Magnifich Ajuntament executadores y repartidores. Que tot Peix pescat en los dominis de Espanya y Salat ab Sal del mateix Regne sera franch de dret."

El 1788 s'arrenda la facultat de poder pescar i "balcajar" o fer balca al Riu Vell o Fluvià Antic (des del Rec Madral del Mas Bordas fins la Mar). El 1790 esmenta altres peixos per a consum propi que no estan subjectes a drets sempre que no passin d'un tonyell si es tonyina o un quintar si és bacallà, peixopalo, llengua, molla o altre; peixos que també es devien conservar en sal com la sardina i l'anxova confites. En el registre estudiat, hi ha uns anys on

no s'esmenta l'arrendament del peix salat: (1796 i 1802-04). Per altra banda en un altre llibre de Tabes Arrendades que va de 1808 a 1842 tampoc s'esmenta aquest arrendament concret. El preu dels barrils grossos i petits de sardina i anxova que es desembarcaven a l'Escala no va variar al llarg de tots aquests anys: els grossos a sis diners i els petits a tres.

Interior del salí de Joan Callol i Callol, Ratxelet, als anys 30 del segle XX. D'esquerra a dreta: Maria Burcet aguantant un cove de sardines, Lola Biló traient les sardines del brou per a escórrer en el cove, Teresa de can Polissó, Miquel Costals tirant sal en el tinar per fer el brou i Anita Vida davant d'un tinar de brou. Foto: J. Pons de Blanes, cedida per Francesca Callol

Interior del salí de can Ratxelet. D'esquerra a dreta: Teresa de can Polissó premsant una llauna d'anxoves en sal; Anita Vida traient anxoves d'un barril per fer pots i llaunes; Joan Callol Callol; Miquela Girona tapant una llauna d'anxoves premsada, que després el llauner soldava de les vores i s'exportava a Itàlia; Miquel Costals posant guix en el tap de suro d'un pot d'anxova, que després es pintava de colors diferents segons la qualitat, vermell per a la extra i groc per a la normal i s'etiquetava del coll i de la part frontal; Maria Burcet i Lola Biló fent pots d'anxoves. Foto: J. Pons de Blanes, cedida per Francesca Callol

ARRENDADORS DE LA VENDA DEL PEIX SALAT A L'ESCALA 1775 - 1807⁴

ANY	NOM	PREU EN LLIURES
1775	SALVADOR FORNÉS	36
1776	ANTONI OLIVERAS	80
1777	ANTONI MARANGES MOLINAS	42
1778	FRANCESC XIMINIS	50
1779	RAMON I SALVI BRUGUÉS, ferrers	19, 92 sous
1780	FRANCESC SASTRE	29
1781	DOMINGO OLIVERAS	46, 39 sous
1782	ANTONI DUBÉ	47, 12 sous
1783	PERE FORNÉS	12
1784	ANTONI MARANGES MOLINAS	4, 39
1785	FRANCESC MANEGAT	92
1786	FRANCESC XIMINIS	102
1787	MIQUEL ALECH	81
1788	JAUME TOLAGUERA	90
1789	PERE PUIG I BAIELL, pescador	156, 21 sous
1790	DIEGO CASELLAS	162, 79 sous
1791	CLIMENT CASAS, teixidor	108, 11 sous
1792	SALVI BRUGUÉS FERRER	120
1793	PERE CALLOL (alias Peixola)	106
1794	FRANCESC XIMINIS	183, 15 sous
1795	JOAN SARRET, mariner	226
1797	SALVI BRUGUÉS	97, 13 sous
1798	AMBROS OLIVERAS	75
1799	MIQUEL OLIVERAS PASQUAL	31, 11 sous
1801	MIQUEL ALECH	118, 15 sous
1805	JERONI BOIX PALAU	47
1806	JOAN ANTONI SUREDA	60
1807	MIQUEL OLIVERAS PASQUAL	38, 5 sous

4 "Llibre de Entradas y Axidas de la vila de Ampurias y La Escala"

L'any 1783 el govern de l'Estat va dictar la Reial Cèdula de 20 de febrer i l'any següent la de 7 de març, per les quals es donava llibertat d'arbitris i altres gavelles municipals que es poguessin exigir al comerç de peix fresc, salat, sec o de qualsevol altra manera, amb la finalitat de facilitar la circulació de peix cap als pobles de l'interior de la península. Malgrat tot veiem que a l'Escala es va seguir cobrant fins el 1807.

LES TRANSFORMACIONS DEL SEGLE XIX

Així com el mercat principal per al peix salat, al segle XVIII, era la costa del Languedoc, a partir del XIX serà Espanya. El nombre i la importància de les indústries de salaó varen augmentar en funció del progrés de la pesca, correlatiu a la minva de la navegació. Els pescadors seguien comerciant també amb els ports més propers com Barcelona. El 1844 un llagut salpà de l'Escala amb tres mariners i una càrrega de sardina premsada i altres mercaderies. Vaixells més grans anaven més lluny com el *San Antonio*, de l'armador Ramon Balaguer de l'Escala, que transportà, el 1802, des del port italià de Livorno, a la Ligúria, blat d'Alexandria, cànem de Bolonya i peixopalo o bacallà fumats sense premsar fins a l'Escala. Des del port de l'Escala s'exportava majoritàriament oli i sardines, i també arròs, carbó, ordi, llegums i llana. Les importacions eren majoritàriament de blat sucre, bacallà, cacau, cafè, canyella, blat de moro, taronges, pebre i productes químics i farmacèutics, entre d'altres.

Antiga etiqueta d'anxoves de Joan Callol i Callol. Cedida per Francesca Callol

Antiga etiqueta d'anxoves de Joan Callol i Callol. Cedida per Francesca Callol

Antiga etiqueta d'anxoves de Francesc Ros Sureda. Cedida pels germans Juhé Oriol

Antiga etiqueta d'anxoves de Josep Massafont. Cedida per Narcís Carreras

Antiga etiqueta d'anxoves de la marca La pubilla catalana. Cedida per Assumpció Costals

FÀBRQUES DE SALAÓ DE LA COSTA GIRONINA EL 1863

POBLACIÓ	HABITANTS	SALINS
SANT FELIU DE GUÍXOLS	6.515	7
PALAFRUGELL	4.888	6
L'ESCALA	2.386	5
BEGUR	1.612	5
BLANES	5.770	4
SELVA DE MAR	684	4
L'ESTARTIT	477	4
TOSSA	1.990	3
CADAQUÉS	2.418	2
PORT DE LA SELVA	1.265	1
ROSES	2.831	1
TOTAL		42

Un llibre de comptes de sal pertanyent al comerciant de sal de l'Escala, Josep Mornau i Manegat, de 1839 a 1849, aporta dades sobre la procedència de la sal que venia de les salines d'Eivissa i dels Alfac i que es distribuïa a través de l'Alfolí de l'Escala i el de Figueres. El registre diferenciava la sal que era comprada per al consum, de la venuda per a salaó. Així apareixen registrats, mes per mes, els rals de velló guanyats per la venda de sal per al consum de taula i "por las de salazón que han sacado los fomentadores". Aquesta dada indica que l'Alfolí de l'Escala proveïa de dos tipus de sal, una per al consum de taula i l'altra per a la salaó, que era més granada i més barata. Així mateix en els comptes també s'especifica les rendes que procedien de la sal venuda a l'Alfolí de Figueres. La paraula fomentadores apareix per primera vegada vinculada a la indústria de la salaó. Així, per exemple, el 1839, es varen vendre 5.905 fanegues de sal per a salaó a 6 rals la fanega varen suposar uns ingressos de 35.430 rals de velló. 6.425 fanegues de sal de consum, a 10 rals de velló la fanega, equivalien a 64.255 rals de velló i 10.986 fanegues de sal venuda a l'Alfolí de Figueres, varen donar 109.860 rals.

L'any 1863 l'estadista Martínez Quintanilla comptava 42 fàbriques d'anxoves a la costa gironina. La indústria ocupava unes 300 persones en sa major part dones. La salaó més important era la de sardina, mentre que la d'anxova, verat, tonyina i bonítol eren molt menors. Aquell mateix any les sardines salades pujaven a 57.248 arroves entre tots els pobles i les anxoves només 497 arroves, 1.440 de verat, 352 de tonyina i 80 de bonítol. La província marítima de Palamós, que agrupava aquests pobles, ocupava, el tercer lloc en quant a la indústria del peix salat, el segon en quant a la pesca i el primer en quan a sal consumida en relació a les altres províncies marítimes de Cartagena, a la qual pertanyia.

L'anàlisi de les matrícules industrials des de 1847 fins a 1900 confirma la presència d'uns deu fomentadors de pesca i salaó que, d'una manera continuada, varen donar feina a unes dues-centes persones, la major part dones.

A final del segle XIX es va fer el pas vers la indústria moderna de salaó. Fabricants italians, especialment sicilians i també de Gènova varen tenir un paper molt important en l'expansió de la indústria de la salaó, eren grans consumidors i establiren fàbriques al llarg del litoral al litoral cantàbric. Però també saladors catalans contribuïren a la seva expansió com els Serrats de l'Escala, que fundaren fàbriques a Lekeitio, Elantxobe i Vigo, que, a principi del segle XX donaven feina a prop de dues-centes persones i també a Bermeo, on encara existeix.

Malgrat la gran quantitat de fàbriques a la costa gironina, les úniques que varen perdurar, amb més o menys fluctuacions varen ser les de l'Escala. Yvette Barbaza atribueix la gairebé total desaparició d'aquelles, durant la segona meitat del segle XX, a un conjunt de factors: en primer lloc la fi de l'aïllament dels petits ports del litoral i també la reconversió de l'economia cap al turisme. A l'Escala la flota pesquera de peix blau nodria en abundància la matèria primera. Era el poble de la costa gironina més important en aquesta pesca, fet que farà que es mantingui la salaó al llarg de la major part del segle XX, fins que la crisi del sector pesquer obligarà a buscar l'anxova a d'altres indrets, però en aquest moment les fàbriques ja tenien un mercat plenament consolidat. El segle XX serà el de l'eclosió, la crisi i la reconversió cap al futur d'una indústria que junt amb la pesca va originar el poble de l'Escala.

Antiga etiqueta d'anxoves de Lluís Callol. Cedida per Núria Callol

Antiga etiqueta d'olives farcides d'anxova. Cedida pels germans Juhé Oriol

LA SALAÓ DE PEIX AL SEGLE XX

La pesca de peix blau amb les teranyines

A principi del segle XX es va començar a adoptar un nou sistema de pesca de peix blau que provenia del Cantàbric on s'anomenava *traïña* o *trainera*. A Catalunya es va dir de teranyina per similitud. També a partir de 1923 es varen començar a incorporar motors a les embarcacions que eren més grosses. Això va fer desaparèixer paulatinament la dependència de la força del vent a les veles i dels braços amb els remes.

El nou sistema consistia en una xarxa de 200 a 500 metres de llargada per uns 40 d'alçada que capturava el peix per encerclament. Es necessitaven dues barques: la gran, o teranyina, a bord de la qual anaven de cinc a deu mariners i una més petita, el bot de llums, menada per un sol home: el llumeter. Les dues barques sortien juntes i quan arribaven al lloc on podien capturar un banc de sardina o anxova, atret pels llums del bot, enganxaven un cap de la xarxa a l'embarcació petita, mentre la gran feia una volta deixant anar la xarxa i encerclant el peix. Tot seguit es tancava per sota i quedava com una gran bossa amb el peix a dins. Després es feia pujar el peix a la superfície on es capturava amb salabrets. Finalment es posava en caixes i es cobria de gel. D'aquesta manera un cop arribaven a port el peix ja no s'havia de desmallar.

A poc a poc els vells sardinals varen ser substituïts per les modernes embarcacions. L'Escala va arribar a tenir més de cinquanta teranyines amb els corresponents bots de llums. Junt amb Tarragona i Calafell, era el port de Catalunya on n'hi havia més. Les pesades teranyines i els bots s'havien d'avarar i treure a la platja cada dia. La maniobra de l'avarada exigia un gran esforç de coordinació. Es posaven cinc mariners per banda amb l'esquena encorbada i els ronyons contra l'embarcació. Al crit de "Oi vara va!" empenyien junts fins a desclavar la quilla i les escues dels pals, que, prèviament, s'havien untat de seu o greix de porc. Llavors la barca anava lliscant mentre el paler, el mariner encarregat dels pals, amb molta precisió, els havia d'anar posant sota la quilla perquè no quedés clavada a la sorra. Per aquest motiu a l'Escala els pescadors tenien el sobrenom d'*esquenapelats*. Aquesta situació es va haver de mantenir fins que l'any 1962, després de llargues reivindicacions, es va construir el nou port a la Clota, on un moll i els amarradors facilitaven la sortida i l'arribada de les barques. La platja de l'antic port va quedar desproveïda de la vida marinera.

La pesca i la salaó va estimular la feina dels mestres d'aixa i calafats a les drassanes i la dels barrillers. L'any 1930 encara hi havia cinc barrillers: Francesc Sala Ximinis i Pere Paltré Artigas, establerts al carrer Sant Pere i Jaume Sastre Taberner, Sebastià Burset i Grifoll i el seu fill, Ramon Burset i Sunyer, al carrer la Torre. De mestres d'aixa constaven: Salvador Sala Cardeñas, al carrer del Mig, Salvador Sala Granés, al carrer Enric Serra, Narcís Flaqué Bartrina al carrer del Port i Ramon Ferrer Illueca al carrer Sant Antoni. Actualment no queda cap barriller, ja que els barrils de fusta s'han substituït per el plàstic, i queden les drassanes Sala al port de la Clota. El mateix any constaven 430 pescadors enfront de 88 persones que es dedicaven a la pagesia. L'Escala encara era un poble predominantment pescador.

A partir de mitjan segle XX les noves tecnologies es varen anar incorporant a tot el procés pesquer permetent sortir més sovint a pescar, més lluny i amb més quantitat de captures. Les sondes i els radars varen substituir l'agudesesa dels sentits i l'experiència que es transmetia de generació en generació. Un altre factor, l'arribada del turisme a partir de 1960 va fer que molts pescadors joves abandonessin la tradició familiar

Antiga etiqueta d'anxoves de Joan Callol i Callol. Cedida per Francesca Callol

Antiga etiqueta d'anxoves d'Eugeni Juhé. Cedida pels germans Juhé Oriol

Antiga etiqueta d'anxoves d'Eugeni Juhé. Cedida pels germans Juhé Oriol

SALAZONES DE PESCADOS

RAMÓN TASIS FERRER

TELÉFONO 310138

LA ESCALA (GERONA)

Antiga etiqueta d'anxoves de Ramon Tasis. Cedida pels germans Juhé Oriol

es dediquessin a noves activitats. Actualment només queden cinc teranyines a l'Escala, una vintena d'embarcacions de tresmall i alguna de palangre de fons. Les espècies de peix més representatives són la sardina, l'anxova, el lluç la tonyina i el roger, com també el cargol punxenc o de vera. El que ahir era abundància de peix i dificultat tecnològica s'ha capgirat completament, ja que avui els pescadors s'enfronten a nous reptes i a un futur incert a causa de la manca de peix per l'esgotament del medi, que obliga a fer la veda biològica els mesos d'hivern.

Un cop arribat a la platja, el peix s'encantava. A la subhasta acudien els saladors i altres compradors. Amb una gradació decreixent començava la cantarella dels números del preu: 25, 24, 23... fins que al primer "Jo!", s'interrompia, ja que significava que un comprador hi estava interessat. Un cop venut, el peix es portava als salins per a ser conservat en sal o sortia cap a altres mercats com el de Barcelona. Antigament es comptava

Antiga etiqueta d'olives farcides d'anxova. Cedida pels germans Juhé Oriol

Antiga etiqueta d'olives farcides d'anxova. Cedida pels germans Juhé Oriol

Antiga etiqueta d'anxoves de Joan Galan

per quèrns, de cinc en cinc i es posava en coves. Cada cove de mil unitats era un *comptat*. Les peixateres també omplien les gorbres i feien la venda a la placeta del Peix. A l'època de les teranyines es posaven a terra les caixes de peix i allà mateix s'encantava. Actualment es fa a la llotja del peix del port de la Clota, on ja s'ha informatitzat el procés de la subhasta.

La salaó d'anxova i sardina

A mitjan segle XX la indústria de la salaó de peix era la més important de l'Escala, no només per el volum que representava la producció sinó també per el prestigi que havia adquirit i els mercats que abastava. Hi havia deu fàbriques que ocupaven un centenar de dones fixes tot l'any, xifra que augmentava en la temporada de la pesca de l'anxova. La producció era considerable i com que tot el peix salat que es produïa es consumia a Catalunya, es varen establir compradors al llarg de la costa, així com a Galícia i País Basc a fi de tenir suficient primera matèria per a elaborar. S'elaboraven uns cinc mil barrils d'anxova a l'any. La sardina també era important i la màxima producció es va centrar en els anys 1940, 1941 i 1942 durant els quals es varen envasar una mitjana de set o vuit mil cascós, mentre que el 1955 la producció va baixar fins a dos mil cascós. Aquest mateix any es va construir el cremador de peix a can Solés, que fabricava farina de peix com a adob orgànic i pinsos per al bestiar, prova de l'excedent de peix que ofería la pesca. Un dels principals mercats de salaó de l'Escala era França des de principi del segle XX fins a la I Guerra Mundial el 1914. Des de llavors el consum es va efectuar al país

Des de l'existència del port de l'Escala està documentada la salaó de peix. Els primers salins o fàbriques de salaó es varen establir al voltant de la Platja i el port d'en Perris. Quan arribaven les barques de pesca, la platja bullia d'activitat. Els saladors compraven l'anxova i la sardina que necessitaven i els pescadors la transportaven cap als salins, on l'activitat continuava tota la nit perquè pogués sortir als millors mercats l'endemà. En el registre de matrícules industrials de 1847 l'Escala comptava amb deu indústries dedicades a aquesta activitat que figura amb el nom de *Fomentadores de Pesca y Salazón*. Saladors de l'Escala, com Bertomeu Serrats i Puig i el seu nebot Rafel Callol Serrats varen fundar indústries al país Basc (Bermeo i Elantxobe) i Galícia (Vigo). També es varen establir a Llançà, Roses, Palamós i Sant Feliu de Guíxols. Joan Callol i Callol va exportar molt a tota Espanya i a Itàlia (Gènova), on hi havia el mercat principal de l'anxova.

*Fetes les caixes de sardina,
amb paper de classe fina
i un sello especial,
que diu: Visca en Ratxelet
i els seus discos vivents!
Hi treballa la Sant Crista
i la Marta Vicens.*

*També hi treballa la Maruja
la nena Polissona
i també la bessona.
I anant treballant
l'anxova van esganyant
i nosaltres l'anem embarrilant*

*La fàbrica del salat
és bona i saludable.
Noies, si voleu venir,
aquí treballareu
i al mateix temps
us divertireu.*

Aquesta cançó, transmesa per Marta Vicens, la cantaven les treballadores de la fàbrica d'anxoves de Joan Callol Callol, *Ratxelet*, vers l'any 1940. La primera estrofa la varen fer la Rosita *Gallinaire* i l'Enriqueta Rúbies. Les dues últimes estrofes les va fer la Marta Vicens.

Els registres de matrícules industrials

A través del registre de matrícules industrials es pot fer el seguiment de les persones que varen crear indústries de salaó de peix. En els registres figuren com a "fomentadores de pesca i salazón". En el requadre que s'adjunta la llista de noms està posada per ordre d'aparició al registre de matrícules industrials, expressant les diferents ubicacions de les fàbriques o magatzems i els anys d'exercici de la professió. Es pot observar com sempre hi va haver una mitjana de deu indústries que donaven feina a deu o vint dones cada una segons les èpoques, al llarg de l'any. El màxim va ser l'any

1847 amb catorze fàbriques registrades. A partir de l'any 1900 i fins a 1930 hi ha anys en què els mateixos cognoms dels fomentadors de pesca i salaó consten dedicats a la venda de peix fresc a l'engròs.

El mateix passa als anys 40 i fins al 1951, quan ja tornen a aparèixer com a fàbriques de salaó. Durant els anys 1937-38 no hi ha matrícules industrials ja que s'estava en plena Guerra Civil. A la llista s'ha respectat la denominació amb què apareixen al registre. El 1944 apareix "Venta de pescado fresco y salado". Durant la dècada dels cinquanta del segle XX, per la manca de pesca, molts saladors havien de comprar la sardina i l'anxova en salmorra en fàbriques de salaó del Cantàbric. Durant tot aquest període, amb lleugeres oscil·lacions sempre es mantingueren unes deu fàbriques de salaó. Molts saladors varen començar com a venedors de peix fresc a l'engròs.

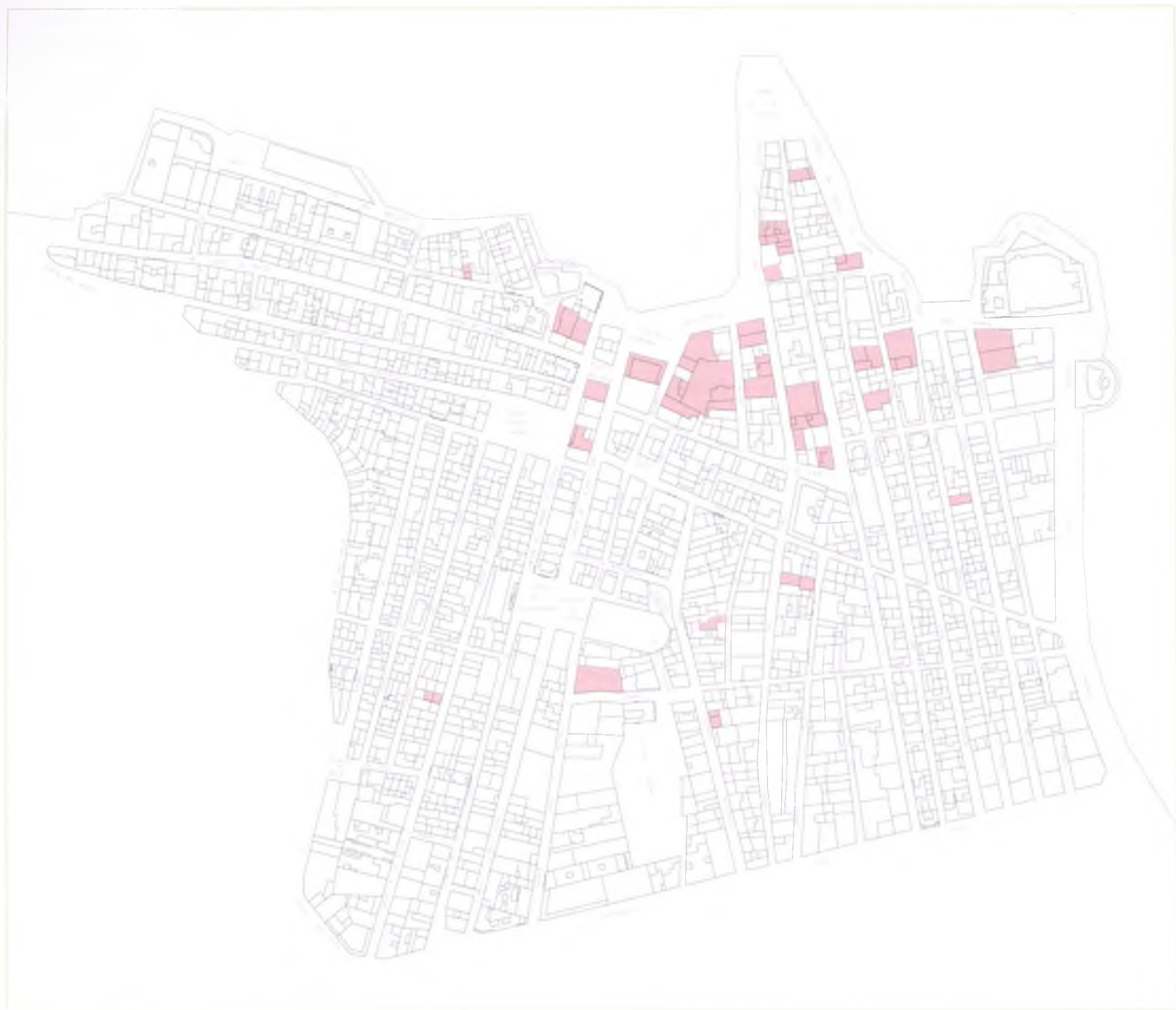
FOMENTADORS DE PESCA I SALAÓ INSCRITS EN EL REGISTRE DE MATRÍCULES INDUSTRIALS ENTRE ELS ANYS 1846-1979

JAUME TOLAGUERA	1846	Fàbrica de salaó
FRANCESC D'ASÍS CALLOL, c/ St Pere	1846-57	Fàbrica de salaó
RAMON MORNAU I ROURA, c/ de la Torre	1846-51, 57, 62-71	Fàbrica de salaó
AGUSTÍ RAMOS	1846-48	Fàbrica de salaó
FRANCESC MANEGAT I CALLOL	1846	Fàbrica de salaó
MIQUEL SELLÉS I BALLESTER	1846	Fàbrica de salaó
DIEGO PUIG I LLEAL	1846-51	Fàbrica de salaó
ANTONIO MUÑOZ	1846-51	Fàbrica de salaó
BARTOLOMÉ SERRATS I PUIG c/Cortaroles, St. Pere, de les Roques	1846-89	Fàbrica de salaó
al Codolar i, c/ de les Roques	1883-86	Fàbrica d'escabetx
MIQUEL PUIG	1846	Fàbrica de salaó
ESTEVE OLIVERAS I MAÑACH	1847-49	Fàbrica de salaó
PERE PUIG I MARANGES, c/ Major	1847-57, 63-74	Fàbrica de salaó
ANTONI DUBÉ, c/ del Port	1847-1849	Fàbrica de salaó
RAFEL ALECH	1847-49	Fàbrica de salaó
JOAN TORRENT	1849	Fàbrica de salaó
FRANCESC MANEGAT I PUIG	1854-55	Fàbrica de salaó
PERE PUIG I MARANGES	1854	Fàbrica de salaó
SEBASTIÀ SIMON	1854-56	Fàbrica de salaó
RAFEL PUIG I LLEONART, c/del Port	1854-57	Fàbrica de salaó
JOSEP BOFILL, c/ del Tint (actual Maranges)	1855-57	Fàbrica de salaó
JOSEP ALECH I SIMON, c/ del Port	1855-57, 64-65	Fàbrica de salaó
PERE PASCUAL, c/ de Gràcia	1857	Fàbrica de salaó
RAFEL CALLOL I ROCA, Plaça Nova, c/ Perris	1857-58, 70-74, 76-83	Fàbrica de salaó
JOSEP DUBÉ i JULI, c/ del Port	1858-74, 77-80	Fàbrica de salaó
MIQUEL CALLOL I XIMINIS, c/ de les Roques (actual Puig Sureda)	1867-82	Fàbrica de salaó
JOSEP TOLAGUERA, c/ de les Roques (actual Puig Sureda)	1871-73	Fàbrica de salaó
JACINT CALLOL, c/ de la Torre	1871-72	Fàbrica de salaó
RAMON OLIVERAS BRUGÉS, c/ St. Pere	1873-74	Fàbrica de salaó
RAFEL SOLÉS I PASQUAL, c/ de la Torre, Port	1873-74, 76-82	Fàbrica de salaó
ISIDRE BOFILL, de la Torre	1876-78	Fàbrica de salaó
JOAN MACAU, c/ Santa Màxima	1877-82	Fàbrica de salaó
FRANCESC CALLOL I JULI, c/ de les Roques St. Pere,	1877-82	Fàbrica de salaó
JOSEP SERRATS (menor), c/ de la Torre De les Roques	1878-82	Fàbrica de salaó
LLUÍS AIGUESVIVES, c/ Codolar	1878-80	Fàbrica d'escabetx
JOSEP DUBÉ I MARTÍ, c/del Port	1880-85	Fàbrica de salaó
PERE RAMOS I Cia., c/ Codolar	1880-82	Fàbrica d'escabetx
PERE RAMOS I DONJÓ, c/ de la Torre	1884-91	Fàbrica d'escabetx
RAFEL CALLOL SERRATS i Cia., c/ de les Roques, St. Pere, del Port	1883-89	Fàbrica de salaó
RAFEL CALLOL SERRATS i Cia.,c/ del Port Perris, 1	1889-99	Fàbrica d'escabetx
SRS. ORIOL I BOFILL, c/ del Port	1886-89	Fàbrica de salaó
PERE BOFILL I Cia., c/ del Port	1889-93	Fàbrica de salaó

PERE BOFILL I PI I Cia., de la Torre, 12	1893-97	Fàbrica de salaó
MIQUEL CALLOL I XIMINIS, c/ Sant Pere, 9 i 7	1899-19, 1922-29	Venda peix major
JOAQUIM DUBÉ I CALLOL, c/ Escorxador, 20	1901-03	Fàbrica de salaó
FRANCESC BALLESTA RAMIS, Sta. Màxima, 9, Plaça Nova	1901-03	Venda peix al major
JOSEP BOFILL COLOMEDA, c/ Torre, 34 i 38	1901-05, 1915	Venda peix al major
MIQUEL CROS I DUBÉ, c/Major, 1	1901-03	Venda peix al major
MIQUEL SERRATS I PUIG, c/ Roques, 14, Sant Pere, 15, Bonaire, 3	1901-03, 1906-20	Venda peix major
VDA. DE RAFEL SOLÉS c/ Port, 43	1901-02	Venda peix al major
RAFEL CALLOL I PASCUAL, Santa Màxima, 3	1902	Fàbrica de salaó
RAFEL CALLOL I PASCUAL, c/ Pi i Margall, Port, 35	1920-25	Venda peix al major
JOSEP TOLAGUERA BUSQUETS, c/ de les Roques, 9	1902	Venda peix al major
JOSEP SUREDA I CALLOL, c/ Alfolí, 6	1914-20	Venda peix al major
GERMANS HUGAS, c/ de les Roques, 7	1915-16	Venda peix al major
JOSEP CALLOL I SERRATS, c/ Santa Màxima, 7, Bonaire, 1	1920-29, 42, 44	Venda peix al major
JOSEP CALLOL I SERRATS, c/ Bonaire, 1	1930- 33, 36, 44-45	Fàbrica de salaó
PERE SOLÉS I DELAIGUA, c/ Bonaire, 3, c/ Escorxador, 14	1921-28	Venda peix al major
EUGENI JUHÉ I BRUGUERA, c/ Alfolí, 6, Santa Màxima, 1	1921-30, 39-42 44	Venda peix al major
EUGENI JUHÉ I BRUGUERA, c/ Santa Màxima, 1	1930-32, 44	Fàbrica de salaó
EUGENI JUHÉ I BRUGUERA, c/ Santa Màxima, 1	1943-45	Fàbrica de farcir olives
FRANCESC CALLOL XIMINIS, c/ Bonaire, 3, Port d'en Perris	1923-29	Venda peix al major
FRANCESC CALLOL XIMINIS, Port d'en Perris, 11	1930- 33	Fàbrica de salaó
RAFEL CROS I BAYÓ, c/ de l'Hospital, 13 (Joan Massanet), Santa Màxima, 9	1922-33, 39-42, 44	Venda peix al major
RAFEL CROS I BAYÓ, Santa Màxima, 9, c/ del Port, Enric Serra	1930-33, 36,44,51	Fàbrica de salaó
JOSEP CALLOL I JOANA, c/ del Port, 29	1923-24	Venda peix al major
JOAQUIM PUIG I MASSAGUER, c/ de les Roques, 9	1923-24	Venda peix al major
JOSEP ORIOL I JULI, Bonaire, 1	1924-26	Venda peix al major
JOSEP ORIOL I ROCA, c/ Perxel, del Port, 8, Perxel	1924-33, 36, 39-42	Venda peix al major
JOSEP ORIOL I ROCA, c/ del Port	1944, 51	
JOAN SUREDA I FARRÉS, de la Torre, 14 i 16	1924-33, 36, 39-42	Venda peix al major
JOAN CALLOL CALLOL, c/ del Port, 35	1925-29, 36, 39-44	Venda peix al major
JOAN CALLOL CALLOL, c/ de l'Escorxador,14, Port, 10 Vista Alegre,4	1930-33,44,51-55, 58-79	salaó
RAMON SUREDA FORNÉS, c/ Hospital, 6	1929-32	Venda peix al major
CONSOL FARRARÓS BOSCH, c/ de l'Escorxador	1929-	Venda peix al major
RAMON HUGAS MUT, c/ de l'Escorxador	1929-33	Venda peix al major
JOSEP MASSAFONT BOHÉ, c/ Nou, 39, Alfolí, 1, Enric Serra, 1	1929-33, 36, 39-42	Venda peix al major
JAUME RAMIS VICENS, Platja, Enric Serra, 1	1930-33	Venda peix al major
LLUÍS CALLOL I BATALLA, c/ Sant Pere, 7	1930-32, 36, 44, 51-62	salaó
LLUÍS CALLOL BATALLA, St. Pere, 7	1936, 39-41, 44	Venda peix engròs
JOSEP SUNYER BADIA, c/ del Port	1930-32, 51-55, 58, 59	salaó
JOSEP SUNYER BADIA, c/ del Port	1936, 39-42	Venda peix al major
PÒSIT PESCADOR, Alfolí, 6	1931	Fàbrica de salaó
FRANCESC CALLOL PASCUAL, Bonaire, 1	1939	Venda peix a l'engròs
FRANCESC CALLOL PASCUAL, c/ del Port, Bonaire, 1	1945, 51, 58-79	Fàbrica de salaó
JOAN CALLOL SAGRÓ, Sta. Màxima, 3	1939-42	Venda peix al major
PERE DURAN MATAS, Perris, 2	1939	Venda peix al major
JOSEP MITJAVILA NICOLAU, Port, 33	1939	Venda peix al major
CARLES SUREDA VIÑAS, Port, 11	1939-42,55	Venda peix al major
RAMON TASIS FERRER, Port, 35	1939-42	Venda peix al major
RAMON TASIS FERRER, Port, 35	1944, 55, 58-68	Fàbrica de salaó
RAFEL VILABRÚ FLAQUÉ, Port, 33	1939-41	Venda peix al major
MIQUEL BOFILL BALLESTA	1951	Fàbrica de salaó
JOAN COLOMEDA SASTRE, c/ del Port	1951,52, 54	Fàbrica de salaó
JOSEP COLOMEDA FLAQUÉ, c/ Poca Farina	1955	Fàbrica de salaó
MARTÍ SOLÉS ANDREU, c/ del Port, Alfolí, 3, Enric Serra, 10	1951, 58-76	Fàbrica de salaó
PERE JUHÉ SUREDA, c/ Santa Màxima, 1	1955	Fàbrica de salaó
MANEL ROS LLORENS, c/ de la Torre, 5	1956	Fàbrica de salaó
JOSEP FIGUERAS FONTDEVILA, c/ del Port, de la Torre	1958-77	Fàbrica de salaó
RAFEL CALLOL BORDAS, c/ Perris, 21, Torre, Sol, 12	1958-76	Fàbrica de salaó
MIQUEL JUHÉ SUREDA, c/ Santa Màxima, 1	1958-65	Fàbrica de salaó
PERE SOLÉS ANDREU, c/ Llevant	1977	Fàbrica de salaó
MAGDALENA SUREDA PASCUAL	1962	Venda peix engròs
MAGDALENA SUREDA PASCUAL c/ Port, 33	1968-86	Fàbrica de salaó
HERMÍNIA ESPONELLÀ CALVET, c/ Riera, 40	1977	Fàbrica de salaó
JOSEP SUREDA LLACH, Torre, 16	1962	Venda Peix fresc i salat
ENRIC GRIVÉ CORNEY, Lliberació, 7	1962	Venda Peix fresc i salat

Plànol del nucli antic de l'Escaló amb la ubicació de les antigues fàbriques de salaó, realitzat per Gerard Martínez. Ajuntament de l'Escaló

LES FÀBRICUES DE SALAÓ A L'ACTUALITAT

L'increment de la demanda ha fet que els anxovers provessin de salar anxova procedent d'altres mars, però la millor és l'espècie *engraulis encrasicolus*, i, sobretot, la que s'estén per la banda occidental de la Mediterrània, des del nord d'Àfrica al golf de Lleó. La salaó d'anxova continua encara avui dia amb set indústries: Anxoves de l'Escaló (Magdalena Sureda), Anxoves casa Bordas, Anxoves Fill de J. Callol i Serrats, Salaons Solés, Anxoves El Xillo, Salaons Figueras i Anxoves Els Pescadors de l'Escaló. Les 5 primeres pertanyen a la Unió de Saladors Històrics Anxova de l'Escaló. Solés i Figueras, a més d'anxova, salen sardina. Totes aquestes empreses estàn situades fora del nucli urbà i donen feina a més de dues-centes persones, majoritàriament dones. El sistema de salaó és el mateix que a l'antiguitat, sense additius, ni conservants, però adaptat a les noves normes de sanitat.

Actualment les fàbriques de salaó de l'Escaló, a més de la fabricació tradicional, d'anxova en sal i sardina de la costa, han incorporat nous productes al mercat, com el filet d'anxova conservat en oli d'oliva, la tonyina i el bonítol en oli i en escabetx, el paté, l'olivada i la crema d'anxoves, el boqueró o anxova en vinagre i han recuperat la producció d'olives farcides d'anxova. La gran tradició saladora de l'Escaló i la distribució mundial, ja que s'exporten fins al Japó, va fer que l'any 1988 es creés la Denominació de Qualitat ANXOVA DE L'ESCALÓ i, actualment, està en vies de ser INDICACIÓ GEOGRÀFICA PROTEGIDA, que reconeix la salaó tradicional i el gust característic que les identifica arreu del món.

Fent un pot d'anxoves en una fàbrica de l'Escaló.
Foto: Pere de Prada

BIBLIOGRAFIA I FONTS

ARXIU DE PERALADA. Plet entre la vila d'Empúries i el Cabildo de la Catedral de Girona, (XVI-XVII)

ARXIU DE CASTELLÓ D'EMPÚRIES. Fons Comtat d'Empúries (d.10977. f.84-96).

ARXIU HISTÒRIC DE L'ESCALA. Llibres del Comú. "Llibre de Entradas y Axidas de la vila de Ampurias y La Escala, 1734". Llibre de comptes del pescador Jeroni Masas, 1683, cedit per Benet Poch. Llibre de comptes de sal de 1840 cedit per Marina i Roser Carrascal. Matrícules Industrials (1846-1986).

ARXIU HISTÒRIC DE GIRONA. Protocols notariais. Notaria de Verges.

BARBAZA, Yvette, El paisatge humà de la Costa Brava, edicions 62, Barcelona, 1988.

Estudi de l'anxova de l'Escala. Grup d'Estudis Alimentaris. Universitat de Barcelona, 1993.

BOIX LLONCH, Lurdes i altres, Dels mercaders d'Empúries als pescadors de l'Escala, Ajuntament de l'Escala i MAC – Empúries, 2012 i L'Alfollí i la Festa de la Sal, Ajuntament de l'Escala, 2007.

ESTEBAN SASTRE, Marina, L'Escala, un exemple de supervivència, Ajuntament de l'Escala, 2001.

FERRER I GIRONÈS, Francesc, L'economia del set-cents a les comarques gironines, Cambra de Comerç Indústria i Navegació de Girona, 1989.

HOMOBONO, José Ignacio i altres, Conservas de pescado y litografía en el litoral cantábrico, FEVE Dirección de Comunicación, 1993.

MADOZ, Pascual, Diccionario Geográfico, Estadístico e Histórico de España y sus posesiones de Ultramar, Madrid, 1845-1850.

MARTÍNEZ QUINTANILLA, Pedro, La provincia de Gerona. Datos estadísticos, Girona, 1865.

SALA BALAGUER, Francesc, "Mariners i patrons", a Fulls d'Història Local, núm. 9, Ajuntament de l'Escala, desembre, 1989.

SAÑEZ REGUART, Antonio, Diccionario histórico de los artes de la pesca nacional, Madrid 1791-95.

PETIT DICCIONARI DE LA SALAÓ DE PEIX

Anengada: arengada, sardina salada i premsada.

Anxova: nom que es dona a l'Escala tant si és fresc (seitó) com salat.

Brou: salmorra, aigua amb una gran quantitat de sal dissolta.

Bullola: Bujola o buiola, recipient de forma rodona, com una palangana de fusta, on es posava una mica de brou amb sardines o anxoves i es col·locava damunt de la pastera per a tenir el peix a mà.

Casco: casc, recipient rodó, de fusta de pi, per a conservar arengades.

Confita: confitada, salada. Es diu de la sardina o l'anxova quan ja són al punt de maduració.

Esganyar: treure el cap i la tripa de l'anxova, també es diu escaparrar.

Fonar: acció de tapar el casc d'arengades amb fustes ajustades al final amb un cercol

Fonsos: fustes per tapar el casc d'arengades, habitualment de pi.

Pastera: obrador, taula vorejada amb un tauló d'uns 10 cm, on les dones salaven el peix, amb una lleugera inclinació perquè llisqués el suc en un tinar de fusta. Les antigues de fusta han estat substituïdes per les de plàstic o acer inoxidable.

Salí: denominació antiga de la fàbrica de salaó.

Salador: nom que es donava als industrials saladors, propietaris de les fàbriques.

Sescle: cercol o cercle, de fusta de castanyer, amb què s'ajustaven els barrils i els cascos.

Tinar: dipòsit de fusta o construït d'obra al voltant de la fàbrica, on es posava el peix en sal o salmorra quan arribava als salins. Actualment són d'acer inoxidable.

Lurdes Boix i Llonch

Reconstrucció de la sèrie pluviomètrica

L'Escala (1913-2014)

1-CLIMATOLOGIA I SÈRIES CLIMÀTIQUES:

El clima d'un indret o d'una regió és la successió dels diferents temps meteorològics registrats al llarg d'una sèrie d'anys prou llarga com per a caracteritzar la seva atmosfera.

Segons l'Organització Meteorològica Mundial (OMM), el període de temps mínim i necessari per a caracteritzar climàticament un indret és de 30 anys consecutius. Aquest interval temporal és considerat com estàndard, però canvia segons la variabilitat intrínseca del territori a estudiar. Per exemple: en indrets mediterranis és obligatori superar aquest llindar perquè aparegui significació estadística (vàlida o força en les dades), mentre que en indrets atlàntics del nord peninsular, amb pluviometria més regular, no és necessari arribar a la trentena d'anys.

La climatologia es pot definir com la ciència o branca científica que s'encarrega de l'estudi i caracterització dels diferents climes del món. Està íntimament relacionada amb la meteorologia i la física, ja que se'n nodreix directament amb base de dades i observacions, i, a més a més, està també interrelacionada amb l'estadística i les matemàtiques, car aquestes s'encarreguen del tractament numèric de les dades. Tampoc es pot desvincular de la geografia, ja que per a l'estudi del clima és obligatori el coneixement del territori en profunditat.

Per tant, la caracterització del clima d'un determinat territori o indret es basa en la seva sèrie climàtica observada i enregistrada per l'instrumental meteorològic adequat i reglamentari.

2-INSTRUMENTAL I OBSERVACIÓ METEOROLÒGICA A L'ESCALA:

Per a que una sèrie climàtica sigui vàlida i representativa, és essencial que l'observació de dades meteorològiques sigui escrupolosa, amb l'instrumental adequat i en bon manteniment, i que la mesura estigui sempre presa en un mateix indret o ubicació. Per tant, el paper de l'observador meteorològic és cabdal. La persona encarregada de l'observació ha de vetllar per una bona recollida de dades i també vigilar que l'instrumental (manual o automàtic) no doni mesures fora de mare.

En la present, l'instrument bàsic és el pluviòmetre. Un pluviòmetre (totalitzador) mesura la precipitació o pluja recollida en un indret en mm o l/m². Una evolució del pluviòmetre és el pluviògraf (Jardí), el qual mesura intensitat de precipitació, és dir, la pluja caiguda en un determinat espai de temps, representat per mm/min o bé mm/h. En el cas de l'Escala, no es té constància de l'existència d'aquest instrument més específic.

Ubicació dels diferents observatoris meteorològics dels que disposem dades

Les dades recollides per elaborar o reconstruir aquesta sèrie climàtica provenen de 5 observatoris diferents:

OBSERVATORI	PERÍODE	TIPUS
Casa Forestal d'Empúries (SMC)	1913-1969	Manual
Frutícola (Salvador Gispert-Sauch)	1970-2012	Manual
IES El Pedró (Quim Teixidor)	2003-2012	Automàtica
Closa d'en Llop (Benjamí Gallegos)	2009-2014	Automàtica
Club Nàutic	2008-2014	Automàtica

La Casa Forestal d'Empúries va ser la pionera en l'observació meteorològica a l'Escala. L'any 1913 s'hi va instal·lar un pluviòmetre manual oficial del tipus "Hellmann", amb el qual es recolliren dades per un període de 56 anys de forma consecutiva, el que suposa gairebé dos períodes climàtics de 30 anys. La seva resolució era de 0,1 mm i, per tant, un instrument molt precís. S'ha de dir, però, que aquesta sèrie climàtica té llacunes en determinats mesos i anys: els primers anys d'observació (de 1913 a 1922) són els menys constants; després destaca la interrupció fruit de l'esclat i avenç de la Guerra Civil (anys 1936 a 1938), i, per últim, es desconeix la raó, però entre el 1963 i 1966 també hi ha molts períodes sense dades arxivades.

Sèrie pluviomètrica de l'Escala 1913-2013 (Pluviometria anual).

El cas de la Frutícola és un clar exemple de l'estreta relació entre la pagesia i la meteorologia. El pagès depèn el 100% de les condicions meteorològiques de l'any en curs i, alhora, els seus conreus responen a unes condicions climàtiques i del terreny, les quals determinen un gran percentatge de la seva producció i fisiologia. La Frutícola disposa d'un altre pluviòmetre manual, en aquest cas del tipus de forma cònica i normalment de color verd o transparent. Segur que més d'un dels lectors en pot tenir un d'aquests al terrat, hort o jardí. La resolució de l'instrument és de 0,5 mm. La sèrie de dades disponibles que aporta s'allarga 41 anys, de 1971 a 2012, el que correspon a un rang superior al període climàtic estàndard. En aquest cas, la sèrie és molt més constant i amb pocs mesos sense dades.

Les estacions de l'IES El Pedró, de la Closa del Llop i del Club Nàutic corresponen a models d'instrumental automàtic, de la marca americana "DAVIS". L'estació es compon d'un conjunt de sensors, els quals mesuren les diferents variables meteorològiques, entre elles la pluja. El pluviòmetre funciona per un sistema de balancins, on cada tombada o bolcat correspon a una mesura, normalment en una resolució de 0,2 mm.

La sèrie més antiga s'inicia a l'any 2003, amb l'estació de l'IES El Pedró, i les altres dues, Closa d'en Llop i Club Nàutic, són més contemporànies. Entre aquestes tres sèries es disposa d'un període de 10 anys sense cap interrupció de dades.

Imatge de la Casa Forestal d'Empúries l'any 1910. Font: Fundació IberiaGraeca

Pluviòmetre oficial model "Hellmann"

Model de pluviòmetre cònic, verd i de plàstic

"Davis Vue" (Closa d'en Llop)

"Davis Vantage pro 2" (Club Nàutic)

3- RECONSTRUCCIÓ I ANÀLISI DE LA SÈRIE PLUVIOMÈTRICA A L'ESCALA (1913-2014):

Un cop s'han recopilat totes les dades en format mensual i anual, comença el procés de reconstrucció de la sèrie i el treball amb les dades en brut, per tal d'oferir uns resultats significatius i interpretables.

La sèrie s'allarga durant 101 anys (1913-2004), malauradament amb algunes llacunes de mesos i anys sense dades, com ja s'ha comentat anteriorment. D'aquesta manera, la següent taula mostra, de cadascun dels mesos, el número d'anys dels que es disposen dades (exemple: tenim dades de 97 generos)

Cal fer constar que no s'ha pogut fer una suma de la pluviometria total anual d'un total de 15 anys:

**1913 / 1914 / 1917 / 1918 / 1919 / 1920 / 1921 / 1925
1932 / 1936 / 1938 / 1963 / 1964 / 1965 i 1966.**

Això es degut a que falla/en algun/s mes/os o bé que falla tot l'any sencer de dades.

Que es disposi de dades de més de 90 anys en tots els mesos vol dir que s'engloben tres períodes climàtics de 30 anys. És una sèrie amb alta significació estadística i, per tant, una sèrie de dades prou fiable per a un estudi climàtic.

MES	Nº ANYS
Gener	97
Febrer	96
Març	95
Abril	95
Maig	96
Juny	92
Juliol	93
Agost	91
Setembre	91
Octubre	92
Novembre	94
Desembre	94

Nº d'anys dels que disposem dades.

Pluviometria anual:

Tot seguit es presenta la primera gràfica corresponent a la pluviometria total anual de la sèrie. Per a la construcció de la gràfica s'han unificat les dades dels 5 punts d'observació i s'han representat de forma continuada.

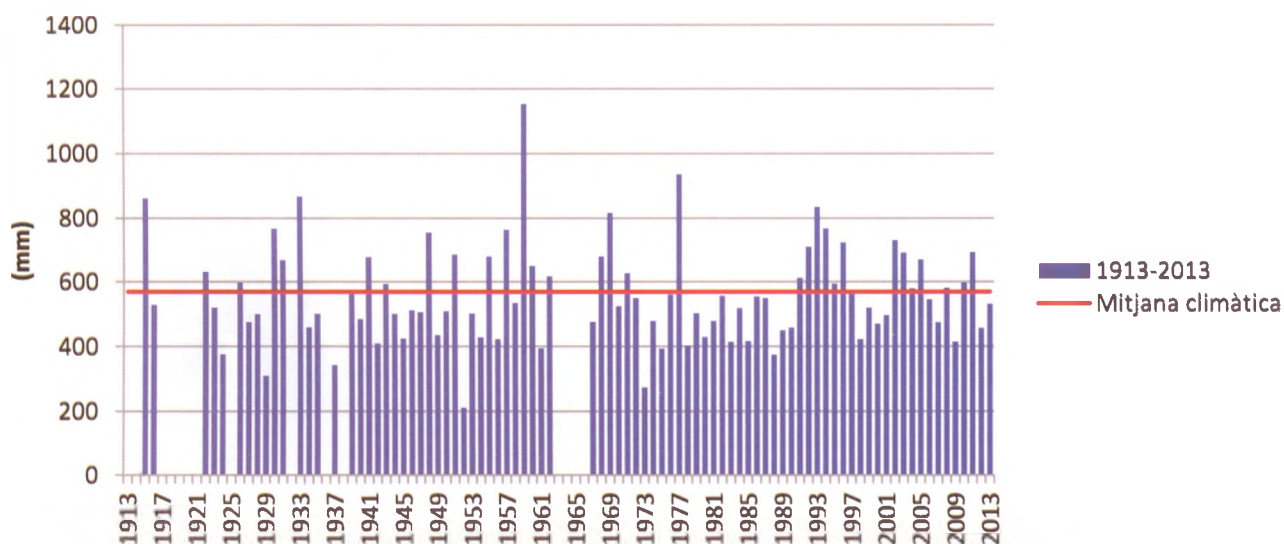
En el període estudiat (1913-2014), la mitjana de pluviometria anual es situa en 568,6 mm. Es pot veure la gran variabilitat interanual, una característica intrínseca de la precipitació i que fa molt difícil el seu tractament estadístic per tal de treure'n alguna conclusió. Per tant, no podem es pot dir gaire res de la seva evolució, ja que no mostra tendència significativa cap un augment o retrocés al llarg del període estudiat.

OBSERVATORI	MITJANA ANUAL	SÈRIE
L'Escala (Alt Empordà)	568,6mm	1913-2014
Figueres (Alt Empordà)	572,6mm	1951-2012
Roses (Alt Empordà)	567,8	1996-2014
Sant Pere Pescador (Alt Empordà)	535,6mm	1989-2014
L'Estartit (Baix Empordà)	599,5mm	1966-2014
Sobrestany (Baix Empordà)	687mm	2001-2014
Torroella de Montgrí (Baix Empordà)	671mm	2001-2014
La Bisbal (Baix Empordà)	710mm	1988-2009

Pluviometria mitjana anual en diferents observatoris empordanesos.

Aquesta dada és sorprenent des d'un punt de vista climàtic i confirma que, climàticament, l'Escala té més similituds a la plana de l'Alt Empordà que no pas a l'Empordanet, Terraprimos o voltants del massís del Montgrí.

Pluviometria l'Escala 1913-2013

La plana de l'Alt Empordà conforma una ombra pluviomètrica² a sotavent dels últims contraforts dels Pirineus i molt influenciada pels embats de la tramuntana. El major percentatge de precipitació, al llarg d'un any natural, correspon a situacions de llevant i a tempestes o grops que baixen de NW a SE. L'entrada de la tramuntana acostuma a diluir les pluges de caire frontal, sobretot a la primavera i hivern, fronts que es mostren molt més actius a contrades més interiors i de muntanya.

La importància orogràfica i fluvial és cabdal. Els rius, en el cas que ens ocupa la Muga, el Fluvià i, sobretot, el Ter, conformen límits i obstacles naturals en cas de tempesta, així com el massís del Montgrí esdevé una partió pluviomètrica entre l'àrea influenciada pel Baix Ter i el corredor dels Terraprimis i la plana de l'Alt Empordà.

La propera taula recull els 10 anys amb major pluviometria de tota la sèrie. Al capdamunt de tot es situa l'any 1959, amb una desviació de +584,4 mm respecte la mitjana, és a dir, més del doble. Aquella anyada, els mesos de febrer (170,2 mm), març (198,5 mm), setembre (391,8 mm) i octubre (227,1 mm) van presentar uns registres de precipitació estratosfèrics. Els llevants d'hivern, primavera i tardor van ser els responsables d'aquesta pluviometria tant exagerada.

Per copsar la gran irregularitat del clima mediterrani també és interessant veure com la pluja d'un sol mes pot maquillar un any de greu sequera. És el cas evident del 1994: entre gener i setembre es van recollir 213 mm (el 57% del que era l'habitual), però durant l'octubre, en un sol mes, es van enregistrar 508 mm, un 584% més que la mitjana mensual i un 66% de tota la pluja caiguda aquell any. Aquell octubre històric va convertir un any extraordinàriament sec i càlid en el setè més plujós de la història, pel que fa a les dades.

ANYS	PRECIPITACIÓ (mm)
1959	1153
1977	936,5
1933	867
1915	861,2
1993	834
1969	816,6
1994	767,5
1930	766,9
1957	763,7
1948	755,1

Els 10 anys més plujosos a l'Escala (1913-2014).

Pluviometria estacional:

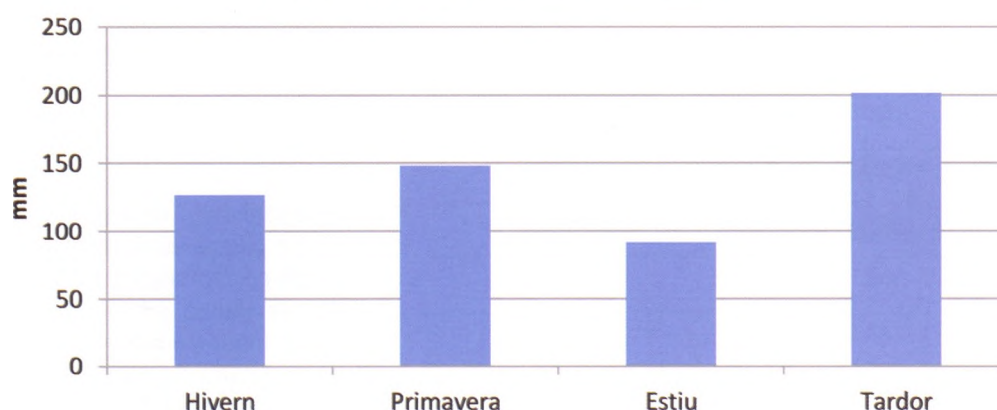
El règim pluviomètric estacional indica quines estacions són les més plujoses i quines ho són menys. L'Escala, tal com passa a tot el sector litoral i a la major part del prelitoral de Catalunya, està sota un règim de tardor-primavera-hivern-estiu, ordenat de major a menor pluviometria. Aquesta és una característica intrínseca del clima mediterrani.

A la tardor i primavera sovintegen les situacions de llevant o embossaments d'aire fred, els quals acostumen a portar aiguats i temporals de pluja molt destacables, amb un pes significatiu en el % de pluja acumulada durant tot l'any. L'estiu és l'època més eixuta de totes i quasi tota la pluja caiguda és fruit de les tempestes i grops de mitja tarda o vespre. L'hivern, amb un domini implacable de les situacions de tramuntana o bé fronts atlàntics de garbí, es pot considerar també com a època seca. Malgrat això, alguns llevants de desembre i febrer poden provocar hiverns molt plujosos (com als anys 1930, 1933, 1959, 1996, 2004 i 2010).

ESTACIÓ	PLUVIOMETRIA	RÈGIM PLUVIOMÈTRIC
Hivern	127,3mm	TPHE
Primavera	148,16mm	
Estiu	91,64mm	
Tardor	201,5mm	

Règim pluviomètric estacional a l'Escala (mitjana estacional 1913-2014).

Pluviometria estacional

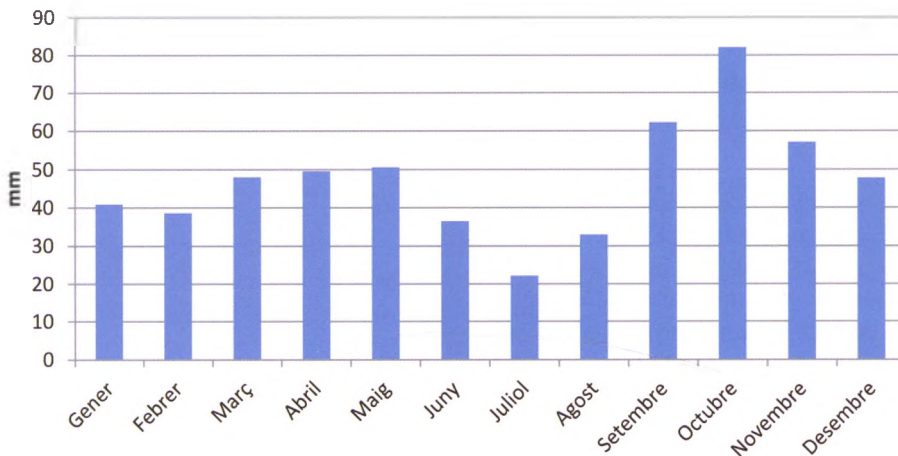

Pluviometria mensual:

Si s'augmenta la resolució temporal, es pot veure com es distribueix la precipitació mensual al llarg de l'any. La taula i la gràfica següents il·lustren aquesta distribució:

La distribució mensual està marcada per dos màxims anuals: la primavera (març-abril-maig) i tardor (setembre-octubre-novembre). El mínim es situa clarament a l'estiu, on juliol i agost són els dos mesos més secs de tot l'any. El màxim anual és octubre, amb una mitjana de 82 mm, i el mínim el dona juliol, amb 22,2 mm de mitjana. Cal indicar que aquest patró es repeteix a la majoria d'observatoris costaners de Catalunya.

Pluviometria mitjana mensual a l'Escala (1913-2014)

Pluviometria mitjana mensual a l'Escala.

L'octubre és un mes de llevants i situacions purament mediterrànies, en el que sovintegen els aiguats puntuals o distribuïts en episodis de 2 a 4 dies. Dins de l'estació més plujosa, setembre i novembre són molt més irregulars. "Setembre eixuga les fonts o s'emporta els ponts" diu la dita popular i no li falta pas raó, ja que en el decurs dels anys es combinen setembres molt eixuts (0-20 mm) amb d'altres extraordinàriament plujosos (150-300 mm). Novembre tant pot ser un mes de llevants continuats com un mes fred i sec, marcat per tramuntanades violentes, doncs el novembre supera els 11 dies de tramuntana de mitjana.

TAMBÉ ÉS SUMMAMENT INTERESSANT DONAR UN COP D'ULL ALS MÀXIMS MENSUALS I EN QUIN ANY ES VAN DONAR:

MES	PRECIPITACIÓ (mm)	ANY
Gener	208,7	1930
Febrer	170,2	1959
Març	198,5	1959
Abril	204	2002
Maig	269	1977
Juny	181	1992
Juliol	104	2014
Agost	128,6	1931
Setembre	391,8	1959
Octubre	508	1994
Novembre	223,2	1933
Desembre	337,6	1932

Màxims pluviomètrics mensuals a l'Escala (1913-2014)

La pluviometria dels mesos primaverals és força regular i abril i maig són els més plujosos, amb valors al voltant o una mica per sobre dels 50 mm. Encara que març es quedi un xic per sota, també entra dins el mateix grup. Març és mes de llevants (l'habitual temporal de les faves) i abril i maig són mesos amb una dinàmica molt més variada, ja que els fronts, les baixes pressions i les situacions de tempestes hi sovintegen.

Els mesos d'hivern encara tenen un comportament més irregular. Desembre és el mes amb una mitjana més elevada (47,8 mm), degut a que als desembres sovintegen les situacions de llevants. Hi ha desembres en els que es poden entaular llevants molt potents, sovint de caire anticiclònics i força persistents. Un exemple clar és el desembre de 2008, però també foren igualment significatius els llevants dels anys 1995 i 1996, i, de forma més reculada, els de 1953, 1948 o el de 1932.

La torrencialitat², els aiguats i els episodis de 2 a 5 dies de pluges continuades i intenses necessiten un estudi en profunditat de pluja diària (24 h), però a falta de dades amb resolució més fina, també es poden intuir i emmarcar en el context d'un mes extraordinàriament plujós. És justament això el que s'ha pretès representar en aquesta taula, una recopilació dels màxims de pluja mensuals en tots aquests anys de dades.

Anteriorment ja s'ha parlat del mític octubre de 1994, però registres com els de setembre de 1959 i desembre de 1932 també testimonien una atmosfera extraordinàriament activa amb situacions de llevant contínues, encadenant temporal rere temporal i episodis de 3 o 4 dies d'aiguats. Molt més interessants són les dades dels màxims mensuals a l'estiu, ja que durant aquests mesos costa més trencar les inèrcies seques i, tanmateix, canviar la dinàmica atmosfèrica habitual. El juny de 1992 i juliol de 2014 són exemples de mesos on la deriva d'un *JET Polar*³ a molt baixa latitud, provocà situacions de tempesta durant moltes jornades i al mateix temps un ambient inusualment fresc per l'època.

NOTES

1. Ombra pluviomètrica: Regió o territori de menor pluviometria mitjana, rodejat d'altres contrades amb pluviometria clarament superior. Normalment es situen a sotavent de grans accidents geogràfics o serralades (Pirineus, Alps...). Per determinar una ombra pluviomètrica es necessita una sèrie climàtica llarga i significativa.

2. Torrencialitat: Característica climàtica que es basa en l'elevada freqüència d'episodis torrencials. Un episodi es torrencial, quan la intensitat de precipitació supera 1mm/min. Els llindars d'emergències (protecció civil), per a definir episodis torrencials, s'estableixen en 20mm/30min (nivell1) o 40mm/30min (nivell2).

3. JET Polar: Franja o corrent de vents intensos a nivells mitjos i alts de la troposfera (3.000-8.000m), amb circulació d'oest a est a l'hemisferi nord i que actua com a cinta transportadora de depressions i vents humits. També actua com una separació entre els aires més freds del nord i les masses càlides procedents del centre de l'Atlàntic i el nord d'Àfrica. En aquesta zona de contacte entre les dues masses s'hi generen borrasques profundes i tempestes intenses.

AGRAÏMENTS:

Agraeixo la col·laboració del Servei Meteorològic de Catalunya, concretament del seu cap de climatologia, Marc Prohom, per la cessió de dades pluviomètriques de la Casa Forestal de Sant Martí d'Empúries.

També dono mil gràcies a en Salvador Gispert per la cessió de dades pluviomètriques de la Frutícola de l'Escala i la seva dedicació com a observador meteorològic.

BIBLIOGRAFIA

- Bayés, Carles; Soler, Xavier; Taulé, Gerard. 2012. *El Clima. Quaderns de la Revista de Girona*. Ed. Diputació de Girona.
- Corral Buena, Sergi. 2012. *Climatologia de Tramuntanes a l'Empordà*. Treball de Màster.
- Consell Comarcal de l'Alt Empordà. 2010. *Agenda 21*.
- Servei Meteorològic de Catalunya; Institut Cartogràfic de Catalunya; Vide, Javier Martín; Raso, Josep M^a; Morera, Àlex. 2008. *Atles Climàtic de Catalunya 1961-1990*. Ed. Servei Meteorològic de Catalunya, Institut Cartogràfic de Catalunya.
- Vide, Javier Martín. 2003. *El Tiempo y el Clima*. Ed. Rubes.

OBSERVATORIS

- Observatori Meteorològic de l'Escala, Casa Forestal d'Empúries. Servei Meteorològic de Catalunya.
- Observatori Meteorològic de l'Escala, Frutícola. Salvador Gispert-Saüch.
- Observatori Meteorològic de l'Escala, IES El Pedró. Joaquim Teixidor Poch i Jaume Salvat.
- Observatori Meteorològic de l'Escala, Closa del Llop. Benjamí Gallegos i Córdoba.
- Observatori Meteorològic de l'Escala, Club Nàutic. Club Nàutic l'Escala.
- Observatori Meteorològic de Figueres. Ferran Pou (In Memoriam) i AEMET.
- Observatori Meteorològic de Roses. Servei Meteorològic de Catalunya.
- Observatori Meteorològic de Sant Pere Pescador. Servei Meteorològic de Catalunya.
- Observatori Meteorològic de l'Estartit. Josep Pascual
- Observatori Meteorològic de Torroella de Montgrí. Josep Pascual.
- Observatori Meteorològic de Sobrestany. Roger Agramont
- Observatori Meteorològic de La Bisbal. Servei Meteorològic de Catalunya.

- Construcció, manteniment i neteja.
- Manteniment de piscines

Tel. 629 18 47 66

Sergi Corral Buena

Empúries

al centre de la història de Catalunya

Un nen de l'Escala juga a la platja de la muralla d'Empúries i troba petits bocins de ceràmica als quals no dona la menor importància. Un adolescent surt del seu pis a Barcelona i passa per davant de la Sagrada Família sense parar-se ni un segon a apreciar la seva bellesa arquitectònica. Aquests són els dos casos reals que donen origen al pròleg i al llibre *La Voluntat Clàssica de Catalunya*; el primer em representa a mi, i el segon a Joan Ramon Resina, el meu director de tesi a la universitat d'Stanford.

Què significa l'herència cultural si no l'hi donem la importància que mereix? Res. Aquest va ser el cas de les ruïnes d'Empúries durant segles després del seu abandó, fins que el govern de la Mancomunitat, amb Prat de la Riba al capdavant, va decidir fer-ne la pedra angular de la identitat catalana. En aquest article em dispenso a resumir la tesi que dona lloc al llibre publicat en motiu del centenari de la Mancomunitat, i que posa de relleu la rellevància que el llegat clàssic va tenir en la refundació de la Catalunya contemporània.

Per començar, cal dir que els catalans no vam ser els únics en intentar aprofitar-nos del nostre patrimoni arqueològic per fonamentar certa idea de país, sinó que molts altres països europeus van intentar fer el mateix. El primer dels casos documentats seria Dinamarca, on l'arqueòleg Jens Jacob Asmussen Worsaae va trobar en unes restes prehistòriques el suposat origen del poble danès. En aquella ocasió els

camperols danesos es van identificar amb els monuments lítics prehistòrics que apareixien en els seus camps i van projectar aquesta imatge sobre el nou estat liberal que havia portat a terme les reformes agràries. No és casualitat doncs que a Dinamarca l'arqueologia es professionalitzés tan aviat com el 1820.

Entre els altres països que han utilitzat el seu passat arqueològic com a justificació del present (i futur) tenim també a la Itàlia feixista amb les ruïnes romanes, l'alemanya nazi amb el seu suposat origen ari, i fins i tot la prudent Anglaterra. Aquesta última ha utilitzat un sistema molt sofisticat de fonamentació a través de l'arqueologia, presentant-se davant el món com a civilització educadora i justificant així els espolis portats a terme per Lord Elgin a l'Acropolis, per exemple. Els museus anglesos pretenen aglutinar els testimonis artístics més sofisticats de la història de la humanitat i mostrar-se com a iguals, mantenint sempre una actitud pedagògica; per això l'entrada a molts d'aquests museus és gratuïta. Els treballs de Margarita Díaz-Andreu, Timothy Champion o Fernando Wulff han desenvolupat l'aspecte del nacionalisme relacionat amb l'arqueologia, demostrant també que en la Península Ibèrica aquest fet tan va afectar a Catalunya com a Espanya. Els orígens són doncs d'una importància cabdal, tanta, que una nació se'ls ha de crear a mida per poder estar segura que serviran els propis objectius. Com ha dit Xavier Rubert de Ventós: "a principis de s. XX Catalunya era prou rica com

Visita a Empúries del Centre Excursionista de Catalunya amb el vaixell de vapor Balear a fi de generar identitat nacional
Foto: Josep Esquirol, Arxiu Històric de l'Escala (AHE)

per poder comprar-se un passat”. Quan Eugeni d’Ors torna de París després d’haver estudiat ensenyament a la Sorbona gràcies a una beca de la Diputació de Barcelona, troba tot el suport del president Enric Prat de la Riba per bastir la política cultural de Catalunya. Ors s’havia impregnat de les idees de Charles Maurras, Maurice Barrès i Jean Moréas, entre d’altres, i havia trobat inspiració en una Action Française que, com ell mateix, acabaria inclinant-se cap a postures feixistes. Des del faristol del seu *Glosari*, Ors predicava mediterranisme i retorn a l’ordre clàssic.

Per la seva banda, Josep Pijoan i Josep Puig i Cadafalch discutien des de al Junta de Museus si calia començar la refundació de Catalunya rescatant el Romànic del Pirineu o excavant les ruïnes d’Empúries. Per raons programàtiques finalment es va decidir excavar primer les ruïnes, i acabar així (almenys parcialment) amb l’espoli que feia temps es produïa en les vinyes emporitanes.

Degut a la insistència de Josep Pijoan, poc després es van rescatar els frescos romànics, que també corrien perill. En ambdues ocasions, l’encarregat de les qüestions tècniques va ser Emili Gandia.

El 1908 doncs, comencen les excavacions amb Puig i Cadafalch i Emili Gandia al capdavant de l’empresa. Només un any després emergeix l’escultura d’Esculapi, i de sobte totes les mirades del país es dirigeixen cap al jaciment amb l’esperança que apareguin més tresors. En aquells anys Eugeni d’Ors utilitza Empúries com a metàfora de la mesura i ordre que vol inspirar en la societat catalana, i més endavant utilitzarà la troballa d’una “Petita testa de Venus, que potser ets una petita testa de Diana, trobada a Empúries, i ara albergada als nostres museus civils: vulgues, per record i amor a la vella Catalunya grega, donar un sentit clàssic a la moderna Catalunya confosa”. Aquesta glosa apareix sota el títol de “Petita Oració”, l’11 de desembre de 1909 en relació a la confusió provocada pels esdeveniments de la Setmana Tràgica. Ors es fa el Maurras, copiant en aquest cas gairebé literalment la seva “Invocation a Minerve” de 1902, en ocasió de la troballa d’un bust de marbre a Poitiers.

Per Ors, una gesta redemptora per a Catalunya podia reduir-se a descobrir el “que hi ha de mediterrani en nosaltres, afirmar-ho de cara al món, i expandir l’obra imperial entre els homes.” Cal recordar que l’imperialisme català no era una idea desorbitada en aquella època, sinó que fins i tot el propi Prat de la Riba sentia certa sintonia amb les idees culturalment expansionistes d’Ors. A la seva *Nacionalitat Catalana*, Prat va integrar les sensibilitats d’alguns dels seus col·laboradors més propers per redactar un llibre que es va distribuir àmpliament per tot el país i que va tenir una influència enorme. En aquesta obra es presenta l’esperit català diferenciat del castellà precisament per la superposició dels grecs sobre els ibers, i posteriorment dels romans... En el cas castellà, en canvi, l’estrat grec és pràcticament inexistent, i per això es centren principalment en l’herència romana i goda. El fet diferencial és importantíssim, i va ser amb la voluntat d’enfortir aquest origen grec que es van endegar les excavacions d’Empúries.

En qualsevol cas, la fascinació per la Grècia antiga de Prat de la Riba no són fruit d’un oportunisme polític o ideològic, sinó que ja venia de lluny. Prat va tenir un projecte de país clar des de ben jove, i tan aviat com el 1887 redacta una carta adreçada al rei Jordi I de Grècia per felicitar-lo per l’annexió de Creta. Aquesta carta també anava signada per varies entitats civils, i en l’acte d’entrega al cònsol grec a Barcelona

es va cantar *Els Segadors*, que des d’aquell moment es va considerar l’himne nacional de Catalunya. Posteriorment es van produir severes represàlies per part del govern espanyol, que van desembocar en el processament de Prat de la Riba. En la carta es feia referència a Empúries com a origen de la civilització protocatalana. Així doncs, amb aquest gest els signants de la carta pretenien refutar el discurs històric castellà que remuntava fins a temps immemorials l’existència de la nació espanyola.

El 1864 l’historiador admirat per l’Escola dels Annals, Fustel de Coulanges, havia escrit *La Cité Antique*, on explicava el funcionament des de la *polis* i de la *civitas*, amb totes les tradicions, rituals i estructures organitzatives de l’antiguitat. Aquest llibre va tenir una enorme influència, entre d’altres sobre Prat de la Riba i el seu entorn intel·lectual, i això va propiciar que la idea d’una Catalunya inspirada en el món clàssic arrelés en el context urbà. L’ideal de la Catalunya-Ciutat de Gabriel Alomar pretenia fundar una nova nació entorn una ciutat il·lustrada que tindria com a referent l’urbanisme clàssic i les seves estructures harmonitzadores.

Aquesta idea d’una Catalunya centralista i mediterrània no es va poder portar a terme fins a les últimes conseqüències a través del Pla Cerdà, imposat des de Madrid, però tan Prat de la Riba com Puig i Cadafalch tenien una gran esperança en el pla d’enllaços de León Jaussely, un arquitecte francès amb idees molt més properes al programa de la Mancomunitat. Aquest pla havia de tenir la funció d’enllaçar els petits pobles a l’entorn de Barcelona amb l’eixample de Cerdà, i com ha mostrat Joan Ramon Resina, Eugeni d’Ors va voler veure en ell la possibilitat d’ordenar i civilitzar també l’entorn rural, un projecte que al seu parer s’hauria d’estendre a tot el territori català.

En aquest procés trobem sempre un Prat de la Riba amatent a les idees intel·lectuals del seu voltant i amb una gran capacitat per executar projectes sense disposar pràcticament de cap pressupost. La seva etapa al capdavant de la Diputació de Barcelona (1907-19014) és fonamental en la construcció del país, i posteriorment amb la creació i presidència de la Mancomunitat (1914-1917) aconseguirà aglutinar el poder suficient per solidificar la seva obra política. En aquella època es va constituir una nova Catalunya a través de la formació pública, les escoles superiors, l’educació primària, la recerca social i científica, les biblioteques, les carreteres, els ferrocarrils, la telefonia, etc. Malauradament Prat mor el 1917, amb només 46 anys, i després d’ell Puig i Cadafalch serà incapaç de d’aglutinar les virtuts polítiques i diplomàtiques del seu predecessor. El seu govern s’anirà afeblint progressivament fins a ser cancel·lat per la dictadura de Primo de Rivera el 1923.

El 1920 Eugeni d’Ors marxa a Madrid per problemes personals amb varis representants de la Mancomunitat, entre els quals Puig i Cadafalch. Amb la fugida d’Ors, el Noucentisme que ell mateix havia inaugurat important idees de París queda desorientat, i a partir de llavors les concepcions en relació al món clàssic i Empúries prenen un altre caire. Per exemple, una manera menys dogmàtica i arbitrària d’entendre el llegat clàssic seria la de Joan Crexells, que proposava una relació directa amb les fonts antigues, i per això ell mateix va traduir diversos diàlegs de Plató per la Fundació Bernat Metge. La seva proposta era “llegir a Tucídides cada matí per esmorzar”, i sobretot llegir més Plató i menys Maurras; és a dir, anar a buscar la inspiració en el món clàssic i sense intermediaris. De la proposta de Crexells se’n destil·la que els clàssics en sí mateixos han estat decantats per la història i que ells ja

eren moderns abans que nosaltres, i a més sempre ho seran perquè el seu exemple és perenne i ja ens observen des del futur. Malauradament Crexells mor amb només 30 anys degut a l'extirpació del ronyó equivocat, deixant orfe el Noucentisme renovador que començava a abanderar.

Joan Creixells i Vallhonrat (1896-1926). Traductor dels diàlegs de Plató per la Fundació Bernat Metge i representant del Noucentisme renovador. Foto: www.datuopinion.com

En tot el procés de creació de país, sobretot a nivell ideològic, les ruïnes d'Empúries estaven sempre en el centre gravitacional de la discussió sobre l'origen i la voluntat clàssica de Catalunya. Tot i així, alguns dels qui en parlaven contemplaven el jaciment també amb una intenció purament instrumental. En el cas de Puig i Cadafalch per exemple, el jaciment li va servir per establir relacions acadèmiques a nivell europeu, el mateix que va fer el gran arqueòleg Bosch Gimpera, i en el cas del franquisme Martín Almagro. Quan a l'Europa posterior a la segona guerra mundial gairebé ningú volia mantenir relacions diplomàtiques amb l'Espanya franquista, les ruïnes d'Empúries van servir per establir relacions teòricament d'estricta caire científic i acadèmic.

Josep Pla, per la seva banda, parla de les ruïnes d'Empúries en repetides ocasions al llarg de la seva obra, però sempre enfrontat al Noucentisme i la seva voluntat *museïtzadora* de les ruïnes. Amb un esperit purament estètic, gairebé bucòlic, Pla afirma que si algun dia el troben per les ruïnes el veuran sempre mirant cap al mar i amb el museu a l'esquena. Per ell les vitrines instrumentalitzen i desessencialitzen la bellesa del llegat clàssic. En una altra ocasió, mentre descriu el paisatge admirable que rodeja les ruïnes, digne d'haver estat reconegut pel geni grec, Pla incorpora a la narració un suquet de peix preparat a la platja adjacent amb alguns pescadors de l'Escala. Per ell les ruïnes, el paisatge, les persones i la cuina son el mateix, i no haurien de ser teoritzades ideològicament, emmarcades, o posades en una vitrina.

Primera visita a les excavacions d'Empúries efectuada per la Junta de Museus de Barcelona el dia 26 d'agost de 1908. Reunits al sud de la muralla s'hi troben Josep Puig i Cadafalch i Josep Pijoan, entre d'altres. Foto: Josep Esquirol, AHE

En certa manera les idees de Pla coincideixen amb la crítica de l'arqueologia nacionalista proposada inicialment en aquest article, i també amb la visió d'un Noucentisme purificat de Crexells. Gairebé per defecte la manipulació i ordenació arbitrària del llegat arqueològic és tendenciosa i obeeix a uns objectius predeterminats. Aquest va ser el cas de la Mancomunitat i del Noucentisme, i encara ho és avui en dia, en certa manera. Per exemple, el recentment inaugurat Museo Arqueológico Nacional de Madrid presenta Espanya com una nació profundament arrelada en la història i on precisament el llegat grec és gairebé inexistent, una lectura molt diferent que al que es fa des de Catalunya...

La historiografia ensenya que quan s'intenta fer història la voluntat prèvia ho determina tot. Òbviament, sempre es busca l'objectivitat, però aquesta paraula és extremadament elàstica en relació a les humanitats en general i a la història en concret. Així doncs, és possible que en el meu propi cas hagi buscat exaltar la importància d'una suposada voluntat grega que avui en dia es troba gairebé evaporada. Tot i així, el Noucentisme continua generant discurs acadèmic i roman com a referència cultural en molts aspectes. Evocant la figura de Crexells com a possible afranquidor del Noucentisme, el que he intentat fer amb aquest llibre és contribuir al retorn directe a les fonts clàssiques que ell predicava.

Al fer-se gran, el nen de l'Escala que jugava a la sorra s'interessa pels bocins de ceràmica i més enllà hi veu uns vasos que van servir per abeurar una civilització anterior a la seva. L'adolescent que passava per davant de la Sagrada Família hi veu després l'essència del que ha fet de Barcelona una icona internacional. En definitiva, el que es mostra a La Voluntat Clàssica de Catalunya és que la idea de nació és la d'una narració, la història d'un territori i un poble explicada de certa manera. Les nacions en sí no són res sense un origen determinat i la capacitat per narrar-se a si mateixes. És potser per això que l'època més esplendorosa de Catalunya coincideix amb la de les seves millors cròniques?

Pau Guinart López

TALLERS PLAJA

AGENT OFICIAL PEUGEOT
EMPRESA FUNDADA 1920

ESPECIALISTA EN PLANXA I PINTURA DE TOTES LES MARQUES
SERVEI DE MECÀNICA DE TOTES LES MARQUES
VENDA DE VEHICLES NOUS I D'OCASIÓ

Mecànica
Planxa
Pintura
Nous
Ocasíó

Closa d'en Llop, 104 · 17130 l'Escala · Tel. 972 77 05 91 · Fax 972 77 42

bijuteria, regals i complements

Port de Rei - Illa Mateua

Restaurant / Bar / Terrassa

***Illa Mateua, Punta Montgó
Tel. 972 77 49 31 · l'Escala***

**RENAULT
L'ESCALA**

Mecànica i pneumàtics
Planxa i pintura
Vehicles nous,
Km. 0 i gerència

Closa del Llop, 34 - 17130 l'Escala
Tel. 972 77 23 01 - Fax 972 77 42 27
info@costabrananord.com
www.costabrananord.com/renaultlescala

FINQUES
GUANTER
API

AGÈNCIA IMMOBILIÀRIA

50 anys
d'Experiència
Professional

Av. Ave Maria, 2 - Tel. 972 77 02 72 - Fax 972 77 01 57
Av. Riells, 46 - Tel./Fax 972 77 00 40
17130 L'ESCALA (Girona - Costa Brava)
guanter@grn.cat - www.guanter.com

Xavi Lloveras

Tel. 972 04 05 96
c. Germans Masferrer, 47 · 17130 l'Escala

Ha nascut una estrella: la piscina del Voramar

Les piscines, en el decurs del temps, s'han anat acomodant al ritme de l'evolució arquitectònica. Però ha estat a partir de mitjan segle XX, amb l'aparició de nous materials i sistemes de construcció, que l'home ha pogut modelar al seu gust el seu entorn més pròxim i fer córrer la seva desbordant imaginació. Tot a fi de crear espais privilegiats d'oci i esbarjo, com la piscina de l'Hotel Voramar, a partir d'actuacions urbanístiques ara socialment assimilades, tot i que en el seu inici van anar en detriment del paisatge i l'ecosistema.

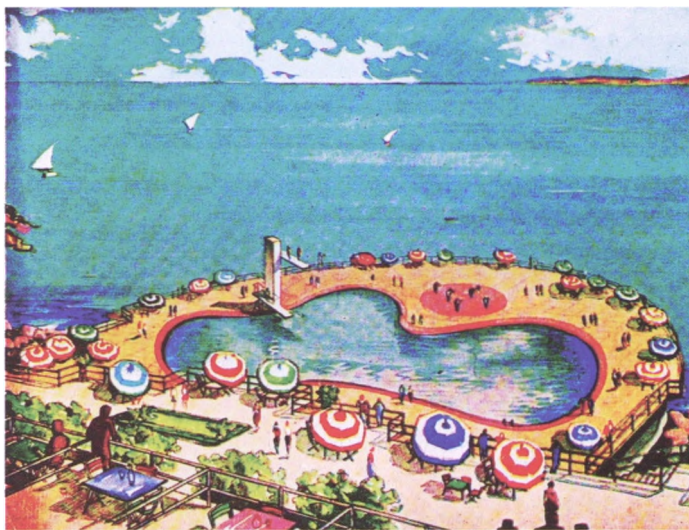
Josep Gumà aviat es va imaginar una piscina davant mateix de l'Hotel Voramar. Era com la recerca de l'ideal. L'arquitecte i polític suís Luc Hermès (1913-1999), gran amic d'en Gumà, li va fer en un no-res mentre dinaven plegats al Voramar un dia del 1957 un croquis a les mateixes estovalles de com ell veia la piscina. I així va ser concebuda. Luc Hermès era propietari a l'Escala de "La Blava", un xalet enmig d'una gran extensió de terreny entre el Camí Ample i l'avui carrer Tramuntana (ara asfixiantment farcit d'edificacions).

Aquarel·la del 1952 que il·lustrava el projecte de millora i ampliació de l'hotel i distribuïda posteriorment en forma de postal. Pintura: Erich Hermès. Col·lecció: Família Gumà-Mitjà

Fou obra del prestigiós pintor Erich Hermès (1881-1971), pare d'en Luc, les aquarel·les que formaven part del projecte de l'hotel i de la piscina distribuïdes entre el 1952 i el 1958 en forma de postals. Encara ara (primavera del 2015) romanen pintures seves a les parets del tancat Hotel Voramar en espera de la seva reconversió. Erich Hermès, nascut a Ludwigshafen (Alemanya), estudià escultura i pintura a Ginebra (Suïssa) on va tenir un molt reputat taller d'arts plàstiques; als anys 50 va pintar a l'Escala algunes marines.

La Direcció General de Ports i Senyals Marítims (Ministeri d'Obres Públiques) publicava el 10 de març de 1958 aquest anunci oficial: "En cumplimiento de lo establecido en la vigente Ley de Puertos de 19 de enero de 1928 (...) se hace público para general conocimiento que Don José Gumá Reynés, vecino de La Escala, ha solicitado el deslinde de la zona marítimo-terrestre en la playa de La Escala, del término municipal de La Escala, con motivo de la solicitud para construir una piscina. Los propietarios colindantes del tramo de costa cuyo deslinde se solicita son: Camino Público del Ayuntamiento".

La piscina vista des de l'Hotel Voramar el 1958 segons una aquarel·la que formava part del projecte de la piscina i posteriorment distribuïda en forma de postal. Pintura: Erich Hermès. Col·lecció: Agustí Torné i Judith Carol Reeve

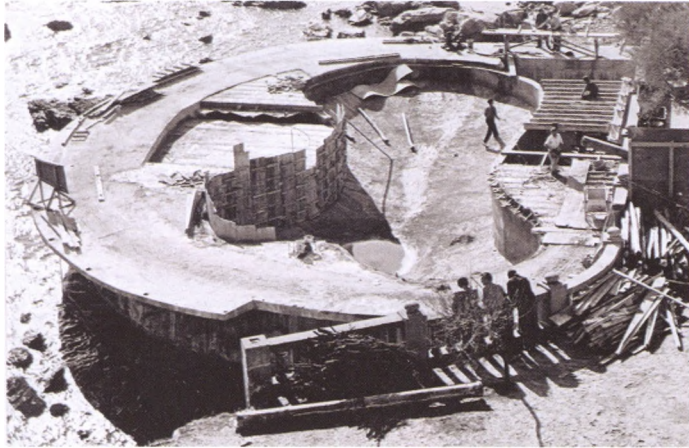

Josep Gumà el 1963 menjant una fondue en un restaurant amb uns amics. Foto: autor no identificat. Col·lecció: Família Gumà-Mitjà

Un altre anunci, del 18 de juny, calcat a l'anterior, deia: "(...) que don José Guma Reynés, vecino de La Escala, ha solicitado la concesión administrativa para la ocupación de terrenos de dominio nacional y uso público (zona marítimo-terrestre) situados en la playa del término de La Escala para construir una piscina para servicio de l'Hotel Voramar (...)". En tots dos anuncis es llegia: "Las autoridades locales, los propietarios 'colindantes' y, en general, todas aquellas personas y entidades que se consideren afectadas por la construcción de las obras solicitadas, pueden hacer constar por escrito las observaciones o reclamaciones que estimen oportunas".

La barcelonina "Olimpia. Construcciones Deportivas Juan Ricart", amb treballadors de matriu escalenca, va ser l'empresa contractada per construir la piscina. "Més de 250 piscines han estat construïdes, projectades o equipades per Olimpia", deia la publicitat. Primer va ser l'estructura amb les tasques d'encofrat i després els paletes amb els acabats i l'embelliment. Va ser aquesta empresa que va portar la Societat Atlètica de Barcelona (SAB) amb els seus equips masculins i femenins, dirigida pel mateix Joan Ricart Sagristà (1923-...), que es va ocupar de l'extraordinari festival aquàtic el dia de la seva inauguració.

La piscina en obres el 1958. La seva construcció era sempre motiu d'expectació i curiositat. Foto: autor no identificat. Col·lecció: Rafel Bruguera

Joan Ricart, amb el Club Natació Barcelona i el Club Esportiu Mediterrani, fou campió absolut d'Espanya de salts entre el 1942 i el 1948: cinc vegades en trampolí de 3 metres i sis vegades en palanca de 10 metres. Fou promotor iniciàtic de la natació sincronitzada (llavors anomenada ornamental o ballet aquàtic) i per promocionar-la fundà i presidí la SAB (amb seccions de natació i esquí) el 1953. La SAB dominà els Campionats d'Espanya de natació sincronitzada durant tres anys (1960 a 1962) d'igual manera que ho va fer durant cinc anys més (1963 a 1967) sota la denominació Club Drink. Ricart, entre el 1958 i el 1966, organitzà campionats i exhibicions de salts i de natació sincronitzada en què participaren esportistes internacionals. Ell i el seu germà Sebastià dirigiren a l'entorn del 1950 la revista Stadium en la seva segona època.

Encofraders i algun amic a la piscina el 1958: Eduard Bardera, Francisco Barragán, Salvador Moreno, Sebas Barragán, Julián Barragán, ?, Pepe Batalla, Àngel Catalán, ?, ?, Julián Puerma, ?. Foto: autor no identificat. Col·lecció: Pepa Batalla

Les obres de construcció van iniciar-se el mateix 1958, com una concessió a 50 anys vista, en aquest espai de domini públic marítim-terrestre de titularitat estatal, com a complement del recent creat Hotel Voramar (1952). Va ser

la primera piscina d'Europa guanyada al mar. Els seus murs exteriors tenien un metre de gruix. La piscina era alimentada d'aigua del mar, amb un sistema de drenatge que agafava l'aigua, la filtrava... i demanava poc ús de substàncies químiques. Disposava d'un motor submergible de bany d'oli amb una mànega que arribava mar endins. La piscina va obtenir el primer "Premi de la Victòria" d'instal·lacions esportives.

Una altra imatge de la construcció de la piscina el 1958. Foto: Joan Lassús. Col·lecció: Família Gumà-Mitjà

La tramitació del permís per a la seva construcció es va gestionar exclusivament i directa a Costes (a l'ajuntament de l'Escala no hi ha rastre). La construcció va generar a l'Escala certa polèmica. Aquell indret era conegut per ser un cau natural de gambetes i gambiots. Un temporal va malmetre, en iniciar-se l'obra el 1957, part de l'incipient encofrat. Aquesta construcció significava un repte de l'enginyeria en estar permanentment i oberta exposada a les llevantades. Benet Poch recorda una anècdota d'aquest 1957. Un dia de la festa Major, tot comtemplant les obres de la piscina amb uns amics, va posar a perdre els pantalons que acabava d'estrenar de pell de tauró en ocasió d'un brindis amb xampany mal calculat.

El torroellenc Josep Gumà (1922-1999) va aparèixer a l'Escala el 23 de juny (revetlla de Sant Joan) del 1951. Arribava com a administrador del Cafè Bofill; venia de treballar de secretari-administrador en un despatx d'advocats de Barcelona. El Cafè Bofill estava regentat per Joaquim Bofill Sureda, fill de Rafel i Carme, i ja feia algun any que es dedicava a llogar habitacions a la planta superior. Josep Gumà llogava l'immoble l'estiu següent i el convertia en l'incipient Hotel Voramar. L'hotel disposava del número de telèfon 2 de l'Escala. Josep havia col·laborat el novembre del 1952 amb cinc pessetes en la subscripció per a l'erecció de la Creu de la Diòcesi a la frontera en el marc del XXXV Congrés Eucarístic Internacional celebrat a Barcelona.

Mentre en Josep s'ocupava de la direcció, el seu germà Vicenç (1925) exercia de xef de cuina. Vicenç Gumà havia treballat al selecte restaurant i sala de festes Rígat a la plaça Catalunya de Barcelona (ara ocupat pels magatzems El Corte Inglés). Caterina Mitjà Moriscot, dona d'en Vicenç, seria la governanta o supervisora i veritable ànima de l'hotel. Josep Gumà, tres anys després, el 1955, procedia a la seva compra. El desembre d'aquell any venia la taula del billar que tant d'èxit havia tingut en temps del Cafè Bofill. Josep Sabater i Angeleta Bofill, fins llavors propietaris del Cafè Bofill, compraven el 1955 una part de la Casa Gran. El matrimoni format per Tomás Gómez i Carme Moner la comprarien en la seva totalitat el 1958.

Josep i Vicenç eren fills de Joan Gumà Pons i Lola Reynés Perich. Joan Gumà era propietari a Torroella de Montgrí del Cafè-Bar Sport nascut a l'entorn de l'any 20. Aquest establiment passaria amb els anys a denominar-se Nou Hotel (1933) i Fonda Gumà (1940). Van ser Joan i Lola qui van fer el primer contacte amb la família Bofill. L'escalenc Ferran Says Casadellà (1880-1942), sastre de professió i músic de vocació, autor de la popular sardana "Records de l'Escala" (1927), es casava amb la torroellenca Enriqueta Gumà, germana de Joan Gumà. El matrimoni s'establiria a Torroella, però poc després deixava l'Empordà i instal·lava la sastreria a Sant Andreu del Palomar (Barcelona). El matrimoni va tenir quatre fills: Ferran, Enric, Pepita i Maria. Els dos nois van morir joves: Ferran de malaltia i Enric a la Guerra Civil.

La zona litoral a tocar la Casa Gran era els anys 50 espai de vivers de llagostes i llongants propietat dels restaurants Ca la Neus i Voramar (més tard també El Marquesado); alguns anys després seria l'Hostal Poch que disposaria de vivers a la Mar d'en Manassa. Deia un primer tríptic publicitari de l'Hotel Voramar: "Privilegiada situación frente al mar. A 1 kilómetro de las ruinas de Ampurias. Habitaciones todo confort. Selecta cocina, especializada en típicos platos marineros. Servicios de canoas para excursiones a los más bellos lugares de la Costa Brava (...)". Als anys 50 va ser molt popular l'anunci radiofònic amb la cançó del Cola-Cao: "Yo soy aquel negrito del África tropical".

El matrimoni format per Vicenç Gumà i Caterina Mitjà a l'hotel en una imatge del 1962. Foto: autor no identificat. Col·lecció: Família Gumà-Mitjà

Josep Lleonart, Pepe Batalla i Jesús Xifra el 1956 al viver de llagostes i llongants de davant l'hotel. Foto: autor no identificat. Col·lecció: Família Gumà-Mitjà

Els actors protagonistes de "La furia del mar" van estar allotjats el 1958 al Voramar durant el rodatge de la pel·lícula. Col·lecció Miquel Nicolau

L'incipient Hotel Voramar el 1954 davant un passeig implacable en un dia de tramuntana. Foto: autor no identificat. Arxiu Lluís Colomeda

Pepito Poch "Peroler", a mitjans anys 50, havia estat el patró del canot del Voramar que passejava els clients de l'hotel fins a Empúries, la Foradada, Roses i els més secrets i verges racons de la nostra costa. El canot del Voramar, de nom Lola (1952), es va construir a les drassanes Sala, feia 6,58 metres d'eslora i va costar 12.000 pessetes, segons es llegeix a "Les Drassanes Sala de l'Escala" (2014) del company Rafel Bruguera. El canot tenia el seu escar a la banda de ponent del Port d'en Perris i va ser venut el 1955 a la societat Ballesta-Simon-Guerra esmentada més endavant. L'Hotel Empúries també havia disposat d'un canot, patronejat per Joan Sastre "Pebres", per passejar els clients.

Lluís Callol va instal·lar el 1955 als baixos de la seva casa a cala Montgó el bar-restaurant Plancton del qual s'ocuparien els seus fills Jordi i Nuri Callol (fou en aquesta casa, per l'amistat amb els Callol, on havia passat algunes temporades estivals el Dr. Xavier Vilanova abans de tenir la seva casa a Montgó). El Plancton va tenir com a primers clients els excursionistes que visitaven Montgó amb els canots dels hotels Empúries i Voramar i amb les "golondrines" provinents de l'Escala de les quals parlem més endavant. L'Escala d'aquell any disposava de 54 teranyines, la flota més poderosa de la Costa Brava en aquest art.

Als primers turistes i visitants els feia feliç trobar un hotel còmode a l'Escala. L'Hotel Voramar va hostatjar el 1958 els actors de les pel·lícules "La furia del mar" (Stanley Baker,

Victor McLaglen, Luciana Paluzzi, Robert Shaw...) i "Un vaso de whisky" (Arturo Fernández, Rossana Podestà, Carlos Larrañaga...) rodades respectivament a l'Estartit i a Empúries. Recorda l'escalenc Miquel Nicolau que es va fer càrrec els dies de rodatge d'aquesta última pel·lícula dels fills del matrimoni format per l'actor secundari Armand Moreno i Núria Espert i que els feia arribar diàriament els diaris "El Correo Catalán" i "Diario de Barcelona".

El canot Lola de l'Hotel Voramar, el 1952 al Port d'en Perris amb Josep Gumà i un nen, sortit de les Drassanes Sala poc abans de ser avarat. Foto: Joan Lassús. Arxiu Històric de l'Escala

Deia "Los Sitios" del 14 de febrer del 1959: "La escalense Micaela Ballester Bañas, que muy a pesar de los años que lleva encima, cuenta unas aptitudes y peculiares para la elaboración del 'alioli' que la acreditan como la más experta de la población". Ricard Guanter publicava el 19 d'aquell mes en el mateix rotatiu que el dia 10 Josep Bartrina Quintana havia trobat al Codolar un ampolla procedent del port italià de Gènova amb una nota al seu interior. El 7 d'abril s'inagurava al carrer Santa Màxima l'agència de la Caixa d'Estalvis Provincial. El vespre de la diada de Santa Caterina va passar a la petita història local, amb el crit "Foc a l'astillero", un incendi a les veïnes Drassanes Sala de l'Hotel Voramar.

Els automòbils PTV 250 (1), Citroen Traction Avant "Stromberg" (2), Morris Minor (3), ? (4), ? (5) i Citroen DS "Tauró" estacionats el 1956 davant el Voramar en un dia de la Festa Major. El microcotxe ATV era propietat de Luc Hermès, arquitecte i gran amic d'en Gumà. Foto: S. Bosch. Col·lecció: Agustí Torné i Judith Carol Reeve

Hotel-Restaurant
VORAMAR

LA ESCALA   **Teléf. 2**

DIAS 25 y 26 A LAS 10.30 DE LA NOCHE
 PRESENTA

Fantasia Acuática 1960

Estilos de Natación - Ballet Acuático
Escuela de Saltos
Ballets y Saltos humorísticos

Por los equipos de Sociedad Alhóben Barcelonesa en su piscina
 primera de Europa dentro del mar. Premio Victoria 1960

Anunci publicitari publicat el 23 de juny del 1960 al diari "Los Sitios" anunciant l'espectacular vetllada de la inauguració de la piscina. (Font: SGDAP / Los Sitios)

Els hiverns del 1958 i del 1960 respectivament van tenir lloc a l'Hotel Voramar l'ampliació de la segona planta i la construcció de la tercera. El 20 maig del 1960 hi va estar hospedat el cèlebre billarista belga René Vingerhoedt després de proclamar-se a Terrassa campió d'Europa d'una banda. Frederic Suñé Ballester havia obert el 1958 el Càmping L'Escala al Camí Ample. Pere Ros Salart va crear aquell any l'embrió de Creuers Mare Nostrum. Isidre Ramió i Maria Mateu muntaven el primer quiosc a la platja de Riells. Miquel Ros Batallé va obrir el 1959 el bar La Punta i el 1962 faria

la terrassa arran de mar. El 1960 va ser el primer any que a l'Escala els Reis d'Orient van arribar per mar (el 29 de desembre s'havia celebrat un festival pro cavalcada). El 5 de maig dinaven a Ca la Nieves els futbolistes Kubala, Czibor... i velles glòries com Berkessy i Tin Bosch. Aquell maig es va inaugurar al carrer Caídos l'Hotel Ànfora amb la seva terrassa "Whisky a go-go". El Filipos, el primer "chill out" a l'Escala, obriria el 1962 per iniciativa d'un militar retirat.

Adhesiu publicitari del 1958. Col·lecció: A. Torné i Judith Carol Reeve

La piscina es va inaugurar la revetlla de Sant Joan de 1960. Hi va tenir lloc una desfilada de models i un festival nàutic en forma d'estils de natació, ballet aquàtic i exhibició de salts de trampolí-palanca. L'espectacle tenia com a nom "Fantasia Aquàtica 1960". Com a colofó s'hi féu un exuberant sopar-buffet "a l'americana" culminat amb gambes, llagostins i llagosta. A mitja festa va esclatar un mar de llamp amb una terrible tempesta elèctrica que va espantar els comensals i els va obligar a refugiar-se més a córrer al bar de la piscina i vés a saber on. Un llamp va caure sobre la caixa d'escala del xalet dels Albert davant per davant de la piscina i va deixar aquella zona sense corrent elèctrica.

"La Vanguardia", en la seva edició del dia 23, deia: "En la localidad marinera de La Escala se inaugurará hoy jueves la piscina del Hotel Voramar, construcción modélica en su estilo, galardonada como instalación deportiva (...)". El mateix Josep Gumà ho recordava el 1985 a l'entrevista "Conversa amb...", obra de RODOMA, publicada a L'Escalenc número 64: "Tot i que va ploure tota la nit, amb una tempesta terrible, per a mi va ser molt important (...). La festa va resultar malament, però van haver-hi més de mil persones que ens van venir a veure".

El diari "Los Sitios" publicava el dissabte 25 de juny la notícia signada per R. C. 'El Hotel Voramar de La Escala inauguró su piscina': "El pasado jueves día 23, a las once de la noche tuvo lugar en La Escala el acto de inauguración oficial de la piscina del Hotel Voramar. Asistieron varios centenares de personas de la alta sociedad de Barcelona y Gerona, así como numerosísimas personalidades de todos los estamentos sociales acompañados de sus distinguidas esposas (...). En primer lugar se realizó una fantasía acuática en la que intervinieron diversos elementos

del equipo de la Sociedad Atlética de Barcelona, demostrando todos ellos su gran preparación y estilo. Seguidamente se exhibieron unos modelos deportivos (...)”

“En un descanso la Dirección del Hotel obsequió a la selecta concurrencia una cena a la americana dentro del recinto de la piscina. Debido a la fuerte tormenta que se desencadenó tuvo que suspenderse parte de los actos anunciados en el programa, así como se deslució en parte el conjunto de la fiesta, ya que, toda vez que debido a la gran cantidad de público allí congregado, no había albergue suficiente dentro de las instalaciones cubiertas del hotel. (...) También quedó inaugurada en dicha noche las instalaciones que el Hotel Voramar ha efectuado de un ‘Night Club’ que por estar debajo de la piscina lleva la denominación de Acuarium”. Les nits dels dies 25 i 26 es va repetir el mateix espectacle aquàtic.

Detall de la inauguració de la piscina ràbiosament repleta de gent entre convidats i curiosos. Foto: Narcís Sans. Col·lecció: Família Gumà-Mitjà

Deia la revista de Figueres “Canigó” d’1 de juliol amb el titular ‘Magnífica piscina en La Escala’: “En esta población se inauguró recientemente la nueva piscina del Hotel Voramar, con un gran espectáculo de fantasía acuática y desfile de modelos deportivos de importantes casas barcelonesas. Felicitemos a la dirección del mentado hotel por dotar a La Escala de una mejora tan importante, que incrementará, sin duda, el turismo en este sector de la Costa Brava”. Aquest mateix número del “Canigó” es feia ressò sota el títol ‘Homenaje a Víctor Català’ del lliurament a l’Escala “a la insigne novelista, genio y figura de la lengua vernàcula, de un volumen titulado ‘Els 7 pecats capitals’ en homenaje a la que ha sido propuesta para el Premio Nobel”.

Els temps estaven canviant. Josep Gumà, tot intuïció, pensava que les vetustes infraestructures de la Costa Brava havien de donar pas, impulsades per l’esperit del “desarrollismo” franquista, a unes altres molt ambiciosos que havien de potenciar la incipient indústria turística. L’Escala havia d’esdevenir centre neuràlgic de la Costa Brava si es materialitzaven certes expectatives faraòniques del trànsit de la dècada del 50 a la del 60, sovint somnis i miratges irrealitzables, com les dues carreteres de primer ordre que vorejant el mar havien de connectar la població cap al nord (Roses) i cap al sud (Palamós), el projectat Club Nàutic d’Empúries amb un macroport esportiu, el circuit de Fórmula 1 imaginat a la veïna Muntanya Gran...

Però una fúnebre estructura, sortosament no reeixida, que hagués ferit mortalment la Costa Brava, va ser l’acord del 1964 entre França i Espanya de construir una central nuclear a prop de la frontera. L’indret escollit era una àrea de la platja de Pals contigua a Ràdio Liberty. L’instigador va ser l’escriptor Josep Pla, admirador del programa nuclear francès del general De Gaulle. L’oposició expressada per l’empresariat turístic, entre els quals Miquel Mateu “Miquel del Ferro” (Peralada), Josep Ensesa (S’Agaró), el Doctor Andreu (Cap sa Sal), Pere Servià Cantó (alcalde de Pals)... i el nostre Josep Gumà, va frenar aquell projecte atòmic que s’acabaria instal·lant el 1967 a Vandellòs.

La terrassa de l’hotel en un matí d’estiu del 1956. En una taula apareix Joan Gumà (pare de Josep i Vicenç) amb ulleres fumades. Els cambrers són Lluïsa Grivé i Josep Lleonart. Foto: Igol. Col·lecció: Família Gumà-Mitjà

L’Hotel Voramar disposava en inaugurar-se la piscina d’una nombrosa plantilla (a més de personal temporer i esporàdic). A la recepció i adjunt a la direcció hi havia Josep Gual (també intèrprete d’anglès); de recepcionista, Josep Morraja; de cuiners, Joan Cervantes i Jesús Xifra; els maitres eren Frederic Salat i Enric Arbós (més tard ... Vinyes); de barman, Josep Puig; Pere Pasqual era el cellerer i amb la seva dona Catalina vivien a l’hotel tot l’any; de cambrers, una llista interminable: Lluís Rosés “Liso”, Josep Lleonart (pare) i Josep Lleonart (fill), Pepita Poch, Jordi Marsé, les navarreses Laura i germana, Lluïsa Grivé, Carme Rosés, Joan Colomer i la seva dona Carme, Carme Molina, Carme Plaza, Dolors Graboleda, Llorenç Gutiérrez...

De conserge, l’italià Ritxi; la Mercedes era la responsable de les habitacions; a l’economat, preparant entremesos i gelats, Caterina Sastre; el sereno era Pepe Batalla i el grum (botones) Àngel López; Josep Ribas era el responsable de manteniment i xofer (al volant d’un Dodge Dart i un Renault Gordini); les britàniques Joie ... i Kathleen Crawford feien de guies turístics per als clients de parla anglesa. Lluís Rosés López

"Liso" (1935), grum (botones), cambrer i maitre al Voramar successivament, era el lloctinent de Josep Gumà, era el seu home de confiança...; ell obriria el 1971, amb Vicenç Gumà, el bar musical Byblos al carrer de la Torre.

El bar de l'hotel en ocasió d'un banquet celebrat l'estiu del 1960. Dins de la barra (d'esquerra a dreta): Vicenç Gumà, Josep Lleonart (pare), Joan Villena (de l'Hotel Univers de l'Estartit), Quim Mundet (nét del compositor escalenc Ferran Says i familiar dels Gumà) i Josep Lleonart (fill). Observi's a la dreta de la imatge l'excalcalde Jaume Sureda.

Foto: autor no identificat. Col·lecció: Família Gumà-Mitjà

Aquell any 1960 va ser mundialment conegut com "l'any d'Àfrica" per la independència assolida per molts dels seus països; als EUA es comercialitzava la primera píndora anticonceptiva; també als EUA es va televisar el primer debat electoral; a Xile es va produir el terratrèmol més potent mai registrat. Musicalment va ser l'any de "Theme from a summer placed" (Percy Faith), "It's now or never" (Elvis Presley), "Adam and Eve" (Paul Anka), "Save the Last Dance for me" (The Drifters), "Greenfields" (The Brothers Four), "Ansiedad" (Nat King Cole). Al cinema: "La dolce vita" (Federico Fellini); "Spartacus" (Stanley Kubrick); "Psicosis" (Alfred Hitchcock).

Josep Gumà en un dinar al restaurant Catalunya de la Barceloneta l'octubre del 1960 acompanyat dels treballadors de l'Hotel Voramar Lluís Rosés "Liso", Josep Ribas i el matrimoni Joan-Carme de la Bisbal. Foto: autor no identificat. Col·lecció: Família Ribas-Molina

L'Hotel La Barca es va obrir a la plaça de l'Església el dia de Sant Joan del 1961. El primer cap de setmana d'aquell juliol (dies 1 i 2) va tenir lloc a la piscina del Voramar les Jornades Provincials d'Escafandrisme de l'Obra Sindical "Educación y Descanso" amb l'assistència del Grup d'Activitats Subaquàtiques. Els dies 4 i 5 d'aquell mes es va inaugurar el nou Museu d'Empúries; en aquest marc va ser representada a Empúries l'obra "Medea" a càrrec de Núria Espert. Una nit d'aquell estiu van sopar al restaurant Ca la Nieves l'abdicat

i efímer rei Humbert II d'Itàlia amb la seva filla la princesa Maria Pia. Fidel Geli Breitg havia instal·lat a l'Escala aquella primavera el primer aparell de televisió (Telefunken) al cafè Trevi.

La piscina del hotel Voramar va nèixer com una celebritat. La piscina va ser lloc de trobada i reclam per a l'incipient turisme de masses a la Costa Brava. Va tenir-hi lloc per la revetlla de Sant Joan del 1961 la presentació d'una col·lecció de models (amb la minifaldilla i la moda 'Barbarella' com a punta de llança) per a aquella temporada estival amenitzada amb actuacions musicals. Aquell estiu, recent arribada dels EUA, hi va actuar la "bailaora" Carmen Amaya, coneguda com "La Capitana" del flamenc. Hi va ballar descalça i acompanyada de grans artistes i músics com el ballarí Goyo Reyes; hi ha qui recorda com el minúscul gos de Carmen Amaya es cruspia grossos bistecs (Amaya moriria el 1963, poc després de rodar la pel·lícula "Los Tarantos").

PISCINA HOTEL VORAMAR
LA ESCALA - 23 JUNIO 1961
11 NOCHE

Gran Verbena de San Juan
Presentación de la
Colección
de Modelos
para
Playa y Campo
Temporada Verano 1961
ALTA COSTURA C. MIR
MADRID - BARCELONA

El conjunto ESPAÑA y selectas atracciones amenizarán la Verbena

RESERVA DE MESAS LIMITADA - Tel. 2 - LA ESCALA

Cartell publicitari de l'espectacle que va tenir lloc a la piscina la revetlla de Sant Joan del 1961: s'hi anuncia la presentació de la col·lecció de models per a aquell estiu amb la minifaldilla i la moda 'Barbarella' com a punta de llança. Col·lecció: Pere Juhé

Els apartaments Bonaire, propietat dels Gumà i dirigit per en Vicenç, es van construir l'any 1962, sobre l'espai abans ocupat per la Pista Bonaire i anteriorment per les Drassanes Sala per a l'estucatge de la fusta i la reparació d'embarcacions. La piscina va oferir com a espectacle suprem d'aquell estiu, també per la revetlla de Sant Joan, l'actuació de la paquistanesa Princess Amina, "la més famosa ballarina

oriental del món”, segons constava al cartell publicitari. I afegia com a reclam que la dansarina havia actuat per petició reial davant la reina Isabel d'Anglaterra, el rei Hussein de Jordània, el Sha de Pèrsia, l'emperador del Japó... La fi de festa va anar a càrrec de la orquestra de Jaume Miralles. Aquell any es contruïa el port perquer de refugi a la Clota Grossa.

Carmen Amaya va protagonitzar una extraordinària vetllada l'estiu del 1961 a la piscina del Voramar. Foto: www.dishmaps.com

A la molt recordada Pista-Bar-Bolera Bonaire (1954-1962), propietat primer dels escalencs Fèlix Ballesta, Joaquim Simon i Albert Guerra i més tard de Josep Gumà, hi havien actuat els cantants Josep Guardiola, Gloria Lasso, Jorge Sepúlveda, Dúo Dinámico, Torrebruno, Raúl del Castillo, Trío Guadalajara, Rudy Ventura i molts altres. Aquella mateixa societat Ballesta-Simon-Guerra havia estat precursora el 1955, amb les canoes o “golondrines” conegudes com “Les Magnífiques”, dels creuers marítims a l'Escala.

El 6 de juliol del 1955, dia de l'actuació de Jorge Sepúlveda, es va retre homenatge a la Pista al ja esmentat exfutbolista hongarès Elemér Berkessy després de disputar-se un partit també en homenatge seu al camp d'esports Miramar entre el F.C. L'Escala reforçat amb jugadors de primera fila i la U.D. Figueres. Aquest exjugador del París, Barça... i exentrenador del Ferencváros, Espanyol... havia estat molt vinculat a l'Escala i hi havia passat alguns estius. També havia tingut lloc a la Pista l'agost d'aquell any una vetllada de boxa amb el combat estelar entre l'escalenc Enric Pibernat “Bolta” i el subcampió de Catalunya Antonio Nájera.

Als baixos dels apartaments s'hi va obrir el 1963 el restaurant Juvínés i algunes botigues amb Vicenç Gumà com a director del complex i xef de cuina; Enric Arbós era el director maitre del restaurant. La terrassa dita d'estiu es va inaugurar el 25 de juliol enmig de molta expectació. Aquests van ser aquella nit els plats estrella: amanida de gambes, gambes a l'allet, llobarro al fonoll, pollastre amb llagosta, filet a la planxa i entrecot al pebre; de postres: crep Suzette, pinya Laure i plàtans flamejats. Algun any després seria l'Hotel Bonaire-Juvínés.

“De la Pista Bonaire en tinc un gran record (...). Hi havia uns balls de vetlla que hi entraven fins a mil persones. Va ser on nosaltres vàrem promocionar les primeres activitats artístiques conjuntament amb el poble”, va manifestar Josep Gumà a l'esmentada entrevista. Gumà es feia càrrec el 1956 de la Pista i aquesta passava a engruixir el seu teixit industrial turístic. Els cantants i conjunts que actuaven a la Pista sojornaven invariablement a l'Hotel Voramar. La Pista era on feien parada i fonda els autocars provinents del Rosselló que venien a passar un dia a la Costa Brava.

Una imatge de la piscina en ple funcionament l'estiu del 1962 distribuïda en forma de postal per Escudo de Oro (Fisa).

Foto: autor no identificat. Arxiu de l'autor

En els estius d'aquests primers anys 60 la piscina sempre estava plena. Josep Gumà, amb les seves temperades excentricitats, atreïa a l'hotel artistes i personatges famosos que es trobaven en aquest sector de la Costa Brava. Joan Barceló diu d'ell a “L'Escala. Vivències i records” (2002): “Al acabar la temporada la tensió interna acumulada el feia entrar en estats de paroxisme intermitents, d'intensa agudesa histèrica. Llavors buscava el seu esplai i fugia un temps vers altres móns i altres relacions”. Feia sovint escapades a Barcelona i s'allotjava al Gran Hotel Manila (avui Hotel Le Meridien), ubicat a l'espai dels desapareguts magatzems El Siglo i lloc d'acolliment dels cantants del Liceu i les estrelles cinematogràfiques.

Però el seu lloc veritable d'alliberament i èxtasi eren les glamoroses ciutats europees com París, Londres, Lausana, Mònac, Dusseldorf, Sant Tropez i tantes altres com queda avinent en les moltes postals que ell enviava durant l'hivern a la família. Allí s'oxigenava i s'impregnava de les noves tendències en hostaleria. Anys després seria Andalusia el seu lloc habitual de refugi on s'alliberaria de la tensió fent llargues cures de repòs.

Josep Gumà era un hàbil negociant i emprenedor. Era pulcre, metòdic i innovador. Era políglota. Dotat d'una alta capacitat visionària i organitzativa, va ser pioner i dinamitzador del turisme a l'Escala i a la Costa Brava i en va crear escola. Va revolucionar el turisme escalenc i la piscina en va ser un clar exemple. Va ser la primera piscina que a Europa es va guanyar al mar. La Casa Gran, de la mà de Tomás Gómez i Carme Moner, es transformava aquell 1960 en l'Hotel Bahía i el 1964 en l'Hotel El Marquesado. El Voramar continuava essent l'hotel més luxós a l'Escala.

“He obert uns vint-i-cinc negocis d'hostaleria. Fins al punt que en molts restaurants i bars de l'Escala el personal en un 90% han treballat a casa. Considero que jo he fet molt més per a l'Escala que no pas l'Escala ha fet per a mi (...)”, sentència Josep Gumà el 1985. Va ser ell que va obrir, associat amb Joan Pascual Gich, la primera pizzeria a l'Escala i arreu de les terres de Girona. Corria el 1968 i la pizzeria era La Palmera.

Vista aèria del 1966 del sector del passeig Lluís Albert amb l'Hotel Voramar i l'Hotel El Marquesado.
Foto: Tomàs Mallol. Col·lecció: Família Gumà-Mitjà

Lluís Colomeda

www.marebalena.blogspot.com

GO Karting
L'ESCALÓ - L'ESTARIT

Pravimar SL • Genimar SL
 Apartat de correus 235 - 17130 L'Escaló
 Tel. 972 77 42 78 - Mòb. 606 38 08 42
 Fax. 972 77 47 31
genikart@genikart.com
genimar.escala@gmail.com

1/2 mel
 Braseria Pizzeria
 Camí Ample N. 60/62
 17130 L'Escaló (Girona)
 Tel. 972 77 38 05 - Fax. 972 77 41 19

www.migmelo.com

PASTISSERIA EMPORI

Benjamí Gallegos

Des de 1960. Més de 50 anys al seu servei

També tenim:

- Pastes salades
- Rebosteria fina i de full
- Coques de brioix i fruita farcides de crema

Reserveu les vostres coques per a revetlles!

i altres productes artesans

Maranges, 14 - Tel. 972 770 089 - L'ESCALÓ

50 anys d'Els Pescadors de l'Escala

UN XIC D'HISTÒRIA. ELS PRECEDENTS

L'Escala té una relació amb la música que ve d'antic. A part de la llarga i fecunda història en el món de les cobles orquestres, músics i compositors (segles XIX-XX), les cançons populars i tradicionals, cantades pels jornalers, segadors, mestresses de casa i, especialment, les àvies i avis, sempre han conviscut amb les que han cantat les formacions corals: des de les seccions dels diferents ateneus i centres (l'orfeó *Els Atlants* de l'Ateneu Art i Cultura o les seccions de l'Ateneu Víctor Català, el Centre Ibèria o el Centre Catòlic Protector de la Infància, la Cargolera) fins a les corals i cors constituïts com a tal: la *Sociedad Coral La Marinera* o la *Unión Escalense*, creades el 1895; el cor *Oreig de Mar*, de Mn. Joan Viñas; el *Cor Parroquial*, de la Sra. Roser Sureda; la *Coral Empòrium* del Centre Cultural Xavier Vilanova; la coral de jubilats *Jardí del Pedrò*, o el *Cor Indika*, de l'Escola Municipal de Música El Gavià.

La vila marinera, però, sempre ha tingut també una tradició de cantaires de taverna. Com la majoria de pobles de costa, en els jorns de mal temps, per alguna celebració especial o, sovint, de forma improvisada, els pescadors buscaven recer i es solien reunir a les tavernes per anar desgranant, espontàniament, a l'entorn d'un porró, xeflis o un bon dinar, tot el repertori coral possible: valsets, havaneres o americanes, sardanes, jotes, sarsueles, xotis, boleros...

A l'Escala, el lloc de referència era la taverna de can Gelada, de l' Arquímedes o de ca la Neus. L'escriptor empordanès Josep Pla, resident a temporades a la vila i assidu de la taverna, en el relat "Viatge frustrat", del llibre *Bodegó amb peixos* (1950),

ho retratava molt bé:

"Amb això van arribant els habituals de la taverna (...). Són indubtablement uns excel·lents habituals de taverna, pescadors que fa anys i panys que la freqüenten (...). Amb això arriba el patró de bou Lill (...). És un gran amic d'Hermós, i al cap d'un moment de veure's ja es posen a cantar. Lill canta les cançons de taverna d'una manera admirable. De seguida la tenen armada... Al cap de poca estona arriben diversos amics de Lill i s'estableix la confraternització a una escala molt vasta. Hom envia a cercar l'avi Xaixo; al cap de poc arriba, la pell amoratada, una guitarra sota el braç (...). Quan hi són tots, s'installeu al racó del fons, Xaixo posa la guitarra a punt i comença l'emissió del programa. Al pie de un jardí florido - lloraba una colombiana... La taverna s'emplena ràpidament (...). A l'hora de dinar, mengem una queixalada. (...) Havent dinat, les cançons surten més plenes i més afinades. A les set del vespre, el programa està mol lluny d'haver-se esgotat (...)."

Durant els anys 40 del segle XX foren assídues les actuacions de diversos amics (com ara en *Pelaio*, en *Damià*, l'*Ill*, en *Jaume Esquelleta*, en *Josep Vicens Xaxu*, en *Berto Referdillo*...) en qualsevol indret de la vila, a la taverna d'en Fajula, per la Festa Major de Sta. Màxima o en qualsevol altra celebració local. Durant les dècades dels anys 50 i inici de la dècada de 1960 també foren sovintejades les cantades al final dels espectacles teatrals de la sala de ca l'Hereu. No obstant això, fins aquells moments no s'havia constituït cap grup d'havaneres i cant de taverna.

*Els pescadors
de l'Escala*

ELS PESCADORS DE L'ESCALA

No fou fins l'any 1964 que en Ferran Català, juntament amb el seu germà Simeó, en Llucià Carbó i en Joan Farrés, decidiren formar un grup de cantaires. Ferran Català havia estat presoner de guerra a Burgos, on havia fet amistat amb en Ramon Planells de Cadaqués i del qual havia après tot un seguit de cançons. En principi, actuaren amb diferents noms, com *Cantaires escalencs*, *Oreig de Mar* o *Pescadors*, i les seves actuacions es limitaven a cantar en funcions benèfiques (pel sorteig d'una panera de Nadal del club de futbol escalenc) o en algun restaurant de la costa a canvi d'un bon sopar.

L'any 1966 fan la seva primera actuació fora de l'Escala, participant en la inauguració del restaurant de Pitu Xivarri, de Palamós, i després faran actuacions recurrentment a Llafranc i Llofríu. És al començament dels anys 70 quan el grup comença a actuar, com a tal, dalt dels escenaris, tot i fer-ho de forma molt peculiar i sempre acompanyats d'un porró de vi. La primera gran actuació va ser la seva participació, per primera vegada i conjuntament amb els grups *Port Bo*, *Barrufets*, *Cavall Bernat* i *Alba*, de la Bisbal, a la 5a Cantada d'Havaneres de Calella de Palafrugell, el 1971. És en aquella edició en la que el s'estrena l'havanera *El meu avi*, del mestre Ortega Monasterio, pel grup els *Barrufets* de Palamós. *El Diario de Gerona* publicà la següent crònica:

"En sexto lugar actuaron el grupo Oreig de Mar de la Escala, eran nuevos en el concurso pero no en el cantar habaneras. Y estos aportaron una grata sorpresa. Fue su actuación la autenticidad de las habaneras con cuatro voces diferentes entrando cada una de ellas en su momento, silabeando las palabras al viejo estilo, su estilo ya que ellos son continuadores de la dinastía de cantadoras de La Escala, que siempre supieron estar en un primer termino... Daba la impresión que improvisaban en el programa y con el porrón de vino completaban esta autenticidad".

L'any següent, el grup escalenc tornà a actuar a Calella, guanyant-se més fama i èxits, fins al punt que fou cridat per a col·laborar, juntament amb na Pepita Bruguera i en el que també participen la coral *Retorn Planenc*, de les Planes d'Hostoles, i la cobla *Barcelona*, en l'enregistrament del disc que el Banc Condal regalà als seus clients el Nadal de 1973. Al final d'aquell mateix any, Ferran Català decidí deixar el grup per a crear-ne el seu propi, l'*Oreig de Mar*, motiu pel qual s'adoptà definitivament el nom de *Els Pescadors de l'Escala* per al grup, al qual ingressà *Litus* Mallart com acordionista i director musical.

Amb la incorporació de Mallart, el grup pren una altra caire, a partir de llavors més ben preparat per a les actuacions. Fruit d'aquest intens treball arribà el primer treball en solitari del grup, l'any 1976, amb el nom de *Cants de Taverna* i recuperant temes populars marcant estil propi (*La sardina*, *La Ramona i en Tonet*, *El marxant*, *El cirurgià*, *La garrafa...*). A més, fou l'enregistrament amb el que els Pescadors assoliren èxit i reconeixement arreu de Catalunya i a l'estranger, arribant fins i tot a actuar als estudis de la BBC de Londres, el desembre d'aquell any, en el marc d'unes jornades de promoció turística de la Costa Brava.

La mort sobtada de *Litus* Mallart l'any 1977 fou un cop fort per la resta de components, fins al punt que es plantejaren deixar d'actuar, però aquesta intenció es frenà amb la incorporació de l'acordionista Xavier Falgarona, gràcies al suggeriment d'en Joan Farrés, ho frenà. Falgarona substituï a Mallart i es

féu responsable de la direcció musical del grup, incorporació que els va tornar a donar impuls i una nova empenta que els reportà molt més reconeixement i un ampli treball discogràfic.

Parlar d'havaneres en aquell temps era parlar d'*Els Pescadors de l'Escala*, i amb imatges irrepetibles, com les llargues cues que es feien mentre signaven discs a uns grans magatzems o, fins i tot, participant al 1977 a la pel·lícula *Borrasca*, de Miquel Rivas, un film que majoritàriament es va rodar a la població de Torroella de Montgrí. Aquesta etapa va durar fins el 1990, any en què, per motius de salut i esgotament, Simeó Català decidí plegar i en Llucià Carbó continuar juntament amb la resta de components i complir les actuacions contractades amb nom de *Pescadors de l'Escala*. Desacords en les negociacions de la cessió del nom per part d'en Simeó a en Llucià, però, va fer que el primer mantingués el nom (que el tenia registrat) i, per aquest motiu, el 1991 en Llucià formà un nou grup: *Veus dels Pescadors*.

La inactivitat d'en Simeó va durar un any, ja que, amb l'ajuda del seu germà Ferran, l'any 1992 tornà a engegar el grup amb la incorporació d'una nova generació de cantaires: Albert Prat, Quim Mas, Joan Sureda i Nando Reverter, músic que posteriorment fou substituït per Joan Bossacoma, mantenint sempre la formació de veus i instruments (guitarra, acordió i contrabaix). A partir d'aquell moment Albert Prat es féu responsable de la direcció musical i, tot i la mort de Simeó Català l'any 1996, els components han continuat amb el mateix esperit que els iniciadors, mantenint i exportant arreu el segell inconfusible d'**ELS PESCADORS DE L'ESCALA**.

En el camp dels treballs discogràfics, en els darrers 20 anys el grup ha continuat combinant l'enregistrament de peces clàssiques del repertori amb composicions pròpies, generalment dels components Albert Prat i Quim Mas: *El tango de la perola*, *La festa dels pescadors*, *El mariner boig*, *Sempre amb tu*, *Vull ser el teu port*, *Som Pescadors de l'Escala*, *Oda al Mediterrani*, *Anne Marie*, *El tresor de l'Escala...*

El decurs d'aquests 50 anys (1964-2014), amb una trentena d'enregistraments efectuats i un munt d'actuacions arreu de Catalunya, Espanya i d'altres països, avalen la trajectòria del grup d'havaneres en actiu més antic del país i va motivar que el passat 22 d'abril de 2014 rebessin la Creu de Sant Jordi per la seva tasca de recuperació, interpretació i difusió, a Catalunya i a l'exterior, de l'havanera i la cançó de taverna, que també han plasmat amb l'edició d'un doble cd commemoratiu amb el títol de *Sempre Pescadors 50*.

DATES

1964
INICI DEL GRUP

1966

Primera actuació fora de l'Escala, arran de la inauguració, a Palamós, del restaurant de Pitu Xivarri.

1971

Primera actuació a la Cantada d'Havaneres de Calella de Palafrugell. Hi participen amb el nom d'*Oreig de Mar*.

1973

Primer enregistrament compartit en el disc del Nadal de l'any 1973 del Banc Condal i separació del grup de Ferran Català per formar l'*Oreig de Mar*.

1976

Primer disc propi del grup amb el nom de "Cants de Taverna", editat per Hispavox, i actuació a la BBC de Londres.

1977

Mort sobtada de Carles Mallart, a l'edat de 26 anys, per la qual cosa el grup es replanteja la seva continuïtat. Aquest mateix any es fa la primera Cantada d'Havaneres de l'Escala com homenatge a "Litius" Mallart

1980

Per primer cop s'incorpora un contrabaixista a la formació, en Josep Joli.

1985

S'actua a la Cantada d'Havaneres de Calella amb el nom de *Pescadors de l'Escala*, després de l'escissió de l'any 1973.

1989

Surt el primer enregistrament completament de temes en castellà "Habaneras Populares".

1990

Simeó Català, per problemes de salut i esgotament, decideix plegar i es queda el nom d'*Els Pescadors*, que el tenia registrat.

1991

Llucià Carbó, després de desacords amb la negociació del nom d'*Els Pescadors*, crea "Les Veus dels Pescadors". Primera i única vegada que la formació no participa a la Cantada d'Havaneres de l'Escala.

1992

Simeó Català torna engegar *Els Pescadors de l'Escala* amb nous components.

1996

Mor Simeó Català a l'edat de 66 anys.

1998

Mor Joan Farrés, als 76 anys.

2007

Moren Llucià Carbó i Ferran Català, amb 76 i 89 anys, respectivament.

2014

50 aniversari i lliurament de la Creu de Sant Jordi per part de la Generalitat de Catalunya.

ACTUALITAT

COL-LABORACIONS:

NADAL 73 (1973)

XXIX CANTADA D'HAVANERES DE CALELLA (2000)

MOSTRA DE L'HAVANERA CATALANA DE PALAMÓS (2000)

"LA CANTADA" 48A CANTADA D'HAVANERES DE CALELLA (2014)

COMPONENTS QUE HAN FORMAT PART DELS PESCADORS DE L'ESCALA:

Ferran Català, Simeó Català, Lluçia Carbó, Joan Farrés, Litus Mallart, Xavier Falgarona, Josep Joli, Fèlix Ortajo, Ferran Reverter, Enric Bassas, Sebastià Rubí, Conrad Lluch, Jaume Burjachs, Pere Bahí, Albert Prat, Joan Sureda, Quim Mas, Joan Bosacoma, Jordi Cabarrocas i Josep Cruañas.

Per acabar, voldria fer una relació numèrica, però, com que sóc més de lletres que de números, he acabat conformant un acrònim amb el nom d'Els Pescadors i format pels títols de diferents cançons del repertori del grup:

Pescador sóc d'una cala

Encís d'amor

Som Pescadors de l'Escala

Carícies

Adeu a l'Escala

Donzella escalenca

Oda al Mediterrani

Records de l'Escala

Sense tu

De un viejo amor

Escolta es vent

L'Elefant

Entre les barques

Salió de Jamaica

Cala Montgó

Aigua Xelida

Lluny de la mar

Allà en la Habana

TREBALLS DISCOGRÀFICS:

CANTS DE TAVERNA (1976)

CANÇONS QUE TORNEN (1977)

CANÇONS DE L'AVI (1979)

SUQUET DE PEIX (1980)

MAR I TERRA (1982)

HAVANERES I CANÇONS DE MAR (1987)

HAVANERES (1987)

RECOPIULATORI HISPAVOX (1988)

CANÇONS PICANTS DE TABERNA (1989)

HABANERAS POPULARES (1989)

SALIÓ DE JAMAICA (1989)

HAVANERES (1992)

UNA TARDA VORA EL MAR (1993)

HAVANERES I CANÇÓ POPULAR (1994)

LA GAVINA (1995)

EL MEU AVI (1995)

TORREVIEJA (1996)

POPURRICANTUS (1997)

LA ROSA DELS VENTS (1997)

35 ANIVERSARI (1999)

EL SOMNI DE CUBA (1999)

IMATGES (2002)

ENTRE XARXES I CANÇONS (2005)

LLUNY DE LA MAR (2007)

45 ANIVERSARI (2009)

HAVANERES D'AMOR I MAR (2012)

SEMPRE PESCADORS "50" (2014)

Joan Brugués

Amb la col·laboració de Jordi Gallegos

Pere Ferrés-Costa (1888-1915)

Un romàntic a l'època moderna

PERE FERRÉS-COSTA. (Sant Vicenç dels Horts, 1888- batalla del Artois, 9 de maig de 1915)
(a partir de la correspondència amb Caterina Albert i Paradís, i la suposada traducció de Solitud al rus.
També la correspondència entre en Pau Modolell i Sans i aquella.)

INTRODUCCIÓ

La rebuda d'un correu electrònic per part d'en Lluís Colomeda, un dels lletraferits escalencs, que intentava trobar pistes sobre la suposada traducció russa de Solitud per part de la hispanòfila russa Maria Chitau, de casada Karmina, va portar-me a descobrir la correspondència entre en Pere Ferrés-Costa i la Caterina Albert i Paradís, i a partir d'aquesta, la colpidora personalitat d'aquell poeta.

La correspondència agafa el període que va del 21 de gener de 1913, escrita des de Sant Petersburg, fins el 14 d'octubre de 1914 des del front. Es un conjunt de cartes i postals.

La utilitat de les postals¹, per part d'en Peres Ferrés-Costa és variada: postals de paisatges, en les que explica per on passa perquè ella conegui on és ell, i les impressions del paisatge, no oblidem el seu romanticisme- aquell temps no es portava la màquina de fotografiar a sobre-; anunciar a la destinatària que properament rebrà un enviament per correus certificat de documents (la postal viatjava molt més ràpid); i postals de quadres del museu de l'Hermitage amb crítica i pensaments artístics.

Una vegada oberta la primera de les cartes d'en Pere Ferrés-Costa entre cartes i postals² hi ha 21 lliuraments- enviades a la Caterina Albert, a partir d'ara C.A., on en Pere Ferrés-Costa, a partir d'ara en P.F., se li mostra com una persona, un home, obert, expansiu i franc. Però en tot l'epistolari, de mica en mica, veiem que és el tipus de persona que, de cares en fora, té una semblança i per dins, ell s'ho sap, en té tota una altra d'introvertida i problemàtica, dins d'un cor amb uns grans ideals inabastables, que es desanima fàcilment i que se'n surt, ara fent això, ara allò, però sense convenciment, perquè, segurament, la realitat posada al costat del seu ideal el decep.

També hi ha cartes i postals de la C.A. dirigides a en P.F. i amb el mata-segells de Sant Petersburg. Sí, i m'estranyà en trobar-les. Més endavant vaig descobrir com havien retornat a les seves mans. En total són 11 enviaments, 5 de postals i 6 de cartes.

Tot i la diferència d'edat, 19 anys, a favor de la Caterina, aquesta no el tracta amb la suficiència que a vegades dona l'experiència, ni com podria ser, en tractar-se d'una dona,

1 Veient l'extens epistolari de la Caterina Albert, he pogut comprovar que aquesta utilitat era comuna a l'època: funció de correus ràpid (sms ó whatsapp) incloent la imatge d'on es trobaven.

2 Curiosament hi ha enviaments de postals que ho són en nombre de 3 o més, estan numerades i en P.F., de vegades, les fa servir de cartes, ja que hi aboca temes que en aquells moments el neguitegen.

amb un discurs maternal- tot i que ell, una vegada, li ho diu. Sinó que el tracta amb el llenguatge formal, fruit de l'època, però sense aquell toc aristocràtic³ que empra amb altres personatges. L'escriu amb un cert acostament, comprensió i veritables ganes d'ajudar algú que se li mostra inestable, ple de projectes inconclusos i, per sobre de tot, romàntic.

Romàntic fora d'època. Ja havia finit el segle XIX, el segle del romanticisme que havia nascut al S. XVIII - romanticisme que a Catalunya no es despertà amb força pròpia fins la meitat del segle XIX amb la Renaixença-. En Pere Ferrés serà una mostra típica d'aquell moviment, però fora de context. A les cartes que no parla directament de la traducció de Solitud o dels contes i d'altres proses de la C.A., es mostra escoltant el seu interior: amb sentiments de tristesa, manca d'impuls, com fora del corrent predominant del seu segle, sol; l'enyorament de la pàtria, l'èxit literari que no arriba, i el seu propi caràcter que l'impossibiliten d'escriure, i, per tant, fer allò pel que tant mostra que frisa; per altra banda, a Rússia, hi té una relació amorosa, totalment asimètrica- ella una aristòcrata russa més gran que ell, un jove de 25 anys, poeta i pelacanyes- condemnada al fracàs, com així va ser; en alguns moments sembla desitjar la mort com a única sortida per a un alliberament personal.

PETITA BIOGRAFIA D'EN PERE FERRÉS-COSTA.

Però qui fou en Pere Ferrés-Costa? Va néixer a Sant Vicenç dels Horts el 1888, d'una família humil, ell se'n dolia: *"Respecte⁴ el seu humil origen sembla que se'n dona pena i no te de ser aixís ¿veritat? L'home és sempre fill de les seves obres, per aquestes serà judicat i no per la seva naixensa. És la joventut; despres els seus pares, son bons i honorats treballadors, comparets de vinya i casa i el seu pare treballant comercieja tot l'ivern en llenyes, sempre se han portat bé i de la seva família mai ningú n'ha tingut res a dir. El seu avi matern (crec que era Mallorquí) era secretari del seu poble, morí essent-ho de Begues ahont encara un oncle d'ell exerceix el càrrec. Doncs millor i més honorable per ell que hagi sabut enlairar-se i obrir camí per ell sol, que sols al seu talent deurà la posició*

3 Quan dic aristocràtic, no ho dic en sentit pejoratiu, ans al contrari, em refereixo a aquell llenguatge que pren certa distància amb l'altre, però que per això mateix possibilita el contacte previ entre persones que tenen una autoestima alta i que no es coneixen de re. Mes endavant, d'això se'n va dir educació, i ara, amb els tipus actuals de relació i els moderns sistemes de comunicació, s'ha pràcticament perdut.

4 En totes les transcripcions he respectat la grafia original, on es pot copsar el garbuix pre-fabrià, i ens fa veure que tot i la manca de normativa, la llengua és viva i entenedora.

que assoleixi." El que escriu això a la C.A. en carta datada el 19 de juliol de 1913, és en Pau Modolell i Sans⁵, vicentí, que mantingué correspondència amb l'autora escalenca, gran amic d'en P.F.; així ho diu ell mateix en un enviament de 5 postals a C.A. de 27 d'abril de 1913 des de Sant Petersburg: "A Catalunya hi tinc un amic íntim. És un dels homes més bons de la terra. Un verdader héroe. Ell coneix forses coses de ma vida. Molts literats catalans hi tenen amistat i tots l'estiman. S'anomena Pau Modolell Sans viu a Sant Vicens dels Horts, poble del Llobregat no lluny de Barcelona. És el meu poble nadiu."

En P.F. es formà sota la protecció de l'Anton Busquet Punset⁶, carta de P.F. a C.A. de 12 d'abril de 1913 des de Sant Petersburg: "Si vol sapiguer qui sigué en Catalunya mon mellor mestre i company, fou el bondadós Anton Busquets i Punset. Ell m'ensenyà a adorar el més viril i profund dels escriptors catalans, la gran Víctor Català (Perdonim)."

Aquesta, en el fascicle de Lectura Popular, Biblioteca d'autors catalans, número 244, dedicat a Pere Ferrés Costa, Poesies, en la petita biografia, a mode de pròleg, que obria sempre el fascicle, i que aquesta vegada se li encarregà a la Víctor Català, diu: "Mentre ajudava a sos humils pares en els treballs del camp, son esperit somniador vagava per regions tan llunyanes com inconegudes: mons d'ensomni oberts a sa fantasia per la lectura de les obres folk-lòriques que queyen en ses mans. S'aplicà al estudi, y fins intentà compondre versos, assessorat per son mestre y compatrici, l'escriptor En Pau Modolell. Als disset anys assolí l'aptitud suficient per ajudar en ses tasques pedagògiques al Anton Busquets y Punset, que dirigia les escoles del Foment Autonomista d'Hospitalet. Baix els auspicis d'aquest literat català de soca a rel, en Ferrés-Costa passà dos ó tres anys fent notables progressos, conquerint la estimació de tots els noys als quals ensenyava, y mostrantse, per la dolcesa del seu caràcter, com un noy més entre tots. ¿Qui haguera sigut capaç, llavors, d'endevinar les poderoses ansies d'ideal y la voluntat intrèpida que sota aquella dolcesa s'amagaven?"

La introducció, a mode de biografia, del núm. 244 de Lectura Popular no està signada- sembla publicat el 1917 per raó de la carta que segueix. La Caterina Albert, no devia voler que fos sabut. No era una qüestió literària, en aquest cas hauria signat Víctor Català, sinó d'amistat. No obstant i això, en Modolell en carta de 1/01/1918 diu: "Bona amiga i mestre: agradablement sorprès vaig quedar al arribar-me Lectura Popular dedicada al qui fou nostre volgut amic Ferrés i sens obrir-lo ni llegir més que la cara del llibre l'esperit em portà a V. ¿Qui podia recordar al malhaurat mes que un que l'estimés? I al fullejar i llegir la biografia sino me hagues trobat amb V. hauria tingut una

5 Pau Modolell i Sans, (1872-1942) mestre privat, dramaturg, poeta i polític republicà que va activar en gran manera la vida social, cultural i política del canvi de segle. (extret del blog d'en Jordi Boladeras). Es desconeix la seva formació i la seva activitat divergia en tres àrees: la literatura, l'ensenyament i la política local. Fou autor de diverses obres teatrals (Ferit del cor, La Màgica negra) principalment representades al Centre Catòlic i dirigides per ell mateix. Va exercir de regidor a l'Ajuntament de Sant Vicenç de 1920 a 1922 i també l'any 1931. (Extret de la Biblioteca Municipal Les Voltes de Sant Vicens dels Horts)

6 Anton Busquets i Punset (Sant Hilari Sacalm, 20 d'octubre del 1876 - Calders, 19 d'agost de 1934), també anomenat en alguns casos Antoni Busquets, va ser un poeta i escriptor en llengua catalana. Fou un polígraf en el sentit més estricte del mot, ja que era narrador, poeta, periodista, pedagog i dinamitzador cultural. Exercí de mestre a Barcelona i a Calders (extret de la viquipèdia). Segons el meu sogre, en Lluís Albert, gran coneixedor de la cultura catalana, i amb una memòria prodigiosa per fets i noms de persones, a l'Anton Busquets li deien en "Coca dolça", és de suposar que pel seu tarannà i el seu tipus de literatura.

decepció ..../. No digueu modestament que ha sigut cosa de la empresa editorial, seria una desilusió, car se que V. és una de les poques persones que podré platicar sobre l'heroi volgut." Aquest darrer comentari ens porta a suposar que contesta a una carta anterior d'ella, en la qual li explica el cas, i aquest sembla que insinua que fou per impuls d'ella que l'editor de la *Il·lustració Catalana*, en Francesc Matheu i Fornells amic i editor de C.A.- hi ha un extens epistolari entre els dos- va incloure en P.F. a la col·lecció⁷.

Fins la seva marxa a l'estranger en data indefinida, però propera al 1909, segons expressa ell mateix més endavant, col·labora en els actes culturals de Sant Vicens dels Horts, i es presentà a diferents certàmens literaris on començà a ser conegut:

"Les dues obres previstes, *L'hereu escampa* i *Una fatlera*, eren creacions de Pau Modolell. Joan Martí Trenchs tingué l'honor de ser qui l'introduí en la pràctica poètica i en la llengua francesa, la qual arribà a dominar amb perfecció. El repartiment de *L'hereu escampa* incloïa un jove Pere Ferrés Costa en el paper de mossèn Lluís. Així quedava lligat un heterogeni triangle literari. El carlisme de Joan Martí Trenchs, el republicanisme de Pau Modolell i *El romanticisme* de Pere Ferrés Costa conformaven una cruïlla vital que definia l'època."⁸

7 Per altra banda, la grafia emprada i no corregida és la de la C.A., com també l'estil.

8 "No em puc resistir la temptació de copiar un paràgraf de Ricard Pérez en parlar d'un altre gran vicentí, Pau Modolell i Sans", Jordi Boladeras en el seu blog.

Portada del núm. 244 de Lectura Popular dedicada a Pere Ferrés Costa. La fotografia que hi surt la trobem a tot els documents d'ell, fins dins el *Llibre Pòstum*. No seria d'estranyar que fos la que veurem que li diu a la C.A. que li envia, devia fer el mateix amb el seu gran amic Pau Modolell.

En la mateixa biografia que he citat abans que obria el fascicle de Lectura Popular dedicat a P.F., diu la C.A.: “*Sa firma anà aparexent en diverses revistes comarcals; sos versos començaren a darli fama en diferents certamens; sos vint anys escassos li feren gustar l'amor, y ab ell les primeres decepcions al descendir de sos somnis y topar ab brutals materialitats qu'ell ignorava.*”

Realment no era un gran poeta, com ell volia arribar a ser. Podríem dir que era un de tants poetes jocs floralescs, que varen sorgir sense més conseqüències, ni per a ells ni per a la literatura catalana, que ompliren planes d'astres flamejants, folies amoroses, pastorals, elegies rurals i pagesivoles, llums tremoloses, boires baixes, tendres àngels, Mares de Déu lluminoses assegudes en el seti triomfal de son altar i gentils escolanies cantant... a base de versos massa vegades forçats. Tot i amb això en algun vers hi ha una espurna de novetat de sentit psicològic i social, però es perd dins la vulgaritat del poema. No és un fil que segueix i que es descabdella del cap a la fi, sinó una troballa inesperada, però que, per manca de dedicació, geni o coneixement, no donà el fruit d'un poema o conjunt de poemes que finalment haurien format un cànon propi. En aquest cas l'obra que ara tenim hauria passat a la història, com l'obra immadura de joventut. Ho corrobora la C.A. en la introducció biogràfica de la Lectura Popular que aniré citant, amb la seva delicadesa, fruit d'aquella finor psicològica que la distingia i que tenia la qualitat de convertir allò de mal dir en un elogi o virtut de l'altre: “*La producció literària d'En Pere Ferrés-Costa fou relativament escassa. Apenes si ab ella pogué conquistarse'l títol d'autor⁹ qui tanta gloria sapigué guanyar al camp de batalla, hont morí prematurament, lluitant per un ideal nobilíssim y deyxantnos un exemple immortal. Certament, en mig de sa ingenuïtat impulsiva, era més poeta que molts aciençats poetes aquest jove tot cor, que per un ideal perdé la vida. Sospirà per l'amor, la bellesa y la llibertat, y'ls cantà ab més candidesa que art; però donantshi tot¹⁰. Els bons enamorats són així.*”

Que ben explicat! Ja ho diu en Modolell en carta a la C.A. de data 21/11/1916: “*Quin goig el llegir la seva estimada. V. és l'única qui pot fer la novela de nostre amic perdut. Jo'em ventava que ningú el coneixia com jo. V. sense haver-lo tractat gaire en poques ratlles (es refereix a la carta rebuda de la C.A. a la que contesta) el defineix amb tant d'encert, que no ser un geni qui ho diu, me hauria admirat. Fassi la novela i per lo que li convingui mani i disposi; no és vanitat, mes jo puc ajudar-la.*” La novela no la va escriure. En fer la petita biografia de la Lectura Popular, segurament la C.A., sí que devia demanar i disposar, ja que és de suposar que molts detalls no els coneixia.

El mateix P.F. en la primera estrofa del poema “**PERQUE'T CANTO A TU...**” també parla de l'acceptació dels seus versos:

*“Per què et canto a tu, Amor meu,
pàgesa que m'enamora,
molts diuen que mes cançons
són tan migrades y tosques.”*

Però tornem a la biografia de la Lectura Popular: “*Havia seguit lliurement sos estudis y s'havia examinat al Institut de Girona. Al entrar en quinta la sort li fou propicia, mes ell no'n quedà pas satisfet. Freturós de veure món y d'assolir la idealitat desitjada, sens altres cabals que'ls del viatge, anà a Suiça. A*

Zurich bregà durament per guanyar-se la vida, y més endavant se traslladà a París¹¹, hont els companys d'ocasió abusaren d'ell, menjantse en poques hores els estalvis de set mesos. En l'estudi trobà encara un consol i un escut, tenint la sort de contractarse per anar a la Escola Berlitz de Moscou, com professor de castellà. De Moscou passà a Petrograd, també en calitat de professor. Allí comptà entres sos deixebles molts fills de famílies nobles i acomodades, y, sobre tot, una dama en la qual prengueren realitat els somnis meravellosos y els romàntichs amors del fantasayre ignocent.”

Maria Chitau-Karmina. Foto de portada de la revista Actualidad de Barcelona, del 26 d'abril de 1913.

SOBRE LA MARIA CHITAU I LA TRADUCCIÓ AL RUS DE CONTES DE LA VÍCTOR CATALÀ I LA POSSIBLE TRADUCCIÓ DE SOLITUD.

Ja tenim en Pere Ferrés a Sant Petersburg. No coneixem com va trobar, ni el perquè va acceptar una feina en un país tan llunyà i diferent, potser la fretura de veure món que esmenta la C.A. o la fretura econòmica, i segurament també hi col·laborà el seu tarannà impulsiu. Potser per mediació de la russa vídua i jove de París? Sigui pel que sigui, a partir del 1913 es cartreja amb la C.A. des de Sant Petersburg. De com aconseguí la seva adreça no ens consta, però tenint com tenia amistat amb en P. Modolell i l'A. Busquets, els quals es cartejaven amb ella, és de suposar que un o l'altre la hi proporcionà.

11 “Així es trobava quan aquella milionària russa, jove, viuda i elegant, amb qui més tard se'l veia a París, passejant-se opulentment pel Bosc de les Tulleries amb un riquíssim automòbil, se l'emportà a casa seva per tenir-lo com a preceptor de sos fills i com a company inseparable.” Pròleg de Pau Modolell al Llibre Pòstum, pag. 8 i 9.

9 El canvi de lletra és en el text imprès.

10 El canvi de lletra és en el text imprès.

La primera carta que es troba és de 21 de gener de 1913, des de Sant Petersburg, a partir d'ara S.P., té l'aspecte de ser la primera, ja que, a l'acomiar-se, li demana perdoni l'atreviment de la petició feta abans:

*“Una senyora amiga meva, ha traduït al rus els contes de **Vida Trágica**, havent aparegut en diaris d'aquesta capital i obtingut un gran èxit. Y veliaquí que'm demanen amb insistència més contes de vosté qu'hagin aparegut traduïts al castellà. Hem escrit a una llibreria de Madrid i no hem obtingut resposta satisfactòria. Es per això que madresso a Vosté suplicantli me fassi la mercé de comunicar-me si han sigut traduïdes al castellà altres obres de Vosté i aont podriem demanarles. Tindriem un interés particular de traduir **Solitud**. La seva traductora i admiradora rusa s'amomena Maria Karmina . ./.”*

En aquesta primera carta hi trobem dos assumptes. Un, que és la intenció de traduir Solitud al rus (la no trobada traducció al rus que em va fer buscar les cartes d'en P.F. a la C.A.) i un altre, una dona singular: Maria Chitau, vinguda Karmina pel seu casament.

El primer assumpte, la traducció de Solitud, deuria acabar aparcat, després dels esdeveniments que es precipiten, com anirem veient, ja a partir de la segona carta d'en P.F. de 7 de febrer del mateix any que comença així:

*“La seva lletra i els seus llibres han arribat en bon'hora. Justament quan acabo de rebre el **cop de gorra de l'Adversitat**, que si no m'ha fet caurer mort com la pobra mosca fastigosa del seu conte **m'ha fet tambalejar esma-perdut**.”*

La carta continua i acaba:

*“La Chitau es célebre en Rússia. Sigué molts anys **primera actriu** en el Teatre Dramàtic Imperial¹³. Al casarse am el magistrat Sr. Karmin, **se retirà a la vida privada**. Fou també com una especie de Gual. Això sí: **menos poeta i més artista còmica**.”*

La Maria Chitau va interpretar, entre d'altres, obres de Txèkhov amb notable èxit. En un escrit d'ella, no sé si de la seva darrera època a París, explica l'estrena de **La Gavina** com un rotund fracàs per la incomprensió del públic del nou teatre realista, a causa de la manca d'hàbit, era una novetat, i com anècdota diu que la segona representació va ser un rotund èxit sense haver canviat res¹⁴.

12 Es referia al conte “El Calvari d'en Mitus” de la V.C.

13 Maria Karmina-Chitau va néixer el 1960 a Rússia. El 1876, fou actriu i va actuar en el Teatre Alexandrinski de Sant Petersburg. Va sortir de Rússia després de la revolució de 1917 i es va convertir en una professora d'actors d'èxit, de primer a l'Extrem Orient, i després a París. També va publicar escrits nostàlgics a Vozrozhdenie, periòdic dels emigrants russos a París. Va morir a París el 1935. Papers/Maria Karmina-Chitau. WWW.amherst.edu.(Traduït de l'anglès pel google i arreglat per mi.)

14 “Uns dies després, en la segona representació de l'obra, es va produir un canvi màgic. Hi va haver nombroses aclamacions de “Bravo! Autor, autor! I, no obstant, aquesta segona vegada no es va representar millor”. (Extret d'internet: “Annie and Anton/Uncle Vanya-Duke University”).

Tenim tots els ingredients del cas: En Pere Ferrés-Costa protagonista escrivint a en Pau Modolell i a la Caterina Albert. En Pau Modolell i la Caterina Albert escrivint-se entre ells preocupats per les facècies d'en P.F., d'amagat d'ell, i a l'ensems amb en P.F., intentant animar-lo a escriure, acomboiar-lo, aconsellar-lo per tal que superés la tristesa i la depressió romàntica d'una ruptura amorosa que gairebé el va fer caure mort com la pobra mosca d'en Mitus. I finalment la Maria Chitau Karmina, dona d'una gran personalitat, que s'escriu amb la C.A. Aquesta i la Chitau sabem que es varen escriure alguna carta, tot i que no sé perquè no es troben en l'arxiu Víctor Català, de moment, encara queda cosa per mirar. Tot i que sabem que s'escriuen ja que la C.A. va guardar una còpia d'una carta que va dirigir-li. És una de les característiques de la C.A, i suposo que altres escriptors de l'època, de fer un esborrany de la carta enviada, seria la fotocòpia d'ara, per tenir constància d'allò dit. Aquest esborrany no està datat, però pel seu contingut, relacionat amb les cartes d'en P.F., devia ser del 1913.

La Maria Chitau Karmina ens la descriu en P.F en un article fet sobre ella i enviat a la C.A. – 7 de març de 1913- per mirar si aquesta podria influir per publicar-lo a la revista *Las Noticias*, o *La Actualidad* o *Feminal*. Diu en aquest article que farà un any (1912 aprox.) va presentar-se-li una senyora desconeguda manifestant una gran alegria per haver trobat algú per parlar d'Espanya. Sembla que a S.P. hi havia un nucli d'admiradors de la literatura hispana: *“...representaban diariamente y exclusivamente obras de los autores clásicos españoles. Lope de Vega, Calderón, Tirso de Molina y Cervantes, viendose dichas representaciones siempre concurridísimas. ... Colaboró en la parte musical que acompañaba algunas de estas traducciones nuestro venerable Felipe Pedrell.”* Continua més endavant d'aquest article explicant que va preguntar a un amic que qui era la M.Chitau Karmina: *“...Que ruso no la conoce? Es la célebre Chitau, la gran ex-artista del Teatro Dramático Imperial, y ex-profesora de dicción de estos jóvenes artistas de porvenir que llenan ya ahora los carteles de nuestros mejores teatros”.*

L'article, com veiem, era escrit en castellà i la C.A. li diu que el repeteixi en català, carta sense datar, però amb mata-segells de S.P. de 26 de març de 1913: *“Com V., crech que en l'extranger es de mes utilitat usar lo castellà que'l català, però la veritat es que pe'ls que som catalans, la ploma y la paraula se'ns torna un'altra quan podem emprar la nostra llengua. Ab tot y no esser jo un grant vot en la materia trobo, molt correcte é interessant l'article de V., però son estil y sos conceptes me plauen molt mes en ses lletres catalanes que porto rebudes. Probem, donchs, si li sembla, de trobar son encaix natural, hont V. puga esser V. ab tota franquesa é ingenuïtat, que aleshores les cualitats que en V. endevino podran sortir a la llum sens esforços ni artificis lligadors, i, per lo tant, mimbadors de potencia.”*

En contesta a aquestes reflexions en P.F. diu en carta de 12 d'abril de 1913:

*“Es clar que més molt mes facil i natural d'expressarme valentme de mon idioma propi que servintme d'una llengua enmabllevada. No obstant li dic francament que no serà possible l'escriure res per **El Poble**, car me sento inable per a escriure en català un article que correspongui al meu gust.”*

També li diu que va demanar les traduccions dels seus contes al rus a la Chitau per enviar-los-hi, però que aquesta va dir-li que ja els li enviaria ella mateixa.

Però seguim el fil de la traducció de *Solitud* al rus. En la carta, ja comentada de 7 de febrer de 1913, agraeix a la C.A. l'enviament de la traducció castellana i diu:

“Verament Soledad es una desgracia. Aquell sublim pastor de Solitud ens apareix en Soledad fet una mena de vell jitano andalús. Si fos possible de trobar una còpia en francès aniria molt millor.”

Opinió que comparteix la Matilde Ras¹⁵, i la mateixa C.A.. Opinió que exposa a la còpia de la carta a la Chitau, ja citada abans:

“Soledad es un desastre; el defecto principal que tiene es haber sido traducida de encargo por un catalán que no es literato. Dicen los competentes que la lengua española, tan bella y rica, es la menos apta para prohijar las producciones catalanas:../..Mucho mas (fiel?) en francés. Como que no se ha publicado aun (il-legible) pedi al traductor Mr. Marcel Robin, una copia pero ese caballero estaba de viaje.../...”

Com és natural, la C.A. desitja la traducció al rus, però no de qualsevol manera i procura per controlar-ne la qualitat. Abans d'advertir a la Chitau de la qualitat de la versió del castellà, la C.A. en el començament de la carta li diu:

“Usted ama profundamente el arte y lo practica, yo considero el amor y el ejercicio del arte como la función suprema, en pureza y en belleza de la existencia;”

15 Matilde Ras (Tarragona 1881- Madrid 1869). Dona d'una gran empenta, impulsora intel·lectual dels cercles literaris de Madrid d'abans de la guerra civil, d'atzarosa vida, plena de dificultats, però sense rendir-se mai, va interessar-se per la grafologia on va despuntar, trobant, finalment, reconeixement i seguretat econòmica. Va escriure's tota la seva vida amb la C.A. (cartes des del 1904 fins el 1964). Va analitzar la lletra de la V.C., fent-la servir en els seus llibres de grafologia.

Aquesta traducció al francès arribà a les mans d'en P.F. segons explica en postal del 9 d'agost de 1913, on li agraeix l'enviament junt amb Ombrívoles i La Il·lustració Catalana. Al mateix temps li diu que espera amb il·lusió la rebuda dels llibres que diu que li envia. Efectivament en carta de 13 d'agost de 1913, li agraeix l'enviament de *Solitud*, *Caires vius*, *Drames rurals*, *Llibre blanc*, *La Enjuta*, *Renaixement* i *La Actualitat*. Li diu:

“He llegit mes de la meitat de Solitude” (traducció francesa) i ha sigut prou per a fermen càrrec. Trobo que la traducció alemanya es molt superior. Jo no soc competent per a fer aitals judicis pero li dic el meu parer tot senzillament. La traducció francesa me sembla massa directament literaria i si be guarda forsa del original, en canvi perd aquella frescor regalada i aquell perfum sanitos i viril que's desprèn de la prosa de Solitud.../..
A proposit de la Donya M. Chitau-Karmina, potser seria millor esperar d'enviar-li Solitude fins qu'ella estarà en disposició de comensar la traducció.../..
Fa cosa de dos anys, al principi que'm trobava aqui, qu'em visità un traductor, sollicitant la meva colaboració. Jo llavors estava preocupat per altres assumptes i vaig excusar-me de no poder complaurel. Jo tinc especial interès en que Solitud se traduexi al rus. Donya M.CH.K. sigué ella mateixa que s'oferí i prometé traduir-la. Are li recordaré. ¿Qui pot comptar sobre oferiments i promeses de don...? ai! Perdonim. Ho dic sens malavolença.”

Més endavant, 4 de novembre de 1913, en la darrera carta des de Rússia de les que es troben a l'arxiu Víctor Català, en P.F. li explica que ja ha arribat la M.Chitau Karmina i que ja li ha fet el lliurament dels llibres dedicats que li havia enviat.

Aquí es clouria el capítol dels treballs d'en Pere Ferrés per intentar que es traduís *Solitud* al rus, traducció que gairebé segur que no es produí. Ell, al cap d'un any, estava enrolat a la legió estrangera francesa, on hi afegiren el miler de catalans voluntaris que s'allistaren durant la denominada Primera Guerra Mundial, on també s'hi veié involucrada Rússia, dins la qual, poc després, es desenvolupà el ferment de la revolució que va portar al 1917 la caiguda del Tsar i l'exili de la M. Chitau. Tot això junt amb la manca total de referències escrites o físiques, d'aital llibre rus, fa pensar que tot plegat va acabar en un intent.

www.priscoelectronica.com

PRISCO
ELECTRÓNICA
NETWORKS

PRISCO
mobile

social media

LA PERSONALITAT D'EN PERE FERRÉS-COSTA I EL TRENCAMENT AMORÓS.

Això no obstant no clou aquest estudi, ja que l'altre objectiu era la biografia anímica d'en P.F.

Continuant referint-nos a la petita biografia del número de Lectura Popular dedicat en P.F.: "Per un quan temps En Ferrés-Costa va considerase feliç. Donà conferències públiques, disertà en plena Rússia sobre historia y habituds catalanes, sobre nostres cançons y nostres balls populars. Mes, vingueren les hores negres, les gelosies, la manca de salut per efectes del clima./...,"

Seguim-lo en la seva actitud vital a través del seu epistolari i el dels seus amics.

Haviem vist com en la carta de 7 de febrer anuncia a la C.A. que: "✓✓ acabo de rebre el cop de gorra de l'Adversitat./..."

A què es refereix?

En la biografia la C.A. ens diu que una vegada a Rússia donà classes a gent benestant i: "sobre tot, una dama en la qual prengueren realitat els somnis meravellosos y els romàntichs amors del fantasayre ignocent."

Durant tot el 1913, nefast per en P.F., aquest es va cartejant i obrint-se a la C.A. A la carta de 7 de febrer, a la postdata li diu:

"Si sapigués que *Feminal* encar se publica, els enviaria una petita nota a propòsit de la Sra. Karmina, i d'una altre poetesa rusa de molt renom, que ha traduït algunes poesies directament del català, encar que llastimosament d'un autor desconegut. No fora possible publicar aquesta gatzetilla¹⁶, aquí inclou en algun diari de Barcelona, com per exemple *La Vanguardia* ó *Las Noticias* me plauria moltíssim per ella."

La C.A. en contesta de 25 de febrer diu:

"En quan al encàrrech que V. Se servia ferme referent a la publicació de la nota donant compte de les traduccions, tinch de confesarli que de moment va deixar-me una mica perplexa. Jo no tinch tracte directe ab cap diari perquè màgrada guardar una recullida independència. Tampoch he instat *may*, *may*¹⁷, la publicació de cap cosa referent a mi y així penso seguir fentho; mes en la nota de referencia no's tractava de mi, sinó de dues altres persones a qui jo no puch menys que deure atenció delicadíssima y ni podria permetre que per escrupols meus quedés desconegut a Catalunya un nom célebre y desairat ensem un bon amic;./..."

Tot seguit li anuncia que ha fet, a través de tercers, les gestions oportunes per poder ser publicat a *Lo Poble Català* i a *Las Noticias*. Que ella mateixa enviarà a la Sra. Karmina els retalls de premsa, una vegada publicats. En quan a publicar-ho a *Feminal* li diu que aquesta revista es per a dones i en conseqüència no interessa al gran públic. Que per l'anomenada de la il·lustre amiga es millor primer publicar-ho al diaris i després en cercle reduïts de prestigi. Que va parlar d'ell a *Las Noticias* per si el volien de corresponsal, i que sense el seu consentiment els hi ha donat al seva adreça a S.P.

A la carta de 12 d'abril de 1913 li manifesta el seu abatiment i li segueix parlant de lo de *Las Noticias*, el seu propòsit, no iniciat

16 És l'article escrit en castellà ja citat abans que consta de 5 quartilles escrites a banda i banda

17 El subratllat del segon "may" és d'ella.

encara, d'anar enviant notícies, diu:

"Fa molt de temps que passo per una crisis mental que m'alarmava. Me sembla que tota llum es morta en mi. No se que es lo que ha atuhit mon imaginació, si l'ausència de ma patria, d'aquella terra assolejada que porto impresa en l'ànima, l'enfarfec de literatures estrangeres o les penes del cor. /... Tornant a lo de "Las Noticias" trovo que ha fet molt ben fet de retenir l'article" /... De tots modos li dic ben sincerament que no'm sento pas amb disposicions d'escriure res per publicar. Potser mes endavant, quan el bon temps vingui i fassi sol. Avui encara nevava. Som al abril i no's veu encara ni un bri d'erba, ni sòu el cant d'un aucell que'ns alegri'l cor."

El sol devia ser un element important per en P.F. (el nostre clima és fantàstic), ja que en un paràgraf anterior de la mateixa carta li anuncia que li enviarà un retrat seu sense esperar el seu consentiment i afegeix:

"Fou fet (el retrat) l'estiu passat durant un temps que'm sentia bastant malaltic i poc avants d'empendrer mon viatge al Nort de l'Àfrica i en l'Andalusia per a emborratxarme de sol."

En postals enviades tres juntes i escrites per tots els racons amb data de 21.4.1913, que corresponen a la contesta de tres postals de vistes de l'Escala de la C.A. que porten mata segells de S.P. de 18.04.13 li diu:

"Jo no se perquè les vistes de ma terra me fan venir tristesa. Fins ara no l'havia sentida l'anyorança de Catalunya. Are comenzo a sentir-la i es una anyorança tota estranya. No té res d'espiritualista. Figuris que penso en l'aygua fresca, en les cireres, en els fruits, en els llegums i verdures i en el sol, en aquell sol abrusador. Y tots aquests records m'inquietan físicament.../... Tot seguit després d'haver (il·legible) les seves postals devia rebre ma lletra en quina dessistia dels meus proposits d'escriure correspondències. Segurament que això devia desplaureli. Pero mes tard rebé sen dubte ma segona lletra en quina li parlava de l'amable oferta del diari *Las Noticias*. Com quells me deyan que si acceptava podia començar tot seguit per tota contesta vaig enviarlos algunes notes d'actualitat que podian interessar als catalans. No se si les trobarien aceptables. Les condicions es lo de meyns. Donen 15 pessetes per correspondència.../... Vaig enviarli el meu retrat, Y això sens que vosté me'l demanés. Si no li plau esquinzi."

Fins aquí fixem-nos que la C.A. el va aconsellant a fi que en P.F. aconseguessi el que desitja que és el triomf literari, tot i l'ennuolament mental d'ell, que es torna a fer evident en el conjunt de quatre postals datades a S. Petersburg el 15.4.13, tres dies abans de la que acabo de transcriure, s'estén sobre la corresponsalia de *Las Noticias*, seguint, però, dubtant de si fer-ho o no:

"Aquest matí aixís que acabava d'enviar una lletra al correu per a Vosté, n'he rebuda una altra del diari *Las Noticias* en quina molt amablement m'invitan a escriure dugues correspondències mensuals, oferint-me honoraris i tot com a un corresponsal de debò. Manotan també quès per mediació de Vosté qu'han sapigut de mi. Veli aquí qu'are'm trovo obligat a contradir els proposits que li exposava en la lletra enviada aquest matí. Procuraré escriure algunes notes d'actualitat i els enviaré sens dir res. Si els publiquen probablement seguiré enviant-ne. En veritat tinc por de ferho massa malament, car no hi estic acostumat a escriure en llengua castellana."

En aquesta mateixa li escriu sobre una obra de teatre que en P.F. diu haver escrit, *La Vicondó*, explicant-li que un amic li va anunciar un concurs d'obres de teatre, amb massa justesa, veient-se obligat a enviar l'original, per manca de temps d'escriure'n una còpia. Ara demana a la C.A. si li pot fer el favor d'intervenir per recupera-la del jurat. El seu amic en llegir-la li va dir que no guanyaria, però que hi havia matèria per una bona novel·la:

"...no vaig guardar ni'l mes petit borrador. Sols recordo que vaig escriurela en una complerta ubriaguesa d'esprit tal volta en un estat anormal de mon ànima, produït per les circumstancies que la vida m'oferia llavors, ben originals, per cert."

Si en l'anterior repetia lo de la corresponsalia de *Las Noticias*, en aquest nou plec de postals, numerades de la 1 a la 5, de data 27 d'abril d 1913, repeteix lo de l'obra de teatre de *La Vicondó*, amb idèntiques paraules del seu estat d'ànim en escriure-la. És possible que no recordés que ja li ho havia dit?. Hi afegeix detalls:

"...va enviar-me el cartell anunciador d'un concurs d'obres de teatre organitzat per el Sindicat d'Autors Catalans. Com que llavors jo'm trobava estiuejant a Peterhof i tenia força temps lliure, vaig volguer provar d'escriure un drama en tres actes amb menys de tres setmanes de temps? Que li sembla?"

belles hores per aquelles contrades.

A la carta de 17 de maig de 1913, en P.F. ens assabenta d'una greu malaltia, aquesta carta la transcriuré sencera, tot i ser llarga, 12 pàgines de quartilla, perquè, tal com es dedueix del text, tant per efectes de la depressió anterior a la malaltia, com

per efectes del pas de la malaltia pel seu cos i pel seu cor, com diu ell, desvarieja, i tota ella desprèn un autèntic to romàntic i crepuscular :

Les últimes postals que vaig escriure a vosté en vigílies de la Pascua Russa li devien semblar molt estranyes. Recordo que li parlava d'un amic meu. ¿Per què?

Ja presentia que quelcom de greu devia arribarme i aixís sigué. Poques hores despres d'haver tirat la carta als bussó me sorprengué una crudel malaltia de quina m'arrencaren per atzar. Vegí la mort tant a la vora que fou qüestió de pocs segons el anarmen ó el restar. No se si sigué la Providencia ó la casualitat la que m'allargà la vida.

Diuen que en el moment on mon cos sa i coratjós lluitava amb la mort mon rostre somreia i de mos llavis neixian alegres paraules.

Era'l jorn de Pasqua de Resurrecció.

Els amics que'l meu cor estima no'm desepararen prodigantme tota la tendresa que la meva ànima cobejava.

Han passat alguns dies i he vist florir noves amistats i he cobçat el perfum de les amistats antigues. Y he exclamat. Oh com la vida es bella!

Al retornar de la clinica, he retrovat les seves tres postals. Quin bell Deu vos quart. En la meva ànima vosté personifica el

A part li agraeix els consells:

"Els justos concells que'm dona els he acullit devotament. Si la seva carta hagués sigut plena d'alabanses, certament que m'hauria sigut menys grata."

Li fa saber que els de *Las Noticias*, ja han rebut les seves quartilles i que li han confirmat que pot seguir enviant-ne:

"Això em dona ànims a continuar la correspondencia amb assiduitat. Vosté te rahó: molt facilment ma desencoratjo. Be prou que me'n dono compte d'aquesta fallida de mon caràcter. Avants no era aixís, una cosa podia recomençarla sis vegades i no finia fins haverla arribada a terme. Fa tres anys i mig que vaig ausentarme de Catalunya. Llavors tenia 21 i mitj¹⁸. Y pot creurer que n'he pasades de dificultats. Una fe cega en mi, me guiava. Mes, are he cambiat molt, i en pitjor. Jo crec que'n te forsa culpa'l clima."

En aquest enviament, ja ho he dit abans, li parla d'un amic, En Pau Modolell i Sans. La darrera postal, la 5, és la del Palau Marli, Peterhof¹⁹, i diu que li envia per desprendre se'n, ja que el paisatge li fa venir tristesa, per causa d'haver-hi passat

¹⁸ Segons aquests dades, devia partir de Catalunya el 1909, i al moment de la carta, 1913, tenia 25 anys.

¹⁹ Palauet amb un llac artificial davant i un passeig que hi dóna la volta, dins del complex del palau Péterhof, anomenat el Versailles rus, fet construir pel tsar Pere I, com a la seva residència d'estiu.

geni de nostra raça, l'esprit de Catalunya. Quan penso en vosté me dic: Encar hi ha noblesa; encar hi ha veritat, encar hi ha vida. Les seves paraules me retornan a la patria anyorada.

Com pod veurer mon esprit no està ben be asserenat. Segurament que divago i que si mes tard llegís lo que are li escric me'n sentiria avergonyit.

Peró no hi fa res. Vosté tot ho pod escoltar, car la seva ànima es profunda com la mar, i com la mar transparent é incapàs d'entervolirse.

La tempesta qu'are jo hi reflecto no hi deixarà trasses ni remors.

Végi lo que escribia avants d'esclatar la malaltia; no se si ho recordaré be. Era quelcom com la última oració.

"Oh Deu omnipotent, a Tu qui regnas en la Terra i en els espais infinits endresso ma última oració.

Presento que'l moment s'apropa de que mon cos retornarà a la terra i mon esprit vindrà a juntarse amb Tu. Oh Deu omnipotent que regnes en la Terra i en els espais infinits.

.....

Mon ànima tal que Tu la feres no sabia pas lloharte en tot, car havent me fet inferior a altres homes me donares una comprensió que m'ho retreu a cada instant, agullonatme.

Si sols me dotares d'unes ales de colom ¿perquè engendrar-hi en ma pensa els desitjos d'una àliga?

.....

L'amor quan s'apodera del cos fereix; mes si s'apodera del cor mata.

Y diuen que l'home es fet a imatge teva. ¡Quin sarcasme!

Recoménsam.

Fesme de nou. Tórnem arbre si vols, tórnem aigua, tórnem terra ó bé roca dura.

Mes, si de mos restes un altre home'n formaves, feslo mes gran, feslo mes fort, feslo indomptable.

Y si mon mateix esprit li donaves, donali mes amarat de la llum divina, oh Deu omnipotent qui regnes en la Terra i en els espais infinits."

Tot això i algunes coses mes, que tot junt vaig tirarho al foc, es lo que escrivia en aquelles hores delirantes.

.....

Me diuen que tinc el cor malalt i que de l'un moment al altre pod donar son darrer batec.

No se qué me l'haurà donada eixa malaltia, si les penes o les alegries. De tot he fet bona cullita, gracies à Deu.

La mort no m'espanta. Que bell poder morir a la flor de l'edat, quan hi ha ànimes que't ploreu y precis fervorosos que acompanyan ton esprit enllà d'enllà! Que trist morir massa tard, quan ja se fa nosa, quan totes les llums se son apagades al teu entorn. Que trist partir a les fosques i sols acompanyat de precis tebis i resignats.

Jo are puc cridarli a la mort: "Oh vina, vina que t'espero com aimant enamorat. Prénme. Prénme p'el cor.

Vina i donem ton abràs mes fort, mes penetrant qu'el de la dona mes aimada. El d'Ella si be era dolç m'enterbolia l'esprit. El teu, encar que'm fasse defallir, me donarà després una eterna pau deslliurant l'esprit del cos.

Oh mort, se que per tu serà apagada ma sang are sana i ardenta, mes no puc odiarte.

Per tu seran consumits i confosos am la terra mos membres encare sans i forsuts, mes no puc esquivarte.

Oh, vina, vina dolça consoladora. Mes, on vindràs a sorprendrem? Morir en ple carrer, caure en el fanc, o bé morir entre

gent del baix poble, brut é infecte, que trist seria això. Oh no, no ho fesses pas! Ni en l'hospital per a no esser pres dels doctors qui tot ho profanen. S'obtam en el bosc, en el jardí o en els museus de pintures on mon esprit se delecta.

Fes que mos ulls al cloures per última volta estigan amarats de bellesa.

Fes que ma boca al exalar l'últim sospir quedi naturalment closa.

Guardam d'infundir l'espant als que m'esguardin.

Oh mort, ma futura enamorada, demà a posta de sol me trovaré en el mar. Com altres voltes he fet, prendré una barca i'm faré mar endins per contemplar el magnífic crepuscle vesperti. Si allà vinguesses m'hi trovaries solt. Ningú'ns veuria.

Ditxós qui pod tenir el mar per tomba.

*Esser recapte dels peixos no es pas cosa afrosa. Ells seveixen adhuc de recapte a la meva estimada.....”
veu, tot aquest últim temps me trovo bastant encalmat. M'ocupo dels meus afers amb la mateixa persistència d'avants i ni'l mes lleu vel deombres entela'l meu semblant. Parlo, ric, canto i visc ordenadament com sempre. Rialles que no'm pujen del cor, cançons que no'm floreixen en l'ànima.*

Cada dia al llevarme me dic:”Podser es l'última volta? Sia.”Y m'ho dic tot alegroi. Y devegades per tota contesta cantussejo una cançó, una de les de ma terra.

Y veliaqui que ma lletra va a termenarse i no li hauré dit res de lo que dirli volia. En eixos últims temps he vist totes les coses transformades i he vist i sentit en elles coses mai vistes ni sentides per mi. Areveure! . . . Son amic (i la signatura)²⁰.

---

20 He respectat els punts i part, tot i ocupar més espai. Els paràgrafs separats per punts, ho són a la carta.

Aquesta carta colpidora, ens mostra la personalitat romàntica d'en P.F., les recriminacions a Déu per la seva creació imperfecta, tot demanant-li una nova oportunitat. La crida a la mort. Però no una crida i prou. No. Una crida amb tot de consideracions sobre el morir, el seu desig de morir jove i finalment una mena d'elegia sobre la mort a la mar, per la qual, i a través del peix, poder servir d'aliment a la seva estimada... La C.A., tot i els seus drames rurals, devia pensar allò que la realitat supera la ficció. A part del seu mal d'amor, evident, segurament tenia, també, el que ara s'ha diagnosticat com la depressió de l'emigrant, quan es troba tot sol en un entorn cultural totalment diferent. Ens ho explica molt bé ell mateix en la carta del 12 d'abril del 1913, ja transcrita en part, referint-se al seu estat d'ànim: “Potser ne sia també causa la manca d'ambient. Aquí he viscut constantment en contacte amb un mon altament intel·lectual i distingit, però de que'm serveig això si ni parlen, ni pensen, ni senten com jo, sent aixís que'ls seus entusiasmes no m'inflamen.” Evidentment que la solitud, també el devia haver tocat i més després del *cop de barret de l'Adversitat*, propinat, segurament, per la negativa de la dama russa de continuar el seu l'idil·li, que el deixa sense un puntal anímic, imprescindible per sobreviure en les seves condicions, i el porta als deliris d'abans de la malaltia. Tot plegat li exalta el seu tarannà ja de per si romàntic. Se li podrien haver aplicat les paraules finals de *Solitud*: “Les filtracions de la solitud havien cristal·litzat amargament en son destí.”

Però qui era aquesta dama russa objecte dels seus amors?

Hi ha un pacte de silenci entre en Modolell, en Pere Ferrés i la Caterina Albert. En les cartes que es creuen entre ells, hi ha unes insinuacions que sembla que fan plausible una persona, però sense anomenar-la.

*És una mena de pacte no escrit, fruit de la discreció en que a l'època es tractaven aquests assumptes? Podria ser, però, com en el cas de la traducció de *Solitud*, que tot ens ha portat a suposar que no es va acabar traduint, no sembla descabellat pensar, que la dama era la mateixa Maria Chitau Karmina, tot i no haver trobat enlloc on es digui, per part d'ells, el nom concret.*

Ara, doncs, seguim les cartes, per les quals anirem veient la reacció d'un i de l'altre.

A la carta tan especial d'en P.F., contesta la C.A. el 25 de maig traient importància a l'episodi del cor, atribuint-ho tot al cansament nerviós, i el conhorta en la dificultat.

“La seva interessant lletra del 17 corrent m'ha sigut una gran sorpresa. Poch me figurava jo que'l seu silenci, que suposava ple de ocupacions ó de joies, ho estés d'engunia y de perills, reals ó il·lusoris. Y dich il·lusoris perquè no crech, no puch creure, en la joventut, gayres malalties greus, sobre tot, si's parla del cor. En la vida agitada y plena d'agudes vibracions del temps modern, la neurosi, lo destrempament del sistema nervios, fa diabòlicament de les seves y simula moltes coses que no existeixen; i les simula tant á la perfecció que'ls primers en enganyarshi son los metges.”

Tot seguit, explica el cas similar d'un seu familiar gran amb un diagnòstic semblant, el qual al cap de més de 12 anys, ara diu en té 72, es troba perfectament. Acaba aquesta anècdota amb la dita:

“Cregui, Sr. Ferrés, val més sentència de metge que de jutge. (i segueix) De totes maneres, ha d'esser ben dolorós trobarse malalt en terra forastera, lluny de la llar y'ls propis; y'm faig càrrech de lo que deu haver passat V. aquets dies malgrat la presència de sos bons amichs.../... Li adjunto un (il·legible) de diari pe'l que veurà hi ha una mica de revolt ab lo del concurs d'obres teatrals. Sembla que's tracta de fer una campanya per refrescar lo teatre català, á base dels autors inèdits que han revel·lat condicions en aquest concurs. Vosté es un d'ells, sens dubte y per això me plau avisarlo. Amb la conversa amb el Sr. Roca, en mitj de les naturals reserves, vaig comprendre que l'obra de V. valia, puig li havia fet impresió y me la va comentar entre moltes altres, lo que prova que la llegí ab compte.”

Abans de l'adéu li diu que si pot recuperar-la ja l'hi enviarà. No puc més que ressaltar una altra vegada la finesa de la C.A., després de dir-li que no ha estat res, li envia feina, un nou concurs de teatre, i li diu que la seva anterior obra de teatre era de les bones.

Deixem per un moment l'ordre cronològic de les cartes i anem enrere per parlar de la relació d'en P.F. amb la M. Chitau.

A la primera carta que en P.F. escriu a la C.A. el 21 de gener de 1913, des de S. P., de la qual ja he transcrit anteriorment aquest paràgraf, que ara mutilo, només per deixar el que m'interessa ressaltar, aquell utilitza un llenguatge, que després desapareixerà en les cartes posteriors diu:

“Una senyora amiga meva, .../.. Hem escrit a una llibreria de Madrid i no hem obtingut resposta satisfactòria.../.. aont podríem demanarles. T'indriem un interès particular de traduir Solitud.”

Lo de amiga meva, no sent un primmirat, no té un significat més enllà del que està escrit, i més tenint en compte que encara no havia assabentat a la C.A. del nom de l'escriptora russa, però, no deixa de ser casualitat que, en les cartes posteriors sempre sol emprar el “donya” Maria Chitau Karmina. Per altra banda, l'ús del plural és un lapsus freudià? Tret del darrer, és veritat que ell també té interès en la traducció de Solitud, els altres, en tenen tota la pinta.

Tornem una altra vegada a la relació temporal de la correspondència.

En tots els enviaments de postals i cartes fins la crisi del cor (carta del 17.05.1913), un moment o altre parla de la publicació de l'article i la nota de la M. Chitau. Potser després del cop de barret de l'Adversitat (M.Chitau?), encara hi devia haver, com sol ser normal en tot trencament, els seus estires i arronses. La publicació de l'article era un neguit d'ell per mirar de donar-li un caramel a ella?²¹

Abans de trobar més cartes, després de la que li escriu el seu episodi del cor 17/05/1913, trobem una sèrie de postals, on indica que està viatjant per la Rússia central.. Hi ha una postal amb mata segells del 6.6.13 on en P.F. anuncia l'enviament: *“.../.. d'una passable traducció an francés de la célebre novela del gran Tolstoi Agna Carenina.*

Una altra amb el mata segells d'aquí on hi posa jul. En aquesta li diu:

“Missenyora: Me trobo de viatge per la Rússia central i'm plau enviarli de tant en quant un salut. Are justament esclata una forta tempesta. De veres més plaent l'anyorador espatec dels trons. Feia anys quen no l' havia oit.../...”

A un altre de mata segells d'aquí 22 de juliol de 1913, amb remitent de la ciutat de Glebovka, província de Penza està a uns 1.250 Km al sud est de S.P. en una línia gairebé recta amb Moscó, li diu:

”Missenyora: Veliaquí que'm trovo estiuejant en plena campanya russa, a 1.100 kilometres de S. Petersburg. Ma sang se renovella amb l'aire sanitos dels camps infinits, i mon esperit saclara. La vida dels mujiks es forsa interessant. Quina llàstima que vosté no's trovi en el meu lloc; quines coses mes belles escriuria! Jo soc sempre ditxós en les penes i sortós en l'infortunu Ma viada es una cadena de fets que semblen providencials.”

Mentre ell fuig de S.P., ella la M.Chitau, fa el mateix. Ja veurem en cartes posteriors com en P.F. no pot lliurar-li els llibres de la C.A. fins el 4 de novembre, per causa que ella no és a S.P., i ell suposa que està estiuejant.

Mentrestant, els seus amics es cartegen. En Pau Modolell contesta a una carta a la C.A. el 19 de juliol de 1913, on parla que li ha donat la nova adreça d'en P.F., es refereix a la de l'estiueig, com veurem després, i li recomana d'enviar-li els llibres per ell demanats:

“Jo en el seu lloc si que li enviaria Solitud i li escriuria a la nova adreça i molt content de que li digui que s'ha valgut de mi per l'adreça. Fins crec que n'estarà content car en una de ses passades sens dupte sugestionat per algununa lletra de V. em deia: -No sabeu, Pau, lo que les lletres de la gran escriptora me portan, elles aconhorten el meu esperit atribolat... me plauria de que féssem coneixença, de que siguessem amics.-”

Podia ser que la C.A. veient el desgavell d'en P.F. dubtes d'enviar-li tots els llibres que ell li havia demanat? Continua la carta i després d'explicar la història de la família d'en P.F.-ja transcrita abans- diu:

”Ell va anar a Rússia com a professor de castellà a la escola Berlitz School ensenyant idiomes i la dama dels seus pensaments fou una deixeble seva. Porta'l titol de Comtesa i es de lo mes xic de Petersburg. No es cap senyora vulgar no, jo crec qu'és un caràcter.”

Continua dient adéu i demana que la C.A. li confirmi si és a Barcelona o a l'Empordà:

“.../...perque en la seva lletra de ahir les seves concideracions sobre l'amor del jove amb dona de mes edat, que hi ha que poden aplicarse en el drama de nostre amic i pera això crec que serà convenient parlarne una mica mes. Si en Ferrés sabia que li dic aital com se posaria, mes nosaltres som els metges malgré lui i ens cal fer un anàlisi ben detallat. ¿Oi que si?.../...”

21 Finalment s'havia publicat al número 351 de “La Actualitat” de 26 d'abril de 1913. Però ell a la darrera carta abans de la crisi-27.04.1913, encara no ho podia saber. La C.A. encara no en va disposar fins més tard i a la carta de 25.05.1913 al final li diu: *“Per raons fora de mon desitj no he pogut enviar encor los llibres a la Sra. Karmina. No se si rebrà ma lletra y La Actualidad.”*

I ara ve una frase inintel·ligible, si bé posa el dit a la llaga:

“Quan ‘L'actualitat’, publicà el retrat i ressenya de la Sra. Karmina jo vaig preguntar a n'ell si era la seva estimada prenent aquest pseudonim de nom i forma. Me contestà- No li dieu pas a n'ella, no se enfadaria poc, car no la pot sofrir.”

I s'acaba la carta amb les consideracions i adéus de consuetud.

Que caram vol dir l'acabament de “... prenent aquest pseudonim de nom i forma.”? Es refereix a P. Petrovich, el pseudònim que feia servir en P.F. a “Las Noticias”, que potser ella no el podia sofrir? Sigui com sigui, ell diu que li pregunta però no diu la contesta den P.F., de si l'és o no l'és. Com en una pel·lícula de suspens, abans d'acomiar-se, diu: “Deixem-ho estar per una altre .../...” Potser pensava que ja era prou explícit?

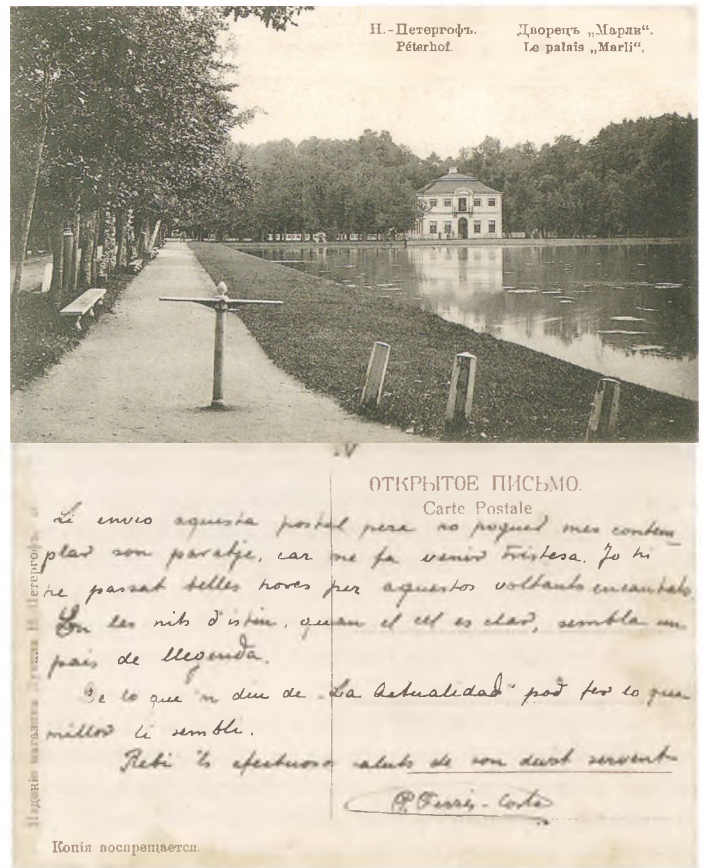
Amb tot això la C.A. havia adreçat una carta a P.F. a S.P., abans que ell se n'absentés. Ja que ell no en fa referència en cap moment en les postals d'estiuieg. La carta està datada només amb el mes: juliol 1913.

Comença demanant disculpes per la tardança d'ençà de la darrera carta d'ella, però tenia malalts a casa i obligacions que no podia defugir.

“.../... no me fou possible posarli una senzilla postal, y va saber me molt greu, puig en tal dia y lluny de la pàtria quan poden acompanyar una mica els records dels amichs. Altrament m'alegro molt de la seva mellora, que donava per descomptada, puig tinch la certesa de que V. no te mal de morir ni greu tant sols. Diu V. de (il·legible) morals... mes, per sort, aquest, per seriosos que sien son transitoris; l'esperit, com un jonch, se blinca quan passa una onada tèrbola, més també com un jonch, se redressa després; y la llotada que queda es á voltes infinitament profitosa, y engendrador de forces y energies noves.../... Vosté ha vist, fa poch, una tempesta, segóns me deya en una de ses postals: donchs ja haurà vist com després de la turbonada, l'espai queda mes ned, lo cel mes clar, l'ayre mes pur...”

En tota la carta escrita en 12 pàgines de quartilla, n'hi ha 8 donant-li ànims per l'estil dels que he transcrit, y una mica dient-li que sobre tot que treballi, que escrigui molt. Les tres finals les dedica a dir-li que està contenta perquè ha decidit seguir la corresponsalia de *Las Noticias*, i segueix:

“Vosté em permetrà que sigui una mica pesada, mes sentiria que V. no tragués del seu treball i del seu esforç tot lo partit possible, quan no li ha d'esser gens costós ferho ab sols portarhi plan. La fulla de periòdic té una vida efimera y si be'ls noms que hi figuren repetidament queden surant, los treballs s'enfonzen y's perden irremissiblement y casi en sa totalitat. ¿Com evitarho? Construïnos de manera que puguen viure fora del periòdich, en les planes del libre, per exemple. Ja se que en una correspondencia d'aqueixa mena hi ha d'haver de tot; lo circumstancial y lo definitiu; lo útil y lo merament pintoresch, lo lleu y lo pregón; mes, si en lloch de fer l'article un tot, ab ses parts ben entredades l'una ab l'altre- y per tant, dificilment deslligable- se procedeix per notes soltes, al cap d'un temps, ab sols tallar les sobrerres, les que han perdut tota vàlua al perdre l'actualitat, li resta tot lo vivífich, tota la substancia digna d'esser registrada i guardada.”

Darrere- Palauet Marli, situat a l'entorn del gran palau Peterhof a Sant Petersburg. Encara existeix i s'identifica en les fotos del Google.

I va seguint explicant com triar el gra de la palla per editar-ho en un llibre- el que ens mostra que, si bé la C.A. no es dedicà a escriure articles als diaris, tenia molt clar de quina manera calia escriure'ls per treure'n un rendiment literari. També li notifica que ha parlat amb el director de *La Il·lustració Catalana*, perquè hi pugui publicar alguna cosa, i li diu quin tipus d'articles anirien bé pel tipus de revista que és. Li diu haver rebut el llibre d'*Agnà Karenina* i que li digui a quina adreça li ha d'escriure per enviar-li els llibres (tot i que com ja hem vist, l'aconsegueix a través d'en P. Modolell).

En una altra de 29 de juliol, la C.A. explica que ha enviat el paquet (amb *Solitude*) però que l'han avisada els de correus, al cap de vuit dies, que més val, que d'un en faci dos paquets ja que anirà més bé, i que ho ha tornat a enviar. I aquí s'acaben les cartes de la C.A. que posseeix l'arxiu Víctor Català.

En P.F. en carta de data 4 d'agost, contesta la carta d'ella tan llarga i amb tantes recomanacions, i potser per això comença així: “La seva lletra maternalment amical m'ha produït una fonda joia.” No crec que en P.F. posés en aquesta expressió cap mica de mala fe o segona intenció, senzillament sembla un altre lapsus freudià, amb el que li mostra a ella, que ja ha captat, que la relació serà sempre amical i res més. En començar la carta mostra el seu estat anímic encara no recuperat, a tota la resta es queixa de la seva manca de fe en ell mateix, que si la sort no l'acompanya no aixecarà el vol, que no té cap ganes que ella llegeixi les seves correspondències, que li fa il·lusió lo de *La Il·lustració Catalana*, però al mateix temps li diu que no es veu en cor d'escriure:

"Fa molt temps, potser cinc anys, que no he escrit res de literari i naturalment me serà difícil començar. Ja se que's tracta de parlar de lo que veig i de lo que penso a proposit de lo mateix pero me trovo del tot mancat de medis d'expressió. Veig coses ben formoses e interessants que'm causen fondes sensacions i en cambi no'n sabria dir mitja dotzena de paraules. Veu, avants era un altre cosa. Llavors l'expressió m'era mes facil i en certs moments fins massa exuberant i per tant mediocre. No puc lliurarme a la temptació de plantarli una mostra de lo que cantava:

*Com han florit les pereres
Amor meu, com ha florit!
Veyentes tant rioleres
tot el cor se m'ha entristit."*

Comença aquest vers a la pàgina tres- està publicat a La Lectura popular amb el nom del primer vers-, i li transcriu tres poemes fins la pàgina sis. El segon també a la mateixa publicació amb el nom de *Rosari de Dolor*. El tercer- ell hi posa, "un altre"- comença amb el vers *La mallerenga canta* que és del mateix *Rosari de Dolor*

A la pàgina sis comença: "*La última, escrita mes tard, i mes pretenciosa. En l'Arcadia Catalana*" (títol). Aquest més pretensions arriba fins la pàgina deu, tots els versos per l'estil del primer. Es lamenta que els llibres que va enviar a la C.A. arribessin atropellats, sobre tot perquè n'hi ha un de valuós: "*El llibre rus pertenesqué a don Vladimir Kovalensky. He oblidat de mans de qui'l rebé ell. Un Jorn al trovarme en son despatx m'el mostrà i vegent lo molt que m'interessava me'n feu present.*" Torna a parlar de la rebuda de llibres i acaba: "*Ha fet coneixença amb En P. Modolell? Que li sembla? Jo l'estimo molt.*" I s'acomiada.

Aquesta carta mostra, una vegada més, un lamentable estat anímic, normal, si tenim en compte que un desengany amorós pot tardar mesos en superar-se, i uns versos que tampoc estan gaire a l'alçada. Hem de suposar que la lletra devia confirmar la intranquil·litat de la C.A. i la de Pau Molodell, els seus metges, segons expressió d'aquest darrer.

En P.F. el 9 d'agost, encara es troba a Glebovka, ja que la C.A. li envia els llibres promesos a l'adreça que li dona en Modolell, la d'estiueg, això ho sabem perquè en P.F. en postal datada el 9 d'agost en aquesta població diu:

"He rebut un paquet contenint Solitude, Ombrivoles i la Il·lustració catalana. Grands mercés. Espero el segon paquet que Vosté m'anunciava.../..."

A la carta de P.F a C.A. de 13 d'agost de 1913, hi ha un tros, ja reproduït en el capítol de la traducció, que torno a reproduir, a propòsit de la que denomino qüestió Chitau. Notem que el plural usat en la primera carta, no s'adiu amb el comentari de:

"A proposit de la Donya M. Chitau-Karmina, potser seria millor esperar d'enviar-li "Solitude" fins qu'ella estarà en disposició de comensar la traducció.../..."

Perquè ara aquesta reticència a enviar-li *Solitude*?

Fa cosa de dos anys, al principi que'm trobava aqui, que'm visità un traductor, sollicitant la meua col·laboració. Jo llavors estava preocupat per altres assumptes i vaig excusar-me de no poder complaurel. Jo tinc especial interès en que "Solitud" se tradueixi al rus.

Com és que ara vol parlar amb un traductor?

*Donya M.CH.K. sigui ella mateixa que s'oferi i promet traduir-la. Are li recordaré.
¿Qui pot comptar sobre oferiments i promeses de don...? ai!
Perdonim. Ho dic sens malavolença."*

Aquesta pregunta sembla que acaba amb la paraula dones. Podríem substituir el "don...?" per Maria Chitau Karmina? També, i referint-se a aquesta:

"No se si dita senyora se trova en S. Petersburg ó be estiuejant. Li he escrit una lletra i aixís que sàpiga ont se trova li enviaré els llibres".

D'aquest allunyament ens en parla en Pau Modolell. Fem un salt endavant. En carta d'aquest a la C.A. de 13 de setembre diu:

"Es finit l'idili de nostre amic amb la noble dama Petersburguesa... C'est finí m'escriven ambdós. Crec que es ver perque viuen ben apartats: no hi tinc gaire fe si se apropen. Se acusen mutuament de que un no ha sabut comprendre a l'altre. Per mes que se acostin sempre'ls separa'l desequilibri de edat i de sentir. Ella se'n ha adonat, ell somia encare. Jo procuro encoratjar-lo presentant-li la vida tal com es despullada de tot romanticisme fent-li remarcar la transcendencia del avenir per quin li cal lluitar valentment, llibert del amor es quan pot assolir la serenitat per la lluita. Home amant es sempre esclau."

Tornant a la carta de P.F de 13 d'agost hi trobem diverses opinions sobre l'Idili Xorc, el Llibre Blanc. D'aquest darrer diu:

".../... s'hi nota un cert gust francès, per cert ben difícil de trovar en la Musa catalana i sobretot en les poesies jocfloralesques. Alguns dels poetes joves saben dir coses ben dites pero trovo que'ls falta esprit i sentiment. Sap quin es el meu poeta favorit?: Guasch. Les poesies tenen quelcom de diví. Un altre de mos autors predilectes es Rusiñol. Ves are amb quins ambolics li vinc. Perdonim. No tinc amb qui parlar de Literatura catalana i mes difícil d'abstenirme de parlarne amb Vosté. Jo qu'he llegit els seus llibres se poc mes ó meys de la faisó que Vosté pensa, però ¿que'n sap vosté de mi? Just es que li diga quelcom dels meus gustos. Puig que letzar ó'ls deus han volgut que nostres esprits se comuniquessin, no perderé pas ocasió de descubrirli mos pensaments. Parlant l'esprit saixampla. Un llarc Silenci ha cuidat atrofiarme l'expressió rahanada i sens l'exercici de l'expressió la ment ha caigut en una torpitud desesperant."

Continua la carta amb qüestions sobre la traducció que ja he traslladat abans. A part de donar-nos a conèixer els seus gustos literaris, en P.F. torna a insistir en el seu ensopiment.

La següent carta d'en P.F. és de 30 d'agost, encara des de Glebovka, fa un introit en el qual li diu que encara no sap res de la Sra. Karmina i que això prova que està de viatge, després de mostrar-li la seva admiració en haver llegit Drames Rurals i Caires vius, segueix:

"Are estic fent proves en la fotografia. Si arribo a sapiguerne un poc, serà l'hora d'enviar algun clixé a l'Il·lustració Catalana. A "Las Noticias" segueixen publicant les meves petites cròniques i jo vaig trobant mes facilitat en escriureles.../. Aquí are es el batre. Arreplego al vol abundor d'impresions; llàstima que totes se'm queden esfumades. Ben aviat començarà la cassa i ja tenim grans casseres en projecte. Correrem els llops, les guineus i les llebres. Are faig gran passejades sol o en companyia; ja cavalcant ja en troika. La troika es el cotxe nacional rus, tirat per tres caballs posat l'un al costa del altres i que prenen unes carreres ràpides com el vent. El smujiks russos son molt interessants a estudiar. Son la gent mes bona que voste's pugui imaginar. Llàstima que beuen. La beguda quèls ubriaga es la votka; una mena d'aiguardent detestable."

S'acomiada i s'acaba. Aquí tornem a veure que tot i els temes que li ofereix l'ocasió- que no hauria escrit en J. Pla!- ell mostra la seva incapacitat per a treure'n profit, o sigui que sembla que continua en el seu estat de postració d'ànim. No obstant i això s'interessa per l'aprenentatge de la fotografia, amb la diferencia hi ha distracció, com també en la cacera i el córrer amb la troika.

A la carta de 4 de novembre, la darrera del 1913, com ja he dit abans, d'en P.F. a la C.A., també li explica que a la trobada a casa de la Chitau, ha quedat encantat amb la coneixença de la Sra. Watson:

*"Es la que traduí al rus Don quixot i que fou unanimitament alabada per tota la critica rusa. Ha traduí ademés: Larra, Zorrilla, Espronceda, Pardo Bazan, Galdós, Blasco Ibanez etc. etc.../. Me entristeix el veurer que voste m'ha oblidat. Si en alguna de mes anteriors lletres havés pogut molestarla. Li prego molt humilment que llensi el desagrado a l'oblit i que m'excusi, car no he deixat ni un solt moment d'esserli reconeixent i devot fidel.
Son Afectuós amic i servent (Signatura) P. Ferrés-Costa
S. Petersburg. 4 XI- 1913"*

Sembla ser que l'absència de cartes a l'arxiu Víctor Català, es correspon amb el silenci d'ella, del qual en P.F. es dol. He reproduït fidelment el final de la carta perquè és el de totes i per fer notar que sempre signava amb els dos cognoms units per un guionet. Aquest fet fa que en publicacions i resenyes sobre ell, tan trobem els cognoms separats com amb en guionet.

Finalment hi ha una postal amb mata segells de Sant Petersburg de 23 d'octubre, la fotografia de la qual és la de l'Església de la Resurrecció, bastida sobre on tingué lloc el magnicidi d'Alexandre II. En aquesta postal li diu de quina manera se les varen empescar per poder-lo matar.

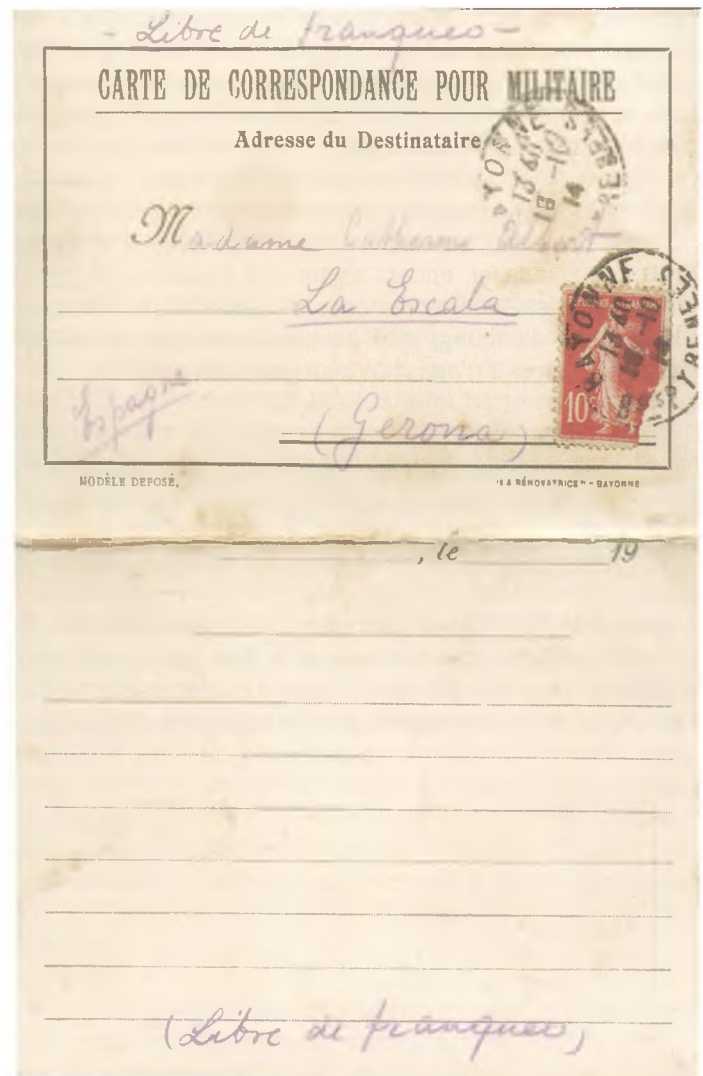
Fins aquí la part dedicada a la decepció amorosa i l'enfonsament moral d'en P.F. Per tot el que he exposat en base als documents que dispo, no es pot afirmar que la dama objecte dels seus amors fos la Maria Chitau de casada Karmina, però tots els indicis hi porten. Aquest final incert, el qual també trobem amb el tema de la traducció de Solitud al rus, i posteriorment al moment de la seva mort, són dignes de la seva aureola romàntica.

LA GUERRA GRAN I EL SACRIFICI D'EN PERE FERRÉS-COSTA
Seguint, una vegada més, l'última, la petita biografia que C.A. va escriure a l'exemplar de Lectura Popular, una vegada passades les hores negres, com ha dit la C.A.:

*"... y llavors acceptà les proposicions d'un potentat rus, que'l feu son secretari. Aquest nou càrrech l'obligà a recórrer bona part d'Europa. En diferents païssos intentà negocis que no li exiren bé. Tornà a Rússia, prop de son protector; Tornà després a Catalunya, y, d'aquí, novament a París, hont se proposava treballar de ferm. Però esclatà al poch temps la Guerra, y la seva ànima entusiasta y generosa no dubtà un moment. Acoblà els catalans que com ell pensaven, féu proclames, dirigí manifestacions bèliques, i acabà per allistarse com a voluntari, al costat de centenars de compatriotes. Des de les trinxeres, entre combat y combat, enviava al diari La Noticias cròniques de la campanya, y escrivia als amichs de Catalunya cartes afectuoses, en les que hi batejava son gran amor per Catalunya, y sa fe en el triomf...
Ab aquesta fe morí heroycament, en els combats del Artois, el 9 de Maig de 1915."*

Aquí s'acaba la seva biografia del fascicle de Lectura Popular.

Per acabar, transcriuré les cartes d'en Pau Modolell dirigides a la C.A. per tenir-la al corrent de la mort de l'amic comú i l'esforç i les reticències de les autoritats de Sant Vicenç dels Horts, incloent el clero, per fer un homenatge al fill del poble mort a la guerra, i posteriorment per fer-li una festa i dedicar-li un carrer. Les cartes van del 1916 al 1920. Evidentment no posseïm les cartes de la C.A. a en P. Modolell.

També hi ha una carta de'n P.F. a la C.A. quan ja estava enrolat. És una cartolina de l'exèrcit plegada per la meitat, a dins hi ha el contingut en francès, devia ser obligat per passar la censura, i a fora imprès hi ha: Carte de correspondance pour militaire. Aquí hi ha l'adreça. El text és:

"Madame. Parmi ceux que luttent pour la liberté et la gloire de la race latine, se trouve un soldat qui pense bien souvent à son amie immortelle²². A Vous. Votre tout dévoué. P. Ferrés-Costa. 14-X-1914."

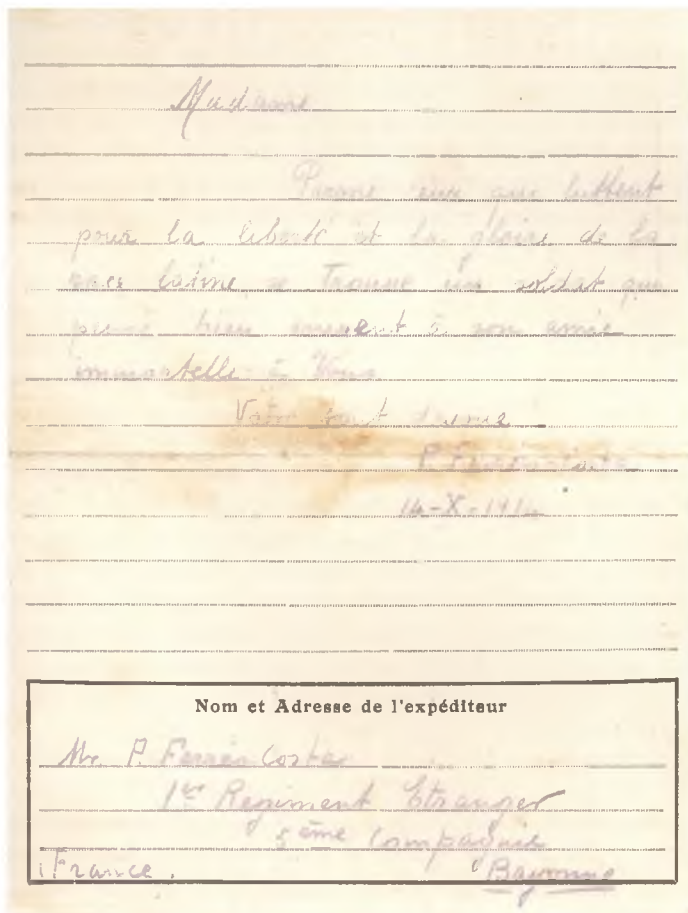
En un requadre a part:

"Nom i Adresse de l'expéditeur" hi diu: "Mr. P. Ferrés-Costa. 1er Regiment Etranger. 5eme Compagnie. Bayonne. France."

A Baiona hi estigueren durant l'ensinistrament militar, tal com diu al Llibre Pòstum, Pag. 159.

Al cap de menys d'un any, la data oficial és el 9 de maig de 1915, en Pere Ferrés-Costa moria en el primer dels combats de la segona batalla de l'Artois. Segons el relat que en fa un web francès de la Region Nord-Pas de Calais:

22 Traduït per mi mateix, tot i ser un text força entenedor: "Entre els qui lluiten per la llibertat i la glòria de la raça llatina, hi ha un soldat que pensa molt sovint amb la seva immortal amiga "

Enviament des de Baiona, on els reclutes rebien la primera formació.

"L'ofensiva va començar amb el bombardeig de les posicions alemanyes a les 6 del matí del dia 9 de maig de 1915, a les 10²³ començà l'assalt a baioneta i granada, però es va menester un mes i mig de combats acarnissats per fer-se seu una petita part del perímetre fortificat alemany. Als francesos els mancava artilleria pesada i per això la seva infanteria va ser massacrada per les metralladores i els obusos enemics. La resistència alemanya era massa forta, i el general Foch va aturar l'ofensiva el 24 de juny. En total i per conquerir 20 Km², entre el 9 de maig i el 24 de juny, els francesos perderen 102.500 homes entre morts, ferits i desapareguts, entre ells 609 oficials, comptant-t'hi el general Barbut, mort per un obús."

Entre els desapareguts hi havia en P.F., segons es desprèn de la carta de Pau Modolell a la C.A., sense data, però pel seu contingut, no devia ser massa lluny del 9 de maig del 1915:

"En son dia devia enterarse pels periodics de la fi de nostre ben volgut amic Ferrés-Costa, poguer ser tant gloriosa com ell desitjava, mes en realitat fou una dissort per ell, pels seus i els quins l'estimavem. Ara que'ls periodics i tots el donem per difunt, en el ministeri de la guerra de France el donen com a desaparegut. Es una cosa força sorprenent, totes les requises que se han fet fins are donen igual resultats, tots els quins quedaren del seu regiment el donen mort i no l'ha vist caure ningú. Fins morint ha continuat enigmàtic; si una granada l'hagués polvuretitzat. ! Esborrona pensar aital ¿veritat? Quan acabaran els homes de matarse...? Jo crec que mai... Vam reclamar el seu bagatge de París i ens arribà la setmana passada. No hi trobarem res de particular. Jo'm vaig quedar la correspondència, l'ordeno i la repasso per si hi ha res que sigui compromés, despres la tornaré als seus pares, quins, pobres, l'estant plorant entre'l dupte. De lletres de V. veig que n'hi ha algunes, si li desplau que les guardin vostè dirà i a les seves ordres te el seu admirador."

Segueix l'adéu. O sigui que per aquesta carta sabem que en P.F. fou tingut oficialment entre els desapareguts, cosa no difícil d'imaginar si tenim en compte la quantitat infernal d'artilleria pesada i obusos que es varen acabar disparant. Per altra banda el P. Modolell s'ofereix a la C.A. per tornar-li les cartes d'ella que hi havia a l'equipatge d'en P.F.

Atac a la baioneta en la batalla del dia 9 de Maig de 1915, a la còta 140, on morí entre molts altres voluntaris catalans, en Pere Ferrés-Costa

Foto extreta del Llibre Pòstum. No ens consta d'imaginar en P.F. entre mig d'aquests soldats.

23 Coincideix amb el relat de Vicenç Mas, al Llibre Pòstum, Pag. 186:"A eso de las diez salieron las tropas de las trincheras."

El mes de Maig proxím farà un any que morí gloriosament en els camps de batalla l'escriptor correctíssim i fervorós patriota En Pere Ferrés-Costa.

Aquest catalá excelent, que com tots sabem, després de lluitar espiritualment en una infinitat de torneigs de gaies ciències, guiat per sos amors i aficions, i de obrir-se pas ardidament anant pel mon cantant la seva bohemía i el seu romanticisme, allistant-se mes tard sota 'ls plecs de les banderes de la França tan bon punt perillaren els drets i llibertats dels pobles renaixents, morí gloriosament el dia 9 de Maig de 1915 quan la ofensiva del Artois devastava horriblement les fileres de voluntaris catalans que en aquella memorable acció se portaren com a braus i s'enlairaren com a herois.

Es ineludible deure i obligació de tots els catalans de cor, de tots els entusiastes patriotes que hem seguit ferventment les actuacions i açanyes d'aquets catalans abnegats, remarcar sorrollosament les seves glories, popularitzar el seu nom honorós i propagar als quatre vents les seves obres generoses.

Per xo ara que la població de Sant Vicents dels Horts, terra nadiua d'en Ferrés-Costa, li dedica tan dignament una sessió necrològica, un tribut postum d'homenatge i enaltement, els amics d'aquest poeta infortunat hem pensat contribuir-hi, cooperant-hi d'una manera eficaç i noble.

Per tant, s'ha pres l'acord d'editar per suscripció un volum on si contingan els principals treballs poetics i les mes

notables cròniques que va escriure en Ferrés-Costa estant a les trinxeres o siga'l breviarí selectíssim de la seva campanya brillant.

Aquesta Comissió tindria una veritable joia que vos, honorable senyor, compartíssi amb nosaltres aquets entusiasmes i afeccions, i us dignéssi ajudar-nos amb la nostra empresa coratjosa.

Aixís, a la vegada que complim un deure sagrat de companyerisme exemplar, ajudem a fer mes perdurable 'l sacrifici d'aquets martres del seu amor i patriotisme.

Catalunya que tan pródiga s'ha mostrat amb els dolorits d'aquesta gran guerra, no pot deixar de regoneixer que aquets germans nostres que frisosos donaren la sang en defensa de les patries llibertats, han reproduït valentment la tradició heroica de la nostra raça.

Per la França, per Catalunya, per en Ferrés-Costa, tingueu un etern amor, un agraïment afectuós, una cooperació entusiasta.

LA COMISSIÓ

PAU MODOLELL I SANS, J. VIVES I BORRELL,
JOSEP CASTANYÉ, J. SOLÉ I PLA,
M. GRAS VILA, F. PINEDA I VERDAGUER

Abril de 1916.

OBSERVACIONS:

Per a la entrega dels donatius, dirigeixis a la Comissió o als domiciliis de *El Poble Catalá*, Est. núm. 16, *Renaixement*, Canuda, 14, pral. i Redacció de *Festa*, Rosselló, 248, 3.er 2.º

Per a tenir opció al volum, la quota mínima es de 2 ptes.

Reproducció de la comunicació de la Comissió per l'homenatge a P.F.

No en trobem cap més fins el 3 d'abril del 1916, on en P. Modolell li fa saber que, tenint ja la certesa de la mort de'n P.F.²⁴, estan començant els preparatius per un homenatge necrològic a la seva memòria pel segon diumenge de maig, més o menys farà un any del seu òbit. Hi ha dos comissions, la de Sant Vicenç dels Horts i la de ciutat (hem de suposar Barcelona). Pensen convidar gent de lletres i en el cas de no poder venir els demanaran quatre ratlles d'adesió per ser llegides aquell dia. Li ofereix assistir-hi. Li explica el projecte de publicar un volum amb

".../... lo mes remarcable que'ns deixà escrit, obrint una suscripció per aital. ¿Guarda V. quelcom d'ell publicable?"²⁵

A part, he trobat una doble quartilla apaisada i impresa per totes bandes. Davant hi ha la fotografia d'en P.F. segurament la mateixa que devia envia a C.A., segurament és la darrera que es feu, també és la que encapçala la *Lectura Popular*, i també la trobem a l'interior del *Llibre Pòstum*, amb el seu nom a sota i una franja negra inclinada a la part superior dreta en senyal de dol. Dins Un panegíric d'ell, a la pàgina oposada la llista dels adherits, signant per la comissió en Lluís Moga i en Pau Modolell, amb data de Sant Vicenç dels Horts, 1 de maig de 1916. Darrera instruccions del lloc de trobada, tramvia i tren per als que vénen de Barcelona.

24 El 6 de gener de 1916 es publicà un article de J. Pérez Jorba a "*Las Noticias*", transcrit al *Llibre Pòstum*, Pag. 187 i 188, on es relata la mort d'en P.F. i la cerca del seu amic Vicenç Mas, que l'havia vis ferit de bala al pit, animant als seus companys a avançar. Sis dies després va poder veure el seu cadàver al mont Sant-Eloi, on els havien portat tots per enterrar-los.

25 Aquest volum de 192 pàgines, sembla ser que es publicà el 1916, amb el nom de *Proeses d'amor i patriotisme* *Llibre Pòstum*.

Gairebé dos mesos després, el 9 de juny, en Modolell escriu una extensa carta a la C.A. on li notifica la rebuda d'una carta d'ella, li explica que l'homenatge va ser tot un èxit i que manca completar-lo amb la publicació del llibre dels seus treballs, tot i que pensa que s'haurà de reduir el volum per manca de subscripcions. Li descriu l'abans i el després de l'acte. Abans tota la pressió dels cacics ajudats pel rector, per impedir la celebració, i una vegada vist que es farà, tan sí com no, el treball soterrat per impedir que l'assistència fos un èxit.

"El caciquisme s'esverà tement que l'homenatge era arcaboteria per a fer propaganda nacionalista, el catalanisme es la seva obsessió. Confiant en el fracàs primerament se'n enriqueren mes al escampar programes i alocucions, parlant-ne els periodics se feren capaços que anava seriament i no gosant treure la cara rastrement sembraren la inquietut dintre els cors febles. Sort que teniem Ajuntament i entitat qui se feia seva la festa del contrari no ho assolíem. .../... nostre senyor rector (un pobre home tant curt de gambals com llarg d'avaricia) al peu del altar anatemisà la festa tractant gaire be de poques-vergonyes a la Comissió.../... El resultat fou contraproduent, mes l'alarma hi fou.../... Pobre rector hem d'agrair-li la propaganda i de que no se'ns omplís la sala de dones i quitxalla. L'Ajuntament i el jutge presidiren, totes les entitats comarcals foren representades i la sala d'actes tot i ser gran se hauria omplert dues vegades.../..."

Explica el que s'hi parlà i que la gentada commoguda aplaudia frenèticament i no va saber veure cap heretgia en lo dit. Continua demanant-li informació de l'etapa d'en Ferrés-Costa a Rússia, i de les traduccions al rus d'obra d'ella, ja que pel que sap va escriure's més amb ella que amb ell, tret dels afers amorosos. Acaba:

Aquelles persones que vulguen ajuntar-se amb la comitiva que sortirà de Barcelona, deuen trobar-se a la Plaça de Catalunya abans de les 2'07 de la tarde per a marxar amb el trenvia que condueix a la estació de la Riera de Majoria i des d'allà a Sant Vicents amb el tren de les 2'30. El retorn serà a les 8 del vespre.

PERE FERRÈS COSTA

Per honrar la memoria del jove escriptor català i fervorós patriota

PERE FERRÈS COSTA

que morí gloriosament el dia 9 de Maig del any passat en els célebres combats del Artois, defensant heroicament els ideals de la raça llatina, els amics i admiradors del valent escriptor, vos conviden a la solemne

SESSIÓ NECROLÒGICA

que, en llaor a sa memoria i comportament, se celebrarà el pròxim diumenge dia 14 de Maig, a les quatre de la tarde, en la sala d'espectacles de la Societat LA VICENTINA, de Sant Vicents dels Horts, amb assistència de les autoritats locals, corporacions, societats i varies importants personalitats de la literatura catalana.

Al acte hi pendran part celebrats escriptors i artistes, entre quins s'hi compten els senyors :

PAU MODOLELL I SANS
JOSEP CASTANYER
M. GRAS VILA
AMBROSI CARRION
MANEL FONDEVILA
R. VILARÓ I GUILLEMÍ

J. SOLÉ I PLÀ
VÍCTOR MORA
F. PINEDA I VERDAGUER
J. SANS I QUINTANA
J. VIVES I BORRELL
M. SERRA I MORET

Ademés s'hi llegiran notables composicions dels eminents mestres del nostre renaixement literari, entre altres d'en ÀNGEL GUIMERÀ, APELES MESTRES, IGNASI IGLESIAS, A. BUSQUETS I PUNSET, E. GIRBAL JAUME, etc., etc.

Al comptar amb la vostra presència en aquest acte per a millor honrar la memoria del malhaurat patriota PERE FERRÈS COSTA, la població de Sant Vicents dels Horts, i amb ella els seus amics i admiradors, vos en restaran molt agraïts per la significació generosa del vostre concurs.

Per la Comissió :

LLUIS MOGA, PAU MODOLELL

Sant Vicents dels Horts, 1 de Maig de 1916.

Convocatòria de l'acte necrològic en honor a P.F. a celebrar a Sant Vicenç dels Horts el 14 de maig del 1916.

"Visc molt isolat, no se si està al corrent de que fa mes de vint anys²⁶ que no camino, anc que amb enginy pujo i baixo l'escala segueixo la casa i el jardí, amb una cadira i una crosa puc passar-me i anar de aci allà. Per fora no surto mes que amb carruatge."

Després d'alguna reflexió moral sobre el seu estat, anuncia que li enviarà les cartes d'ella a en P.F. com així va fer, i per això es troben a l'arxiu Víctor Català. Al cap de deu dies, el 19 de juny, li n'envia una altra, aquest cop curta, li anuncia que acaba d'enviar-li el paquet de cartes i afegeix:

"No n'he trobades mes i ho estranyo car me crec en tenien creuades mes, però pocs dies abans de desapareixer en va enviar unes quantes a casa seva perque les hi guardés una seva germana, aquesta veient la trista fi d'ell va cremar totes les lletres perque diu que li eren testimoni de dolor, com una gelosia i odi en aquelles mostres de intel·lectualitat car allò li havia robat el germà "El massa saber ens l'ha perdut" deia tota angoixada. Vaig preguntar-li si eren totes de una mateixa mà i 'm digué que eren de diferents caràcters segurament eren íntimes i el seu destí fou el mes encertat jo vaig reprobar-li contestant-me amb un resignat "Que ja està fet".

Potser entre aquelles cartes n'hi habien de V. empró essent cendres poc puc fer-les-hi a mans." Lamentant que la C.A. no posseeixi més notícies de Rússia per a la biografia de'n P.F. s'acomiaada.

La propera està datada al 24 de novembre de 1917, sempre

²⁶ En P. Modolell va néixer al 1872, i al 1916 diu que fa vint anys que no camina bé. Segons notícia de l'arxivera de Sant Vicenç dels Horts, Roser Calpe Andreo, en P. Modolell tenia una minusvalia que li impedia la locomoció normal.

des de Sant Vicenç dels Horts. Li narra la campanya electoral que va dirigir i guanyà, diu que han escombrat el caciquisme local de tota la vida, sense cap bandera política només administració i progrés. Continua amb el tros que he extret ja abans on li diu que V. és l'única que pot fer la novel·la de nostre amic perdut etc. I tot seguit:

"Desde la seva infantesa²⁷ fins al desenllaç sempre me havia obert el cor, les seves expansios de adolescent fins al seu amor capdal amb una aristòcrata russa son en mi; amb aquesta darrera epistolariament tres anys seguits vaig tenir-hi franca i lleial amistat. En llurs neguits amorosos cercaven un i altre en mi lequilibri que'ls mancava i a voltes vaig esmenar faltes de pocs anys al bon amic qui des de les terres nevades me demanava concell i conhort. No abandoni la temptació descriure la novela, serà una cosa ben moderna i la pàtria i les lletres li agrairan."

Un indicati més que la Chitau era la dama de'n P.F. Diu que es varen escriure amb la dama- vaig tenir-hi franca i lleial amistat- els darrers tres anys. Si no era en castellà com s'havien d'entendre. I quina la hispanòfila si no la Chitau? L'altra que es creua a la vida de P.F. la Watson, ell mateix diu, en la carta que he transcrit del 4 de novembre, haver-la coneguda aquella diada a casa la Chitau. I un altre indicati d'una altra mena, li havia dit la C.A. a en P. Modolell que tenia intenció de fer la novel·la de la vida de l'amic comú o és un desig d'ell així expressat? Perquè a la carta de 1 de gener de 1918, ja transcrita en part, encara li diu abans del comiat *¿i de la novela?*

En aquesta mateixa carta on li expressava l'agraïment per la publicació de la Lectura Popular, que acabava de rebre, obra

²⁷ En P. Modolell és 16 anys més gran que en Pere Ferrès-Costa i tres més petit que la Caterina Albert.

tan citada en aquest treball, diu també:

"A mi'm sembla que no es mort, si el cos ha pagat son tribut estic segur que'l seu esperit llibert vaga triomfant de Catalunya a París i Petrograd els seus tres grans amors de vagabund. M'apara que finida la guerra te de reviuire i re-tornar com igualment la seva dama que deu haber passat per tots els alambins del trastorn rus. Fa prop de dos anys ²⁸ que res en sé."

Les darreres cartes d'en P. Modolell a C.A., on parla de'n P.F., són les que van del 5 d'octubre de 1919, passant pel 24 de novembre de 1919 i acabant pel 6 d'agost de 1920. Les dues primeres estan escrites en paper de carta endolat, tot el voltant té una franja negra. En la primera comença donant-li les gràcies pel condol per la mort de la seva germana. I parla una altra vegada- aquest cop en diu festa, d'un acte per la memòria d'en P.F., que incloïa la dedicatòria d'un carrer de la seva vila nadiua. Parla que no farà esment de la seva aportació econòmica, han obert una subscripció, i diu que l'Ajuntament volia fer la festa, però que finalment es conforma en fer una aportació de 25 pessetes. Que sumades a les 50 del Dr. Solé i Pla, més 2 aportacions de 5, 6 de dues i 3 d'una pesseta, fan que les despeses no es cobreixin, perquè la placa de marbre en val dues-centes i calcula que entre propaganda i la festa en caldran un centenar més.

".../...penso que es cobriran, del contrari no'm toca altre remei que pagar-ho jo i ben content per la memoria del amic. La familia d'ell poc interes hi prenen i els politics desitjarien el fracàs com també els germanofils que no'm creuen per mes que'ls digui que la festa no serà política. El bregar en un poble cal molta fe i sacrifici, els meus amics son els humils i això per la Gente Bien no es ben vist."

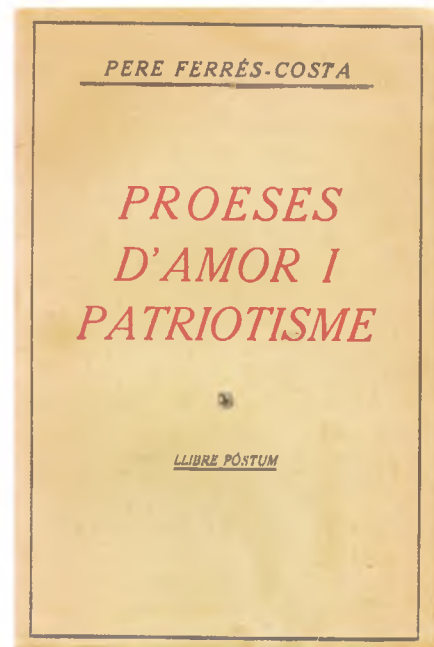
En la del 24, torna a expressar-li la decepció per la manca de suport de l'Ajuntament, de les entitats i de la mateix família de'n P.F., que ell ha fet com si ho hagués sospès tot, però ha anat treballant a la ciutat i té lligats diputats provincials i a Corts i entitats comarcals. Finalment això s'ha sabut i ara tots els fariseus, paraules d'ell,

".../... tots venen a mi anc que no pecuniariament en persona, no entusiasmat per homenatjar a aquell que feu lo que ells mai farán, sinó perque el dia de la festa el diputat no els trobi a mancar, perque les entitats dels pobles veïns no'ls tracti amb mal-volença."

Després d'unes quantes consideracions més s'acomiada.

Finalment la darrera carta va acompanyada d'un imprès signat, i, és de suposar, pagat per ell, on s'hi denuncia la maniobra del Sr. Batlle i Regidors, en fer una festa en honor de Mossèn Cinto Verdager, dedicant-li un carrer, amb gran festa i pompa, utilitzant-lo, fent un flac favor a la seva memòria i mereixements, per tapar la festa a en P.F.. Tot plegat pagat pel fabricant, en Furés- el mateix Modolell li fa una nota perquè ella ho entengui: "fabricant, tinent d'alcalde i home vulgar". El mateix dia i gairebé passant-hi de puntetes s'ha d'inaugurar un carrer a nom de'n P.F. Aquest pamflet de mida foli està encapçalat per un !PROTESTO! de mida gegantina.

28 Vol dir que es varen cartejar, encara, fins el 1916, un any més tard de la mort de'n P.F.

Portada del llibre PROESES D'AMOR I PATRIOTISME, "Llibre Pòstum", publicat per subscripció a instàncies dels seus amics capitanejats per en Pau Modolell el 1916.

A la carta s'hi narra el procediment barroer emprat pels cacics de sempre, fent enviar la guàrdia civil una hora abans de la gran festa organitzada per en P. Modolell, amb el suport de la Mancomunitat, Diputació, Unió Catalanista, diputats, entitats remarcables, personalitats de vàlua i tots el elements conscients i comarcals i del poble, amb paraules d'ell, amb l'ordre d'aturar-la si no usarien la força. Després de l'enrenou i converses corresponents i en ares a la pacífica convivència, la suspengueren.

"La festa d'en Ferrés era un fantasma que devia trucar a les conciències llurs i per a matar-lo amb tota mala fe preparen una festa, obrint un carrer nou posant-hi el nom del gran poeta Verdager i al ensems posar un vulgar lletreter de carrer al d'En Ferrer i Costa amb el seu nom i fer la festa per En Ferrer i per Mn Cinto."

Li diu que li envia el full, que és l'única càtedra que tenen, ja que els hi ha prohibit els "mitins" i acaba:

"I orbs a la realitat feren la festa amb la protesta de les tres quartes parts del poble, distanciant les voluntats i fent avivar els ódis, passarem una tongada de lluites que es molt facil que jo'n sia la victima car el deure m'imposa anar al davant. Els humils tenen la confiança en mi posada per la regeneració del poble i l'enganyar-los seria un crim."

Tot seguit s'acomiada.

En aquestes darreres lletres d'en Pau Modolell podem copsar la lluita entre els dos mons que ens portaria a la guerra civil; a nivell europeu, a les dues guerres anomenades mundials i la revolució, a Rússia. En P. Modolell i en Pere Ferrés-Costa formaven part dels qui aquell anomena els humils, però que començaven a ser il·lustrats i tenien i defensaven l'afany de civilitat, modernitat, llibertat i Catalunya com a pàtria.

L'Escala a 12 d'abril de 2014.

¡PROTESTO!

A la majoria del Ajuntament de Sant Vicens dels Horts

Se prepara una festa, vergonya del Llobregat, i ofensa en un nom il·lustre, al Geni Català, Mossen Jacinto Verdaguer.

Es un afront, a la memoria del gran poeta perquè se'l fa servir de banderola política i es un estigma pel Llobregat, per Catalunya, perquè la honorabilitat del nostre poble està penyorada. Com a fill de St. Vicens, al pensar en la festa aquesta, sento intensament el cor ple de fel, perquè se juga amb la nostra dignitat. En nom de molts i propi, protesto. Protesto i ho faig a plena llum perquè no vull responsabilitats de la festa ni derivants.

Com a regidor, protesto ben alt i ben ferm de aquest abús de força contra la raó i si els humils som *despreciats* per defensar la *veritat* acceptariem aquesta *desafecció* amb tal que se salvés la dignitat del poble. Però vosaltres, senyors de la majoria del nostre Ajuntament, amb el seny velat i orbs a la realitat, amparats amb la *raó de la força*, deixeu que se cometi una injustícia. Aquí a Sant Vicens no's pot fer cap altre festa de caràcter popular que no sia la d'En Ferrés i Costa i no esquifida com la voldria vosaltres, sino ben gran, ben ample, patriòtica i altruista a la vegada, com una festa de compensació per a esborrar l'estigma que porta el poble desde el dia que la van suspendre. Feta aquesta festa, feu totes les que volgueu i si les feu de una faisó digna, també tindreu el nostre aplaudiment.

Però alguns de vosaltres no perdonareu que en Ferrés i Costa vagi morir per la França, que vagi donar la sang per les llibertats del món i aquest *odi* es el propulsor de la festa projectada, en quina, la *vanitat* d'En Comamala i la *bona voluntat* qu'En Ferrés tenia per En Ferrés quedarán satisfetes. Se m'estranya molt de que'l Sr. Camps hom de sentiments oberts, se hage prestat a barrejar l'art amb la política, segurament l'han enganyat, com enganyats, hi van els Orfeonistes - Vosaltres bons cantaires, que amb tota la bona fé aneu allà on os manen, quan mogut el cor pel sentiment aixequen els vostres cants veureu en vostre estandart la llaçada que per aquesta festa os regalaran, si profundisessu l'acte que fareu, contemplariau en ell la corbata de la ignominia i vostres cants se apagarien perquè la vergonya acallaria vostres goles.

Deixeu fer la festa-Sr. Batlle i Regidors. El trió de una injustícia os semblará una victòria i els forasters judicaran vostres capacitats. *¡Feu la festa!* Crucifiqueu la memoria de un gran hom i ompliu el poble de vergonya. *¡Quanta miseria!*

Poseu an En Comamala a dalt de un altar i glorifiqueu-lo, ell ha sapigut fer quartos, ell paga, ell es el fort. En cambi En Ferrés i Costa per mes que defensava ideals, va morir pobre, la seva familia es pobre i els seus ideals son els dels pobres, per xó l'aborriu. Aquesta es la clau de la vostra festa i la clau perquè la nostra se va suspendre.

En lloc de aqueixes polítiques baixes, valdria mes que os preocupeseu de la Administració i bon govern del poble que avui li manca tot.

Feu-la la festa i aixequen be la camisa al pobre fabricant perquè s'infla mes i escampi mes pessetes. Compreu consciencies, satisfeu vanitats, reventeu d'ergull... Tot passarà, ergulls i vanitats cauran i sols en quedarà una cosa La Veritat. Tot quan es Veritat es etern, les idealitats de l'anima sobreviuen sempre i els ideals de En Ferrés i Costa que son els nostres, triomfarán i tant com mes oposició trobin mes esclatanta serà la victòria.

Veins de Sant Vicens, si estimeu el poble no os encomaneu la joia que os volen empel·lar amb els *diners del Fabricant*, protesteu amb mi de que juguín amb la nostra dignitat.

PAU MODOLELL

(1) fabricant, fabricant de maldre, home vulgar

(2) Comamala que fou el nom Ferrés. Es crida

(3) Director del cafè. Anava a la festa més per un acte bell. Dirigia l'Orfeó del poble i un de foraster. Els orfeonistes ni anaven forçats. Al moment de la plaça que devia el nom de mossen Jacinto hi havia un drap que no era barrat. Els orfeonistes se'n van anar i al director d'una que troguin al els altres no hi volen ni el orfeó, ja se van

Benjamí Bofarull i Gallofré

Pamflet editat per en Pau Modolell, en el que mostra la lluita aferrissada d'aquest, contra el caciquisme regnant en aquell moment.

Joanet Ximinis: a l'entorn dels Blondel

L'escalenc Joan Ximinis Guillot (1880-1965), fill de Rafel Ximinis Curós i Emília Guillot Mateu, avi de qui això escriu, treballava des de molt jove a can Brondel (Casa Gran) llavors propietat de l'últim baró de Púbol Carles de Miquel i de Sambol (...-1931). Carles de Miquel estava casat amb una dona de cognom Almech, amb la qual va tenir dues filles de nom María Pilar Isabel (1909-1996) y María Mercedes (1910-...).

Fins i tot els fills d'Alfons XII havien vingut a l'Escala, probablement entre 1884 i 1889, a passar temporades estivals a la Casa Gran acompanyats d'una institutriu, per l'amistat que unia el rei amb els descendents Blondel. Els fills d'Alfons XII hi coincidien amb els fills del militar d'alta graduació Lluís de Miquel, cosí germà de Carles de Miquel. Alfons XII, casat en segones núpcies amb l'arxiduchessa Maria Cristina d'Àustria, havia tingut tres fills nascuts entre 1880 i 1886.

Maria de la Mercè (1880), Maria Teresa (1882) i el futur Alfonso XIII (1886), fills d'Alfons XII, a l'edat que passaven temporades estivals a la Casa Gran. Foto: www.dinastias.fotografis.es

Joanet Ximinis havia quedat orfe de pare amb pocs anys d'edat. Rafel Ximinis, el seu pare, va desaparèixer el febrer de 1889 a l'edat de 36 anys en companyia d'altres quatre mariners en naufragar el bou Sant Rafael al bell mig de la badia de Roses en esclatar inesperadament un violent temporal de tramuntana. Mai més es va saber res dels infortunats. Unes setmanes més tard es va organitzar una col·lecta a nivell d'Estat, però sembla que bona part del recaptat es devia quedar pel camí abans d'arribar als damnificats.

Devia ser el 1896 o 1897, iniciada ja la Guerra d'Independència cubana o Guerra del 95, nom pel qual es coneix l'última guerra per la independència dels cubans contra el domini espanyol, quan Joanet Ximinis va ser cridat a files. La guerra s'havia iniciat el 1895 i va acabar amb la rendició de les tropes realistes davant l'avanç de l'armada nord-americana el 1898 que feia costat als insurgents cubans.

Ximinis havia d'engruixir la vintena d'escalencs, entre els quals el llavors tinent Josep Poch, que van ser destinats a Cuba en aquell darrer tram de la guerra. El general Weyler va dir el 1896 en acomiadar-se: "Voy a Cuba a defender la integridad de la patria. El honor de España está en peligro". Però el pes real de la guerra va recaure en els que res tenien a veure amb els interessos a ultramar. Només els que no tenien 300 duros havien d'anar a la guerra.

L'escalenc, en arribar la notificació que l'obligava a incorporar-se, es va presentar a la Comandància de Marina de Roses per al·legar que era fill de vídua, condició que l'havia de lliurar d'anar a fer la guerra. El contramestre amb prou feines l'escoltà i per tota resposta va deixar anar amb prepotència: "Nada. Aquí está obligado todo el mundo. Ya puedes preparar la maleta que en Cuba te esperan".

Allò primer que va fer, en tornar a l'Escala, va ser anar a can Blondel i exposar molt neguitós la conversa mantinguda a Roses. Carles de Miquel es va posar en contacte immediatament amb el seu cosí general Lluís de Miquel, un personatge molt important i influent. El general li va dir que no es preocupés i que li faria arribar un sobre que hauria de lliurar a l'esmentat contramestre.

Lluís de Miquel i de Bassols (...-1917) era general de brigada i ostentava el títol de marquès de Blondel de l'Estany. A més era "Caballero Gran Cruz de la Orden de San Hermenegildo, de las del Mérito Militar Roja y Blanca, medallas de Alfonso XII y de la guerra civil, comendador de la Orden de San Benito de Avis de Portugal...". Un avantpassat de nom Lluís de Blondel de Drouhot i Dávalos (1728-1797), mariscal de camp de l'exèrcit espanyol i primer marquès de Blondel de l'Estany, havia estat governador de la Corunya (1784-86) i Lleida (1786-94) i capità general de Guipúscoa (1795-99). Lluís de Blondel havia fet reconstruir la Casa Gran després de la guerra de Successió i era el propietari de l'estany de Bellcaire.

A l'endemà de nou es va presentar davant el contramestre. Però tan punt aquest el va veure i sense mitjançar paraula li va etzibar: "Hola. ¿Otra vez aquí? ¡Yo le quiero a la Guerra de Cuba!". I li va tirar al cap un tinter ple de tinta que en Joan àgilment va poder esquivar. En Joanet, passat aquest primer instant violent, li va allargar la carta donant-li a entendre amb la mirada la seva importància. Al contramestre, a mesura que anava llegint, li anaven pujant els colors. "Discúlpame, yo no sabía". I així va ser com es va deslliurar d'anar a Cuba.

En aquella època s'havia capturat tres nois escalencs que havien desertat per evitar ser destinats a aquella guerra. Els havien portat a Barcelona on els havien d'afusellar o portar irremeiablement a les Antilles. Va ser llavors que també va intervenir el general Lluís de Miquel a favor dels escalencs que demanaven la seva intersecció a instància dels seus familiars. Lluís de Miquel va anar a Barcelona, amb el seu uniforme de general, i es va presentar al port on estava ancorat el vaixell que els tenia presos al costat de molts altres. Va ser rebut amb honors militars i va demanar al capità que els alliberés de les cadenes i els deixés sota la seva custòdia. Va ser així com aquests nois es van salvar d'una mort segura.

En Joanet, un dia de 1903 o 1904, va dir al seu company pescador després d'una nit sense pesquera "anem a Empúries on segur desentarrarem alguna cosa que ens ajudi a compensar la nostra fatalitat". Va ser així com van anar a la recerca de tresors a la finca (avui a migdia del recinte tancat) que els Ximinis tenien a Empúries metres amunt d'on algun any després en Josep Paradís "Gambo" havia de construir Villa Teresita. Sovint hi trobava monedes, ofrenes funeràries... En

aquella ocasió hi van trobar un esquelet d'una noia d'uns disset anys portadora d'un anell d'or amb una espiga gravada; el cos estava envoltat per disset gerres pintada amb tot luxe de detalls.

De ben segur que aquella finca formava part d'una antiga necròpolis. El bisbat de Girona, que destinava una part del pressupost a la compra d'objectes arqueològics, va ser qui ho va adquirir mesos després en comprar-lo a un marxant que solia visitar els pobles un cop a l'any a la recerca de troballes antigues. El bisbe de Girona, Tomás Sivilla, mesos després, assabentat de la precària situació dels Ximinis els va assegurar que ell els faria una aportació. El bisbe, dissortadament, va morir poc temps després.

Ximinis feia de cobrador, a partir del 1921, dels autos de línia de can Blondel que feien la ruta l'Escala-Flaçà. El xofer era en Jaume Salip i els òmnibus eren de la marques Ford i Chevrolet. En Joanet, en una ocasió, en aturar-se l'òmnibus a la parada de Verges davant el mas Pi, va ser víctima de l'ira d'un brigada de la Guàrdia Civil amb motiu de tenir l'òmnibus un llum trencat. De tornada a l'Escala li ho va comentar a Carles de Miquel i aquest va reaccionar enèrgicament manant-li que si el brigada tornava a coaccionar-los el podia engegar a dida de part seva.

A Verges, uns dies després, el llum trencat de l'òmnibus va tornar a ser motiu de controvèrsia entre el brigada i els empleats del cotxe de línia. El brigada es va posar violent amb en Joanet i aquest li va traslladar la "salutació" de Carles de Miquel. En Joanet, en passar per Verges dues setmanes més tard, va ser testimoni del pas d'un carro carregat de mobles, matalassos i tota mena d'estris. L'encarregat del mas Pi, requerit per en Joan, li va fer saber que al brigada de la Guàrdia Civil l'acabaven de destinar a l'Àfrica.

La vida a l'Escala continuava plàcidament. Amb treball i esforç anaven passant els dies sense grans sobresalts. Sempre en funció de la pesquera i entre vinyes.

Josep Ximinis Casadevall

Joanet Ximinis (a l'esquerra) l'any 1898 amb dos companys pescadors retratats com a tipisme local a l'estudi del fotògraf Josep Esquirol. Foto: Arxiu Històric de l'Escala

Un òmnibus de la companyia Blondel el 1923, amb la Casa Gran al fons, amb Joanet Ximinis (de blanc) repenjat a l'auto. Foto: Josep Esquirol. Arxiu de l'autor

Quarta centúria dels Sabadí a l'Escala

ORÍGENS DE LA FAMÍLIA. SEGLES XVII I XVIII

Abans de tot s'ha de remarcar que en aquest article se segueix bàsicament la línia genealògica de la casa pairal de can Sabadí, la que ha portat a l'actual família Sabadí i Hereu de la localitat. Les altres línies (germans, mullers i descendents) queden sense desenvolupar. A part que no és el tema d'anàlisi d'aquest treball, fer l'arbre genealògic de totes les branques familiars que han anat sortint a partir de la inicial seria llarg, complicat i feixuc. Tanmateix, no és gens difícil entreveure la complexitat de parentius i lligams familiars (cunyats, cunyades, cosins germans, etc.) que s'han anat formant i esdevenint al llarg de tantes generacions.

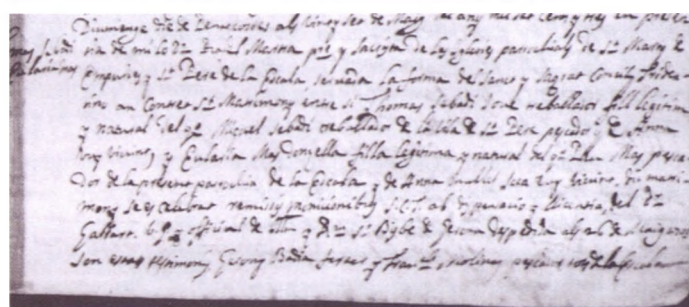
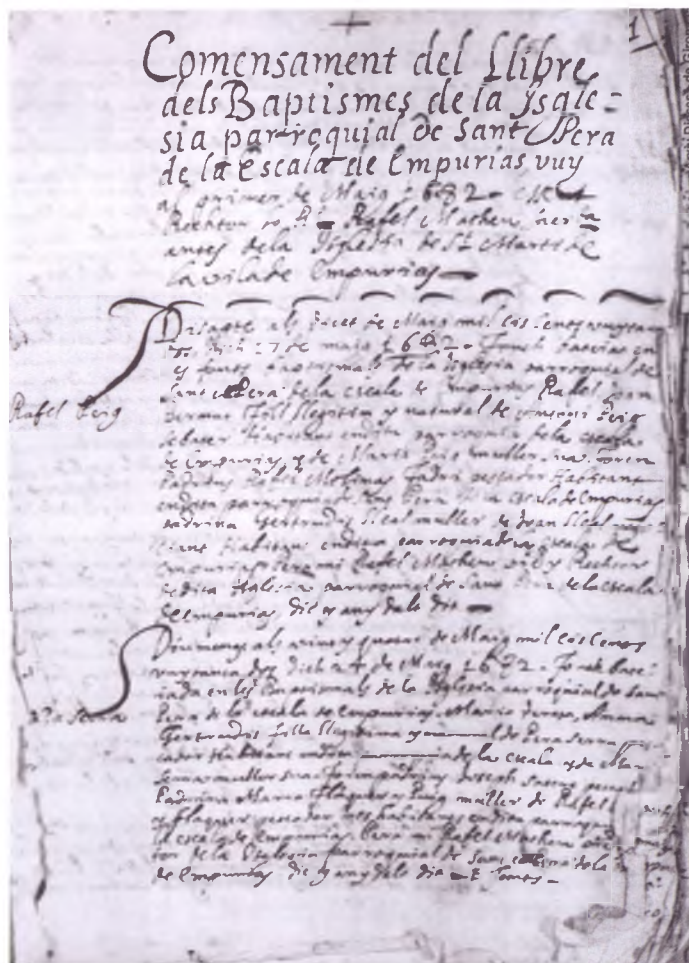
Segons les dades registrades en els arxius parroquials que s'han examinat¹ els primers Sabadí dels quals hi ha dades a les terres de l'Alt Empordà corresponen a un tal Pera Sabadí, nascut el 1620 a Castelló d'Empúries, que es va casar amb Anna Esperansa, nascuda el 1621 també a Castelló d'Empúries. Van tenir quatre fills, tots també nascuts a Castelló d'Empúries: Raimunda (1643), Joan (1649), Pera (nascut el 1651 i mort segurament l'any següent) i Miquel Benet (1654). Aquest darrer es va casar el 1678 amb Mariana (nascuda el 1655 a Castelló d'Empúries) i van tenir vuit fills: Catherina (1680), Thomas (1684), Raffela (1685), Maria Agnès (1686), Pera Joan (1690), Maria Gertrudis (1691), Maria (1695) i Maria (1698).

En Thomas Sabadí (nat el 1684) es va casar el 1703, a l'Escala, amb l'Eulària Mas i Mas (nascuda el 1684 a l'Escala). Segons l'acta matrimonial es va casar el dia de Pentecosta, el 27 de maig, i el seu pare Miquel Sabadí vivia a Sant Pere Pescador. No se sap quan s'hi va traslladar ni tampoc si en Thomas havia anat abans a viure a la població escalenca; però el que és cert és que a partir del seu casament amb l'Eulària s'hi va instal·lar definitivament. El matrimoni va tenir quatre fills, tots nascuts a l'Escala: Sperança (1704), Catarina (1706), Mariana (1708 i probablement morta el 1709) i Thomas (1711).

A partir d'aleshores, ben bé des dels inicis del 1700, el llinatge Sabadí ha tingut una continuïtat ininterrompuda a la nostra vila fins avui. Tenint present l'evolució demogràfica de l'Escala, des de què al 1591 hi ha registrat el seu primer assentament, se sap que al 1680 hi havia uns vuitanta habitants; i que va ser al segle XVIII quan va augmentar considerablement la seva població i va passar dels 390 habitants al 1718 als 1.383 al 1787.

Aquestes dades mostren que, malgrat haver arribat a la població marinera uns cent anys més tard de l'anotació del primer assentament que s'ha trobat fins ara, els Sabadí són un dels llinatges escalencs més antics i dels pocs que han tingut a la vila una continuïtat vivencial i presencial des d'aleshores, sense cap interrupció. Ara, en entrar a l'actual tercer mil·lenni, s'inicia la quarta centúria del seu establiment al poble i és la tretzena generació que hi viu de manera ininterrompuda.

De les històries orals que s'expliquen de generació en generació a les famílies n'ha arribat una d'aquesta època en què es diu que el germà que va venir a l'Escala escrivia als seus explicants-los que havia arribat a un poble on les muntanyes canviaven de lloc. Es referia a les dunes de sorra tan típiques a la nostra contrada, que degut a l'acció del vent es corrien d'una zona a l'altra. És allò que passava amb les "dunes del Riuet", en els

Manuscrits de l'Arxiu Diocesà de Girona. El primer, a la part superior, és el "Comensament del Llibre des Baptismes de les Isglesia parroquial de Sant Pera de la Escala de Empurias", l'1 de maig de 1682, essent rector Mn Rafel Matheu, també rector de Sant Martí d'Empúries. El segon, a la part inferior, és el registre del casament de Tomàs Sabadí i Eulària Mas l'any 1703 a l'església de Sant Pere de l'Escala

límits amb el municipi de Sant Pere Pescador, o amb les "sorres del Puig", a l'altra banda, al límit amb els municipis de Torroella de Montgrí i de Bellcaire.

Seguint amb les tradicions orals de la família, segons m'havia explicat el meu pare i més endavant també vaig poder provar documentalment en part, a començaments del segle XVII van arribar a les nostres terres tres germans italians, de cognom Sabatini, procedents del Piemont, al nord d'Itàlia. Es van acabar instal·lant a Castelló d'Empúries (i una branca d'aquesta a l'Escala) i un a Olot. Els d'aquí l'Alt Empordà el cognom Sabatini es va transformar ràpidament en Sabadí; en canvi, a Olot va canviar a Sabarí. En la guia telefònica del 2011 el cognom Sabadí en primer terme a Castelló d'Empúries hi apareix onze vegades i a Olot el cognom Sabarí hi surt en dinou entrades².

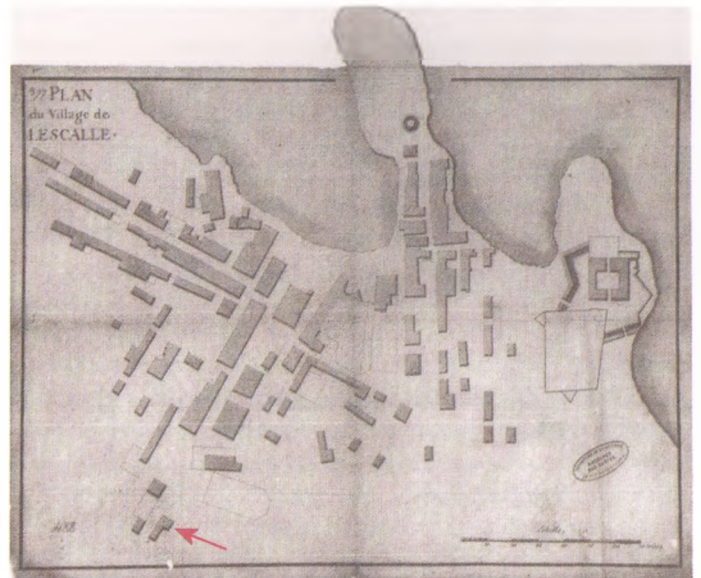
Segells oficials de Carles IV, un del 1796 i l'altre del 1797, extrets dels documents legals que conserva la família Sabadí. Al voltant s'hi pot llegir: "CAROLUS IV D.G. HISPANIARUM REX" (Carles IV. Per la gràcia de Déu, Rei de les Espanyes, en plural).

Arxiu de la família Sabadí i Hereu

L'estudi del cadastre de Patiño, del 1716, que han fet historiadors locals i presentat recentment en un dels *Fulls d'Història Local*⁸, mostra les cases i les propietats de les diferents famílies escalenques d'aquella època. El llibre descriu 494 finques rústiques i 174 d'urbanes en el municipi de l'Escalade i els veïnats d'Empúries, les Corts, Vilanera, els Recs i Cinclaus. Hi ha dues còpies, segurament una feta amb posterioritat a l'altra, segons creuen els estudiosos, ja que la segona còpia té més finques dels dos tipus (en total, 572 de rústiques i 204 d'urbanes), segurament amb l'interès de poder cobrar més impostos.

En aquest cadastre hi figura en Thomas Sabadí com a propietari d'una finca urbana i una altra de rústica. Segons s'hi esmenta la majoria de finques rústiques dels petits propietaris eren vinyes i horts. En Thomas era el propietari de les finques 239-240 del registre, segons la primera còpia (i de les 285-286 en l'altre registre). La finca urbana, allà on tenien la residència familiar, està registrada al carrer Major i els seus límits eren: Camí públic, Sa Exc. (propietats del comte d'Empúries), Carrer Major, casa del sagristà.

Els afrontaments de la finca urbana de Thomas Sabadí fan pensar que el terreny agafava des del carrer Major (actual Enric Serra) fins al carrer que més tard va ser el carrer Nou (i a partir de 1959 carrer Germans Masferrer), cosa que concordaria amb la memòria històrica i oral de la família, segons la qual els Sabadí havien estat propietaris de les finques que van de la casa del carrer Germans Masferrer, seguint tota la banda dreta de la pujada del carrer Església, fins al carrer actual de Santa Màxima i passant a l'altra banda, al carrer Enric Serra.

Plànol de l'Escalade a l'any 1711. Marcat amb una fletxa on devia ser a can Sabadí. Font: "Plan du Village de Lescalle". Data 1711.

Autor: Delacroix: La Croix, Jean, Sieur du Villars, enginyer militar (1686-1734). Ministère de la Défense. SHAT. Pavillons des Armes. L12 B2 216 (!) 4.4.B.488 Château de Vincennes

Tanmateix, aleshores el traçat de carrers i cases era força diferent i segons es pot veure en el plànol de l'Escalade de 1711 el nucli antic de la vila estava encara força buit i poc poblat.

Seguint amb les explicacions orals de la família que han arribat fins avui s'explica que no se sap en quin moment del segle XIX el pare va desheretar el primogènit i la propietat va quedar en mans d'un altre fill. El fill gran va anar a viure a la casa del carrer Germans Masferrer, que fa cantonada amb el carrer Església. El fill que es va quedar a la casa pairal no va tenir continuïtat i a partir d'aleshores, com que hi vivia, la casa del carrer Germans Masferrer va ser la casa pairal de can Sabadí. Segons sembla l'anterior era al capdamunt del carrer Església, ja al carrer Santa Màxima, en la porta que va parar-hi de front i que és com un pati petit, a can Lari, propietat avui d'en Narcís Poch, de Montiró.

El fill del primer Thomas escalenc i l'Eulària, en Thomas Sabadí i Mas (1711-1799), es va casar el primer de març de 1734 també a l'Escalade amb Maria Sureda i Bofill (nascuda el 1715 a la població escalenca) i van tenir dos fills: Antoni (1734) i Thomas. El fill gran, Antoni Sabadí i Sureda (1734-1812), es va casar el 1760, a l'Escalade, amb Theresa Crehuet i Ribas (nascuda el 1741 a Torroella de Montgrí i morta a l'Escalade el 1800). Van tenir cinc fills, tots nascuts a l'Escalade: Eulària (1762), Thomas (1764), Maria (1764), Antoni (1769) i Ramon (1772).

L'Antoni Sabadí i Crehuet (1769-1848) es va casar el 6 d'octubre de 1792, a l'Escalade, amb Escolàstica Casademont i Thomas (de l'Escalade, 1769-1819) i van tenir set fills, nascuts tots a l'Escalade: Joseph Fco (1793), Màxima (1796), Ramon (1798), Thomas (1801, que va anar a viure a Castelló d'Empúries i s'hi va quedar), Joseph (1804), Rafel (1808) i Ramon (1812). Amb aquesta darrera generació ens endinsem ja a la història del segle XIX.

En el llibre de matrimonis, com també en el de batejos i defuncions, l'ofici dels diversos Sabadí del segle XVIII és el de "treballador". En canvi, en el cas d'altres, per exemple, del pare de l'Eulària Mas és el de pescador i algun altre de paleta. La família Sabadí conserva quatre documents del segle XVIII: un del 1787 i dues menes d'escriptures o de venda de finques, una del 1796 i l'altra del 1797, amb el segell oficial del rei Carles IV; i, per últim, un document sense data (està força fet malbé), en què tot fa pensar que és de finals de segle.

EL SEGLE XIX

El fill d'Antoni i Escolàstica, en Ramon Sabadí i Casademont (1798-1883), es va casar el 25 de desembre de 1818, a l'Escala, amb Paula Vilà i Camps (nascuda a Empúries el 1799 i morta a l'Escala el 1877)⁴ i van tenir nou fills, tots nascuts a l'Escala: Thomas (1820-1891), Josep (1821-1887), Antoni (l'Escala, 1925-Cuba, 1898), Margarida (1827-1848), Maria (1830-1919), Teresa (1833-1841), Julian (1834), Raimundo (l'Escala, 1838-Cuba, 1911) i Teresa (1842-1928).

A l'any 2002 la família Sabadí va fer un descobriment sorprenent, del qual no se'n sabia res fins aleshores. Un dia d'octubre, fet el servei del migdia, es va presentar al restaurant Roser-2, al Passeig Lluís Albert de l'Escala, propietat d'en Rafel Sabadí i Hereu, un senyor que va demanar per ell. Va dir que es deia Raül Sabadí Gómez, que era de Cuba i descendent de la família Sabadí de l'Escala. Va explicar que provenia d'uns Sabadí escalencs, *Antonio* i *Ramón*, que havien arribat el 1849 a Guanabacoa, un municipi distant 5 km de La Havana, i s'havien instal·lat definitivament a l'illa, creant un llinatge, millor dit, dues branques que han arribat fins avui i de les quals tenien tota la genealogia completada a partir dels primers Sabadí cubans; amb la darrera, sis generacions.

Aquest senyor que ens va visitar, en Raül Sabadí, és professor d'universitat i treballa a ICIDCA, una empresa estatal cubana dedicada a la investigació de la canya de sucre i els seus derivats. Aquells dies va venir a Barcelona per assistir a un congrés internacional. Aprofitant el dia de descans es va traslladar fins a l'Escala per investigar i intentar trobar els seus orígens i avantpassats. Un cop a la vila marinera va preguntar a la gent del carrer per la família Sabadí i, com que devia ser prop del Passeig Lluís Albert, el van adreçar al Roser-2 on va trobar en Rafel Sabadí. Van estar parlant gairebé tota la tarda, de les coses de la família d'aquí i d'allà, es van donar les adreces i els telèfons i des d'aleshores estem en contacte.

La nostra sorpresa va ser majúscula perquè mai ningú a casa havia comentat que pogués haver-hi una branca de la família a Cuba en terres tan llunyanes. Posats a investigar el tema vam trobar el nom de Raimundo Sabadí a la base de dades de passatgers a Cuba de la web CubaGenWeb www.cubagenweb.org. Segons aquesta informació un tal Raymundo Sabadí va fer el trajecte de Barcelona&Cartagena a La Havana amb el vaixell *Curra* el 12 de desembre de 1949. Seria el *Ramón* de què ens parlava en Raül i el Raimundo Sabadí i Vilà, de la nostra genealogia, nascut a l'Escala el 1838, que es va casar a Cuba el 1872 amb Maria Francisca Sáez García (Cuba, 1851-1917), van tenir set fills i va morir a Cuba el 1911⁵.

Segons ens ha comentat en Raül Sabadí més recentment, via telemàtica, actualment hi ha força Sabadí a Cuba, tots a La Havana i voltants. Ell mateix, de 59 anys, rebesnét dels primers Sabadí, encara viu a Guanabacoa i té un fill, Adrián

Fotografies de la família de Raül Sabadí Gómez, de Cuba, extretes del seu Facebook: *Raül*, la seva muller i el seu fill *Adrián*

Sabadí Ramos, de 15 anys. Una de les branques cubanes va anar als Estats Units, però allà el cognom s'hi està perdent; només hi resta una família amb el segon cognom Sabadí (Joan Cuba Sabadí) i la majoria hi figuren amb Mercadal com a primer cognom.

Deixant el llinatge cubà i continuant amb la genealogia familiar escalenca, en Thomas Sabadí i Vilà (1820-1891) es va casar el 2 de setembre de 1846, a l'Escala, amb Màxima Ramis i Fornés (nascuda el 1827 a l'Escala) i van tenir dues filles: Esperanza (1848) i Josefa (1849). El 29 de setembre de 1850 va enviudar i es va casar, en segones núpcies, un any després (l'1 de setembre de 1851) amb Teresa Ramis i Ximinis (nascuda a l'Escala el 1827). Es dóna la circumstància que al mateix dia es va casar la seva germana Maria amb el seu cunyat Pere, germà de la seva segona muller. En Thomas, d'aquest segon matrimoni, va tenir cinc fills més: Maria (1852-1931), Raymundo (1854-1855), Josep (1856-1931), Maria Dolors (1860) i Andreu (1861).

Pel que respecta als nombrosos fets militars i polítics del segle XIX a la família no han quedat records ni documents ni cap rondalla oral de què alguns dels seus membres hi intervinguessin: ni de la Guerra del Francès, ni de les tres Guerres Carlines ni de les guerres a ultramar, incloent-hi la de Cuba dels darrers anys de la centúria. Tampoc ha quedat res de la seva ideologia política, però sí de la religiosa. La tradició oral de la família explica que els Sabadí de la segona meitat del segle XIX eren molt anticlericals. Concretament, en aquest sentit, s'expliquen algunes anècdotes de Thomas Sabadí i Vilà (1820-1891), un home forçut i molt alt, i del seu fill, en Josep Sabadí i Ramis (1856-1931), de caràcter fort i cridaner. D'aquest darrer es conta que, situat a la cantonada de la casa amb el carrer Església, quan veia baixar un capellà carrer Església avall, cridava amb mofa: "Mira'l, ja baixa!". I també quan tocaven els avisos habituals de mitja hora i un quart abans de començar la missa, cridava la seva dona i li deia: "Tereseta, el *gravat* et crida". El '*gravat*' feia referència a què el rector de la parròquia de l'Escala d'aquells temps havia tingut la verola i tenia la cara ben marcada i plena dels forats que deixa aquesta malaltia⁶.

Seguint amb la genealogia familiar, en Josep Sabadí i Ramis (1856-1931), fill d'en Thomas i la seva segona muller, la Teresa, es va casar el 21 de desembre de 1880 a l'Escala amb Teresa Isern Andreu (nascuda a l'Escala el 1856), i van tenir quatre fills: Pere (1881-1919), Josep (1884-1935), Martí (1891-1977) i Miquel (1893-1977). Amb aquesta nova generació s'entra de ple al segle XX i a partir d'aquests moments, en ser tot plegat força més recent (són els avis de la nostra generació), els records, les dades i els documents són més abundants i fidedignes; i apareixen fotografies de la família Sabadí per primera vegada.

Del casament de Josep Sabadí i Teresa Isern s'explica una història curiosa i molt a l'estil de l'època. Es veu que el noi de ca l'Isern (ca l'Oliaire que en diem), en Narcís, va deixar embarassada una Sabadí, la Maria Dolors, de la qual es comenta que era molt guapa, i es feia l'orni per acceptar-ne la responsabilitat de casar-s'hi. Davant el que va considerar dubtes i/o tardança en prendre la decisió, el germà de la noia i hereu de la casa, en Josep, va anar a trobar-lo i li va proposar el tracte de què ell es casaria amb una germana seva, la Teresa, amb algun defecte físic important i sense pretendents⁷, si l'altre es casava amb la seva germana que esperava un nen seu. Les dues parelles es van casar, en Narcís i la Maria Dolors el 19 de desembre de 1880, ell amb 22 anys i ella amb 20, i en Josep i la Teresa dos dies després, el 21 de desembre, ambdós amb 24 anys. Es conta que en Josep es va portar sempre molt bé amb

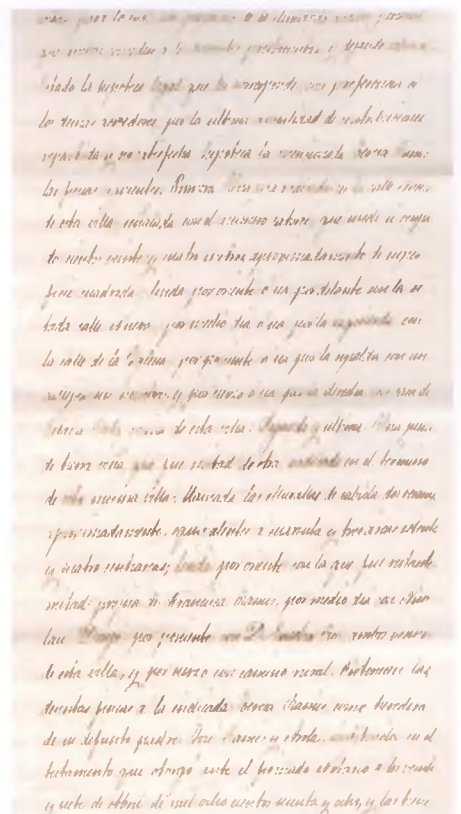
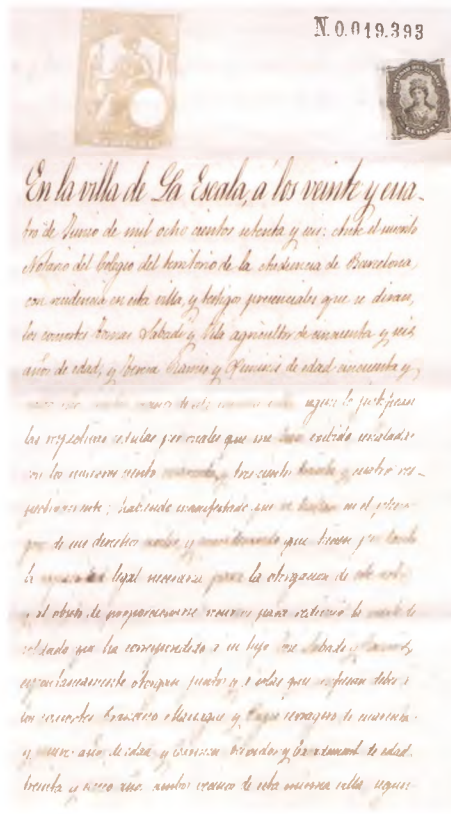
la Teresa i no es va sentir mai res estrany de la parella; van tenir quatre fills i van tenir cura un de l'altre mentre van viure. Pel record que n'ha quedat era una dona molt laboriosa i dedicada plenament a la família i al seu marit¹⁰.

Del segle XIX la família conserva divuit documents originals de tipus legal, manuscrits, el primer del 1819 i deu dels darrers vint anys. Quan s'hi s'esmenta l'ofici de l'home de la casa sempre surt "agricultor" o "jornalero"; i la seva muller, les feines de la casa. Molt interessant és un document del 24 de juny de 1876 (segons el títol que l'encapçala: "Escritura de Debitorio otorgada por los consortes Tomàs Sabadà y Vilà y Theresa Ramis i Ximinis...") pel qual el matrimoni demana com un préstec "...al objeto de proporcionarse recursos para redimir la suerte de soldado que ha correspondido a su hijo José Sabadà Ramis...". Com aval dels diners que demanen aporten de garantia dues finques: la casa on viuen, propietat del marit, i un camp anomenat "las Murallas de cabida de dos vesanas aproximadamente", propietat de la muller. La casa on vivien hi és descrita d'aquesta manera:

"Una casa radicada en la calle Nueva de esta villa, señalada con el número catorce, que mide u ocupa dos cientos veinte y cuatro metros aproximadamente de superficie cuadrada; linda por oriente o sea por delante con la citada calle Nueva, por mediodía o sea por la izquierda con la calle de la Iglesia, por poniente o sea por la espalda con un callejón sin nombre y por cierzo o sea por la derecha con casa de Estasia Bota, vecina de esta villa."

O sigui, a la segona meitat del segle XIX la família ja s'havia traslladat a la casa pairal del carrer Germans Masferrer, fent cantonada amb el carrer Església, i donant per darrera a la placeta de davant de l'Hostal el Roser actual (que seria el *callejón sin nombre* que es cita en l'escriptura). Però la superfície de la finca és molt gran (224 metres quadrats), de la qual cosa es pot desprendre que la finca ocupava la superfície d'unes tres cases més de les actuals. Dit d'una altra manera i mirant-ho des de la placeta de davant del Roser, la finca de la família ocupava tota la franja de cases des de l'inici de la pujada del carrer Església fins al racó, fins a les parets de la mateixa església (fins la darrera casa, ara propietat de la Catalina Andreu i Rúbies, la muller d'en Jordi Piqué i Sagrera).

També cal esmentar un document del 30 de desembre de 1898 d'una "expropiación forzosa por causa de utilidad pública para la construcción

Les dues primeres pàgines de "Escritura de Debitorio otorgada por los consortes Tomàs Sabadà y Vilà y Theresa Ramis i Ximinis", de l'any 1876, segons es pot llegir en el document "...al objeto de proporcionarse recursos para demir la suerte de soldado que ha correspondido a su hijo José Sabadà Ramis..."; i les dues finques, una del marit i l'altra de la muller, que posen com a garantia. Arxiu de la família Sabadà i Hereu

de la carretera de 3er orden de Vilademat a Palafrugell". Fa referència a una finca rústica de la Closa del Llop d'una extensió de "veinte y siete áreas treinta y cuatro centiáreas y sus linderos son: Norte, D. Juan Dalfó Alsina; Sur, D. Narciso Ramis Lloveras; Este, camino rural; Oeste: D. Juan Dalfó Alsina". L'expropiació és parcial (divuit metres vuitanta centímetres, es pot entendre quadrats) i es fixa el preu oficial en cent noranta-dues pessetes setanta-cinc cèntims.

EL SEGLE XX

EL PRIMER TERÇ DEL SEGLE XX

Pel que fa al nostre llinatge es dona la circumstància curiosa de què tots els membres del segle XX que porten el cognom Sabadà en primer terme són descendents dels quatre germans, fills de Josep Sabadà i Ramis i Teresa Isern i Andreu, nascuts a les darreries del segle XIX com s'ha explicat a l'apartat anterior. A la resta de branques amb el cognom Sabadà el nom s'ha perdut ja hagi estat per ser noies o per manca de descendència; o simplement per haver marxat de la vila. Ja és un fet ben estrany, o curiós com s'ha dit, que després de dos segles d'història a la vila i amb tants fills i sis-set generacions pel mig no en quedés cap altra branca.

A continuació escrivim el nom de les quatre cases on van anar i que han arribat fins als nostres dies¹⁰: el gran, en Pere va continuar vivint a la casa pairal del carrer Nou (can Sabadà); en Josep va morir el 1935 i més tard els seus descendents es van instal·lar al carrer Riera, en una casa que donava també al carrer Canyet (can Nyau), i que ara són al carrer de Gràcia, entrant al carrer Vista Alegre (a la botiga de roba Juynar); el tercer, en Martí, en casar-se, va anar a viure una mica més avall de la casa pairal, al principi del carrer Nou, ara Germans Masferrer (can Banyes); i el petit, en Miquel, va anar a viure a una casa al capdamunt del carrer Puig Sureda, molt a prop de l'Ave Maria, aleshores carrer del Progrés, i que la família en dèiem *ca la tia Anneta*.

El fill gran, en Pere Sabadà i Isern (1881-1919), el meu avi, es va casar l'1 d'abril de 1906, a Bellcaire, amb la meva àvia, Rosàrio Foix i Sancho (Bellcaire 1886 – L'Escala 1977), filla de Rafael Foix i Vinardell, natural de Torroella de Fluvià i domiciliat a Bellcaire, i Catalina Sancho i Serra, natural de Bellcaire¹¹. La Rosàrio ens comentava coses de quan, amb setze anys, de Bellcaire havia vingut a l'Escala per treballar com

EXPROPIACIÓN FORZOSA POR CAUSA DE UTILIDAD PÚBLICA

PARA LA CONSTRUCCION DE LA

carretera de 3er orden de Viladamut a Palafrugell

HOJA DE APRECIO

de la finca señalada en la relación con el número 5

Distrito municipal de La Escala

DON Eduardo Verás Gubert, Ingeniero perito nombrado en representación de la Administración del Estado.

CERTIFICO: que á D.ª CLOSA de apellido Sabadé vecina de La Escala con motivo de la ejecución de la obra de utilidad pública arriba expresada, se le ocupa en la finca indicada el terreno de la finca "Closa del Llop" que se sitúa en el término municipal de La Escala partido judicial de Gerona la extensión superficial de una hectárea y ochocientos ochenta y cinco metros cuadrados, para la construcción de la carretera de Viladamut a Palafrugell, en el punto de intersección de la carretera con la finca, para la comunicación en campo que tendrá en cuenta la dirección que se le da a la finca. El punto que se señala en el plano con el número seis.

cuya finca figura en la relación detallada y correlativa de todas las que se expropian y en el plano con el número de orden cinco.

La cabida total de la finca es de once y siete áreas tres decímetros cuadrados y sus linderos son:

- Norte, D. Juan Papi Altuna
- Sur, D. Antonio Ramón Giner
- Este, D. Juan Papi Altuna
- Oeste, D. Juan Papi Altuna

El producto en renta por cada año de toda la finca es de veinte y cinco pesetas

La contribución que por la misma se paga es de cinco pesetas y quinientos

La riqueza imponible, conforme al resultado de los datos oficiales obtenidos, está representada por la cantidad de veinte y cinco pesetas y quinientos

La cuota de contribución que corresponde á la zona objeto de la expropiación, según los últimos repartos, deduciéndola por la riqueza imponible, asciende á cinco pesetas y quinientos

La expropiación interesa á la finca parcialmente en una parte

Y habiendo calculado el valor en renta y venta de la superficie que ha de expropiarse, así como todo cuanto la ley y reglamento previenen debe tenerse en cuenta para su justiprecio, incluso el 3 por 100 como precio de afección, conceptúa el perito que suscribe puede ofrecerse al propietario por la adquisición del inmueble y demás que va expresado, la cantidad de cincocientos y diez pesetas ochenta y siete céntimos

Gerona 30 Diciembre de 1898

Eduardo Verás Gubert

Document oficial de l'expropiació forçosa d'un part del camp de la Closa del Llop per tal de construir-hi la carretera de tercer ordre de Viladamut a Palafrugell. És de finals del segle XIX, concretament de 1898. Arxiu de la família Sabadí i Hereu

a dama de companyia de la senyoreta Sara, que vivia a la casa de l'actual carrer del Port, núm. 27. La meva àvia tenia aquella noia, una mica més gran que ella, ben idealitzada, amb totes les virtuts, un model de finor i de bones maneres, i la deixava sempre ben enlaire.

La Rosàrio explicava que quan va començar a festejar amb en Pere, ella ben jove, amb divuit anys, van renyir i es van separar. Quan un any més tard van tornar-hi ella li va comentar que no havia anat amb cap noi durant aquells mesos i li va preguntar què havia fet ell. El noi va respondre: "Jo he portat sempre els pantalons molt ben cordats", per tal d'indicar que no havia fet res amb cap altra noia. Continuava comentant que, quan es van casar, va voler esperar un any a tenir un fill perquè la gent no es pensés que s'havia hagut de casar ràpid i així no despertar cap sospita sobre la seva honorabilitat, ja que van fer-ho poc temps després d'haver-se reconciliat, ella amb només 20 anys i ell amb 24.

En Pere, amb dos dels seus germans, en Josep i en Martí, va muntar un negoci de traginer de carro. Devia ser cap al 1906 perquè és quan es va comprar la quadra en el carreró sense sortida que hi ha darrere la casa pairal, on després es va fer l'Hostal El Roser. La família conserva l'escriptura de venda d'aquesta propietat, de Jacinto Vigurós o Vigarós a favor de Pedro Sabadí e Isern, "casado, labrador, de veinte y cuatro años de edad". El document explicita: "...vende perpetuamente a Pedro Sabadí e Isern, una casa arruinada y patio contiguo, situada en esta villa de La Escala, calle de la Iglesia, señalada en el número seis, de extensión superficial unos doscientos metros cuadrados, poco más o menos; que linda al Norte, o sea a la izquierda, antes con Salvio Flaqué y (?), y hoy María Flaqué y Martí, y con Pedro Mas y Sastre; al Sud, o sea a la derecha, con la calle de la Iglesia; al Este, o sea de frente, con dicha calle; y al oeste, o sea la espalda, con Magdalena Artigas y Ramis"; i el preu de la venda es va fer per cinc-centes pessetes.

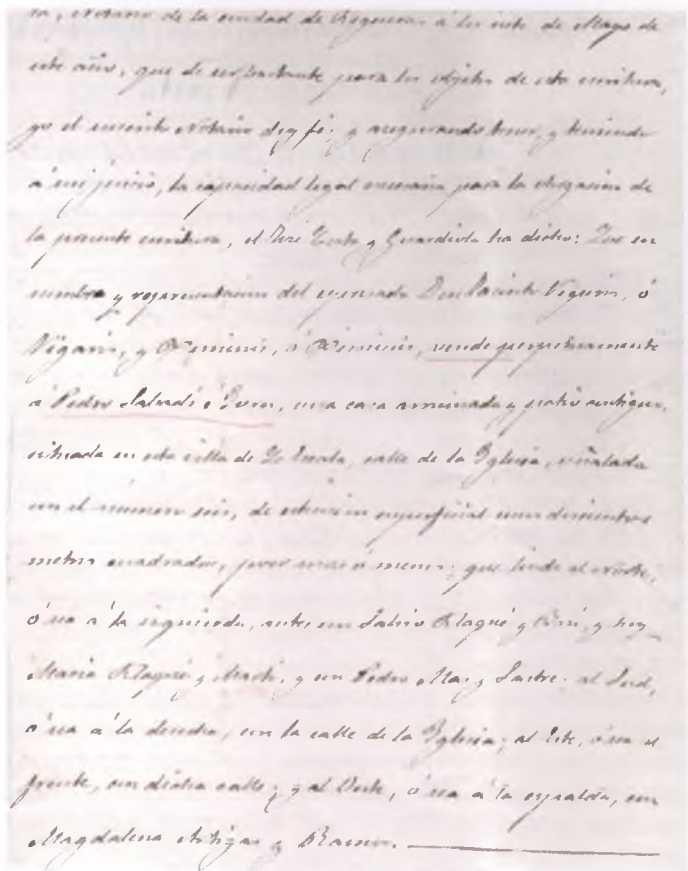
Foto de casament de Pere Sabadí i Isern i Rosàrio Foix Sancho, de l'any 1906. Autor: Josep Esquirol. Arxiu de la família Sabadí i Hereu

En Pere i la Rosàrio van tenir tres fills: els dos primers, en Rafel i en Josep, bessons, nascuts el 29 de maig de 1907, i el tercer, en Pere, nascut el 24 de desembre de 1910. Com que la Rosario no tenia prou llet per als dos bessons, el petit, en Josep, el meu oncle, va ser amamentat per una dida i el meu pare sempre deia que per això va ser més flac i de gran va tenir més problemes de salut. Pel que explicava la meua àvia, el seu home era un noi molt alegre, amic de tothom i disposat sempre a ajudar a qui li demanés. Com s'ha comentat, feia de traginer i també de pagès, conreant les terres de la família i també d'altres.

Encara jove, amb 38 anys, va morir el 5 d'abril de 1919 a causa de la mortífera grip del 1918-19 que va acabar amb la vida de tantes persones. Deixava vídua, de trenta-tres anys, i tres nens petits, els dos grans amb gairebé dotze anys. Estaven a punt de celebrar la Comunió Solemne i al si de la família va haver-hi el dilema de si havien de fer-la o no. Com que estava tot preparat i havien fet la catequesi, la van celebrar, però sense cap festa ni res d'especial; només la missa i la comunió i prou.

Segons s'explica a la família, en Pere, pocs dies abans de morir i ja greu, li va dir al seu pare: "Pare, crideu el metge més bo que em moro". Ell li va contestar: "Què dius? I tant que et curaràs! Això només és una grip i una mica de febre i maldecap!". El fill va insistir en què s'estava morint i va dir al seu pare que en el testament ho deixés tot per als tres fills i a la seva dona, la Rosàrio, només els conills i l'aviram. En Pere, com que la seva muller encara era jove (33 anys), no sabia el que ella faria després i si es tornaria a casar o no. Tanmateix, la Rosàrio va preservar sempre la memòria del seu marit i no es va tornar a casar; des d'aleshores va anar de color negre, tant dins a casa com a fora, i va dormir a la mateixa habitació de casada fins poc abans de morir.

Fragment de l'escriptura de venda del solar que havia estat la "quadra" i que ara ocupa l'Hostal el Roser, de l'any 1906.

Arxiu de la família Sabadà i Hereu

Els dos fills grans, els bessons Rafel i Josep, quan van tenir tretze anys van deixar els estudis i es van posar al capdavant del negoci familiar¹². Segons en Rafel explica a la revista L'Escalenc¹³: "... com que amb l'agricultura no n'hi havia prou, ho compaginàvem amb el comerç. En temps de verema, compràvem el raïm als propietaris de vinyes de l'Escala, el pesàvem al pati de casa i després el portàvem a Palafrugell. Allí el tornàvem a pesar a la bàscula municipal i després el veníem i ens en tornàvem les semals buides cap a l'Escala. També comerciàvem amb l'alfals. La compràvem, als masos de l'Escala i l'anàvem a vendre a Palamós, Palafrugell, Sant Feliu de Guíxols... i quan havia d'anar més lluny, l'enviàvem per tren des de l'estació de Camallera." En l'article s'expliquen més detalls de com s'organitzava la feina, dels preus i alguna anècdota. També conta que, per tal que els animals poguessin descansar, la família tenia una quadra pròpia a Palafrugell, una altra de llogada a Sant Feliu de Guíxols i a Pals paraven a Ca la Quima, que també tenien quadra, i allà podien esmorzar, dinar o sopar; el dormir no els costava res ja que ho feien a l'estable per tal de guardar la càrrega i el bestiar. També van fer de pagès, com tots els seus avantpassats, i van conrear els camps de la família i d'altres llogats com a parcers.

Segons ens va explicar més endavant la Pepita, la muller d'en Remígio Flaqué, que vivia al carrer Germans Masferrer, molt a prop de casa, i molt bona dona, amb un tarannà alegre i distret, els dos germans, en Rafel i en Josep, eren dos nois molt "guapos", molt ben plantats, però molt seriosos i molt de missa. Sempre estaven a l'església, amb els capellans i amb les cerimònies i els oficis religiosos, i no anaven mai al ball ni als saraus festius. En canvi, el petit, en Pere, era més alegre i participava de les festes populars i anava als balls. D'aquest darrer hi ha testimoni escrit de què durant uns mesos va ser secretari del Centre Joventut, conegut popularment com "Pequín", una mena d'ateneu popular de l'època per a la gent de l'Escala on hi havia un cafè, s'hi feia ball i també cinema.

Els germans Sabadà i Isern, al mateix dia que la fotografia anterior. Autor: Josep Esquirol. Drets: Josep i Pere, i assegut Martí. Manca en Miquel, aleshores encara massa nen (havia nascut el 1903). Arxiu de la família Sabadà i Hereu

De començaments del segle XX fins al 1933 la família conserva uns divuit documents legals (escriptures i testaments bàsicament). El primer és una carta de pagament del 20 d'octubre de 1901 d'una part de l'herència. N'hi ha tres més del 1904. El del 26 de novembre és un inventari de les propietats de Josep Sabadí i Ramis que ha rebut de la seva mare Teresa Ramis i Ximínis, que va morir el primer de març d'aquell any, en el que hi figuren quatre finques: la primera, la del carrer Nou; la segona, el camp de la Closa del Llop, "de cabida una vesana aproximadamente"; la tercera, el "Puig Sech" (escrit d'aquesta manera), "de cabida media vesana aproximadamente"; y la quarta, el camp anomenat "las Murallas ... de cabida dos vesanas aproximadamente".

Del 26 de desembre de 1905 hi ha l'escriptura de la venda (millor dit, compra) del camp de l'Estany de Belcaire per part de Josep Sabadí i Ramis a Juan Cros y Cuero, de Palafrugell. En totes les escriptures on hi figura en Josep el seu ofici és "agricultor" o "jornalero". Del 19 d'agost de 1906 la compra de la quadra que s'ha esmentat anteriorment. Del 20 d'abril de 1910 hi ha l'escriptura de venda de Rosa Callol i Sallés a Josep Sabadí i Ramis de: "...una pieza de tierra campo, sita en el término de La Escala y territorio Comuns, de cabida dos vesanas, poco más o menos, o sean cuarenta y tres áreas, setenta y cuatro centiáreas, lindante a Oriente con una carretera; a Mediodía con Joaquín Palau Oriol; a Poniente, con carretera, y al Norte con tierras de Doña Elvira Callol". El preu de la venda és de mil pessetes. De l'1 de maig de 1913 hi ha la concessió del nínxol núm. 75 del departament núm. 1 del cementiri municipal de l'Escala a Josep Sabadí i Ramis havent pagat vint pessetes pel dret funerari.

D'aquestes compres es pot desprendre que, mentre en Pere Sabadí i Isern, el meu avi, va ser viu, l'economia familiar va anar bé i es va comprar alguna finca o terreny. És de suposar que amb l'agricultura i els guanys extres obtinguts amb la feina i negoci de traginer els va ser possible engrandir el patrimoni. Tanmateix, amb la seva mort, arran de la grip del 1919, amb 38 anys i els nens massa petits (els dos grans a punt de fer els dotze anys), es va aturar aquesta creixença i prou feines es va fer per poder mantenir el patrimoni familiar, i fins i tot la casa es va endarrerir.

Tot i això, la Rosàrio Foix i Sancho, amb els diners de la dot i el que havia estalviat quan treballava abans de casar-se, va comprar la que anomenàvem "casa petita", la finca on ara hi ha la recepció de l'Hostal el Roser, entre el que era la quadra de can Sabadí i ca l'Andreu, els veïns. Era únicament l'actual recepció, ja que l'obertura que dóna al passadís pel qual s'entra al restaurant era tot un mur, força ample, que separava les dues propietats. L'escriptura de venda, per un valor de cent cinquanta pessetes, és del 16 de desembre de 1927 i la Rosàrio la va comprar a Pere Callol i Sastre, pescador, també vidu i veí de l'Escala. Hi és descrita d'aquesta manera: "Una casa arruinada destinada actualmente a patio, sita en la calle de la Iglesia, cuyo número no consta, de la villa de La Escala; y en el paraje denominado "Colassa"; de ignorada superficie; linda al frente, Oriente, con dicha calle; a la derecha, Mediodía, con sucesores de José Sabadí; a la espalda, Poniente, con los mismos sucesores Sabadí; i a Cierzo, izquierda, con Salvio Flaqué"¹⁴.

Altres propietats de la família fora del terme municipal de l'Escala, de les quals hi ha constància que es tenien en aquesta època i que han arribat fins avui, són: al terme municipal de Belcaire, i molt a prop del de l'Escala (a dos-cents metres aproximadament del mas Cortal Gran), "una pieza de tierra denominada 'Estany', de cabida 43 áreas con 74 centiáreas,

calificada como de 3ª calidad para cereales de secano"; i al terme municipal de Torroella de Montgrí, al paratge Coris de Brin, un olivar de 52 àrees i 50 centiàrees, afrontant al nord amb el terme de l'Escala, a l'est amb propietat de Joan Massanet i Juli, al sud amb Miquel Masafont i Vallmajor i a l'oest amb Dolors Tolaguera i Arbusé; i un altre olivar, a l'Horta d'en Puig, de 71 àrees i 30 centiàrees, que limita al nord amb propietats de Marcel·li Puig i Salvador Puignay, a l'est amb un camí, al sud amb Joan Bosch i Saguer i a l'oest amb Ramon Coll i Rabés.

Els germans d'en Pere, el meu avi, a mesura que van anar fent-se grans, es van casar i van sortir de la casa. La Rosàrio va quedar-hi amb quatre homes per cuidar: els tres fills i l'avi Josep, que va morir el 22 de febrer de 1931, "a consecuencia de aplopegía" segons l'acta de defunció (la Teresa, la seva muller, havia mort nou anys abans, el 5 de desembre de 1922).

El diumenge 17 de març de 1935 va morir Josep Sabadí i Isern, germà del meu avi Pere, en circumstàncies no aclarides. La premsa de l'època se'n va fer ressò (*Diari de Girona*, 20 de març de 1935) i amb el títol "Sagnant succés a Figueres" narra la notícia: "Dilluns al vespre, una mica confuses, arribaren a la nostra ciutat notícies donant compte d'haver ocorregut a Figueres un sagnant succés entre un propietari i un masover. Efectivament, el passat diumenge a les onze del matí es presentà a casa del veterinari municipal de Figueres senyor Narcís Coll, domiciliat al núm. 30 de l'Avinguda de la República, el seu masover Josep Sabadí, casat, de 48 anys, arrendatari del mas "la Gruta" prop del Pont del Princep, a

En Torroella de Montgrí, a dieciséis de Diciembre
de mil novecientos veintisiete-----
Ante mí, Don Ramón Capdevila Esquerda, Notario del
Ilustre Colegio de Barcelona, con residencia en esta
ville, comparecen:-----
Don PEDRO CALLOL SASTRE, pescador; y -----
Doña ROSARIO FOIX SANCHO, sin profesión deter-
minada-----
Ambos son mayores de edad, viudos y vecinos de
La Escala; con cédula personal de clase treceava y
números trescientos catorce y seis cientos cuarenti-
ocho, libradas en quince y dieciséis del mes anterior;
y diciendo tener y teniendo, a mi juicio, la capacidad
legal necesaria para este otorgamiento, declaren:-----
Primero - Que el señor Callol vende a la señora
Foix, y éste compra, la siguiente finca:-----
Una casa arruinada destinada actualmente a pa-
tio, sita en la calle de la Iglesia, cuyo número no
consta, de la villa de La Escala; y en el paraje deno-
minado "Colassa"; de ignorada superficie; linda al
frente, Oriente, con dicha calle; a la derecha, Mediodía,
con sucesores de José Sabadí; a la espalda, Poniente.

Fragment de l'escriptura de venda de la que ara ocupa la recepció de l'Hostal el Roser, de l'any 1927. Fins aleshores hi havia hagut dues finques independents i de diferent propietari: la "quadra" i el que sempre havíem anomenat la "casa petita" (l'actual recepció). Arxiu de la família Sabadí

l'objecte de pagar al senyor Coll, l'arrendament de les terres que mena. El senyor Coll rebé al masover en el menjador de la casa i tot extenent-li el rebut, discutiren sobre els comptes, i el Sabadí, fent us d'un ganivet agredí al propietari al coll i a l'espatlla. Aquí el succés prèn dues versions: segons una el senyor Coll prengué un revòlver i disparant contra l'agressor el deixà extés a terra; segons l'altra versió, fou el propi masover qui després d'agredir l'amo es colpejà ell mateix amb el ganivet inferint-se grevíssimes ferides. Hi acudiren els familiars del senyor Coll i mes tard la guàrdia civil. El senyor Coll, les ferides del qual sembla que no són de gaire gravetat, restà atès al seu domicili, i el Sabadí fou traslladat a l'Hospital on morí sense poguer declarar. El jutjat intervé en el fet.”¹⁵.

LA GUERRA CIVIL I LA POSTGUERRA

Els anys de la guerra civil van ser molt moguts i convulsos per a la gent de l'Escala, grans i petits, com també va passar arreu¹⁶. Els joves van haver d'anar al front i les dones, la gent gran i la mainada van restar sols a casa. Els tres germans Sabadí van marxar a la guerra, en Pere primer i en Rafel i en Josep, ja prop dels trenta anys, més tard. El meu pare, allistat a l'exèrcit republicà, va estar sempre en una patrulla de sanitat, fent de portalliteres, “camiller” que se'n diu popularment. A començaments de 1939, després de la batalla de l'Ebre i amb la guerra ja decidida, a la zona de Castelló de la Plana, de nit i d'amagat, es va passar al bàndol nacional amb uns quants companys més del regiment. D'aquesta manera el conflicte va finir sense que hagués de témer per les represàlies i es va poder reintegrar a la vida normal sense dificultats. Si s'hagués quedat al bàndol republicà fins al final de la guerra hagués tingut molts més problemes¹⁷.

El meu pare no explicava mai gaire res de la guerra. Només recordo dues històries seves: una, la de la nit quan van passar al bàndol franquista, i l'altra, la disputa que va tenir amb un mercenari marroquí (els “moros” com popularment se'ls anomenava) mentre una nit estava dormint en una mena de quadra. Una altra cosa que em va quedar clara és que mai va disparar un tret en tota la guerra.

A la primera anècdota comentava que, després de la batalla de l'Ebre, ja en retirada, el seu regiment va ser enviat cap a València, com molts altres, per cooperar en la defensa d'aquest territori encara republicà. Quan ell i altres companys del regiment van decidir passar de bàndol van fer-ho de nit, com molts van fer, i van anar caminant pel bosc fins on eren els soldats nacionals. Un cop van entrar en contacte amb ells, van fer el salut franquista, amb la mà aixecada a l'estil feixista, i la contrasenya habitual (“*Arriba Franco!*, *Arriba España*”), i van passar sense problemes. A partir d'aleshores va actuar amb la normalitat requerida i que va veure, i ningú el va descobrir ni preguntar res. Si la nit que van passar de bàndol s'hagués equivocat, o en qualsevol altre moment, i hagués fet el salut republicà (*Salud, camarada* i el braç enlaire amb el puny tancat) els haguessin detingut.

L'altra anècdota és que una nit, quan ja havia passat als nacionals, els comandaments militars van portar el seu regiment a dormir en un paller cobert d'una quadra. També hi havia soldats marroquís. Ell es va posar a dormir i, a mitja nit, es va despertar i va veure que un soldat marroquí li havia agafat amb les seves mans el membre viril per la bragueta dels calçotets llargs que duia (s'ha de pensar que era hivern, durant un dels dos primers mesos de l'any). Es va aixecar i li va donar un parell o tres de trompades i plantofades i allà

es va acabar tot. La resta de soldats marroquís, que es va despertar i s'hi va acostar, no va fer res i a partir d'aleshores no va tornar a tenir cap més problema.

Un senyor de l'Escala, que vivia al barri del Passeig, ja molt gran (gairebé de l'edat del meu pare, potser una mitja dotzena d'anys menys), a començaments d'aquest segle em va explicar un fet del meu pare de quan la guerra civil ja havia acabat i havia tornat a l'Escala. En una de les ocasions en què la gent parlava de denunciar algú, el meu pare es va aixecar i els va dir que ja n'hi havia prou, que no volia més denúncies de ningú i que, si algú ho feia, se les hauria de veure amb ell. Segons em va comentar el fet el va impressionar perquè dir això aleshores era perillós i a partir d'aquell moment sempre va tenir en Rafel en gran consideració i estima¹⁸.

A les eleccions municipals del gener de 1934 l'oncle Josep s'havia presentat a l'Escala per la CEDA, partit catòlic i de dretes, i havia estat regidor de l'Ajuntament fins al febrer de 1936. Poc després de què esclatés el conflicte, el 29 d'agost de 1936, va ser empresonat a la presó de Figueres, al castell de Sant Ferran, denunciat pels del comitè local. Juntament amb ell van ser detinguts nou veïns més de la població, destacats elements conservadors i catòlics de la vila. Tanmateix, més tard, vuit dies després, van ser alliberats¹⁹.

El meu pare explicava que el seu germà, en Josep, anava cada dia, cap al tard, a veure la seva promesa, la Maria Dolors de can Dàrio Solés, fent sempre el mateix itinerari, de meitats del carrer Nou a meitats del carrer de Gràcia. Fins que algú el va avisar que l'estaven esperant i que canviés de ruta. Així va fer-ho i a partir d'aleshores ja no va tornar a passar mai pel mateix lloc, canviant de trajecte cada vegada, tant per anar com per tornar, i no li va passar res. Pel que sembla, i tenint present altres testimonis, es veu que sí que l'estaven esperant a mig camí per fer-li quelcom.

També explicava que, de seguida que va esclatar la guerra, davant els rumors de què els anarquistes volien cremar l'església del poble, el meu oncle volia anar a protegir-la. El meu pare el va convèncer de què no hi anés i que no es posés amb problemes. L'església parroquial de Sant Pere de l'Escala va cremar per primer cop el 22 de juliol de 1936; després va tornar a cremar dos dies seguits més²⁰.

El 21 de febrer de 1937 en Josep es va casar amb la seva promesa escalenca, Maria Dolors Solés i Duran (L'Escala, 1915-1994), a Barcelona, en un domicili particular, d'amagat, ja que aleshores les cerimònies i els actes religiosos estaven prohibits i perseguits. Durant la guerra es va passar de bàndol i, quan aquesta va acabar, el 24 de novembre de 1939 va ser nomenat alcalde de l'Escala, en substitució de Rafel Puig “Rafelito”, que ho havia estat durant nou mesos, des del febrer, pocs dies després que les tropes nacionals entressin a l'Escala el 8 de febrer.

En el llibre de Pere Guanter i Ballesta, del 2003²¹, es passa revista a l'actuació de tots els alcaldes que la vila ha tingut durant el segle XX. A l'apartat dels anys de mandat de Josep Sabadí, amb el sotstítol “Temps de foscor”, el presenta com un funcionari imposat per les autoritats franquistes de l'època que va fer per al poble allò que els migrats recursos econòmics de què disposaven aleshores els ajuntaments permetien; o sigui, ben poca cosa. Després de vuit anys en el càrrec, el desembre de 1947 va ser substituït per Josep Sureda i Tasis i va deixar la política.

Fotografia del 1933 en què els exalumnes escalencs rendeixen homenatge al seu mestre, Agustí Gratacós i Dabau, que havia estat a l'Escala des del 1919 al 1931. En Pere Sabadí i Isern és el segon per la dreta de la fila superior. La seva imatge, retallada i ampliada, va estar sempre present en un quadre a l'habitació on va dormir la Rosàrio fins a la seva mort. Era aproximadament la que s'ha posat a l'escaire superior dret, amb unes dimensions 15x18 cm.

Extret de: BOIX, Lurdes i ROURA, Lluís: L'Escala. Imatges de tres segles, Ajuntament de l'Escala, 2002, pàg. 139

El germà petit, en Pere, nascut el 1910, va participar en la decisiva batalla de l'Ebre (març-novembre de 1938) i va ser ferit a la cama. Transportat d'hospital en hospital, i sense penicil·lina, la ferida se li va gangrenar i estendre arreu. Finalment, el 28 de setembre de 1939 va acabar a l'hospital de Salamanca, on va ser traslladat, i va ser enterrat en el cementiri d'aquella ciutat, on encara hi és. Mai s'ha fet cap gestió per portar les seves restes fins aquí.

L'àvia Rosàrio sempre va tenir penjat prop del llit on dormia un quadre amb el diploma que suposadament li havien enviat les autoritats militars arran de la mort del seu fill, amb una fotografia seva de l'època en què va començar la guerra civil²². També en tenia un altre amb la fotografia del fill mort, que era una ampliació retallada de la que figura en aquesta pàgina. Alhora conservava dues cartes del seu fill Pere que li va enviar des de l'hospital de Salamanca quan encara era viu. A la primera s'hi observa una lletra clara, elegant, inclinada, però ben uniforme; quan la febre ja es va apoderar d'ell la lletra de la darrera es va tornar temblorosa i il·legible. Justament de la penúltima, i única que s'ha trobat ara, datada el 4 d'agost de 1938, transcriu aquests paràgrafs: "Después de más de dos meses de no tener noticias de la familia he tenido la alegría de tener dos de juntas. En ellas hay una de mis hermanos que dicen que están en el frente en Sanidad i en el pueblo de Agramunt (Prov. Lérida) (...). Mi madre también se queja porque ha quedado sola, y (esto es lo de menos) porque tiene las faenas del campo abandonadas. Suerte que tendrá a Mª Dolores que le endulzará las penas."

Del 29 d'octubre de 1938 (el meu oncle havia mort un mes abans, el 28 de setembre) hi ha conservada una altra carta signada per Gregorio Rodríguez i dirigida a José Valls, amb domicili a Perpignan (França), que parla d'enviar a l'Escala les coses d'en Pere que ja havia mort. Textualment diu: "... que las cosas pertenecientes a Pedro Sabadí (q.d.g.) se las puedo mandar por la Cruz Roja vía Irún. Pero el caso es que dichas cosas ya no están en nuestro poder, pues días después de escribirles yo a ustedes, vino preguntando por el difunto un sacerdote que nos dijo que era muy amigo suyo. Así que le dijimos que si se quería encargar de recoger las cosas que pertenecían a Pedro y dijo que sí, que él quedaba complacido en ello i que lo haría llegar a las manos de su madre. Por lo tanto usted no se preocupe, ya de ello, pues está en manos de un amigo íntimo, y además que es del mismo pueblo."

La Rosàrio explicava que durant la guerra, quan es va quedar sola a casa, cada dia, cap a les deu de la nit, en Martí Sabadí, el germà del seu home, que vivia a prop, al capdavant del carrer Germans Masferrer, venia a casa a mirar que tot restés ben tancat i que no hi hagués ningú amagat ni cap perill. En Martí, el seu cunyat, després de mirar-ho tot com ella volia, des de la porta de fora, ja al carrer, li deia que tanqués per dins i se n'anava a casa seva a dormir. També ens comentava que va aprendre a parlar en castellà quan va tenir refugiats instal·lats a casa durant la Guerra Civil, estant sola. De totes maneres mai el va parlar bé. Recordo que, quan jo era jove i ella

ja força gran, quan volia parlar en castellà per cortesia, perquè l'altra persona no entenia el català, ho feia amb la més bona intenció del món però d'una manera fatal i difícil d'explicar ara: ho deia en català però amb accent castellà. No la vaig sentir a parlar mai en castellà que no fos d'aquesta manera.

Acabada la guerra van ser temps molt durs i per a la família també. El negoci de traginer, amb l'entrada dels vehicles i dels camions, es va acabar (van ser transportistes) i ni el meu pare ni el meu oncle van tenir mai permís de conduir i, per tant, no es van mecanitzar ni es van adaptar als canvis que venien. En Rafel, el meu pare, va fer de pagès, conreant els camps de la família i llogant-ne d'altres. Davant les dificultats econòmiques també va *anar a marc*, que se'n diu a l'Escala, fent de pescador a les teranyines del poble durant tres o quatre anys.

Per a les feines agrícoles durant un temps va tenir una persona de confiança que l'ajudava, en Marcel Pagès, de l'Escala de tota la vida i oncle de la Ivon, la dona d'en Toni Batlle, el fill gran de la meva germana Rosa. El meu pare tenia en Marcel en molta consideració. Deia que era molt treballador i responsable i que era l'únic cas que coneixia que treballava i s'hi feia més que no pas el mateix amo. Pel que vaig poder escoltar més endavant del mateix Marcel, aquest també tenia el meu pare molt ben considerat; repetia sovint que era l'home més fort i valent treballant que havia vist mai.

Segurament fóra cert en part, ja que en Rafel va tenir sempre molta força i coratge. Ja gran, el vaig veure carregant a l'esquena, sense problemes, sacs grossos de blat o de gra, d'aquells de quaranta quilos o més. O, quan vam tenir l'Hostal i vam posar el gas propà, ja a la dècada dels setanta, traginant també a l'esquena les bombones plenes (que pesaven uns seixanta-setanta quilos) des de la cantonada de cal Campaner, a dalt de tot del carrer Església, fins a la cuina, a mitja pujada.

Recordo que, dos o tres anys abans de morir-se, el vaig portar al metge, a la Clínica l'Aliança de Girona, i li van fer tota mena de proves. Un dels metges em va preguntar per l'hepatitis que havia tingut. Jo no en sabia res; mai ho havia sentit. Li vaig preguntar i em va dir que no, que no n'havia tingut mai cap. El metge va insistir en què les analítiques no enganyaven i que feia anys que n'havia tingut una. Aleshores el meu pare se'n va enrecordar que, quan tenia uns trenta-cinc anys, va passar una temporada força dolenta, amb dolors al ventre, flux i que anava més cansat que de costum. El metge va arribar a la conclusió de què devia ser aleshores que hauria tingut l'hepatitis i de què ni se n'hauria adonat.

La Rosario havia posat una mena de botigueta casolana a l'entrada del domicili familiar. Hi despatxava llet, ous i altres coses que es treien del camp i dels animals que tenien. Encara, quan jo era petit i la botigueta ja no hi era, alguns veïns del carrer continuaven venint a casa a comprar ous de les nostres gallines. Això va ocórrer fins que no vam obrir l'Hostal, abans de l'estiu del 1964. La postguerra van ser anys de dificultats econòmiques, d'estalvi (millor dit, de no gastar perquè no hi havia un duro), de penúries i de fam, de carestia dels productes bàsics i de tota mena, i de les cèlebres "cartilles de racionament". Jo, nascut a l'inici de la dècada dels cinquanta, ja no les vaig conèixer, però n'havia vista alguna per casa quan era petit.

Família Sabadí-Solés a la Primera Comunió d'en Josep Maria i l'Assumpció. 1947. Drets: Josep Sabadí, Roser (filla gran), Maria Dolors Solés. Asseguts: Empar Duran, Josep Solés (mort el 1949), Josep Maria, Assumpció, Dàrio Solés i Rosàrio Foix. Arxiu de la família Sabadí i Solés.

Casament de la Roser Sabadí (1960): Assumpció, Maria Dolors, Immaculada, Maria Dolors (mare), Josep Maria, Josep (pare); i en primer terme, Jesús, Ignasi i Maria Mercè. Arxiu de la família Sabadí i Solés

Pel que fa a l'oncle Josep s'havia casat amb la filla d'en Dàrio Solés, que tenia una fàbrica de fil al pis superior del domicili familiar del carrer de Gràcia de la vila. Va continuar treballant de pagès amb el meu pare fins que cap al final de la dècada dels cinquanta va acabar dedicant-se de ple al negoci del seu sogre. A la segona meitat del anys seixanta el tèxtil català va entrar en crisi i van reconvertir la fàbrica de punt per fer-hi abrics, jaquetes i altres peces de pell. Alhora, amb l'arribada del turisme, van posar botigues a l'Escala, Palamós, Platja d'Aro, Camprodon i Figueres. A totes va posar-hi el nom de Montserrat, en record a la seva filla que va morir el 1956, molt jove, als dotze anys d'edat²³. Varen tancar definitivament la fàbrica pels volts de 1975, ja que cap dels fills la va voler continuar.

L'oncle Josep i la Maria Dolors Solés van tenir nou fills : Roser (4-juliol-1938), Assumpció (10-març-1940), Josep Maria (12-març-1941), Montserrat (14-novembre-1943, morta el 26-juliol-1956), Maria Dolors (4-agost-1945), Immaculada (12-setembre-1946), Jesús (12-febrer-1948), Ignasi (16-febrer-1949) i Maria Mercè (12-juliol-1954). Gairebé tots s'han casat i han tingut descendència. Alguns no viuen a l'Escala, com són els casos de Josep Maria (a l'Estartit), Maria Dolors (a Palafrugell), Immaculada (a Salou) i Maria Mercè (a Platja d'Aro). Josep Sabadí i Foix va morir el 10 de novembre de 1992, a l'edat de 85 anys, i la seva muller, Maria Dolors Solés i Duran, dos anys més tard, el 6 d'abril de 1994, amb 79 anys.

A meitats dels anys quaranta, el meu pare, d'una manera circumstancial, va conèixer una noia de Tor, la Francisca Hereu i Comas. Segons ens explicava la seva germana, la tia Conxa, el meu pare i el seu germà, aleshores batlle de l'Escala, van establir contacte amb en Baldiri Hereu, el seu pare, per tal de comprar-los una euga. Primer va ser el meu oncle que va anar a veure l'animal i després el meu pare. Segons ens diu sempre la nostra tia, amb els diners de la venda no sé què pensaven fer, però finalment el tracte no es va realitzar i van quedar ben fomuts. Tanmateix, arran d'aquests contactes, el meu pare es va posar a festejar amb la filla gran d'en Baldiri, la Francisca, la meva mare, i es van casar dos anys després, el 7 de desembre de 1946. Van anar de viatge de nuvis a Barcelona i a Montserrat, una celebració força habitual en aquell temps, però, seguint les explicacions d'en Rafel²⁴, "... solament ens hi vam poder quedar dos dies ja que havia estat un any de moltes pluges i encara havia d'acabar de sembrar."

Francisca Hereu i Comas i Rafel Sabadí i Foix, en dues fotografies d'estudi dels anys quaranta, abans de casar-se. Arxiu de la família Sabadí i Hereu

DELS ANYS CINQUANTA A MEITATS DELS SEIXANTA LA INFANTESA²⁵

En Rafel Sabadí i Foix (1907-1999) i la Francisca Hereu i Comas (1914-1998) van tenir cinc fills: Pere (15-setembre-1947), Rosa (25-agost-1948), Maria (27-desembre-1949), Rafel (22-maig-1951) i Josep Maria (18-agost-1952), que és l'actual generació, la que escriu aquest article, i que ha viscut durant la segona meitat del segle XX i la primera part del XXI. N'hagués pogut arribar un sisè, però la mare va tenir un avortament durant l'embaràs²⁶.

A començaments del 1951 el matrimoni format per Rafel Sabadí i Francisca Hereu va comprar a Emili Ramis i Ballesta, domiciliat a Barcelona, un camp conegut com "Camp Llarch" i abans per "El dels Menestrals", a la zona del mas Duaner, de dues vessanes aproximadament. En aquest camp, ja cap a finals dels seixanta, l'Ajuntament escalenc va demanar permís al meu pare per fer-hi una instal·lació per tal de treure-hi aigua dels pous soterranis que hi ha. Finalment en van expropiar una

Fotografia de carnet de família nombrosa de 1960. Autor: Joan Lassús. Drets: Maria, Rosa, Pere. Asseguts: Josep Maria, Francisca, Rafel (pare) i Rafel (fill). Arxiu de la família Sabadí i Solés

petita part, per tal de posar-hi la maquinària necessària, i en Rafel no els va cobrar; això sí, amb la condició de què, si més endavant es necessitava pel que fos, obtindria el permís per poder tenir aigua i llum.

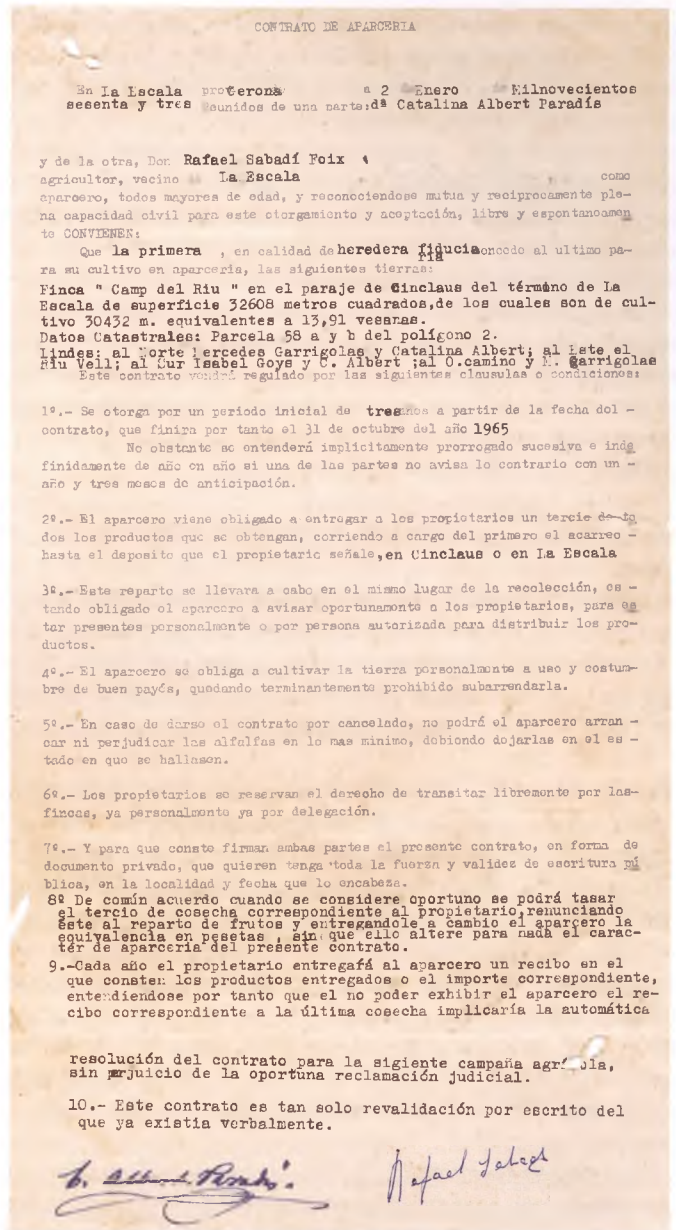
A un camp arrendat abans d'arribar a Cinc Claus, al costat dret de la carretera anant cap a Viladamat i que era terra antiga d'estany, durant molts anys va conrear-hi arròs; també al camp de l'Estany, camí de Belcaire. En el moment de la collita venien sempre colles de valencians per ajudar en les tasques cobrant els jornals corresponents. Eren gent brava i conflictiva i tot sovint portaven problemes. A vegades, cap al tard, a les vuit, quarts de nou del vespre, quan venien a casa a cobrar o a pactar les feines per als dies següents, els enfrontaments i els crits que es generaven alarmaven part del carrer. A inicis dels seixanta va deixar de conrear-ne perquè l'aigua salejava, matava la llavor i havia de sembrar dues o tres vegades.

Aquells anys van ser de carestia i de pocs recursos econòmics. Tothom estava força igual. A la nostra família, també. Com que no hi entrava cap sou fix i tot provenia del que es produïa al camp hi havia una manca de liquiditat monetària que, en algun moment en concret, arribava a límits de ruina econòmica. De menjar sempre n'hi havia, el que es conreava i/o es matava, però de diners, ben pocs. És per això que, de tant en tant, la meva mare anava a treballar a la fàbrica de punt del seu cunyat, la de can Dàrio al carrer de Gràcia.

Nosaltres, de nens, vam anar a treballar. No sé si pels diners (guanyàvem res, molt poc) o, tal com deia el nostre pare, per acostumar-nos a treballar ja de ben jovenets. En Pere, el gran, ben avià, a l'edat establerta, va fer d'escolà fins que al 1959 va entrar al Seminari de Girona. Les nenes, la Rosa i la Maria, van "anar a passar llet" per a la senyora Angèlica, al capdavant del carrer dels Horts, fent cantonada amb l'actual carrer del Port; i, quan elles en van sortir, vam entrar-hi en Rafelet i jo, amb sis-set anys aproximadament. Vam ser-hi dos anys i després vam anar a *passar diaris* per a la botiga d'en Fèlix Ballesta, durant tres o quatre anys, fins abans de l'estiu del 1964, en què vam obrir el Roser. També vam fer d'escolà, ambdós. La Rosa, quan va plegar de la llet, al cap de poc va anar a treballar de dependent a la botiga de can Clos, la que tenien a la cantonada del començament del carrer de les Botigues, davant per davant de la casa dels Maranges.

El pa l'anàvem a comprar a cal Sabateret, a davant de la plaça del Sòl d'en Saguer, fent cantonada amb el carrer Riera, perquè s'hi tenia un tracte pel qual se li venia el blat a canvi del pa. Era la mainada qui solia anar a buscar-lo, sempre un pa rodó molt gran, de dos quilos (que n'hi havia per un parell de dies o més), i no el pagàvem mai. Recordo que l'amo, en Joan, o la seva muller, la Miquela, el pesaven i el que mancava per als dos quilos establerts tallaven un tall de coca fins arribar al pes; era la *torna*, que se'n deia.

A l'estiu anàvem a buscar l'aigua fresca, amb dos càntirs (érem vuit per menjar), a la font de la Bomba, al xamfrà carrer Perris-El Port. Ho fèiem dues vegades al dia: abans de dinar i de sopar. Als dies feiners, a casa, gairebé sempre es menjava el mateix: escudella i carn d'olla, amb les verdures bullides corresponents. Algun dia es variava i menjàvem macarrons. A la nit, sopa de cabell d'àngel, patata i verdura (del camp) bullides i tall, molt sovint truita o ous ferrats de les nostres gallines; i també peix acabat de pescar, que els homes del carrer, casats o no, però sense mainada a casa, cap al tard, quan tornaven de mar, ens duïen de manera totalment altruista²⁷. Els diumenges solia haver-hi arròs a la cassola. En alguna festivitat important, com Nadal o la Festa Major, es feia algun extra i el menú era més variat i complet.

Contracte de parceria entre Caterina Albert (Victor Català) i Rafel Sabadí, 1963, signat per ambdós. Arxiu de la família Sabadí i Hereu

Eren anys d'estalvi i d'escassetat. La gent s'hi mirava molt i no gastava. La roba i altres coses passava de generació en generació; el mobiliari també. Es treia d'on no n'hi havia i no es "despilfarrava" res. Les cases passaven amb les coses més bàsiques i va ser durant la meua infantesa que s'hi van instal·lar els primers banys i dutxes. Abans s'anava amb palanganes, gerres i gibrells; i també al safareig. Per a WC hi havia les "comunes"; i a l'abast de la mà uns retalls de paper de diari o d'aquells de les botigues de color marró per embolicar.

La potència de l'electricitat era molt escassa, de 125 volts, i les bombetes de 25 watts. Els cables eren de coure envoltats d'una mena de fil i els fusibles es posaven enclastats en una caixeta de ceràmica blanca, situada més amunt del comptador. Saltaven sovint i s'havien d'arranjar; ho feia l'home de la casa, treia el fusible, hi posava un altre fil prim de coure, el tornava a posar i ja hi havia llum. Hi havia poques bombetes a la casa, una per estança i de poca potència; i s'apagaven sempre que no convenien. A les cases mai hi havia llums encesos en va ja que s'anava molt en compte en no gastar supèrfluament llum i aigua.

Tot es rentava a mà. Les cases tenien safareig i la roba es fregava amb sabó, una i una altra vegada, per finalment aclarir-la i escórrer-la bé (*esterrajar-la*) per treure-li l'aigua. Després, amb cubells, es pujava a dalt del terrat, o es treia al pati, i "s'estenia" per tal que li toqués l'aire i el sol i s'anés assecant.

Les visites que es feien eren les familiars: a can Dàrio, a casa del germà del meu pare, el tio Josep, i a Tor, a la casa pairal de la meva mare. A Tor, mentre l'avi Baldiri va ser viu (va morir a principis del 1962), solíem anar-hi tres o quatre vegades a l'any, amb la Sarfa i de tant en tant amb el carro del pare, pels camins dels camps a través, i en alguna ocasió ens hi quedàvem a dormir, especialment quan era la Festa Major. Ells feien el mateix, normalment a primers de setembre, quan era la Festa Major de l'Escala. I per Nadal ens bescanviàvem tortell i torrons, i per Setmana Santa, bunyols, tant amb els de Tor com amb els de can Dàrio. La meva àvia, molts diumenges, acompanyada d'algun dels néts, anava de visita a casa dels seus cunyats; a on més, a can Banyes, ja que tenia una bona entesa amb les dues dones de la casa, la Llúcia i l'Aruxa, i també a ca la tia Anneta i menys a can Nyau.

Recordo que quan devia tenir uns sis-set anys va entrar un llamp a casa, a la cuina, per la xemeneia del foc i l'àvia va dir sempre que va sortir per la porta d'entrada perquè estava oberta. No va fer mal a ningú ni va fer cap trencadissa; ara bé, les parets de la cuina van quedar ben fumejades. Anys després, quan saltava la pintura de calç de la paret, encara s'hi podia veure els efectes del llamp.

L'Escala dels anys cinquanta, la de la nostra infantesa, no tenia gaire res a veure amb l'actual. Era un poble mariner i pagès, amb menestrals dels oficis bàsics per una vila de poc més de dos mil habitants i amb poques botigues i comerços, tots de dimensió més o menys reduïda. El nucli on es vivia i hi havien les cases, llevat d'algun mas dispers a les rodalies, s'acabava a l'Ave Maria i a la Ronda del Pedró. Tothom es coneixia i, a les hores d'esbarjo, la gent sortia al carrer per parlar amb els veïns i els transeünts que passaven. En cas de sol i bon temps hi havia més ambient. Quan els convilatans es creuaven pel carrer, tothom se saludava, els més coneguts parlaven una estoneta, tothom com a mínim es deia "adéu" i, si no es coneixien gaire, només es feia el clàssic gest de cop de cap, aixecant lleugerament la barbeta i els ulls. Arreu se sentien les clàssiques expressions escalenques "eo" i els "nen" i "nena", encara que potser el destinatari tingués seixanta o setanta anys, l'inconfusible accent amb la e tancada al final dels mots acabats en vocal neutra, el "xalar" i d'altres també ben genuïnes. Hi havia el "sereno", en Sagàs, que rondava els carrers de nit, i, ja tard, la gent penjava la galleda de les escombraries en un ganxo de la paret de la casa, que l'escombraire, en Barrina, passava a recollir amb el carro tirat pel cavall que tenia destinat a tal finalitat.

Gairebé totes les cases de la vila eren de planta baixa, on s'hi feia vida durant el dia, i primera planta, amb les habitacions, on bàsicament s'hi pujava de nit, ja per dormir, si és que no hi havia algú malalt; i algunes amb golfes o terrat i porxo. N'hi havia que tenien un pati o un hort a darrere o al costat. Des de tots els carrers del poble es podia veure la teulada de l'església i es podia sentir arreu el repic de les campanes (els quarts i les hores, l'Àngelus del migdia, els morts, els batejos i altres esdeveniments). Durant el dia les cases no solien tancar-se amb clau. Si era hivern senzillament es tancava la porta per tal que no passés tant la fred, però sense clau ni llisquet; i quan venia el bon temps les portes restaven obertes, amb la cortina passada per no deixar passar els insectes i per resguardar una mica la intimitat de la llar. També sovint, quan feia molta calor, la gent, per sopar, parava la taula a la vorera del carrer, al costat de la porta d'entrada de la casa, i menjava fora. I també era força costum, especialment la gent gran, a la tarda, cap al tard, *seure a la fresca*, en una cadira a la vorera del carrer, davant d'on es vivia.

Els caps de setmana, que aleshores bàsicament es reduïen al diumenge, ja que els dissabtes al dematí tothom treballava, era quan la gent tenia més temps lliure i es relacionava més. Els dissabtes, especialment a les tardes, les dones "feien dissabte" que se'n deia, que era fer una neteja a fons de la planta baixa, de l'escala i dels passadissos i de les habitacions de la primera planta. El diumenge molta gent anava a missa. N'hi havia quatre: a les set, a les nou, a dos quarts de dotze a l'església parroquial i a les vuit a ca les Monges, totes al dematí. En sortir de l'ofici, que era la que omplia més, era quan les dones començaven a fer el dinar i els homes anaven a fer petar la xerrada a davant de la parada de la Sarfa, a la Placeta del Peix, al capdavant del carrer Enric Serra ja entroncant amb el carrer de Gràcia. A la tarda, si no feia massa mal temps, s'anava a futbol a Miramar, si n'hi havia, o al cafè. També al cinema: els nens al Cacahuets i els adolescents i ja més grans a Pequí. En aquells anys el cinema de ca l'Hereu només obria per la Festa Major. A partir de les sis i les set de la tarda el carrer de les Botigues eren un amunt i avall de parelles, de matrimonis, de grups de jovent i de nens que passaven el final de la tarda, fins l'hora del sopar, "ramblejant" per aquest cèntric carrer, aleshores el punt neuràlgic de la vila. Un dels costums de la gent era anar a mirar els resultats dels partits de futbol de Primera Divisió a la cartellera del bar de Pequí, que s'escriuien amb guix i s'anaven actualitzant a mesura que per la ràdio narraven els gols que es marcaven.

Recordo que les grans celebracions, ja fossin actes civils o religiosos, estaven sempre presidides per les autoritats municipals d'aleshores, el que se'n deia "las fuerzas vivas del municipio", que eren l'alcalde, sovint el o els tinents d'alcalde, el cap de la guàrdia civil, el metge (el doctor Jesús Maria Isern), el mestre del poble (normalment el senyor Vila en representació de tots) i el "cabo de mar", el senyor Uranga. L'any 1952 va començar a celebrar-se la festivitat del Carme, la festa dels pescadors, que es va fer coincidir amb l'Homenatge a la Vellesa. La Rosàrio, la meva àvia, va anar-hi sempre, fins que es va morir, primer acompanyada d'en Pere, després d'en Rafelet i finalment per mi. Recordo que li agradava molt, s'hi trobava a gust i assistia a tots els actes, menys al ball de la nit a la platja.

La mainada jugava i anava al col·legi. Els nens i nenes passaven moltes hores al carrer; la majoria eren de terra, sense asfaltar i sense cotxes. Hi jugaven al que fos: amb pilotes, més grans o més petites, a futbol, xutant, driblant, fent "bullit" o simplement fent tocs; amb les baldufes, a saltar corda, "a boles", a "bistri" (tocar i amagar-se), a empaitar-se, al mocador, al "manga, media manga, mangotero", a indis i cowboys, a lluites i guerres, a "palomato", amb el bèlit de fusta ("bèlit val, truja val, tot val"), als quatre cantons (dels quals la vila n'està ple) i a tots els jocs de la mainada d'aquell temps. Amb els nens i les nenes veïns de carrer jugàvem gairebé sempre al carreró sense sortida que hi ha davant del que ara és el Roser. Nosaltres, els de can Sabadí, els tres de ca l'Andreu (la Catalina, la Nuri i en Jordi), l'Albert "Xaxu" i, quan hi era, en "Massi" Lavado, ens hi passàvem hores i hores jugant, parlant, empaitant-nos i al que fos. Encara veig l'ara reconegut avi Xaxu, que hi vivia amb la seva filla Carme i els dos néts, en Joan i l'Albert, assegut en una cadira prenent el sol o parant la fresca. Les meves germanes sempre em comenten (va morir el 1956, jo amb menys de quatre anys) que era molt bon home i que mai s'empipava per més que molestessin, cridessin o juguessin al seu voltant.

També anàvem a la plaça del Sòl d'en Saguer, on ens hi trobàvem amb més colla. El joc preferit era pujar als gronxadors que hi havia, però també a amagar-se entre els arbustos que l'envoltaven, a boles, amb la pilota, a guerra o simplement asseguts explicant-nos coses. Altres llocs eren els estenedors

de l'Ave Maria i la muntanya del Pedró, a la part de la pineda d'en Lassús. A la vora del mar també: es jugava a saltar de roca en roca, a tirar les pedres especialment escollides perquè fessin com més "rigalets" sobre l'aigua millor, a què les onades no ens mullessin, a pescar amb les mans crancs, peluts, *gòmits* o el que trobàvem, i a passar l'estona amb el que fos. La gent es banyava a l'Olla o a la Creu; al port d'en Perris, no, perquè hi havia botes de pescadors i molt de pedregam, més grans i desavinents que no pas ara.

La Playa, com sempre n'hem dit els escalencs, estava plena de teranyines i de botes i no era gaire habitual jugar-hi, ja que els grans s'empipaven i no ens hi volien, la sorra era bruta amb la seu de les barques i no hi havia gaire espai. S'anava més a davant de la farmàcia d'en Massanet, a la plataforma de ciment que encara hi ha, al Port d'en Perris, a l'Olla, al Codolar i com no a la Creu. De cara al bon temps anàvem caminant fins a Riells i la Clota; i també a les "primeres sorres" fins a la platja de l'Hotel Empúries. En direcció Riells s'hi anava pel Camí Ample, sense asfaltar (el Passeig encara no estava obert); i en direcció Empúries se solia passar gairebé sempre pel caminó que hi havia per damunt de l'"Oberta" per la banda de la pineda d'en Puig Sureda, que començava a la Ronda del Pedró i finia en arribar prop del pont del camí que porta a Sant Martí d'Empúries. Per la banda de mar no era costum de passar-hi ja que era més estret i perillós en estar arran del penya-segat que dóna enfront de la Creu i que aleshores encara era uns tres o quatre metres més alt que no pas ara.

Els nois i les noies solien anar al col·legi fins cap als catorze anys, i aleshores la majoria es posava a treballar: els nois a casa amb els pares o anant d'aprenent a algun lloc i les noies en una botiga per fer de dependentes o a les fàbriques de punt o a les d'anxoves. Pocs continuaven els estudis i feien els sis cursos de Batxiller i el *Preu*; i menys una carrera universitària. Als "col·legis" del Pedró els nois anaven a la planta baixa de l'edifici, amb l'entrada enfocada cara al migdia, amb les tres aules: la del senyor Mena, per als més petits, la del senyor Vila, per als que volien fer el Batxiller, i la del senyor Campillo, per als que feien comerç o simplement esperaven el moment d'anar a treballar. Girant el passadís a la dreta, una aula buida i al fons els lavabos. Les nenes anaven a la primera planta i entraven per l'altra banda, cara nord. Havien de pujar al primer pis, on hi havien les tres aules: una, per a les més petites, amb una mestra que canviava gairebé cada curs o dos; després passaven a la de la senyoreta Magda; i més endavant, ja a partir de certa edat, amb la senyoreta Isabel.

A classe es podia fer de més o de menys, saber-ne poc o molt, però el comportament sempre era el correcte i gairebé ningú se saltava les normes de disciplina bàsiques i més importants. Quan es castigava algú, sovint un clatellot, era més perquè no havia estudiat o no complia amb la feina. Tanmateix, les estones més divertides eren abans d'entrar, les hores de pati i quan sortíem per anar a casa, perquè era quan es podia jugar i la mainada s'ho passava més bé.

A l'estiu, al mes d'agost, molts nens anaven al "casal", que organitzava la parròquia i es feia també als col·legis. S'hi realitzaven moltes activitats, també alguna hora de repàs, poques, i es passava moltes estones jugant als jocs de sempre, ara amb la introducció dels jocs de taula, com el ping-pong, les dames, els escacs, el tres en línia, el parxís i algun altre. A les sortides era quan es "xalava" més: als *Tres Pins*, al *Puig de les Sorres*, a les dunes del *Riu Vell*, més enllà de Sant Martí d'Empúries, a la Clota Grossa i a l'Illa Mateua, i la sortida final amb barca fins a la Foradada.

A finals dels cinquanta es van començar a veure turistes per la vila, al principi pocs, però cada vegada més. Tanmateix, la vida del poble continuava com sempre i eren pocs els locals i negocis que es dedicaven a aquesta nova activitat econòmica. Es van començar a construir els primers hotels i els bars de la platja, amb les seves terrasses, van tenir més ambient. Els nens hi anaven a recollir els taps de metall dels refrescos, que els cambriers tiraven, per fer els partits de futbol de xapes a terra i per no confondre's podien completar equips diferents. Els més habituals eren de la *Coca-Cola*, de les aigües *Vichy Catalán* i *Agua de Malavella*, de la *Pepsi-Cola*, de *Cinzano* i de les cerveses *Damm*, tant dels quintos de *Xibeca* com de l'*Estrella Dorada*.

Alhora van començar a introduir-se algunes novetats domèstiques. A casa el menjar s'havia fet sempre amb el foc a terra, encara que també teníem una "cuina econòmica" que se'n deia, que anava amb llenya, però que fèiem servir poc. El 1960 vam posar una cuina de butà, d'aquelles antigues d'una placa esmaltada de blanc, amb dos focs, el tub de butà de tota la vida i la clàssica bombona carbassa amb la "carxofa" metàl·lica gris-verda per tancar i obrir el gas. Va ser una novetat i en aquests anys tothom se'n va posar.

També van començar a entrar als domicilis particulars les neveres, no elèctriques, que refredaven amb blocs de gel quadrats, que s'anaven a comprar amb una bossa de malles a una de les dues fàbriques de la platja. A l'hivern per escalfar-nos teníem el foc de terra i, quan l'apagàvem, en treïem les brases per posar-les al braser i així, tots al voltant, ens podíem estar a la cuina, que també feia de menjador, gairebé una horeta més fins que no era l'hora d'anar a dormir. Per a les habitacions hi havia les clàssiques bosses d'aigua calenta; però no en teníem prou per als vuit i el que es feia era escalfar al foc tres o quatre *totxanes* que, al moment de pujar a les habitacions, s'embotellaven amb tovalloles i draps i es posaven dins el llit a l'alçada dels peus. Anava d'allò més bé perquè a l'hivern la primera planta, la de les habitacions, era gèlida, la roba del llit també i aquelles totxanes almenys reconfortaven una mica fins que hom es dormia.

La televisió va arribar a l'Escala ben bé a finals dels cinquanta. Recordo que al principi només n'hi havia als bars del poble i la gent hi anava per veure-la, especialment els escassos partits de futbol que es televisaven. Recordo que, a can Panxo, la mainada ens assèiem a terra, davant de la televisió, petita, en blanc i negre i col·locada molt enlaire per tal que es pogués veure de tot el local i poder seguir les evolucions dels jugadors del Barça i les estrelles del moment. Els que eren del Barça volien ser en Kubala o en Ramallets, depenent del lloc que s'ocupés, i els del Madrid eren en Di Stéfano. També anàvem al bar de can Miquel de la Punta, que és on ens hi trobàvem més bé perquè tenia jocs per a nosaltres, ens acollia bé, teníem més lloc, no hi havia tant de fum i estàvem més en el nostre ambient. De mica en mica es van anar posant televisors a les cases particulars, però no es va generalitzar fins gairebé a finals dels seixanta. Per exemple, a casa no en vam tenir fins passat l'estiu del 1968.

El 1961 es van condicionar els baixos de casa per tal de llogar-la als turistes, cosa de la que en tenia cura en Fèlix Ballesta, que al seu quiosc de la botiga de la Placeta del Peix, en un racó entrant a mà dreta, va posar-hi un taulell-despatx per a tal finalitat. A casa el pas de l'escala per pujar a dalt les habitacions es va tancar amb una porta i un envà; i així la planta baixa va quedar aïllada amb dues habitacions, una entrada, cuina-menjador, rebost, safareig i lavabos. Nosaltres, durant el dia, fèiem vida a la "casa petita", el que és ara la

recepció de l'Hostal, que va ser preparada per a fer-hi el menjar en una llar de foc i una taula ovalada, gran, per a menjar-hi. A la nit anàvem a dormir a les habitacions de sempre, a la primera planta de la casa pairal del carrer Germans Masferrer, on s'hi accedia per la porta de la pujada del carrer Església que es va obrir aleshores. La roba es rentava al terrat, amb cubells, ja que el safareig estava ocupat pels inquilins.

L'Escala de la infantesa de la nostra generació va començar a canviar amb l'augment del turisme, ja per aquest temps, a meitats dels anys seixanta. Els carrers es van asfaltar i algunes cases es van renovar i/o elevar un pis o dos més. I Riells, un paratge verge i relativament salvatge, fins aleshores deshabitada i sense construccions, va començar a canviar la seva fesomia i, de mica en mica, principalment a partir de meitats dels anys setanta, es va anar convertint en el que és ara a l'actualitat. També va venir molta gent de fora i, seguint els censos oficials, els 2.475 habitants de 1960, en què tothom es coneixia (i d'aquí el costum que hi ha al poble de preguntar o d'anomenar la gent per la casa d'on és un), van anar augmentant i en les dècades següents es va seguir una evolució ascendent: 3.117 (1970), 4.048 (1981), 5.406 (1990), 6.398 (2000), 10.387 (2010) i 10.143 en el darrer cens del 2014.

MEITATS DELS ANYS SEIXANTA. L'ARRIBADA DEL TURISME I L'HOSTAL

Actualment la família Sabadé i Hereu és coneguda a la vila pels seus restaurants i els negocis hotelers. Va ser el 1964 quan vam començar; l'any passat va fer cinquanta anys de la seva inauguració. El 9 de desembre de 1962 el meu pare es va vendre una part d'una vinya de les Tarroges²⁸ i amb els diners obtinguts va construir l'embrió del que seria l'Hostal el Roser a l'antiga quadra per als animals, els carros i el bestiar. Al principi

va ser un menjador (la meitat de l'actual, fins l'esgraó que hi ha per la meitat de la sala), la cuina (on ara és la recepció), els lavabos i cinc habitacions amb bany individual a la primera planta. Es va conservar el mur de la quadra, que la separava del pati, al qual s'hi accedia per una porta situada a la dreta. El pati hi havia una part que era un porxo i l'altra, força més gran, era a cel obert. Al porxo, a mà dreta, hi havia un tancat per al *matxo* (l'únic cavall que va quedar dels tres que tenia) i, a l'esquerra, espai per a les caixes de les begudes i refrescos del restaurant encara per servir, per a les eines agrícoles bàsiques que es van conservar i els sacs de gra. Pujant quatre graonets s'accedia a una mena de pati (el que més endavant va ser la cuina) per als carros, mals endreços i usos diversos (per exemple, totes les caixes de begudes buides). A mà esquerra hi havia el tancat per a la quadra dels porcs (les vaques es van vendre) i, arrambada a la seva paret, hi havia una escala vertical, de fusta, feta manualment, per la qual s'anava al porxo superior, també cobert, on en un tancat de filferro es van posar les gallines i els *pollets*, i en trèiem els ous.

Primera targeta de l'Hostal El Roser. Arxiu de la família Sabadé i Hereu amb el primer número de telèfon que van tenir

Evolució de la façana de l'Hostal El Roser al llarg dels anys: 1965, 1979, 2000 i 2014. Arxiu de la família Sabadé i Hereu

L'Hostal es va inaugurar el 31 de maig de 1964 amb un dinar en el qual només va assistir-hi la família íntima (els cosins germans de can Sabadí Soles i els Hereu de Tor), que es va fer coincidir amb la celebració de la meua Comunió Solemne. El nom de Roser va ser per l'àvia Rosàrio i perquè era bonic, segons manifestava sempre en Rafel. Tot sovint s'ha comentat la gosadia i la visió que en Rafel va tenir de passar de l'agricultura al turisme en un moment en què tot just començava i no deixava albirar el que seria anys més tard. Sembla que la primera idea li va proporcionar el metge de la vila, el doctor Jesús Maria Isern, que li va comentar que el tema d'hotels era bo; que el seu fill, en Carmel, n'acabava d'obrir un prop de la platja (el Garbí) i que anava bé i tenia futur. Seguint aquestes idees i les pròpies, i animat per la senyora i el senyor Fonti, que li havien comprat les dues parts de la vinya, i l'empenta de la família que tenia al darrera, és com va fer el canvi d'ofici i li va anar prou bé. També comentava que amb l'agricultura prou feines podia anar fent, fins i tot hi havia anys que reculava, i que, amb cinc fills per plantar i donar sortida, s'havia d'espavilar.

La gent del poble no hi veia gaire futur en l'Hostal; "aquí, tan amagat", deien. I és que el carrer Església (nosaltres sempre n'hem dit "Iclèsia"), estret, sense vistes i en aquell temps en un estat deplorable, sempre ha estat una via poc comercial, per no dir gens, i poc transitada, en què els veïns la fan servir més com a carrer de pas, en pla dreuera, i sempre amb presses.

L'any següent, el 1965, es va acabar de construir tota la finca i es va engrandir el menjador. El que ara és la cuina es va deixar per a magatzem de les begudes i conserves i per passar les postres; i al racó de cap endins, ja tocant als veïns, una habitació per al cuiner que donava a un cel obert. Als anys següents es van anar fent obres, tant a l'hostal com a la casa pairal. Es feien cinc habitacions per temporada (a la casa pairal, quatre per planta), sempre passada la Setmana Santa per acabar-les just abans del juliol, ja que una part es finançava a base de crèdits i l'altra s'acabava de pagar amb els diners recaptats a l'estiu.

En obres successives i fins l'estiu del 1974 l'Hostal es va anar ampliant. Al final va quedar una planta baixa per a restaurant, cuina, recepció i lavabos; i tres plantes més per a habitacions, deu per pis. I a dalt de tot, la meitat per a cinc habitacions més i l'altra meitat per a terrat per tal de rentar-hi la roba i estendre-la i una mena de porxo tancat, amb dues cambres que es comuniquen, per a guardar-la i cosir. En total, trenta-cinc habitacions, més les de la casa de davant, l'antiga casa pairal del carrer Germans Masferrer, amb planta baixa (on va continuar-hi fent vida la meua àvia) i tres plantes per a habitacions (en total, dotze, quatre per planta); i a la darrera terrat i habitació per a diversos usos, més les golfes. A partir del 1967 es va llogar per a magatzem la casa de davant, la de can Nofre.

Un canvi important va ser de cara a la temporada estiuenca del 1970, quan es va treure la cuina de l'actual recepció i es va traslladar a on és ara actualment, i es va reformar tota l'entrada de l'Hostal. Es va inutilitzar el que havia estat fins aleshores la porta oficial d'accés, ara permanentment tancada; i a on hi havia hagut la cuina s'hi va fer la recepció. En restar el menjador més tancat es va posar aire condicionat. Dos anys després es va canviar la cuina de ferro, que anava amb carbó, per una de gas propà, d'acer inoxidable. Les bombones, al principi, eren a dalt del terrat i es pujaven i baixaven amb una corriola, a base de força de braços.

El negoci hotelier, amb tota la família dedicant-s'hi de ple, va anar creixent i es va treballar molt, amb una clientela en bona part fidel que repetia any darrere any. A l'estiu només es feia pensió completa (esmorzar, dinar, sopar i habitació) i cap al

1970 es va arribar a fer uns quatre-cents comensals per àpat. Es tenia habitacions llogades per tota l'Escala, fins al Poble Sec, on s'hi portaven els clients a dormir i venien a menjar a l'Hostal. D'altres, pocs, realitzaven només pensió alimentària (sense dormir). Es feien quatre torns complets per àpat i no es donava l'abast. Era una autèntica bogeria, però com que érem els set de la família (pare, mare i els cinc germans), un cuiner que només venia a l'estiu (primer en Pere Girona i després en Tomàs Gutiérrez), amb un ajudant (que solia canviar cada dos o tres anys), tres dones de neteja, per a la cuina i per a les habitacions i la roba, i la nostra cosina de Tor la Catalina i més tard la Maria Mercè (en Rafel de Tor només un any, perquè va anar amb en Pere al Miryam), doncs ens ho passàvem molt bé i teníem un gran ambient, tant entre nosaltres com amb la clientela.

Els primers anys, a l'hivern, no es treballava tant i la meua mare era la cuinera i al menjador hi havia una de les meues germanes. Això els dies feiners perquè el cap de setmana hi érem tots. Les dues noies, després d'haver fet a l'Escala, com a lliures, el Batxiller Elemental, van estudiar idiomes a l'acadèmia Berlitz de Girona durant dos anys i es van hostatjar a la residència de les Adoratius, on ara hi ha una botiga Zara i l'Hotel Carlemany. Primer va anar-hi la Rosa, durant els cursos 1965-66 i 1966-67; i després, quan va acabar, la Maria, durant el 1967-68 i el 1968-69. En Pere, quan va sortir del Seminari, al Nadal de 1963, va anar a col·legi amb el senyor Vila i al cap d'un any va començar de lampista, primer per en Josep Clos, després per en Francesc Ballester i al final per ell mateix, agafant feines a preu fet ("a destajo" que se'n deia aleshores). Els dos mesos d'estiu, juliol i agost, s'ho deixava per treballar a casa i després hi tornava, fins al 1973 en què de cara a l'estiu va obrir el Miryam. En Rafel va estudiar a l'Escola d'Hostaleria de Sant Narcís, de Girona, durant dos anys (els cursos 1968-69 i 1969-70), que va aprofitar per completar el Batxiller Elemental. Després li va tocar fer el servei militar i, quan va acabar, el 1972, es va reintegrar de ple a la feina de l'Hostal.

Un altre esdeveniment important per a la família va ser quan, passat l'estiu del 1970, es va comprar el primer cotxe, un Citroën Dyane 6, que permetia carregar a darrere. Fins aleshores només havíem anat amb *mobylette*, i més tard amb les clàssiques *Vespino* (i ja als noranta amb la Vespa). El meu pare va fer servir aquests mitjans de locomoció de dues rodes fins que no va poder, a prop de complir els noranta anys, dos abans de morir-se. Suposo que era una de les estampes típiques del poble veure en Rafel transitant amb la seva moto pels carrers de la vila i els afores²⁹. I més tard el seu fill va fer el mateix.

Van ser els anys en què als domicilis particulars van començar a entrar-hi tota mena d'electrodomèstics i utensilis elèctrics (rentadores elèctriques, estufes de butà, les primeres catalítiques, planxes elèctriques, televisors, cuines de butà compactes, amb més focs i amb forn integrat, ventiladors, giradiscos, màquines de fotografiar, llums de peu i de taula, etc.) i es va augmentar la potència de l'electricitat a 250 volts. Els cotxes i les motos van omplir les vies i carrers i la fesomia de la vila va anar canviant, el edificis guanyant en alçada i amb moltes de les façanes renovades i noves. I els xalets i les cases es van anar estenent Camí Ample avall fins a la Clota i més amunt fins al Poble Sec.

El 1971 la meua germana Rosa, a l'hort que teníem a la Closa del Llop, s'hi va construir una residència (el Reyna) a la planta baixa, que, a més de l'habitatge, hi té set habitacions i un menjador prou gran per als esmorzars, que també fa servir com a sala d'estar i televisió per als clients. El germà gran, en Pere, va comprar un solar al principi de la Ronda del Pedró, venint de l'Ave Maria, i al 1972 s'hi va construir la vivenda pròpia i

Germans Sabadí-Hereu al casament de la Rosa (1970): Josep Maria, Maria, Antònio Batlle, Rosa, Rafel i Pere
 Autor: Gildo. Arxiu de la família Sabadí i Hereu.

cinc habitacions per a llogar al Roser. L'any següent va obrir el restaurant (el Miryam), tot plegat molt més petit que l'actual. Com que amb dedicació, treball i esforç les coses li van anar prou bé va anar comprant les finques adjacents fins a tenir el que és el Miryam en l'actualitat.

Abans d'arribar a la meitat de la dècada dels setanta va haver-hi un canvi generacional en el negoci i, faltant dos germans (en Pere i la Rosa) i amb les feines de l'Hostal més complicades, va entrar a treballar més gent que no era de la família (la primera cambrera fixa a l'hivern no es va tenir fins passat l'estiu del 1974) i les tasques es van anar professionalitzant. El dinar i el sopar es van estructurar en tres torns d'una hora cada un i es va canviar l'estructura de les taules fent-les més grans, cosa que va fer disminuir el nombre de comensals. Van ser anys en què a l'estiu es van fer unes tres-centes persones per àpat, d'elles una seixantena de passants o a la carta. Va ser una etapa en què es va treballar molt; a l'hivern també, amb la mà d'obra de la construcció, els viatjants i algun oficinista. La nit del dilluns 6 de juny de 1977 va morir l'àvia Rosàrio; tenia 91 anys³⁰.

En Rafel, que va rebre en herència l'Hostal el Roser, a començaments del 1982 va comprar una parcel·la a la cantonada de l'edifici Albatros, de cara a mar, al Passeig Lluís Albert (on hi havia hagut la Casa Gran i després l'hotel El Marquesado), i el 4 de juliol va inaugurar el Roser-2. Els anys següents, amb compres i ampliacions successives, va augmentar considerablement la seva superfície i ha acabat sent un dels restaurants més emblemàtics del municipi, juntament amb el Miryam, l'antiga Casa Neus (ara Nieves Mar i al Passeig Marítim) i d'altres que ja seria més llarg d'esmentar. En Rafel, conegut popularment com "en Rafelet", als anys noranta i

següents ha estat president del CF L'Escala en dues ocasions i també ha estat escollit regidor de l'ajuntament escalenc en tres mandats, en dos intervals (del 1995 al 2003 i del 2011 al 2015).

La meua germana Maria, que fins aleshores havia fet tota mena de tasques a la casa, sobretot al menjador, es va casar el 23 de març de 1980 i va anar a viure a Girona, on també es va dedicar al món de l'hostaleria treballant, a partir de meitats dels anys vuitanta, al conegut i popular bar-restaurant *L'Entrecot*, cèntric i molt a prop de la clínica Girona, fins que va tancar l'any 2003. Després va treballar en diversos locals semblants, més petits, fins que es va jubilar.

Jo, per la meua banda, a l'octubre del 1964 vaig ingressar al Seminari de Girona i vaig estar-hi cinc anys. En sortir-ne vaig acabar el Batxiller a l'institut de Girona i després vaig cursar la carrera de Filosofia i Lletres, branca Història, a la Universitat Autònoma de Barcelona, a Bellaterra, edifici que en el meu segon curs de Llicenciatura, el 1972-73, vaig tenir l'honor d'inaugurar. Els tres darrers cursos els vaig fer coincidir amb els estudis de Tècnic d'Empreses Turístiques, a l'Escola de Turisme de Sant Pol de Mar. En acabar la carrera, un any després, vaig començar a donar classes de la meua especialitat en diversos centres d'Ensenyament Secundari. El curs 1983-84 em van destinar a l'Institut Montilivi de Girona i al febrer vaig passar a residir a la *capital*. Malgrat això, sempre he vingut a treballar a casa, amb el meu germà Rafel, estius, vacances i força caps de setmana, fins al 2007, en què els problemes de salut van fer que minvés l'activitat i ara només em dedico a la tasca de docent i a la investigació.

Des de finals dels cinquanta, amb la nostra generació, el cognom Sabadà a l'Escala sempre s'ha relacionat molt amb el futbol de la vila. Els nostres cosins germans de can Dàrio, en Josep Maria, en Jesús i l'Ignasi, hi han jugat, i nosaltres, en Pere, en Rafel i en Josep Maria, també. I hem estat seguidors del club escalenc i entusiastes del futbol i molta gent sap de la gran afició que hi tenim. Ja retirats del futbol vam ajudar a implantar el futbol-sala a la vila, participant amb un equip propi en els primers campionats que es van organitzar en el pavelló municipal des del juny del 1986. I amb en Rafel vam formar part de la comissió que va impulsar i fer el llibre de la història del futbol a la vila, que va sortir a la llum l'abril de 1998³¹. Els nois de la generació següent (Antoni, Pitu, Pere, Rafel i Josep Maria; tots, menys en Jordi) també han seguit la nostra trajectòria futbolística i actualment dos fills de la meva germana Rosa, l'Antoni i en Pitu, són respectivament, i ara ja fa tres temporades, el president i l'entrenador del primer equip escalenc.

Continuant amb l'arbre genealògic de la família, durant el darrer terç del segle XX els cinc germans Sabadà i Hereu es van casar i han tingut descendència, en total deu fills. En Pere, casat amb la Puri Moya i Bachiller, ambdós han tingut la Roser (17-9-1971) i en Pere (4-2-1977); la Rosa, casada amb l'Antoni Batlle i Pous, l'Antoni (14-8-1971), en Josep Maria "Pitu" (14-6-1976) i la Mireia (19-6-1980); la Maria, casada amb Josep Crous i Fuyà, la Nuri (14-1-1981); en Rafel, casat amb l'Angelina Vilà i Bofill, en Jordi (31-8-1975), en Rafel (5-11-1977) i la Roser (28-7-1987), que va morir abans dels sis mesos, el 19 de gener; i en Josep Maria, casat amb Maria Pena i Casals, n'ha tingut un, en Josep Maria (11-1-1986).

A finals del segle es van morir els patriarques de la família: el 7 d'octubre de 1998 la nostra mare, Francisca Hereu i Comas, a l'edat de 84 anys, i l'any següent, el 19 de novembre, el nostre pare, en Rafel Sabadà i Hereu, amb 92 anys.

En els darrers anys del segle XX i als inicis del XXI els nostres fills s'han anat aparellant i casant i ara ja està en camí la darrera generació, que ha nascut a començaments del 2000 i de la qual ja hi ha dotze membres, que poden augmentar en els propers anys. D'aquesta manera és la tretzena generació que viu consecutivament a l'Escala i s'entra ja dins la quarta centúria de la presència del cognom Sabadà a la vila i del mateix llinatge.

Fills dels germans Sabadà i Hereu, al 1985, al casament de Josep Maria Sabadà i Maria Pena. D'esquerra a dreta: Pere, Roser, Maria Pena i Antoni; i més avall, Mireia, Nuri, Rafel, Josep Maria "Pitu" i Jordi. En un requadre, al marge superior dret, Josep Maria Sabadà i Pena, que naixeria l'any següent. Arxiu de la família Sabadà i Hereu

Components de la família Sabadà i Hereu al sopar de Nadal de l'any 2000. Al marge superior dret, en un requadre, Pere Sabadà i Moya que no va poder ser-hi. Arxiu de la família Sabadà i Hereu

Els germans Sabadà i Hereu, al sopar de Nadal del 2014. Hi manca la Maria Sabadà, que no va poder venir. D'esquerra a dreta: Angelina Vilà, Antoni Batlle, Rafel Sabadà, Rosa Sabadà, Josep Maria Sabadà, Maria Pena, Puri Moya i Pere Sabadà. Arxiu de la família Sabadà i Hereu

NOTES PEU DE PÀGINA

1 Pel que fa al municipi de l'Escala, per tal d'obtenir dades familiars antigues es poden consultar els registres parroquials de baptismes, casaments i defuncions a l'Arxiu Diocesà de Girona. Segons em va fer saber Mn. Colomer, actual rector de la parròquia de Sant Pere de la població, als arxius només hi ha els darrers cent anys per fer les diligències que calguin per a les persones que encara viuen. Més enllà d'aquests cent anys s'ha d'anar al Seminari de Girona, seu de l'Arxiu Diocesà del Bisbat de Girona, on estan microfilmats i es poden consultar. Pel que fa al registre civil, a l'Ajuntament es poden consultar les mateixes dades des de finals del segle XIX. Pel que fa als noms de pila anteriors al segle XX que apareixen en l'article es respecta la grafia que s'ha trobat en els registres parroquials i documents legals de l'època. S'ha de tenir present que a les partides de naixement i baptisme parroquials hi figuren els tres noms de pila clàssics, de sants, i després els dos cognoms, el primer del pare i el primer de la mare.

2 En el *Diccionari català-valencià-balear*, d'Alcover i Moll, sobre el cognom *Sabadí* es diu: "Llinatge existent a Begur, Castelló d'Empúries, Figueres, Fortià, L'Escala, Ventalló, Vilabertran, Vilafant, Vilanant, etc. Etimologia: sembla derivat del llatí *sabbatum*, 'dissabte', amb el sufix diminutiu *-i* (com *Sabadell* amb el sufix *-ell*); podria ésser també una variant del cognom *Sabaris* (d'origen germànic). L'edició consultada és una segona reimpressió, Palma de Mallorca, 1975-77 (en deu volums). Segons es comenta en la *Introducció* del volum I: "La impressió dels dos primers volums havia durat nou anys (1926-1935); la dels altres vuit es va fer en tretze anys (1949-1962)."

3 *Fulls d'Història Local*, núm. 102, abril de 2014, que va sortir publicat amb *L'Escalenc*, núm. 394, del maig-juny 2014. Els seus autors: Lurdes Boix, Mariona Font, Pere Gai i Miquel D. Piñero.

4 A partir d'aquest matrimoni es posa l'any de naixement i l'any de defunció; si no s'esmenta especialment sempre és a l'Escala. Tot fa pensar que aquesta Paula Vilà i Camps té una relació de parentiu directa amb l'Angelina Vilà i Bofill (l'Armentera, 1954), casada amb en Rafel Sabadí i Hereu (l'Escala, 1951), conegut popularment com en Rafelet. És un fet ben curiós que uns cent cinquanta anys més tard les dues famílies, la Sabadí i la Vilà, tornessin a aparellar-se; i també fossin un noi Sabadí i una noia Vilà.

5 Darío Mas, un advocat establert a Wilmington (Estats Units), que procedia de Cuba i la família del qual és originària de l'Escala, té feta la seva genealogia familiar amb totes les famílies que s'hi han entroncat, entre elles la nostra. Es pot dir que les seves dades concorden amb les que hem anat trobant. Amb les dades que ens ha fet arribar hem vist que l'Antoni Sabadí i Vilà (nascut a l'Escala el 1825), casat amb Francisca Arús (nascuda a l'Escala el 1826), van tenir quatre fills ja tots nascuts i morts a Cuba: Tomás (1846-1899), José (1948-1920), Antonio (1850) i Dolores (1852-1934). El matrimoni va morir a Cuba, la Francisca Arús el 1892 i l'Antoni Sabadí el 1898. Segons les troballes de Darío es possible que s'haguessin casat a Cuba el 1845. El seu germà Raimundo, Ramón per al llinatge cubà, (l'Escala, 1939-Cuba, 1913), es va casar el 1872 a Cuba amb María Francisca Sáez García (Cuba 1851-1917) i van tenir set fills, tots nascuts a l'illa: Paula (1873-75), Teresa (1879-1940; casada al 1898 amb Juan Mercadal, la branca que es va traslladar als Estats Units), José Ramón (1883-1957), Ramón (1884, mort als tres dies), Antonio (1886, mort als tres mesos), José Antonio (1887, mort als vuit anys) i Juan (1888-?).

6 En el segle XX els Sabadí van passar a ser una família molt catòlica i religiosa com la majoria de la població escalenca coneix. Segurament va ser l'àvia Rosàrio Foix i Sancho (1886-1977), provinent de Belcaire, una dona molt pietosa, que es va casar el 1906 amb Pere Sabadí i Isern (1881-

1919), qui va introduir aquesta religiositat a la família que es va accentuar en morir el seu marit a l'edat de 38 anys. La influència de la mare en els nens va ser bàsica perquè s'impressin de la religiositat que els va caracteritzar.

7 La Teresa Isern tenia una malformació física a l'esquena, amb una espatlla més alta que l'altra. A més, tenia un ull buit arran d'un accident treballant al camp i d'un cop de volant, eina tallant, li havien buidat l'ull.

8 Dins la tradició oral de la família es comenta que el marit tenia una caràcter fort, diríem que de mal geni, i la seva muller el sabia dur bé, esperant que li passés o sabent reconduir-lo quan convenia. És compta que, quan ja era avi, no suportava que els nens, els seus nets barons, juguessin a casa i, quan feien molt de soroll i molèsties, els enviava al carrer de mala manera. Un dia, jugant a l'entrada de la casa, van trencar una cosa de valor, si més no sentimental per a l'avi. La Teresa, coneixedora del mal geni d'en Josep i dels càstigs que els imposaria quan arribés, va tapar-ho tot. Quan el seu home va ser a casa el va rebre dient-li que, netejant, sense voler, havia trencat allò. D'aquesta manera va estalviar als nens tota un sèrie de crits i segurament que una bona "surra".

9 És el camp que la família sempre ha conegut com el "Camp de les Muralles" i està situat al costat de l'amfiteatre romà de les ruïnes d'Empúries, més enllà del que es coneix com "la muralla". El meu pare hi havia plantat blat, però a finals de la dècada dels cinquanta del segle passat va arribar l'ordre que en aquesta finca no es podia conrear ni fer-hi res ja que passava a formar part de la zona protegida de les ruïnes arqueològiques. Aleshores el meu pare va plantar-hi pins. La família encara conserva la propietat del camp, però des d'aleshores no s'hi ha fet res més.

10 S'ha seguit el costum de posar el sobrenom de la família, fet habitual en moltes contrades i a la nostra vila també, com tothom sap i coneix.

11 Amb relació de parentiu amb els Sancho actuals de l'Escala, els de la botiga de mobles a l'entrada del poble, a la Closa del Llop.

12 Bona part dels pocs anys que en Rafel va poder anar a col·legi, fins fets els tretze, van coincidir amb l'època de l'establiment de la Mancomunitat de Catalunya. Constituïda el 6 d'abril de 1914 la Mancomunitat va dur a terme una important tasca de creació d'infraestructures, de tot tipus, al país, i també va emprendre una renovació en les tasques educatives i la cultura en general. A l'ensenyament primari va implantar el català com a llengua instrumental. Aquest fet va tenir una repercussió important en el meu pare, que va fer sempre una cosa en la seva vida, fins que es va morir. Tenia molta afició a la lectura i quan ens llegia quelcom en castellà, per exemple el diari, sempre feia la traducció simultània al català; i en comptes d'estar-ho comunicant en castellà nosaltres ho sentíem en català. Sempre va fer igual, ell sempre va llegir en català encara que l'escrit fos en castellà. Quan li preguntàvem que per què ho feia ens ho explicava: quan havia anat a col·legi de petit li havien ensenyat a llegir d'aquesta manera i no en sabia de cap altra; i ho feia d'una manera natural, sense esforç i sense manies. La qüestió és que no el vam sentir mai a llegir en castellà.

13 *L'Escalenc*, núm. 189, febrer 1996, a *Conversa amb...*, per Rodoma, pàgs. 10-11.

14 Pel que fa als documents conservats per la família, del primer fins al del 1933 són manuscrits, llevat del de 1927 que ja està mecanografiat.

15 A l'estiu del 2007 un redactor d'una revista de Figueres, dedicada a l'estudi històric de la ciutat i de la seva vida, tradicions i cultura, es va posar en contacte amb mi per esbrinar més coses del cas. Volien relacionar el "sagnant succés" amb el prelude de la Guerra Civil, amb els fets conflictius i violents entre les dretes i les esquerres, especialment després dels fets de l'octubre del 1934,

i presentar-lo com un cas d'exploració amb violència, i assassinat, dels rics propietaris sobre els obrers, en aquest cas, els masovers. La informació relativa al cas que té la família és que el meu pare va anar-hi durant les diligències d'investigació i que no es va poder esbrinar gaire res; va ser enterrat i el tema no es va tornar a remenar. Pel que em va dir el senyor de la revista de Figueres és que semblava un cas clar d'assassinat i que les forces i el govern de dretes, per les influències del personatge, van tapar-ho tot. Segons em va continuar explicant, quan va esclatar la guerra, el comitè local el va detenir i sembla que va ser afusellat per la seva actuació dels dos darrers anys. Jo em vaig limitar a dir-los el que sabia i els vaig adreçar a la branca familiar corresponent.

16 Per a les persones que la van viure sempre va ser "la guerra" i no la "guerra civil" com se li diu més ara.

17 Tant és així que a casa hi ha com una cartilla-llibret, de 32 pàgines, oficial, ben editada, encara que amb paper senzill, del diari d'operacions de la Divisió 55 de l'exèrcit nacional, corresponent al període entre el 20 d'abril de 1937 i l'1 d'abril de 1939, per la qual se li reconeixen la pertinença a aquesta divisió en el grup d'Intendència i els serveis i el comportament que va tenir. D'aquesta manera, acabada la guerra, va tornar a l'Escala i no li va passar res ni va haver de justificar ni fer cap paper, almenys que se sàpiga.

18 En Rafel, de marcada ideologia catòlica, no es va posar mai en política ni en els afers públics de la vila. Quan es va posar la televisió a casa, aleshores la programació acabava a un quart de dotze de la nit aproximadament amb l'himne nacional i la bandera espanyola onejant; el meu pare s'aixecava ben ràpid i l'apagava abans que sonés, tot dient: "Fora! Això és propaganda!".

19 Segons s'explica a la família, al cap d'uns dies de ser-hi, l'havien d'afusellar; però va ser alliberat sembla que per la intermediació d'un oncle seu que era parent d'un membre del comitè de Girona. Fos el que fos, el cert és que vuit dies després els nou escalencs detinguts van ser alliberats. A més de Josep Sabadí i Foix, hi havia el seu sogre, Dario Solés i Batalla, el cosí germà d'aquest, Rafel Puig i Solés (que en acabar la Guerra Civil va ser l'alcalde de la vila durant els primers nou mesos) i Joan Massanet Juli (alcalde de l'Escala del 1959 al 1966). A Jesús Maria Isern i Galceran, el metge del poble, no el van detenir perquè va convèncer al Comitè de què l'Escala no es podia quedar sense els seus serveis.

20 Sobre aquests fets és interessant llegir el llibre de Rafael Bruguera i Batalla: *Antoni Puig "Tonet": barber, àcrata i savi. L'anarquisme i la Guerra Civil a l'Escala*, Girona, CCG Edicions, 2010.

21 Pere Guanter: *Els alcaldes de l'Escala, 1900-1999. Entre el poder i l'oblit*, Ajuntament de l'Escala. Ed. Brau, Figueres, 2003.

22 La meua muller, Maria Pena Casals, va preguntar al meu pare per la procedència d'aquell diploma de l'exèrcit atorgat a en Pere, mort a la guerra civil. Ella, a la seva família, hi havia hagut un cas semblant, el germà de la seva mare, que també s'havia passat de bàndol i va morir a la guerra; i a casa seva mai els havien enviat cap diploma d'aquests. Aleshores el meu pare li va confessar el secret: el diploma no el va enviar ni el govern ni cap comandament de l'exèrcit. Va ser la dona del seu germà, Maria Dolors Solés, qui el va encarregar a no se sap on per tal que la Rosàrio tingués algun record del seu fill.

Durant la guerra, amb la Rosàrio sola a casa, el Comitè local va fer-hi freqüents registres buscant en Pere. Una vegada van trobar una carta seva dirigida a la seva mare en què, a més d'explicar-li com li anava tot, es feien contínues referències a la Verge Maria i a Déu, com era habitual que fessin els catòlics de l'època. Els del Comitè es van molestar molt i es van posar durs. La meua àvia els va fer un comentari desavinent per a ells, de tipus religiós, i un es va treure la pistola. Aleshores els van cridar de fora de la casa, van sortir

i ja no van tornar. Tanmateix, la meua àvia va agafar por i va estripar totes les fotografies i les cartes d'en Pere. És per això que la família no n'ha conservat cap, llevat de les dues fotografies que s'han comentat; i de les cartes només les dues darreres, enviades a partir del 4 d'agost de 1938, ja quan va ser ferit i era a l'hospital de Salamanca on va morir el 28 de setembre d'aquell any.

23 Segons explica la Roser Sabadí i Solés, la filla gran de Josep i Maria Dolors, va ser quan va morir la seva germana Montserrat (25 de juliol de 1956) que li van canviar el nom per Creaciones Montserrat (entrevista *El fil de la memòria, L'Escalenc*, novembre 2011). Pel que sempre em va explicar el meu pare la Montserrat va agafar unes febres reumàtiques que li van afectar el cor, no va poder superar-les i va morir.

24 *L'Escalenc*, núm. 189, febrer 1996, a *Conversa amb ...*, per Rodoma, pàg. 11.

25 Moltes de les coses que s'expliquen en aquest apartat, especialment les relatives a la població escalenca, estan fetes des de la perspectiva d'un nen que havia nascut a l'agost del 1952.

26 Hi ha una anècdota de primers d'agost de 1952, dies abans de jo néixer, que palesa el caràcter viu, el geni del meu pare quan alguna cosa el molestava. Ell anava sempre dret a dalt del carro, mai assegut, i guiava i governava el cavall amb les regnes. Quan tornava del camp i havia de virar per fer la pujadeta del carrer Església per anar a la quadra, solia agafar uns metres d'embranchida ja que, si venia carregat, al cavall li costava molt en el primer tram de la pujada que és més costeruda. Aquell dia havien passat el cable del telègraf, que passava pel nostre carrer fins a la centraleta de telèfons, al capdamunt del carrer de la Moreneta, i no van poder acabar la feina; el van deixar penjant una mica baix, no prou per una persona a peu, però sí pel meu pare que anava dret dalt del carro. La qüestió és que, quan ja havia arriat i enfilava la pujada, el seu cos va topar amb el cable, va caure endarrere i finalment a terra, fent-se una bona trompada. Empipat d'allò més va agafar les tisoires grans de podar, de dues mans, i va tallar el cable. L'endemà una parella de guàrdies civils es va presentar a casa amb l'ordre de detenir-lo. La meua mare, embarassada de mi al màxim (vaig néixer pocs dies després, el 18 d'agost), els va dir que en Rafel no era a casa, que havia anat al camp a treballar. Li van preguntar a quin, ella els ho va dir, però la guàrdia civil no s'hi va aclarir i la van obligar a què els guiés fins on era. La Francisca, amb la calor que feia en ple estiu i ben embarassada, els va haver d'acompanyar a peu al camp distant prop d'una hora; i després tornar, també a peu. Sempre comentava a les meves germanes que va ser horrible, que no podia més i que es pensava que tindria el nen allà mateix. Continuant amb la història, la Guàrdia Civil va detenir en Rafel i el va portar a la presó, aleshores al costat de l'Ajuntament. El rebombori va ser gran. Més tard, gràcies a la intercessió dels dos capellans del poble, el rector i el vicari, i també de l'alcalde, Jaume Sureda i Tasis, i altres personalitats de la vila que el coneixien bé, va ser alliberat i només va haver de pagar la multa corresponent.

27 Ens el portaven els pescadors del carrer, de més amunt de casa, que estaven casats però sense fills (en Modest de ca l'Aurora i el seu germà, en Sisò, o l'home de l'Amàlia "Cansalada") o també els solters (com en Pere Sancho, que només tenia la seva mare Francisqueta). Suposo que, en tenir més peix del que necessitaven i veient una casa amb cinc criatures per alimentar, el cor els devia portar a aquesta ajuda humanitària. Recordo que trucaven, l'àvia Rosàrio els obria i ells entraven amb la galleda o el cabàs fins a la cuina i abocaven a la pica el peix que portaven, tot dient: "Té, t'eni Rosàrio, per a la mainada". I a la nit l'àvia, o la mare, ho cuinaven a la paella amb un fons d'oli.

28 La finca de les Tarroges, d'unes vuitanta-set àrees, es va vendre en dues parts. La primera, en escriptura del 9 de desembre de 1962, a Joan Amich i a Francesc Ribera,

els quals per la seva part també se la van vendre a l'Empresa Eurotract S.L., del matrimoni format per Virgilio Fonti i Rosa Nugué. Anys més tard, el 18 de gener de 1968, es va vendre la resta de la finca, aquesta vegada directament a Eurotract. L'empresa del senyor i la senyora Fonti va construir-hi una sèrie de xalets; a meitats del 1971 n'hi havia nou de construïts, segons es pot llegir en una demanda que es va fer per tal de fer-hi un camí per als nous propietaris entre les dues parts de la finca.

29 A la família hi ha moltes anècdotes d'en Rafel Sabadí i Foix conduint pels carrers de la vila. Tenia el costum de passar els stop i les cruïlles sense parar, però molt a poc a poc i amb un dels dos peus gairebé a terra. Quan ja tenia més de setanta anys, un jorn, cap al migdia, al capdavant del carrer Germans Masferrer, amb la cruïlla del del Port, davant d'on en Bruguera tenia la botiga, no va tenir temps de frenar i va topar lleugerament amb el

lateral d'un cotxe que passava, caient a terra. Les dones que hi havia a la vora es van esglaïar i van anar a ajudar-lo per veure si s'havia fet mal: "Ai, Rafel, quin susto!". El meu pare, aixecant-se adolorit, els va dir: "El susto, rai. El cop, el cop és el que em fa mal". I pujant novament a la moto, va arriar i se'n va anar.

30 A casa, a la Rosàrio, els nens i nenes li vam dir sempre "vava", el meu pare li deia "mare" i la Francisca la va tractar sempre de "vós".

31 *Història del futbol a l'Escala, 1912-1997*, Ajuntament de l'Escala, Ed. Brau, Figueres, 1998. La comissió creada per a la seva realització va treballar durant tot un any en la recollida de la informació i de les nombroses fotografies que conté. Estava formada per dotze persones, entre elles en Rafel i en Josep Maria Sabadí i Hereu.

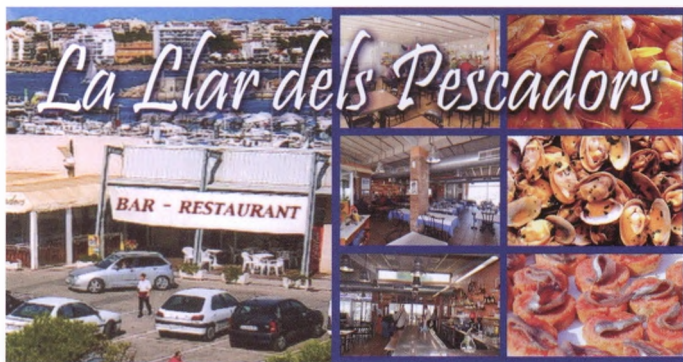
A dalt, les dues darreres generacions de la família Sabadí-Hereu, els fills dels cinc germans amb les seves mullers i parelles respectives i els néts, també durant el sopar de Nadal del 2014. Arxiu de la família Sabadí i Hereu.

A l'esquerre veiem un muntatge fotogràfic, la família de la Maria Sabadí i Hereu, que ara viu a Girona i no va poder assistir al sopar del darrer Nadal. En un requadre la Maria amb la seva néta Claudia; i en la imatge gran la seva filla Nuri i en Marcos, la seva parella. Arxiu de la família Sabadí i Hereu

Josep Maria Sabadí

Port de la Clota, s/n (Port) · 17130 · l'Escala (Girona) Tel.
972 77 42 61 · www.lallardelspescadors.net

META **ORPHOSI**
unisex estilistes

c/Pintor Joan Massanet, 14
17130 L'Escalà (Girona)
972 77 41 40
HORES CONVINGUDES

KIBUC
mobles i complementos

Sancho

Per fi a casa

tu fas kibuc

c.Closa d'en Llop,1 · 17130 l'Escala
Tel. 972 770 485 · Fax 972 772 705
www.kibuc.com

LUNA PARK
PLAYA RIELLS, L'ESCALA, COSTA BRAVA

SALA MÀQUINES RECREATIVES
BILLARS, FUTBOLINES, MESAS DE AIRE...
MINI GOLF, DOS CIRCUITS
CAMAS ELÀSTICAS
BAR "XARINGUITO" GRAN TERRAZA
MÚSICA EN VIVO DOS VECES POR SEMANA

SALA MÀQUINES RECREATIVES
BILLARS, FUTBOLINS, TAULES D'AIRE...
MINI GOLF, DOS CIRCUITS
LLITS ELÀSTICS
BAR "XARINGUITO" GRAN TERRAZA
MÚSICA EN VIU DOS COPS PER SETMANA

Sastreria
Vilabrú

Des de 1892

C/ Port, 30
Tel. 972 77 02 21
17130 L'ESCALA (Girona)

el **Pelly...**
Cafeteria

C/ del Port, 38
17130 L'Escala
872 20 16 94

FERRO / ALUMINI
INOX / P.V.C.

Polígon industrial Els Recs - C/ Saladors, 6 · 17130 L'ESCALA (Girona)
Tel.: 972 770 467 Fax: 972 775 868 e-mail: metallsues@orangemail.es

Arrels

- TRADUCCIONS I SERVEIS LINGÜÍSTICS -
Veronica Lambert Hall & Stephen Lambert

972 77 63 11 · 972 77 33 66
arrelstraduccions@gmail.com

Quan jugàvem pels carrers

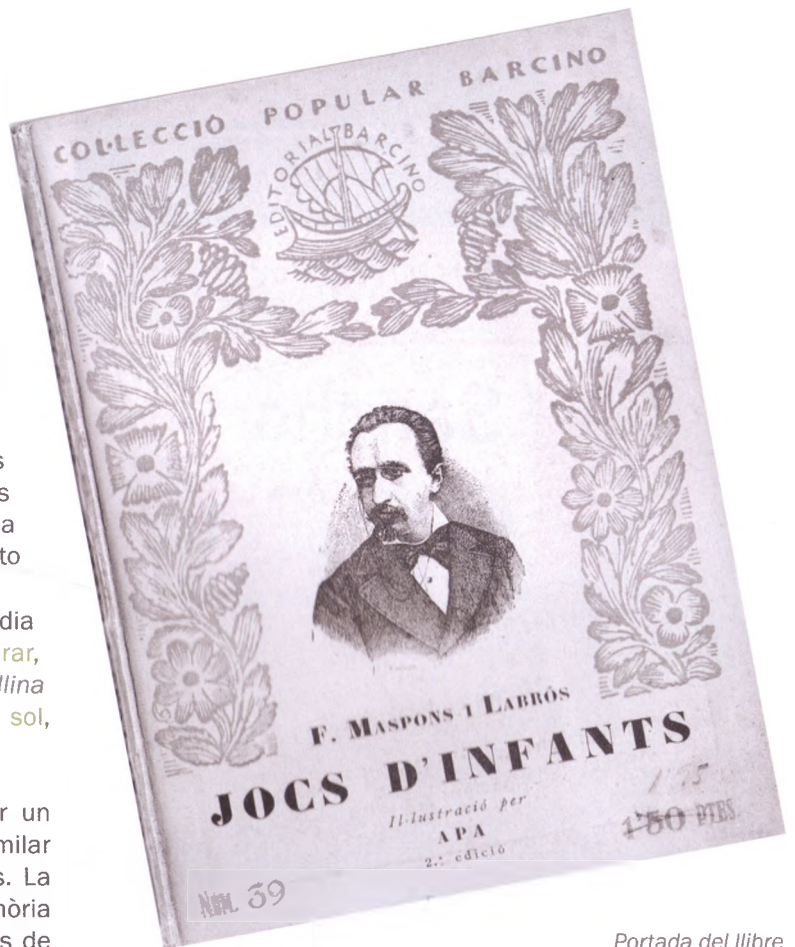
INTRODUCCIÓ

La idea de fer aquest escrit em va venir un dia que fullejava un llibret de pàgines esgrogueïdes editat l'any 1933 dins la "Col·lecció Popular Barcino". Es tracta de *Jocs d'infants*, de Francesc Maspons i Labrós (1840-1901), notari, que fou també president del Cercle Excursionista de Catalunya. El volum és un recull d'entreteniments infantils que l'autor escriví el 1874 per dedicar-lo als seus fills, un dels quals, el prestigiós jurista Francesc Maspons i Anglesell, el reedità 59 anys després —1933— dirigit als seus successors.

L'obra és una petita joia. Aplega tot un conjunt de jocs i cançons del segle XIX (i d'abans, potser), alguns dels quals han arribat fins els nostres dies, si més no fins a la meua infantesa —anys 50/60 dels segle XX. Us en cito uns quants.

JOCS: el cavall fort —nosaltres en dèiem "churro, media manga, mangotero"—, els quatre cantons, saltar i parar, l'anell picapedrell, estirar cebes, etc. **CANÇONS:** *La gallina puritana* —que cantàvem al casal d'estiu—, *Plou i fa sol*, *Caragol treu banya*, i algunes més.

L'objectiu de les línies que segueixen no és pas fer un inventari exhaustiu de jocs de quan era menut, similar al que conté el llibret abans citat. No. Ni molt menys. La intenció és, tan sols, descriure'n i recuperar-ne la memòria de dos de concrets, abans que es perdin en els llimbs de l'oblit. Dos jocs senzills, res de l'altre món, que he triat expressament perquè tenien unes característiques que els feien genuïnament escalencs. Avui, segurament, pocs vilatans els deuen conèixer, a part dels que hi vam jugar alguna vegada fa una mica més de cinquanta anys.

Portada del llibre
Jocs d'infants de Francesc
Maspons i Labrós

Vista de la Platja en un dia d'estiu. Al centre de la imatge s'hi pot veure l'antiga màquina de treure. Al fons a l'esquerra, de color blanc, s'hi entreveu "la nova". A mà dreta, s'hi distingeixen quatre pilons de pedra, al capdamunt de la sorra i les barques. D'ells, se'n parla en aquest escrit. Autor: desconegut. Cedida per Cristina Vilabrú

De totes maneres, per estalviar-me sorpreses, com que ignoro a què juguen els nens en l'actualitat, sigui a l'escola, sigui pels carrers i places, no puc afirmar categòricament que els dos jocs s'hagin perdut per sempre més, ja que sempre som a temps de ressuscitar-los. En aquest sentit, és simptomàtic que, darrerament, s'hagin recuperat algunes diversions d'antany, com la baldufa —per cert, ara són de plàstic i no de fusta—, o l'escubidú, amb el qual es fan meravelles, braçalets fins i tot.

Una advertència abans d'entrar en matèria. Les característiques dels dos jocs triats les explico tal com les recordo, però la memòria és feble, arriba fins on pot. De ben segur que em deixaré detalls que se m'hauran escapat i, en canvi, n'afegiré d'altres que no van existir mai. Això vol dir que, no tot era exactament com ho explico. Ara bé, sí que he intentat aproximar-m'hi el màxim possible. En definitiva, els amics que vàreu viure i jugar a *el pot* i a *vides*, en aquells anys 60, si detecteu errades en el text que segueix us demano disculpes.

El pot

Després d'un dia d'escola i d'haver passat per casa a recollir el berenar, arribava l'hora dels jocs. Normalment, si no plovia, les colles de nens ens trobàvem a la plaça del Mercat —o Víctor Català, o Sòl d'en Saguer—, tot i que disposàvem de molts altres llocs per esbargir-nos. La predilecció per aquesta plaça venia donada perquè era àmplia, segura i tenia un sòl de terra prou dur que evitava la formació de polsegueres. Així mateix, el perill de fer-s'hi mal era mínim i es trobava a recer de la tramuntana.

Un dels llocs alternatius a la plaça del Mercat, si el temps acompanyava, era la Platja. La Platja de quan encara hi havia les barques i de quan la caseta de la màquina de treure s'hi erigia atrotinada, vella, trista i grisa, tanmateix activa. Aquesta caseta es trobava situada sobre el desguàs central de les aigües pluvials —“cloaca” en dèiem—, que era un forat rodó, bastant gran, pel qual sempre que jugàvem a futbol —en aquells anys 60 els cotxes que passaven per allà eren comptats— se'ns hi escapaven les pilotes. Molts cops, les havíem de donar per perdudes, ja que eren pocs, per no dir cap, els nens que gosaven endinsar-se dintre d'aquell “túnel de la por”, a quatre potes, per intentar recuperar-les. A més, si algú pronunciava la paraula “rata”, ja havíem begut oli. Ens quedàvem sense pilota, sense partit i gairebé sense ganes de continuar fent res més.

A la Platja, de tant en tant, hi jugàvem al *pot*, que era una variant del nostre *vistri* infantil, més conegut arreu per *fet i amagar*. El nombre de participants havia de ser, com a mínim, de dos o tres nens i no superar de gaire la mitja dotzena, més o menys.

Com s'hi jugava al *pot*? Primer de tot, es decidia a sorts, entre els participants, a qui tocava parar. Un cop aquest escollit, un altre dels nens agafava un roc de la platja, ni molt petit ni molt gran, que ocupés el palmell de la mà, i el llençava d'esquenes a mar, en direcció sud, a no gaire distància. El qui parava, amb una correguda, anava a recollir-lo. Mentrestant, la resta de participants s'esmunyien en direcció contrària i s'amagaven, a la Platja, entre les barques.

El lloc de vigilància del qui parava i al qual retornava amb el roc era, normalment, un dels pilons de pedra, que hi havia al capdamunt de la sorra de la platja (veure imatges) i que s'utilitzaven per fer-hi circular les cadenes i les cordes que, impulsades des de la màquina de treure, ajudaven a pujar en terra les teranyines i els bots. Aquests pilons eren macissos, molt ben tallats, rodons per sobre com un bon pa de pagès, incrustats a terra i arribaven a l'alçada dels genolls d'un adult. Més d'un vilatà s'hi asseia quan estaven inactius, que era la major part de les hores. Eren uns fantàstics tamborets de pedra, vaja. Malgrat tot, en aquells temps s'usaven poc en aquest sentit. Els vilatans tothora anaven per feina. No estaven per badar.

“Un, dos, tres, pot”. Aquest era el crit, fet pel qui parava, que encetava el joc. A partir d'aquí, l'objectiu del noi era descobrir els participants que estaven amagats. Ho havia de fer sense allunyar-se gaire, ja que el pot (el roc) s'havia de deixar sobre el piló. De cap manera, se'l podia endur amb ell.

Un “petit problema” que teníem els qui ens amagàvem entremig de les teranyines i els bots era que les probabilitats de quedar empastifats de sèu eren molt altes. Si algun de nosaltres s'embrutia, no li quedava cap més remei que esperar a què s'acabés la partida per netejar-se una mica amb sorra de la platja o amb... el que fos, ja que la sensació de fàstic era molt gran. Per si no fos prou, si la roba havia quedat afectada, a casa ens esperava una bona estirada d'orelles.

Quan el qui parava descobria un dels participants amagats, arrencava a córrer cap al piló de pedra, per arribar-hi primer que el nen descobert, agafar el pot, dir el nom de l'amic i cridar, picant tres cops el petit roc: “Un, dos, tres, pot!!”. Si el que havia sortit de l'amagatall arribava abans, feia la mateixa operació amb el *pot* i el qui parava perdia. També perdia aquest si s'equivocava de nen, és a dir, si es confonia, havia dit un nom per un altre. Això darrer era molt fàcil que passés perquè normalment s'hi jugava els plàcids vespres de primavera, tardor o hivern —mai a l'estiu—, i a aquelles hores, amb la trista i plorosa llum dels fanals de la Platja, els perfils de les persones s'intuïen més que es veien.

El joc s'acabava quan tots els nens participants eren descoberts pel qui parava. Llavors podíem continuar fent que un altre ocupés el lloc, o bé ho deixàvem córrer. A vegades, també, pel motiu que fos, plegàvem sense acabar la partida. Sense manies, ni problemes.

Vista aèria de l'Escaló. A nord-oest, rere les cases del poble, a tocar les platges d'Empúries, es pot veure el turó del Pedró ple de pinedes, abans de ser urbanitzat. Autor: desconegut. Cedida per Cristina Vilabré

A vides

Una altre joc molt senzill i singular, d'aquells anys 60, va ser a *vides*. Diria que vam començar a jugar-hi una tarda del casal d'estiu, però ignoro d'on va venir o de qui va sortir la idea. No seria gens estrany que fos una derivació d'alguna altra diversió forastera traslladada pels nens a les particularitats de l'Escala. La imaginació infantil, en aquella època, tenia aquestes coses. No hi havia límits. Qualsevol regla la giràvem com un mitjó i l'adaptàvem a les nostres conveniències.

L'escenari habitual per jugar a *vides* era, sobretot, el Pedró. Sí, l'encisador turonet d'abans que fos urbanitzat, situat al costat del col·legi i al qual algun cop, es quedava un guàrdia a vigilar "l'or", perquè l'objectiu era apoderar-se del tresor del rival. Tanmateix, ningú volia quedar-s'hi. Tothom volia sortir a lluitar. Lluitar? Bé, en realitat es tractava d'uns enfrontaments molt racionals i pacífics. Sense cap tipus de violència.

Per començar, cada un dels participants s'havia de posar una peça de roba —podia ser una samarreta, un jersei, un drap una mica gran, etc.— al voltant de l'avantbraç dret o esquerra, sense lligar, que es deixava reposar al nivell de la cintura, com si es portés un escut. El joc consistia a sortir a camp obert —les pinedes del Pedró—, en un espai delimitat, però, i guanyar l'adversari.

Com es feia per guanyar? Els contrincants avançaven els uns contra els altres, cara a cara, i s'aparellaven. Llavors, es tractava d'apoderar-se de la peça de roba del rival, estirant-la. El que ho aconseguia guanyava, mentre que l'altre, sense penyora per defensar, quedava "mort", perdia i, per tant, havia de deixar la partida. Val a dir que, en la lluita, no es podia tocar, intencionadament, el cos del contrari. Tampoc es podia bellugar el braç amunt i avall, ni amagar-lo a l'esquena.

El grup que acumulava "morts", quedava disminuït i perdia força, però la recuperava si un dels seus membres n'eliminava un o més de l'equip rival. No valien els enfrontaments de dos contra un. Una altra de les regles era que no es podia lluitar a terra, sempre havia de ser a peu dret i cara a cara. La lluita acabava quan no quedava cap membre d'un bàndol amb la peça de roba al braç. Finalment, només restava l'epíleg que consistia en què el bàndol guanyador assaltava la fortificació dels vençuts, buscava el tresor amagat i, si el trobava, se'l feia seu.

Vista parcial de la Platja, amb l'edifici de can Panxo a segona línia. En primer terme, a baix, a mà esquerra, hi ha la vella màquina de treure. Per sobre les barques s'hi veuen dos dels típics pilons de pedra d'aquells anys. Autor: desconegut. Cedida per Cristina Vilabrú

Pere Juhé i Oriol

VICENS

*“L'experiència
de cinc generacions
al servei del client”*

- AGÈNCIA D'ASSEGURANCES EXCLUSIVA
- núm Reg DGSFP: C0723B17488115

- ASSESSORIA D'EMPRESES I FINANCERA
- ASSESSORIA FISCAL, LABORAL I COMPTABLE

- ASSESSORIA JURÍDICA

- ASSESSORIA IMMOBILIÀRIA

registre d'agents immobiliaris
de Catalunya aicat 4241

Av Girona, 34 baixos - Apartat de correus,33 - 17130 l'Escala
assessoria@vicens.cat - mediadors@vicens.cat
Tel 972 770 424 - 686 961 317

www.vicens.cat

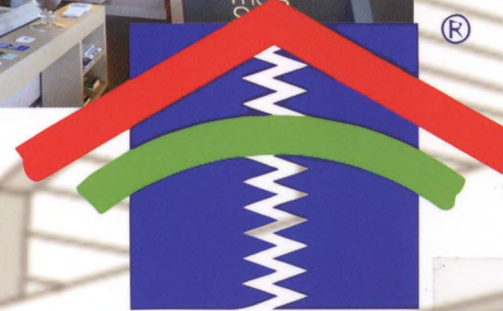
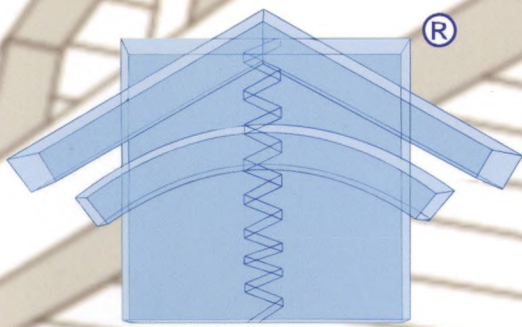

Innovació en estructures

Fusteria tècnica a l'abast de tothom

Càlcul i disseny Qualitat

tecnifusta
enginyeria

TECNIFUSTA
RESTAURACIÓN

TECNIFUSTA

info@tecnifusta.com

www.Tecnifusta.com

Closa d'en Llop, 110 · L'Escala

Tel: 972 77 00